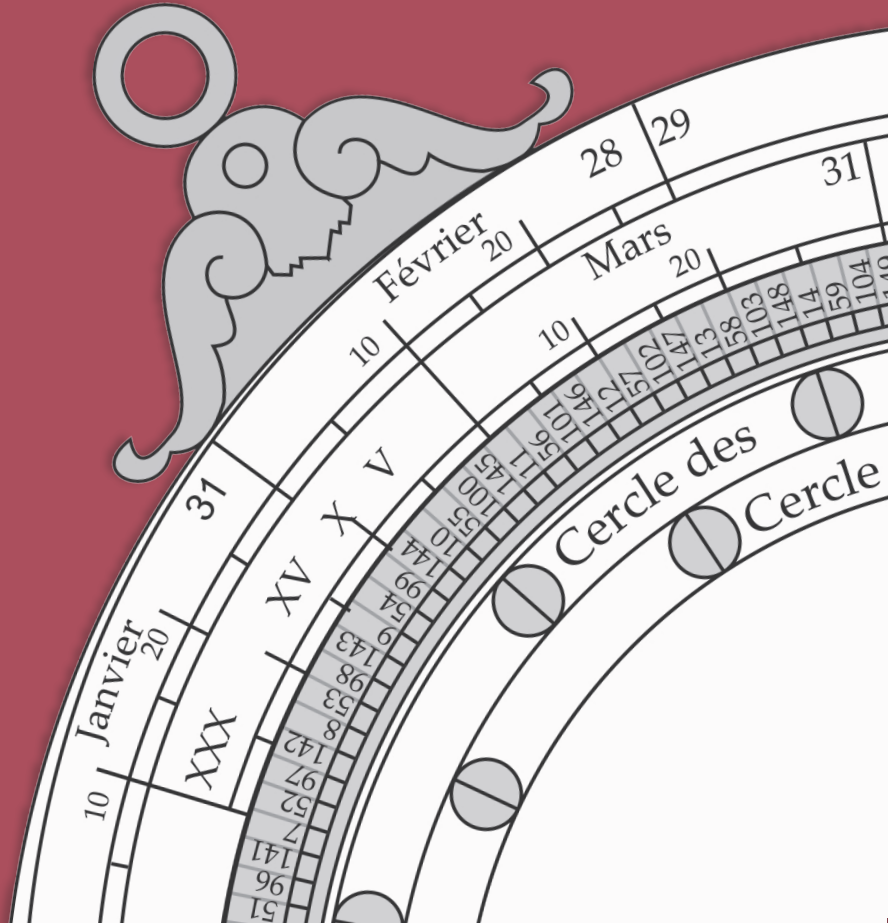

OSMANLI BİLİMİ ARAŞTIRMALARI STUDIES IN OTTOMAN SCIENCE

Cilt / Volume 22 - Sayı / Issue 1 - 2021

ISSN: 1303-3123
E-ISSN: 2458-7982

OSMANLI BİLİMİ ARAŞTIRMALARI STUDIES IN OTTOMAN SCIENCE

Cilt / Volume 22 - Sayı / Issue 1 - 2021

Kapakta bir parçası görülen bilimsel alet, Ay ve Güneş tutulmalarının tarihini önceden belirlemeye yarayan bir 'tutulma hesaplayıcısı'dır. Philippe de la Hire tarafından tasarlanan bu aletin bir örneği, J. B. Nicolas Bion'un Paris'teki dükkânında Osmanlı Devleti'nin Fransa Sefiri Said Efendi için 1741 yılında üretilmiştir. Bu bilimsel alet 2010 yılında İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü'nün logosu olarak kabul edilmiştir.

Aletin tamamının çizimi için bkz. Feza Günergun, "The Ottoman Ambassador's curiosity coffer: Eclipse prediction with De La Hire's 'machine' crafted by Bion of Paris," in *Science between Europe and Asia: Historical Studies on the Transmission, Adoption and Adaptation of Knowledge*. Eds. F. Günergun & D. Raina (Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer, 2010), 117. Aletin grafik çizimi, N.Bion'un eserindeki çizime dayanılarak Atilla Bir ve Mustafa Kaçar tarafından yapılmıştır. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*'nın kapak tasarımı Kaan Ata tarafından gerçekleştirilmiştir.

Yayın türü / Publication Type: Yaygın süreli / Periodical

Osmanlı Bilimi Araştırmaları
EBSCOhost ve DOAJ tarafından taranmakta ve indekslenmektedir.

Studies in Ottoman Science is currently indexed by
EBSCOhost and DOAJ.

EBSCO

DOAJ DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü'nün yayın organı olan *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 1995 yılında yayına başlamıştır. Türkiye'de bilim tarihi alanında yayımlanan ilk akademik dergidir. Dergide, bilim, teknoloji ve tıp tarihini inceleyen araştırma makaleleri, araştırma notları, katkı, çeviri yazılar, kitap ve bilimsel toplantı tanıtımları yer alır. Yazılar Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak yayımlanır.

An official publication of the **Department of the History of Science, Faculty of Letters, Istanbul University**, *Studies in Ottoman Science* was founded in 1995. It is the oldest academic journal in its field in Turkey. The journal welcomes original research articles, research notes and addendum on the history of science, technology and medicine composed in Turkish, English, French and German. Articles in translation, book reviews as well as reports of scientific meetings in the field are also accepted.

1. BİLİM TARİHİ. 2. BİLİM - OSMANLI İMPARATORLUĞU. 3. BİLİM TARİHİ - TÜRKİYE. 4. TIP TARİHİ - TÜRKİYE. 5. TEKNOLOJİ TARİHİ - TÜRKİYE. Kongre Kütüphanesi (Library of Congress) Sınıflandırma Numarası: Q 1-295

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Statements and opinions expressed in papers published in this journal are the responsibility of the authors alone.

Ocak ve Temmuz aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
This is a scholarly, international, peer-reviewed, open-access journal published biannually in January and July.

Sahibi / Owner

İstanbul Üniversitesi / Istanbul University

Yayın Sahibi Temsilcisi / Representative of the Owner

Hayati Develi

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye

Sorumlu Müdür / Director

Gaye Şahinbaş Erginöz

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü,
Balabanağa Mah. Ordu Cad. No. 6, Laleli, Fatih, 34134 İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00 / 15978

E-mail: oba@istanbul.edu.tr

<https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/oba/home>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt, Fatih / İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed by

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. MÜc. San. Tic. Ltd. Şti.
2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu, İstanbul, Türkiye
www.ilbeymatbaa.com.tr
Sertifika No: 17845

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT BOARD

Baş Editör / Editor-in-Chief

Feza Günergun – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – fezagunergun@yahoo.com

Yazı Kurulu Üyeleri / Members of the Editorial Management Board

İdris Bostan – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – ıdrisbostan@gmail.com

Mehmet Canatar – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – mehmetcanatar@yahoo.com

Sevta Kadioğlu – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – kadioglusevta@gmail.com

Arzu Terzi – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – arzuterzi@mynet.com

Gaye Şahinbaş Erginöz – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – gayesah@gmail.com

Meltem Kocaman – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – kocamanmeltem@gmail.com

Dil Editörleri / Language Editors

Alan James Newson – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye

Elizabeth Mary Earl – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Ackermann, Silke – Oxford University History of Science Museum, Oxford, UK – silke.ackermann@hsm.ox.ac.uk

Ageron, Pierre – Université de Caen Normandie Laboratoire de Mathématiques, Caen, France – pierre-marc.ageron@unicaen.fr

Ágoston, Gábor – Georgetown University in Qatar, Department of History, Doha, Qatar – agostong@georgetown.edu

Aktar, Mustafa – Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, İstanbul, Türkiye – aktar@boun.edu.tr

Ata, Kaan – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – kaan_ata@yahoo.com

Bir, Atilla – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – atilabir@gmail.com

Brentjes, Sonja – Max-Planck-Institut für History of Science (MPIWG), Berlin, Germany – brentjes@mpiwg-berlin.mpg.de

Bret, Patrice – Centre Alexandre-Koyré, membre honoraire, Paris, France – patrice.bret@yahoo.fr

Crozet, Pascal – Université Paris-Diderot & Laboratoire Sphere (CNRS), Paris, France – crozet@univ-paris-diderot.fr

Couto, Dejanirah – Ecole Pratique des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, France – dejanirahcouto@gmail.com

Çökelez, Aytekin – İstanbul Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – cokelez@itu.edu.tr

Değer, Özkan – İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, İstanbul, Türkiye – ozdeger@istanbul.edu.tr

Dölen, Emre – Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi emekli öğretim üyesi, İstanbul, Türkiye – emredolen@gmail.com

Etke, Şeref – Uzman Hekim, Emekli, T.C. Sağlık Bakanlığı, İstanbul, Türkiye – serefetke@gmail.com

Fazlıoğlu, İhsan – Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – ihsanfazlioglu@gmail.com

Georgeon, François – Directeur de recherche émérite au CNRS, CETOBaC, Paris, France – georgeon@ehess.fr

Görkey, Şefik – Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi, İstanbul, Türkiye – sgorkey@marmara.edu.tr

Günergun, Feza – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – fezagunergun@yahoo.com

İpbüker, Cengizhan – İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – ipbuker@itu.edu.tr

Kaçar, Mustafa – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – mustafa.kacar@gmail.com

Kadioğlu, Sevtap – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – sevtap@istanbul.edu.tr

Küçük, Harun – University of Pennsylvania School of Arts and Sciences, Philadelphia, USA – kucuk@sas.upenn.edu

Kırimer, Neşe – Anadolu Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Eskişehir, Türkiye – nkırimer@gmail.com

Kocaman, Meltem – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – kocamanmeltem@gmail.com

Kuriyama, Shigehisa – Harvard University Radcliffe Institute for Advanced Study, Cambridge, MA, USA – hkuriyam@g.harvard.edu

Martykanova, Darina – Universidad Autónoma de Madrid Faculty of Philosophy and Letters, Madrid, Spain – darinamartykanova@yahoo.es

Nicolaidis, Efthymios – National Hellenic Research Foundation, Athens, Greece – efnicol@ie.gr

Sertöz, Ali Sinan – Bilkent Üniversitesi Fen Fakültesi, Ankara, Türkiye – sertoz@bilkent.edu.tr

Şen, Ahmet Tunç – Columbia University, Department of History, New York, USA – ats2171@columbia.edu

Topdemir, Hüseyin Gazi – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Muğla, Türkiye – topdemir@hotmail.com

Toprak, Zafer – Koç Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – ztoprak@ku.edu.tr

Unat, Yavuz – Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Kastamonu, Türkiye – yunat@kastamonu.edu.tr

Varlık, Nühket – Rutgers University School of Arts & Sciences-Newark, New Jersey, USA – varlik@newark.rutgers.edu

Vlahakis, George – Hellenic Open University, Patra, Athens, Greece – gvlahakis@yahoo.com

Yağcinkaya, Alper – Ohio Wesleyan University Sociology and Anthropology Department, Delaware, OH, USA – mayalcin@owu.edu

Yıldız, Sara Nur – Max-Planck-Institut für History of Science (MPIWG), Berlin, Germany – saranuyildiz@gmail.com

Zorlu, Tuncay – İstanbul Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – zorlu@itu.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi (1940 – 1949) 1
Zonguldak Mining Technician School (1940 – 1949)..... 1

Emre Dölen

- Yurtdışında Elektrik Eğitimi Alan Osmanlılar 67
Ottomans Receiving Electricity Training Abroad 67

Fatih Damlıbağ

- Alman Konsolosluk Raporlarına Göre 1911-1914 Yılları Arasında Osmanlı
Liman Kentlerinde Kolera 101
*Cholera outbreaks in Ottoman Ports Between 1911 – 1914: A Study Based on
German Consular Reports* 101

Ahmet Asker

- Türkiye’de Kültür Varlıkları Konservasyonunun Öncü Kurum ve Kişileri:
Kimyahane ve İki Uzmanı Nurettin Akbulut ve Hadi Tamer 121
*A Pioneering Institution and Two Experts in the Conservation of Cultural Assets
of Turkey: Kimyahane, Nurettin Akbulut, and Hadi Tamer* 121

Vildan Yarlıgaş

- İstanbul ve Anadolu Eczanelerinde Mesai Saatleri ve Nöbet Uygulamaları:
Bir Tarihçe 139
*Day and Night Shifts and Working Hours of Pharmacists in Istanbul and Anatolia:
A Brief History* 139

Eyüp Talha Kocacak

Yayın Tanıtımları / Book Reviews

- Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi İstanbulu’nun Eğitim Tarihini
Yazmak İçin Değerli Bir Kaynak: Zeytinburnu Arşivindeki Öğretmen Sicil
Dosyaları 199
*A Substantial Source for Writing The History of Education in Late Ottoman and
Early Republican Istanbul: the Registers at the Zeytinburnu Archives* 199

Feza Günergun

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim Konusunda Bir Kitap Üzerine Eleştiri ve Düşünceler	205
<i>Criticism and Comments on a Book about Science in Turkey in the Republican Period</i>	<i>205</i>
Emre Dölen	
Nuri Demirağ’ın İstanbul’daki Fabrikasında Tasarlanan ve Almanya’da Denemeleri Yapılan Avcı Uçağının Hikâyesi	215
<i>Designed in Istanbul and Tested in Germany: The History of a Fighter Aircraft Born in Nuri Demirağ’s Workshop</i>	<i>215</i>
Emin Kurt	

Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi (1940 – 1949)

Zonguldak Mining Technician School (1940 – 1949)

Emre Dölen¹

ÖZ

Zonguldak'ta madencilik öğretimi 1924'de Zonguldak Maden Mühendis Mektebi'nin açılmasıyla başlamıştır. Bu okulun 1931'de kapatılmasının ardından 1949 yılına kadar geçen süre içinde Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) tarafından orta derecede madencilik teknisyenleri yetiştirmek üzere okullar açılmıştır. Bunlardan biri de 1940'da açılan ve ortaokul mezunlarını alan Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi'dir. Bu okul 1949'da Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiş ve kapatılarak yerine maden mühendisi yetiştiren Zonguldak Maden Teknik Okulu açılmıştır. Bu makalede Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi'nin kuruluşu, yapısı ve 1940 – 1949 dönemindeki çalışmaları ele alınmıştır.

Anahtar sözcükler: Zonguldak, maden mühendisliği, maden teknisyenleri, Maden Teknisyen Mektebi

ABSTRACT

The provision of mining education in Zonguldak began in 1924 with the opening of the Mining Engineering School. After this school closed in 1931, mid-level schools for training mining technicians were established by the Institute of Mineral Research and Exploration (MTA). The Zonguldak Mining Technician School opened in 1940 and admitted secondary-school graduates. In 1949, this school came under the auspices of the Ministry of National Education and was then closed and replaced by the Zonguldak Mining Technical School, which trained mining engineers. In this article, the establishment, structure and activities of the Zonguldak Mining Technician School during 1940–1949 are discussed.

Keywords: Zonguldak, mining engineering, mining technicians, Mining Technician School

¹Prof. Dr., Marmara Üniversitesi
Eczacılık Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi,
İstanbul, Türkiye

ORCID: E.D. 0000-0002-3670-3627

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Emre Dölen,
Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi,
İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: emredolen@gmail.com

Başvuru/Submitted: 06.10.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
03.11.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
12.11.2020

Kabul/Accepted: 13.11.2020

Atıf/Citation: Dölen, Emre. "Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi (1940-1949)." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 1 (2021): 1-66.
<https://doi.org/10.26650/oba.806131>

Yirminci yüzyılın başlarında, Zonguldak kömür havzasında kömür üretimi hem devlet hem de yerli ve yabancı kişi veya şirketler tarafından yapılmaktadır.¹ Havzada çok az sayıda yabancı maden mühendisi ve teknisyeni bulunmaktadır. Madenlerde çok kötü koşullar altında çalışan işçilerin tümüne yakını okuma yazma bile bilmemektedir. Bu durum hem üretim düşüklüğüne ve hem de kazalara neden olmaktadır.

Kurtuluş Savaşı sürerken konunun önemi nedeniyle 10 Eylül 1337 [1921]'de TBMM tarafından 151 sayılı “Ereğli Havza-yı Fahmiyesi maden amelesinin hukukuna müteallik kanun” kabul edilmiştir.² Bu kanun ile ilk kez, çalışan işçilerin barınma koşulları, çalışma saatleri, sosyal güvenceleri, sağlık hizmetleri ve ücretleri konusunda düzenlemeler getirilmiştir. Kanunun 13. maddesi ile “Maden ocağı âmilleri bir mescit ve genç ameleye gece dersleri vermek üzere bir mekteb yapmaya ve muallim tutmaya mecburdurlar” hükmü getirilmiştir. Burada hedeflenen, teknik öğretim olmayıp öncelikle işçilere okuma yazma öğretilip temel bilgilerin verilmesidir.

Zonguldak'ta Madencilik Öğretiminin Başlaması (1924)

Maden çavuşu ihtiyacını karşılamak üzere 1922'de 63 numaralı ocakta bir çavuş mektebi açılmıştır. Bir kurs niteliğinde olduğu anlaşılan bu girişim esaslı bir organizasyon ve parasal desteğin olmaması nedeniyle bir sonuç veremeden kapanmıştır.³ Bu girişimden kısa bir süre sonra Havza-yı Fahmiye Müdürü Hüseyin Fehmi [İmer; 1871 – 1960] Bey'in girişimi ile topograf, jeometr ve başçavuş yetiştirmek üzere bir Maden Fen Memuru Mektebi açılmasına girişilmiş ve bu okul 1924'de Maden Mühendis Mekteb-i Âlisi'ne dönüştürülmüştür. Okul 20 Ekim 1924'de törenle açılmış ve üç yıl olan öğretim süresi bir süre sonra dört yıla çıkartılmıştır. (Şekil 1). Okul Mehmed Refik [Fenmen; 1882 – 1951] Bey'in müdürlüğe atanmasının ardından çok büyük gelişme göstermiş ve ilk mezunlarını 1927 – 1928 ders yılı sonunda vermiştir. 1930'da maden mühendisliği yanında bir “Sanayi [Endüstri] Mühendisliği Şubesi” de açılmış ve okulun adı “Yüksek Maadin ve Sanayi Mühendisi Mektebi” olmuştur. Okul, dört dönemde 69 mezun verdikten sonra 1931 yılında mezuniyet sınavlarının ardından anlaşılamayan nedenlerle kapatılarak ilk üç sınıftaki öğrenciler İstanbul'daki Yüksek Mühendis Mektebi'ne devredilmiştir.⁴

1 İsa Tak, “Osmanlı Döneminde Ereğli Kömür Madenleri'nde Faaliyet Gösteren Şirketler,” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 18 (2001): 253 – 257; Ekrem Murat Zaman, *Zonguldak Kömür Havzasının İki Yüzyılı* (Ankara: TMMOB Maden Mühendisleri Odası, 2004), 36 – 59.

2 *Düster*, 3. Tertip, 2: 91; Mustafa Nuri Anıl ve Nejdet Mery, *Türkiyede Maden Mevzuatı* (İstanbul: 1942), 161 – 163.

3 “Maden Teknisyen ve Başçavuş okullarının çalışmalarına kısa bir bakış,” *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 34 (1945), 308.

4 Emre Dölen, “Zonguldak Maden Mühendis Mekteb-i Âlisi (1924 – 1931),” *Zonguldak Kent Tarihi 05 Bienali Bildiriler Kitabı* (Zonguldak: Zonguldak Kültür ve Eğitim Vakfı, 2006) içinde, 21 – 31; Refik Fenmen yıllar sonra 1954'de kapatılma konusunda “Zonguldak Yüksek Maadin ve Sanayi Mektebi *bilmediğim bir sebepten* [tarafımızdan italik yapılarak vurgulanmıştır] o zaman İktisat Vekili olan Merhum Mustafa Şeref'in

Şekil 1. Zonguldak Maden Mühendis Mekteb-i Âlisi'nin açıldığı yıllardaki ilk binası ve öğrenciler (Yazarın arşivi).

Maden Meslek Şubesi/Mektebi (1930 – 1933)

1930'da Yüksek Maadin ve Sanayi Mühendisi Mektebi'nde mühendislik öğretiminin yanında madenlere başçavuş yetiştirmeye yönelik olarak orta derecede ve iki yıllık bir “Maden Meslek Şubesi” açılmıştır. Refik Fenmen bu konuda aşağıdaki açıklamayı yapmaktadır:⁵

Maden Meslek Şubesi'nin tesisi, madenlerde mühendis ile amele ve madenci çavuşları arasında çok faydeli bir, mutavassıt olarak vazife gören başçavuş ve topograf yetiştirmenin de, madenlerimizin teşkilâtlandırılması bakımından ehemmiyeti aşikâr idi. İşte bu teklifimiz de Vekâletce muvafık görülerek, orta derecede bir şube açılmış ve bu şubeye orta mektep mezunları alınmıştır. Madenci başçavuş şubesini bitirenlerin de, bir sene tahsil neticesinde topograf şahadetnamesi alabilmeleri mümkün idi. Bu şube mezunlarının pratik stajları daha fazla olması için, senede 5 ay ders, 5 ay madenlerde staj görmeleri kararlaştırılmıştı.

[Özkan; 1884 – 1938; Vekilliği 27 Eylül 1930 – 8 Eylül 1932] emrile maalesef 1931 senesinde kapatılmıştır” diye yazmaktadır Bkz. Refik Fenmen, “Zonguldak Yüksek Maadin ve Sanayi Mektebi,” *İş* 20, 159 (1954), 26. Okulun kapatılmasının arkasında yatan nedenler konusunda bilgi sahibi olduğu kuşkusuz olan Refik Fenmen'in olaydan 23 yıl sonra bile bu konuda bir açıklama yapmaması ilginçtir. Zonguldak'ta madencilik eğitimi ve özellikle Maden Mühendis Mektebi konusunda arşiv belgeleri bir yana konu ile ilgili basılı makale ve kitaplardan bile habersiz olup ikinci ve üçüncü el kaynakları kullanan bazı kişiler tarafından “hakemli” dergilerde makaleler yayınlanmaktadır. Örneğin, bir makalede var olan yığıla bilgiye karşılık Maden Mühendis Mektebi için “Okulun ders programına ve okutulan derslerin neler olduğuna dair bilgiler elde edilememiştir” diye yazılabilmektedir [Turgut İleri, “Cumhuriyet Döneminde Açılan İlk madencilik Okulları ve Madenci Yetiştirme Kursları,” *The Journal of Academic Social Science Studies* 5/6 (2012), 254].

5 Fenmen, “Zonguldak Yüksek,” 26.

Çizelge 1

Maden Meslek Şubesi'nin İki Dönem Mezunlarının Adları ile 1931 – 1932 Dönemi Mezunlarının Çalıştıkları Yerler

(Zonguldak Sanayi ve Ticaret Odası, *Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası*, 1933, 144)

1931 – 1932 dönemi mezunları (14 kişi)	
Adı	1933'de çalıştığı yer
Ali Sait Bey	Kozlu Türk Kömür Madenleri Şirketi'nde Başçavuş
Fikret Ferit Bey	Fethiye madenlerinde Jeometr
Fethi Barbaros Bey	Kartal Çimento Fabrikası'nda Başçavuş
Fatih Selim Bey	Maden Kömürü İşleri Şirketi'nde Başçavuş
Hakkı Hayrullah Bey	Kozlu Türk Kömür Madenleri Şirketi'nde Jeometr
Hasan Muzaffer Bey	Kozlu Türk Kömür Madenleri Şirketi'nde Başçavuş
İbrahim Hakkı Bey	Maden Kömürü İşleri Şirketi'nde Başçavuş
Rasim Tevfik Bey	Maden Kömürü İşleri Şirketi'nde Başçavuş
Ömer Orhan Bey	Kozlu Türk Kömür Madenleri Şirketi'nde Başçavuş
Faruk Nafiz Bey	Kandilli Türk Kömür Madenleri Şirketi'nde Başçavuş
Rasim İsmail Bey	Kartal Çimento Fabrikası'nda Başçavuş
İbrahim Sami Bey	Kandilli ocaklarında Başçavuş
İbrahim Şevket Bey	Maden Meslek Mektebi'nde Mutemet
Zihni Bey	Kozlu Kömür İşleri Şirketi'nde Başçavuş
1932 – 1933 dönemi mezunu olup halen son beş aylık stajlarını yapmak üzere madenlerde çalışanlar (21 kişi)	
Haydar Salih, Cemalettin, Süleyman Sırrı, Ali Rıza, Şaban, Süleyman Sami, Ferhat, İdris, Halit, Abdurrahman Tevfik, Süleyman Naci, Nuri, Fuat, İsmail, İlyas, Mehmet, Muzaffer, Şinasi, Abdullah, Mehmet ve Nuri Efendiler	

Maden Meslek Şubesi için kısa bir Talimatname de hazırlanmıştır.⁶ [EK 1]. Talimatnamenin en önemli maddelerinden biri Mühendislik kısmında olduğu gibi “Mezunlar, hükümete mecburî hizmetle mükellef değildirlir” hükmüdür (M. 8).

Okulda birinci yıl Hesap [Aritmetik], Cebir, Hendese [Geometri], Müsellesat [Trigonometri], Kimya, Fizik, Mihanik [Mekanik], Resim [Teknik Resim], Jeoloji, Mineraloji, İşletme [Maden İşletmesi], Askerî Ders ve Fransızca dersleri ve ikinci yıl da Jeoloji, Resim, İşletme, Topografya, Sınai Elektrik, Mihanik, Maden Kanunu, Hıfzıssıhha Askerî Ders ve Fransızca dersleri okutulmaktadır.⁷ Dersler Mühendislik Bölümü muallimlerinden Hendese

6 *Yüksek Maadin ve Sanayi Mühendisi Mektebi Talebe Rehberi* (İstanbul: T.C. İktisat Vekâleti, 1931), 90 – 91.

7 *Yüksek Maadin ve Sanayi*, 102 – 103.

Muallimi Bedri Hüsnü [Bekiroğlu] Bey, Kimya Muallimi Mehmed Arif [Beylikçi] Bey, Jeoloji ve Mineraloji Muallimi Cemal Zühtü [Aysan] Bey, Hesap Muallimi Halil [Pekmen] Bey ve Maden İşletme Profesörü Guignard tarafından verilmektedir.

Bu okuldan 1931 – 1932 ders yılında 14 ve 1932 – 1933 ders yılında 21 olmak üzere 35 kişi mezun olmuş ve bunun ardından, havzada bu tür elemana büyük ihtiyaç olmasına rağmen bilinmeyen nedenlerle okul kapatılmıştır.⁸ Okulun iki dönem mezunlarının adları ile 1931 – 1932 dönemi mezunlarının çalıştıkları yerler Çizelge 1’de verilmiştir.

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (1935) ve Açılışı

Maden aranmasına esas olmak üzere Türkiye’nin jeolojik açıdan incelenerek haritalarının yapılması konusundaki girişimlerin yavaş yürümesi üzerine daha kısa ve pratik yoldan sonuca ulaşmak için 20 Mayıs 1933’de kabul edilen 2189 sayılı kanun ile İktisat Vekâleti’ne bağlı olarak birbirinden bağımsız “Altın Arama ve İşletme İdaresi” ile “Petrol Arama ve İşletme İdaresi” kurulmuştur.⁹ Kurulan bu idareler önemli bir gelişim ve varlık gösterememiştir. Maden arama işlerinin bu tür kuruluşlarla yürütülemeyeceğinin kısa sürede anlaşılması üzerine 14 Haziran 1935 tarihinde kabul edilen 2804 sayılı kanun ile “Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü” [M.T.A. Enstitüsü] kurulmuştur.¹⁰ Enstitü tüzel kişiliğe sahip olup bu kuruluş yasası ile özel hukuk kurallarına bağlıdır ve “ticarî usullere göre idare olunur. (M. 1). Enstitünün başlıca görevleri kanunun ikinci maddesinde aşağıdaki biçimde tanımlanmıştır.

Memleketimizde işletmeye elverişli maden ve taşocağı sahaları bulunup bulunmadığını ve işletilen maden ve taşocaklarının daha faydalı surette işletilmelerinin nelere mütevakıf olduğunu araştırmak ve buna muktazi veya müteferri bulunan arama ameliyatı, fennî ve jeolojik tetkikat, kimyevî tahlil ve fennî tecrübeler yapmak, harita almak, plan mürtesem, maktalar resmetmek, proje ve fennî raporlar, rantabilite hesapları tanzim etmek gibi bütün teknik ve ilmî işleri görmek ve *memleketin madenlerinde ve maden sanayiinde çalışacak Türk mühendis, fen memuru, ustabaşı ve mütahassis işçi yetiştirmek*.¹¹

Bu kanun ile 2189 sayılı kanun yürürlükten kaldırılarak Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri bütün hakları, borçları ve mevcutları ile estitüye devredilmiştir. M.T.A. Enstitüsü kuruluş kanununun geçici 3. maddesi ile “Zonguldak’ta bulunan tahlilhane ile mülga Maden Mektebi’nin mevcut gayrimenkulleri ile demirbaş eşya ve malzemesinden İktisat Vekâleti’nin tensib ettikleri M.T.A. Enstitüsü’ne meccanen verilir” hükmü getirilmiştir. Bu

8 Zonguldak Sanayi ve Ticaret Odası, *Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası* (1933), 143 – 144. Burada mezun sayısı 35 olarak görülmekle birlikte Refik Fenmen “Altımtıştan fazla başçavuş ve topograf” yetiştiğinden söz etmektedir. [Fenmen, “Zonguldak Yüksek”, 26]. Bu ifade elimizde bir belge olmamakla birlikte okula 1933’den itibaren yeni öğrenci alınmayıp bu tarihte birinci sınıfta olanların öğrenimlerini sürdürerek 1934’de mezun olmuş olabileceklerini düşündürmektedir.

9 *Resmî Gazete*, Sayı 2411 (27 Mayıs 1933), 2508.

10 *Resmî Gazete*, Sayı 3055 (22 Haziran 1935), 5378 – 5380.

11 İtalik yapılarak tarafımızdan vurgulanmıştır.

hüküm uyarınca burada sayılanlar M.T.A. Enstitüsü'ne devredilmiştir.

Gördüğü gibi, madencilik alanında her düzeydeki eğitim ve öğretimin yürütülmesi, kuruluş kanunu ile M.T.A. Enstitüsü'ne verilmiştir. Bu görevi üstlenen Enstitü 1935 – 1950 döneminde bir yandan kendisi ve başka kurumlar adına maden mühendisliği eğitimi görmek üzere seçtiği öğrencileri yurt dışına gönderirken öte yandan da Zonguldak'ta orta düzeyde teknik eleman yetiştirmek üzere okullar açmıştır.

M.T.A. Enstitüsü kuruluş yasasında gelir kaynakları sıralanırken (M. 11/e) ilginç bir uygulama getirilerek madencilik alanındaki eğitime kaynak yaratılmıştır. Buna göre,

e – Maden ve taşocakları işletenlerin istihdam eyledikleri ecnebi mühendis ve mütehassıslar mukabilinde Türk genci yetiştirmek üzere Hazineye yatıracakları Hazinece aynen Enstitüye tesviye edilecek ... e – fıkrasında yazılı ücretler münhasıran Türk mühendis ve mütehassısları yetiştirmek hususlarına tahsis edilecek bu kısım varidatın ve ona tekabül eden masrafların hesabı ayrıca tutulacaktır.

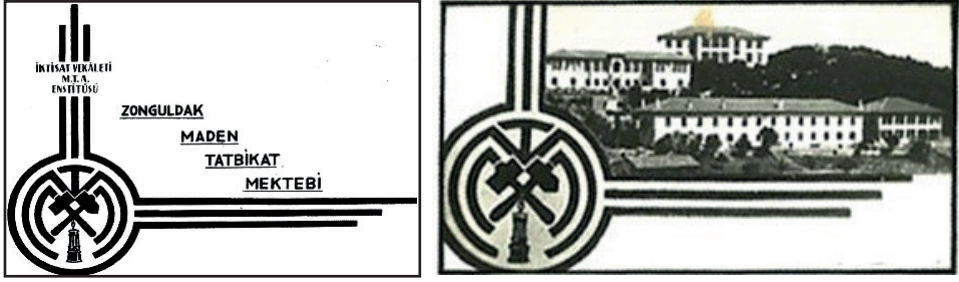
Zonguldak Maden Tatbikat Mektebi (1937-1940)

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün kuruluşundan kısa bir süre sonra 1937'de Zonguldak havzasındaki ara eleman ihtiyacını karşılamak üzere “Zonguldak Maden Tatbikat Mektebi” açılmış ve bu okul için son derece ayrıntılı 53 maddelik bir talimatname hazırlanmıştır.¹² İlkokul mezunlarının alındığı okul parasız ve yatılıdır. Okulun öğrenim süresi 2 + 1 yıldır. Talimatnamenin 2/C maddesine göre,¹³

İkinci seneyi iyi ve çok iyi derece ile yani tam numara yekûnunun % 70'inden fazla numara ile bitiren talebeler istek ve kabiliyetlerine göre Maden Jeometri veya Ocak İçi İnşaat ve Tesisat Makineleri Ustası olarak yetiştirilmek üzere tahsillerine devam ederler. Tam numara yekûnunun % 70'inden noksan ve % 50'den fazla numara alan yani orta derece ile sınıf geçen talebe ve iyi, çok iyi derece alıp da üçüncü sene tahsiline devam etmek istemeyen talebe. İşletme çavuşu olarak mezun olur.

12 Ekrem Murat Zaman, *Kömürün Çocukları* (Ankara: Karina Kitap, 2013), 129 – 131 ve 251 – 262. Okuldan günümüze kalan belgeler içinde iki tane talimatname bulunmaktadır. Bunlardan ikincisi daha sonra yapıldığı anlaşılan küçük değişiklikleri içermektedir. Ekrem Murat Zaman tarafından yayınlanmış olan talimatname bunların birincisidir.

13 Zaman, *Kömürün Çocukları*, 252. Geçmişte “Maden Meslek Şubesi”nde de benzer bir uygulamanın olduğu anlaşılmaktadır. [Fenmen, “Zonguldak Yüksek”, 26].

Şekil 2. Zonguldak Maden Tatbikat Mektebi'nin antet ve logosu (solda) ve küçük boyutlu bir bayram tebriki kartı (sağda) (Yazarın arşivi).

Şekil 3. Maden Tatbikat Mektebi öğrencilerinden bir grup 1937'de halen kapısında 1933'de kapatılan okulun adı yazılı olan okul binasının önünde (Yazarın arşivi).

Maden Tatbikat Mektebi ortaokul düzeyinde bir okul olup meslek dersleri yanında ortaokullarda okutulan temel dersler de okutulmaktadır.¹⁴ Maden Tatbikat Mektebi'nin ders programı (Çizelge 2)'de ve günlük zaman çizelgesi de [EK 2]'de verilmiştir. Bu okul yerleşip bir düzene girecek vakit bulamadan Maden Başçavuş Mektebi'ne dönüşmüştür.

14 Bu okul konusunda yakın dönemde bir makale yayımlanmıştır: Hasan Özer ve Kamuran Karabalık, "Yükseköğretim Tarihi İçerisinde Zonguldak Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebi (1937 – 1940)," *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 7/2 (2017): 185 – 191. Burada ortaokul düzeyindeki bir meslek okulunun yükseköğretim ile olan ilişkisini anlamak mümkün olmadığı gibi birbirinin devamı olmakla birlikte yapı ve program açısından birbirinden farklı olan Maden Tatbikat Mektebi ile Maden Başçavuş Mektebi'ni birbirine karıştırılıp aynı okulmuş izleniminin yaratılması da yanlıştır.

Çizelge 2

Maden Tatbikat Mektebi'nin Ders Programı

(Zonguldak Maden Tatbikat Mektebi Talimatnamesi, Madde 5)

I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf
Türkçe [1]	Türkçe [1]	Maden jeometri ve ocak içi inşaat, tesisat usta kısımlarını ihtiva eden bu sınıfın müfredat programı tedris heyetince hazırlanır. Murakabe heyetince tetkik edilerek M.T.A. Enstitüsü tarafından tasvip ve tasdik edildikten sonra tatbik olunur.
Yurt Bilgisi [1]	Yurt Bilgisi [1]	
Tarih [1]	Tarih [1]	
Coğrafya [1]	Coğrafya [1]	
Askerlik [1]	Askerlik [1]	
Hesap	Hesap	
–	Cebir	
Hendese	Muhtasar Müsellesat ve Hendese Tatbikatı	
Resmihattı	Teknik Resim	
Maden İşletmesi (Birinci kısım)	Maden İşletmesi (İkinci kısım)	
Jeoloji ve Madeniyat (Birinci kısım)	Jeoloji ve Madeniyat (İkinci kısım)	
Madenlerde Kullanılan Muharrik Kuvvet Esasları	Ocaklarda Kullanılan Makineler [2]	
Maden Kazaları ve Bunlara Karşı Emniyet Tertibatı (Birinci kısım)	Maden Kazaları ve Bunlara Karşı Emniyet Tertibatı (İkinci kısım) [4]	
Sağlık Bilgisi	Sağlık Bilgisi ve Kazalarda Alınacak İlk Sıhhi Tedbirler	
Basit Elektrik	–	
Basit Teknoloji	–	
Ocak İçi İnşaat ve Tesisatı (Birinci kısım)	Ocak İçi İnşaat ve Tesisatı (İkinci kısım)	
Fizik (Birinci kısım) [3]	Fizik (İkinci kısım) [3]	
Kimya (Birinci kısım) [3]	Kimya (İkinci kısım) [3]	
–	Topografya ve Harita [5]	

[1] Orta Okul resmî müfredat programlarına göre.

[2] Bunların ayrı ayrı hususiyetleri, işletme tarzları, yekdiğerine nazaran faide ve mahzurları gösterilecektir.

[3] Bilhassa maden ocaklarını alâkadar eden hikemî ve kimyevî hadisat izah edilecek ve fizik dersi makine mevzularıyla beraber yürüyecektir..

[4] Maden ocaklarındaki faaliyette vazife ve mesuliyetin, doğruluk ve bağlılığın, disiplin ve inzibatın hayati ehemmiyeti ve bunlarla alâkadar İş Kanunu, Maden Kanunu, havza amele birliği teşkilâtı⁴ ve mesleği alâkadar eden talimatname ve nizamnameler gösterilecektir.

[5] Bilhassa madenler nazarı itibara alınacaktır

Zonguldak Maden Başçavuş Mektebi (1941 – 1949)

1940 yılında Zonguldak'ta yeni bir okul kurulur: Maden Teknisyen Mektebi. Ertesi yıl, Maden Tatbikat Mektebi, bu yeni okula bağlı olarak, üç yıllık Zonguldak Maden Başçavuş Mektebi'ne dönüştürülür. Tatbikat Mektebi'nin ikinci sınıfını bitirenler de Başçavuş Mektebi'nin üçüncü sınıfının öğrencileri olmuştur.¹⁵ Artık bağımsız bir okul söz konusu olmadığından talimatnamedeki birçok maddenin gereği kalmamış ve bu okul için 15 maddelik yeni bir talimatname hazırlanmıştır.¹⁶ [EK 3]. Talimatnameye göre okul yönetim, muhasebe, tedrisat ve disiplin bakımından Maden Teknisyen Mektebi mevzuatına göre yönetilir. (M. 13). Maden Tatbikat Mektebi'nde uygulanan ve çavuş ile başçavuş yetiştiren 2 + 1 sisteminden vazgeçilerek üç yılda doğrudan başçavuş yetiştiren bir sisteme geçilmiş ve üç yıllık yeni bir ders programı hazırlanmıştır. (Çizelge 3). Başlangıçta uygulanan bu sistemden bir süre sonra vazgeçilerek alınan öğrencilerin bir yıl (300 gün) madenlerde çalışarak staj yapmasından sonra iki yıl da teorik ve pratik öğrenim gördüğü bir sisteme geçilmiş olduğu anlaşılmaktadır. (Şekil 4).

Başçavuş Mektebi öğrencilerinin yapacakları stajlara büyük önem verilmiştir. Başçavuş Mektebi öğrencilerinin yapacakları stajlara ilişkin esaslar Ereğli Kömürleri İşletmesi tarafından düzenlenerek 29 Temmuz 1944'de 512/158 numaralı servis notu ile Kandilli, Üzülmüş, Kozlu, Kilimli ve Gelik bölgeleri başmühendisliklerine gönderilmiştir. Buna göre, Başçavuş Mektebi birinci sınıfına kabul edilen öğrenciler 300 gün staj yapacaklardır. Bu süre içinde öğrenciler yardımcı işçi olarak 90 gün ocak içinde damar ve taşlarda yapılan hazırlık çalışmalarında, 45 gün ocak içi onarım ve tahkimat işlerinde, 45 gün ocak içi taşıma işleri ile bunların düzenlenmesinde, 90 gün kömür damarlarında yapılan üretim işlerinde ve 30 gün de ocak dışındaki tesislerde çalışacaklardır. İkinci sınıfı bitiren öğrenciler de dört aylık staj süresinde kömür hazırlama ve üretim işleri ile çeşitli onarım ve tahkim işlerinde çalışacaklardır.¹⁷

15 “Elyevm mevcut Maden Tatbikat Kursları, Maden Başçavuş Mektebine kalbedilmiştir. Bu kursların son sınıfı Maden Başçavuş Mektebinin üçüncü sınıfını teşkil edecektir.” (M. 14).

16 Anıl ve Merey, *Türkiyede Maden Mevzuatı* 2: 28 – 30.

17 Zaman, *Kömürün Çocukları*, 133.

Çizelge 3
Maden Başçavuş Mektebi Ders Programı

I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf
Türkçe	Türkçe	Türkçe
Yurt Bilgisi	Yurt Bilgisi	—
Tarih	Tarih	—
Coğrafya	Coğrafya	—
Tabiat Bilgisi	—	—
Beden Terbiyesi	Beden Terbiyesi	Beden Terbiyesi
Askerlik	Askerlik	Askerlik
Hesap ve Hendese	Hesap ve Hendese Tatbikatı	Cebir ve Riyaziye Tatbikatı
—	Fizik	Fizik
—	Kimya	Kimya
Resim	Teknik Resim	—
Sağlık Bilgisi ve Sıhhi Yardım	Sağlık Bilgisi ve Sıhhi Yardım	—
Maden İşletmesi	Maden İşletmesi	Maden İşletmesi
Emniyet	Emniyet	Emniyet
—	Teknoloji ve Atölye	Teknoloji ve Atölye
—	—	Makine
—	—	Topografya
—	—	Jeoloji ve Mineraloji
—	—	Ocak İçi İnşaat ve Tesisatı
—	—	Meslek Terbiyesi
—	—	Meslek Mevzuatı

Mezun sayısı konusunda M.T.A. Enstitüsü'nün kendi tarihçesinde Maden Meslek Mektebi ile Maden Başçavuş Mektebi ayrımı yapılmaksızın aşağıdaki sayılar verilmektedir:¹⁸

1948 yılı sonuna kadar Enstitümüze bağlı bulunup ta o tarihten itibaren Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiş olan Zonguldak Maden Teknisyen Okulundan 64 maden çavuşu, 130 maden başçavuşu ve 226 maden teknisyeni mezun olmuş ve bunlar maden işlerimizde vazife almışlardır.

18 *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü 15 Yıllık Faaliyeti* (Ankara: Mayıs 1950), 70.

Burada verilen sayılar Maden Teknisyen Mektebi evrakı arasında bulunan onaylı listelerdeki sayılar ile uyum içinde değildir.¹⁹ Bu listelerden Maden Başçavuş Okulu'nun başarı oranının son derece düşük olduğu görülmektedir. Okulun açılışından kapanışına kadar geçen süre içinde 156 mezun verilmesine karşılık 253 kişi başarısızlık veya başka nedenlerle okulu bitirmeden ayrılmıştır. Bu durumda okulun başarı oranı % 38 düzeyindedir. M.T.A. Enstitüsü ise ayrılanları karşılamak için gazetelere sürekli olarak "Talebe Alınacaktır" başlıklı ilânlar vermiştir. Okulun öğrenciler üzerinde itici bir etki yapmasının ve onların okuldan ayrılmalarının nedenlerinden biri olarak alınan öğrencilerin staj adı altında doğrudan ocaklara indirilerek 300 gün işçi gibi çalıştırılması olduğu söylenebilir.

TALEBE ALINACAK

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü

Genel Direktörlüğünden :

Zonguldak Maden Başçavuş Okulunun aralık 1945 ayında başlayacak devresi için seçme sınavı ile yatılı ve parasız talebe alınacaktır.

Millî Eğitim Bakanlığınca ikinci dercede orta ihtisas okulu olarak kabul edilen bu Teknik Okulun, birinci senesi pratik, diğer iki senesinin biri pratik, diğeri teorik olmak üzere ikişer sönestre ayrılmış üç senelik öğrenim süresi vardır.

Aşağıda yazılı maddelere uygun belge verebilen isteklilerin en geç 27/11/1945 akşamına kadar dilekçeleriyle Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi Müdürlüğüne başvurmaları gereklidir.

- 1 — Türk olmak,
- 2 — Doğruluk kâğıdı göstermek (1944 - 1945 ders yılı mezunlarından bu belge aranmaz.)
- 3 — Bulaşıcı hastalığı olmamak, sağlık durumu maden ocaklarında pratik çalışmaya uygun bulunmak (Sağlık muayenesi Zonguldakta yapılacaktır).
- 4 — İlkokulu bitirme diploma veya belgesi göstermek,
- 5 — 18 yaşına girmiş ve 25 yaşını geçmemiş bulunmak,
- 6 — Nüfus cüzdanı ve 12 aded vesika fotoğrafı vermek.

İstekliler 28/11/1945 de Zonguldak Maden Teknisyen Mektebinde ilkokul derslerinden yazılı sınava girecekler ve kazananlar sağlık muayenesinden sonra pratik stajlarına başlamak üzere ocaklara dağıtılacaklardır. (15261)

Şekil 4. Maden Başçavuş Okulu'na öğrenci alınmasına ilişkin olarak M.T.A. Enstitüsü tarafından verilmiş olan bir gazete ilânı ("Talebe Alınacak", *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1945, 6).

M.T.A. Enstitüsü tarafından öğrenci alımı konusunda gazetelere verilen ilânlardan Maden Başçavuş Mektebi'nden ayrı olarak maden çavuşu yetiştirmek üzere Kozlu'da parasız ve yatılı olarak Maden Tatbikat Kursları açılmış olduğu anlaşılmaktadır.²⁰ [EK 4]. Bu ilâna göre:

19 Ekrem Murat Zaman, mezun sayısını 115 olarak vermektedir. [Zaman, *Kömürün Çocukları*, 134 – 135].

20 "Talebe Alınacak," *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1941, 4.

Kurslarda tahsil her sene bir ayı nazarı, bir ayı amelî olmak ve münavebe ile devam etmek üzere iki senedir.

Kurslara ilk mektep mezunları alınmakta olup talebe birinci senenin nazarı ve amelî tahsil devrelerinde asgarî 100, ikinci senede asgarî 120 kuruş yevmiye alacak, mektebi bitirenler maden çavuşu unvanıyla en az 230 kuruş yevmiye ile işe başlatılacaktır.

Başvuru adresi olarak Maden Teknisyen Mektebi Müdürlüğü gösterilmiştir. Öğrenci çekebilme için öğrencilere dönemine göre yüksek bir yevmiye ödenmektedir. Öğretimin bir ay teorik ve bir ay uygulamalı biçimde dönüşümlü olarak yapılması da ilginçtir.

Maden Başçavuş Mektebi öğrencilerine talimatname uyarınca verilen giyecek ve çamaşırların listesinin bir örneği [Ek 5]'de verilmiştir.

Başçavuşlar, sendikal örgütlenmenin öncüsü olarak 1946 yılı sonlarında “Zonguldak Maden Başçavuşları Cemiyeti”ni kurmuşlardır. Cemiyet, 26 Haziran 1947'den itibaren “Sosyal ve ekonomik konulardan bahseden bir işçi gazetesi” alt başlığını taşıyan ve ilk sendika gazetesi olarak nitelenen *Vardiya* adlı gazeteyi yayınlamaya başlamıştır.²¹

Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi (1940 – 1949)

Okulun kuruluşu ve amacı

Ülkenin maden mühendisi ihtiyacı gerek yurtdışına öğrenime gönderilenler ve gerekse Zonguldak Yüksek Maden Mühendis Mektebi'nden mezun olanlar yoluyla karşılanmaya çalışılmakta olup madenlerin gelişmesi ile birlikte maden teknisyeni ve başçavuş olarak eğitilmiş teknik eleman eksikliği de şiddetle hissedilmeye başlanmıştır. Bir teknisyen okulunun açılmasının daha 1938'de gündemde olduğu anlaşılmaktadır. Zonguldak Halkevi'nin 15. yıl kitabında halen bir amele çavuş mektebinin faaliyetde olduğu belirtilerek “Önümüzdeki yıllarda kalfa işçi ve diğer iş elemanlarını yetiştirmek üzere geniş bir teknik öğretim plânı tatbik olunacaktır” denilmektedir.²²

Maden Teknisyen Mektebi'nin açılışından birkaç ay önce 8 Haziran 1940'da Zonguldak İktisat Müdürlüğü tarafından Ekonomi Bakanlığı'na gönderilen raporda aşağıdaki saptamalara yer verilmiştir:²³

Kömür Havzamız işletmelerinin normal faaliyette ve mesai emniyetinde fennî nezaret işlerinin noksanlığı ve kifayetsizliği kuvvetle göze çarpmaktadır, işçilerimizin madencilği meslek itihaz etmemiş olmaları ile ayrıca bir ehemmiyet arzeden bu vaziyetin sür'atle ıslâh ve ikmâli daima inkişaf etmekte olan havzamız faaliyeti için bir zarureti katiye halinde

21 Zaman, *Kömürün Çocukları*, 220.

22 [Zonguldak Halkevi], *Zonguldak 923 – 938 Cumhuriyet'in XV. inci Yıldönümü Hatırası* (İstanbul: Tan Matbaası, 1938), 95.

23 “Maden Teknisyen,” 310.

bulunmaktadır. Halen çalışan 940 kadar nezaret memur ve müstahdemlerinin mühim bir kısmı senelerin temin ettiği pratik malûmat ile biraz kabiliyet kazanmış ve bu mevkileri işgal etmiş olsalar da meslekî bir mektep veya kurs görmemeleri yüzünden ilmî ve esaslı ihtisasdan mahrum olarak işletmenin fennî ve idarî sevki işlerindeki kavrayışları mahdut bulunmaktadır.

Kömür havzamızdaki çalışan işçilerimizden mühim kısmının ayda bir değişmeleri ve bilhassa senelik mesailerinin vasatı 4 ilâ 5 ayı geçmemesi yüzünden her sanayi şubesinden fazla dikkat ve ihtisas arayan maden işçilerinin normal faaliyeti ve mesai emniyeti üzerindeki tesirleri karşısında fennî nezaret ve idare kadromuzun her memleket madencilikindeki nisbetten fazla ve mükemmel olması zarurî bulunmaktadır. Halbuki bu kadromuz halen normal vaziyete göre gerek adet ve gerek ihtisas bakımından zayıf olduğu kadar 2,5 milyon ton ilâve kömür esası üzerinden yürümesi lâzım gelen ihzarat ve istihsalâtımıza nazaran da bu vaziyet bir daha göze çarpmamak bir ehemmiyette bulunmaktadır. Son yapılan yoklamaya göre mühendisler hariç olduğu halde dahilî oniki bin işçiye mukabil fennî nezaret ve idare müstahdemlerinin adedi 940 kadardır. 2,5 milyon ton ilâve istihsalî faaliyetinde ise bu miktarın asgarî 1260 olması lâzım geldiği bittetik anlaşılmıştır.

Bu raporda gösterilen ihtiyaç yalnız Zonguldak havzası için olup Türkiye'deki diğer madenlerde de aynı sıkıntı vardır.

Bu gelişmelerin sonucunda 13 Eylül 1940'da "Memleketimizde her gün biraz daha inkişaf etmekte olan maden işlerinde çalışması lüzumlu şahısların yetiştirilmesi maksadile ilişik esaslar dâhilinde Zonguldak'da bir maden teknisyen mektebi açılması"na ilişkin 2/14395 sayılı "Zonguldakta Maden Teknisyen Mektebi Açılması Hakkında Kararname" çıkartılmıştır.²⁴ (Şekil 5 ve 6). Kararnamenin kurulacak okulun esaslarını belirleyen "Proje" başlıklı yedi maddelik ekine göre "Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünce Zonguldakta bir maden teknisyen mektebi açılması tensib olunmuştur." (M. 1). Parasız yatılı olan okula ortaokul mezunları alınacaktır (M. 3). Okulun öğrenim süresi üç yıl olup buna ek olarak bir yıldan az olmamak üzere uygulama da içerecektir (M. 4). "Mektebi ikmal edenler maden teknisyeni unvanı ile İktisat Vekâletinin göstereceği mahallerde maden sanayii işlerinde beş sene müddetle çalışmağa" mecbur tutulacaktır (M. 6). "Mektep Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından tanzim ve İktisat Vekâletince tasdik edilecek bir talimatname hükümleri dairesinde idare olunur" (M. 7). Buradaki esaslara dayanılarak M.T.A. Enstitüsü tarafından "Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi Esas Talimatnamesi" hazırlanıp yürürlüğe konulmuştur.²⁵ [EK 6]. Okul 1 Nisan 1941 tarihinde madenlerde staj görmüş 27 öğrenci ile öğretime başlamıştır.

Talimatnamede okulun amacı "maden ocaklarında ve maden sanayii işletmelerinde çalışacak, nazarî ve amelî bilgilerle mücehhez teknisyenler" yetiştirmek olarak tanımlanmaktadır (M.1). Talimatnameye göre okulun yönetim ve örgütlenme şeması (Şekil 7)'de verilmiştir.

24 BCA, Fon kodu: 30.19.1.2/Yer No: 92.91.15; *Resmî Gazete*, Sayı 4623 (27 Eylül 1940), 14755 – 14756.

25 Anıl ve Meryem, *Türkiyede Maden*, 2:19 – 27. Bundan sonraki madde numaraları bu talimatnameye göre verilmiştir.

T. C.
B'ASVEK'ALET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı:
2

Kararname

14395

Memleketimizde her gün biraz daha inkişaf etmekte olan maden işlerinde çalıştırılması, izumlu şahısların yetiştirilmesi maksadile ilişik esaslar dahilinde Zonguldak'da bir maden teknisyen mektebi açılması; İktisat Vekillığının 26/8/1940 tarih ve 5/6419 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 13/9/1940 tarihinde kabul olunmuştur.

HEİSİCÜMHUR

İsmail İsmail

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
S. R. Kaya, F. Okpa, S. Okpa, S. Okpa, S. Okpa
Ma. V. Mi. V. Na. V. İ. V. S. I. M. V.
S. Okpa, S. Okpa, S. Okpa, S. Okpa, S. Okpa
G. I. V. Zr. V. Mü. V. Tl. V.
S. Okpa, S. Okpa, S. Okpa, S. Okpa

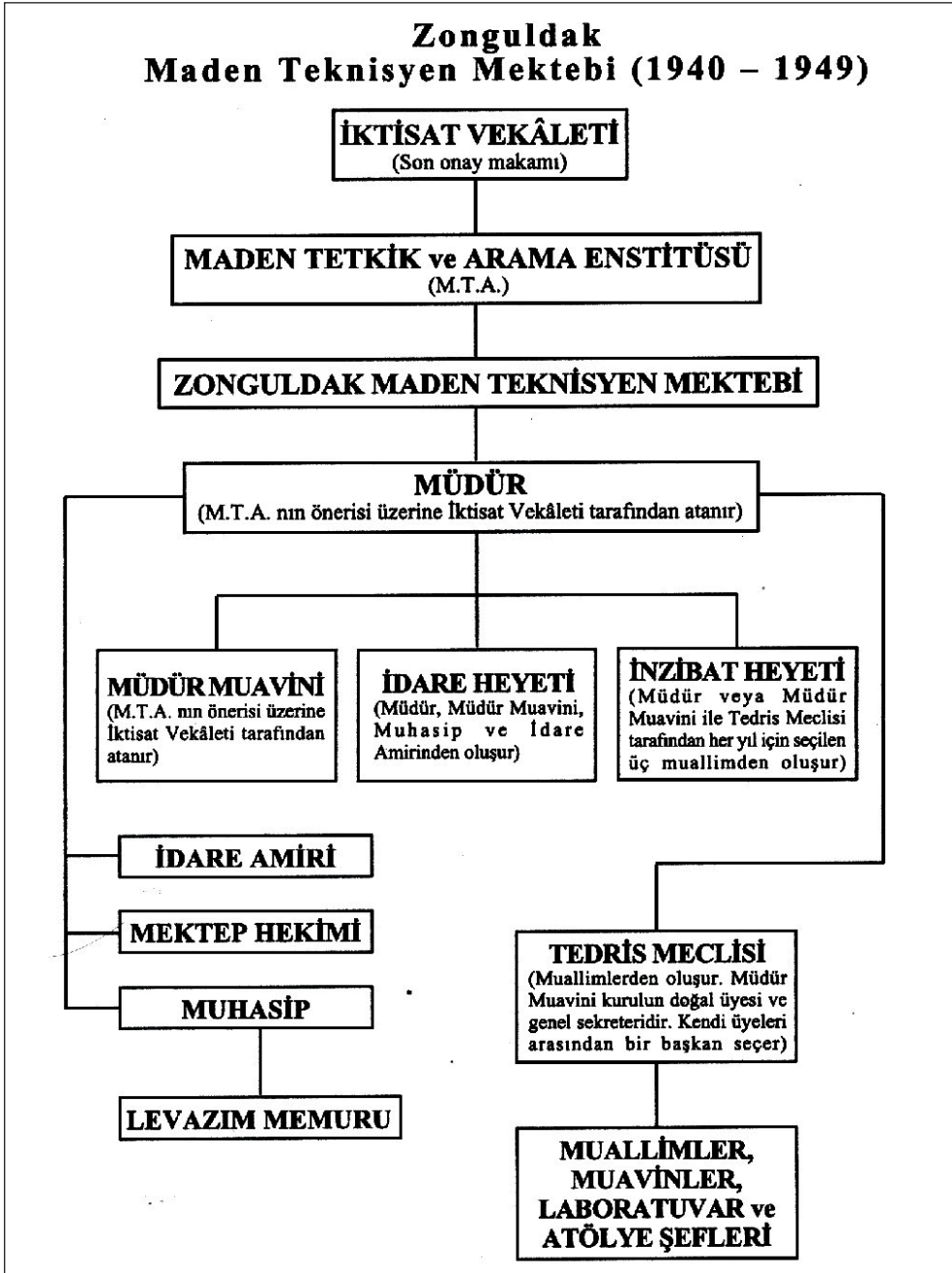
Şekil 5. 13 Eylül 1940 tarih ve 2/14395 sayılı "Zonguldakta Maden Teknisyen Mektebi Açılması Hakkında Kararname" (BCA, Fon kodu: 30.19.1.2/Yer No: 92.91.15).

**Zonguldakta Maden Teknisyen Mektebi açılması
hakkında kararname
(proje)**

- Madde - 1 :** Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünce Zonguldakta bir Maden Teknisyen Mektebi açılması tensip olunmuştur.
- Madde - 2 :** Mektep her sene Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü bütçesinden tefrik olunacak tahsisatla idare olunur.
- Madde - 3 :** Mektebe orta derecede tahsil görmüş olanlar alınır. Her sene alınacak talebe sayısı İktisat Vekâletince tesbit olunur.
- Madde - 4 :** Mektebin tahsil müddeti üç senedir. Bundan başka bir seneden az olmamak üzere ayrıca tatbikat devresini de ihtiva eder.
- Madde - 5 :** Mektep nazarı, yatılı ve meccanidir. Tatbikat devresinde talebe madenlerdeki kazancı ile geçinir.
- Madde - 6 :** Mektebi ikmâl edenler maden teknisyeni unvanı ile İktisat Vekâletinin göstereceği mahallerde maden sanayii işlerinde beş sene müddetle çalışmaya mecburdurlar.
- Madde - 7 :** Mektep Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından tanzim ve İktisat Vekâletince tasdik edilecek bir talimatname hükümleri dairesinde idare olunur.

Şekil 6. 13 Eylül 1940 tarih ve 2/14395 sayılı “Zonguldakta Maden Teknisyen Mektebi Açılması Hakkında Kararname”nin eki (BCA, Fon kodu: 30.19.1.2/Yer No: 92.91.15).

Okul uzman bir müdürün idaresine verilerek Esas Talimatnameye ve yapılacak diğer talimatnamelere göre yönetilir (M.11). Okul “tedris [öğretim] kısmı” ve “idare [yönetim] kısmı” olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Okulun öğretim kısmı Tedris Meclisi, muallim ve muavinler, laboratuvar ve atölye şefleri ve diğer teknik memur ve müstahdemlerden oluşur (M. 12). Okulun yönetim kısmı İdare Heyeti ve İnzibat Heyeti ile yönetim ve hesap işlerini yürütmekle görevli memur ve müstahdemlerden oluşur. (M. 13).

Şekil 7. Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi'nin yönetim ve örgütlenme şeması.

Şekil 8. Eski Maden Mühendis Mektebi binalarına yerleşmiş olan Maden Teknisyen Mektebi'nin giriş kapısı ve kapıdaki tabelası (Yazarın arşivi).

Okulun “İdare Kısmı”

Müdür: “Mektep, bir mütehasşıs müdürün idaresine tevdi” olunmuştur (M. 11). “Müdür, mesleğinde iyi tanınmış yüksek mühendislerden olmak üzere M.T.A. ca inha ve İktisat Vekâletince tayin olunur” (M. 29). “Müdür, mektebin en büyük âmiri olup, umumî idare ile bütün muamelelerin merciidir. Müdür, M.T.A. dan verilen emirlerin ve Tedris Meclisince ittihaz edilen kararların icrasını temin eder” (M. 30).

Müdür muavini: “Müdürün bir muavini vardır” (M. 11). “Müdür muavini de kabil olduğu takdirde yüksek mühendisler arasından intihap ve müdür gibi tayin olunur.” Müdür Muavini, Müdürün emri altında iş görür ve ona yardımcı olur. Müdürün bulunmadığı zamanlarda ona vekâlet eder. “Müdür ve muavini hariçte iş alamaz”lar (M. 31).²⁶

26 Okulun açılışından kısa bir süre sonra 14 Mayıs 1941 tarihinde çıkartılan 2/15771 sayılı kararname ile daha yüksek ücret ödenebilmesi için “M.T.A. Enstitüsü teşkilatına dahil Zonguldak Maden teknisyen mektebi Müdür ve Müdür muavinliği vazifelerinin ihtisas mevkii olarak tayinine” karar verilmiştir (BCA, Fon kodu: 30.18.1.2/Yer No: 95.40.6) [EK 7].

İdare Heyeti [Yönetim Kurulu]: “İdare Heyeti müdür ve muavini ile muhasip ve idare âmirinden tereküp eder [oluşur]. İdare Heyeti, müdürün daveti üzerine içtima eder [toplanır], mukarrerat [kararlar] ekseriyetle ittihaz olunur [çoğunlukla alınır], mukarrerat defterine kayıt ve imza edilir” (M. 33).

İdare Heyeti'nin görevleri a) okulun her türlü ihtiyacını belirlemek, b) satın alınacak eşyanın örneklerini belirleyerek saklamak, c) satın alınan eşyayı örneği ile karşılaştırarak muayene etmek ve teslim almak, d) levazım memuru tarafından alınan eşyaları denetlemek ve muayene etmek, e) okulun demirbaş eşya ve malzemelerinden hasara uğrayanları veya kullanılamaz duruma gelenleri belirleyerek demirbaş listesinden çıkartmak, f) her ay sonunda veya gerek gördükçe eşya ve erzak ambarlarını denetlemek, ambar mevcudunu saymak ve tartmak ve g) okula ilişkin her türlü harcamanın senet ve bordrolarını onaylamaktır. Adı “İdare Heyeti” olmakla birlikte bu kurulun görevinin bütünüyle mali konular ve satın alma işleriyle sınırlı olduğu görülmektedir.

İnzibat Heyeti [Disiplin Kurulu]: İnzibat Heyeti müdür veya müdür muavini ile Tedris Meclisi tarafından her yılın başında seçilen üç muallimden oluşur. İnzibat Heyeti müdürün çağrısı üzerine toplanır (M. 35). Okulun disiplin işlerine ilişkin olan ve müdür tarafından havale edilen her türlü evrakı inceleyerek karar verir. Kesin çıkarma cezaları M.T.A. nın onaylaması ile yürürlüğe girer (M. 36).

Okul hekimi: “Mektebin hekimi talebenin sağlık sicillerini tutar. Talebe, memur ve müstahdemleri tedavi ve mektep revirini idare eder. Hekim mektebin sağlık şartlarına bakmağa mecburdur” (M. 32).

Okulun “Tedrisat Kısmı”

Tedris Meclisi: “Tedris Meclisi muallimlerden teşekkül eder” (M. 21). “Meclise muallimler arasından intihap edilen zat reislik eder ve müdür muavini Tedris Meclisi'nin tabî âzası ve umumî kâtibidir” (M. 22). “Tedris Meclisi tatil devresi müstesna olmak üzere en az ayda bir defa toplanır.” Öğretim yılının ilk ayındaki toplantı müdürün daveti üzerine yapılır. Meclis bu toplantıda belirleyeceği aylık toplantı günlerinde kendiliğinden toplanır. Bu olağan toplantıların dışında kendisinin vereceği karar, Reis'in çağrısı veya üyelerin dörtte birinin yazılı talebi üzerine olağanüstü olarak toplanabilir (M. 23). Toplantılar mektepte yapılır. Toplantının geçerli olması için üyelerin yarıdan bir fazlasının katılımı gereklidir (M. 24). Kararlar hazır bulunan üyelerin çoğunluğu ile alınır (M. 25). Toplantı tutanak ve kararlarının birer örneği her ay sonunda M.T.A. ya gönderilir (M. 26).

Şekil 9. Zonguldak Maden Teknisyen Okulu'nun genel görünümü
(Etibank: 1935 – 1945. Ankara: 1945, 33).

Tedris Meclisi'nin görevleri a) öğretime ilişkin yönetmeliklerin yapılması ve değiştirilmesi, b) derslerin sınıflara dağıtılması ve “lüzum görüldükçe ders konması ve kaldırılması”, c) “muallimler ve muavinler kadrosunun tanzimi”, d) “lâboratuvar ve atölye şefleriyle muallim ve muavinlerin seçilmesi”, e) öğrenimini bitiren öğrencilere diploma verilmesi ve f) öğretime ilişkin olmak üzere gerekli görülecek diğer konuların konuşulmasıdır. “Bunlardan a, b, c, d, e fıkralarındaki hususlar M.T.A. nın tasdikile tamam olur” (M. 28).

Görüldüğü gibi, Tedris Meclisi okulun en üst ve en yetkili organıdır. Müdür bu kurulun üyesi olmadığı gibi “Tedris Meclisi kararlarını tatbika ve M.T.A. Genel Direktörlüğüne bildirilmesi icap edenleri bildirmeğe mecburdur” (M. 27). Tedris Meclisi ile müdüriyet arasındaki ilişki ve iletişim meclisin doğal üyesi ve genel sekreteri olan müdür muavini yoluyla sağlanmaktadır. Meclis başkanını kendisi seçmektedir.

Muallim ve muavinler: Muallim olabilmek için “en az Yüksek Mühendis Mektebi veya bu derecede bir meslek mektebinden mezun olmuş” veya okutacağı dersin gerektirdiği yüksek öğrenimi görmüş olmak, Maarif Vekâleti’nin öğretmenlerde aradığı niteliklere sahip bulunmak ve en az bir yabancı dili bilmek şarttır. Meslekî olmayan genel derslerin muallim ve muavinlerinden M.T.A. ca bu koşullar aranmayabilir. “Türk muallim bulunmayan ihtisas derslerine mukavale ile yabancı muallim alınır” (M. 18).

“Muallim ve muavinlerle Lâboratuvar ve Atölye Şefleri Tedris Meclisi tarafından seçilirler ve M.T.A. Genel Direktörlüğünce tayin olunurlar.” Bu tayinler İktisat Vekâleti’nin onayı ile kesinleşir (M. 19). “Müsavi şartlar altında muallimliğe tercihan muavinler seçilir” (M. 18). “İlk tedris heyeti M.T.A. ca intihap ve Vekâletçe tayin olunur” (M. 51).

“Muallimler kendi derslerine ait lâboratuvar, atölye ve müzenin âmirleridirler. Muavinlerle diğer teknik memurlar talimatnamelerine tevfikân tedrisatın icra ve idaresinde muallime yardımla mükelleftirler” (M. 17).

“Muallimler ve muavinler arasında her hangi birinin vazifesinde müsamahası, muvaffakiyetsizliği veya hâl ve hareketinde mektebin ve mesleğin şeref ve haysiyetini muhil [ihlâl eden] bir hali görülürse” müdürün teklifi üzerine Tedris Meclisi tarafından yazılı veya sözlü savunması alındıktan sonra üye tam sayısının dörtte üç çoğunlukla alacağı karar üzerine “istifaya davet olunur.” İlgili istifa etmediği takdirde olay M.T.A. ya bildirilir. Bunun sonucunda M.T.A. Genel Direktörlüğü’nün vereceği ve İktisat Vekâleti’nin onaylayacağı karara göre davranılır (M. 20).

Eğitim ve öğretim

“Mekteb leylî [yatılı] ve meccanî [parasız] olup talebenin maden ocaklarındaki amelî [uygulamalı] çalışma devresile beraber tahsil müddeti dört senedir” (M. 3).

Talimatnamede stajların yapılması ve değerlendirilmesi ile sınavlar çok ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiş olmakla birlikte okutulacak dersler konusunda mektepte genel olarak “riyaziye [matematik], mihanik [mekanik], fizik, kimya, jeoloji, mineraloji, maden işletmesi, elektromekanik, makine, topografya, tahlisiye ve ilk yardım, yapı işleri, maden ve iş mevzuatı, maden iktisadiyatı, maden sanayii muhasebesi, sağlık bilgisi, lisan gibi dersler gösterilir” denilerek genel bir liste verilmiştir (M. 10). Burada derslerin tamamı belirtilmediği gibi bunların sınıflara dağılımı da verilmemiştir. Çeşitli kaynaklarda da birbirinin tekrarı niteliğinde kısa ders listeleri verilmektedir.²⁷ Okulun evrakı arasında bulunan elyazısı bir notta ilk üç sınıfın dersleri ayrı ayrı belirtilmiştir [EK 8]. Bu not esas alınarak düzenlenmiş

27 Bu kaynaklarda da dersler sınıf ayrımı yapılmaksızın Türkçe, Tarih, Coğrafya, Matematik, Fizik, Kimya, Beden Terbiyesi, Askerlik, Sağlık Bilgisi, Jeoloji, Mineraloji, Teknik Resim, Elektroteknik, Makine, Atölye, Topografya ve Tatbikatı, Maden İşletmesi ve Tatbikatı, Maden Temizleme ve Kıymetlendirilmesi olarak sıralanmaktadır. [“Maden Teknisyen”, 312; Ö. Hasan, “Zonguldak Maden Teknik Arama Mektebinin Bugünkü Durumu,” İŞ 14, 77 (1948): 13.

olan ders çizelgesi Çizelge 4’de verilmiştir.

“Tedrisat, müdürün idare ve bakımı altında olmak üzere muallim ve muavinler tarafından” (M.15) ve “Tedris meclisince tanzim ve M.T.A. ca tasdik edilecek müfredat ders programlarına göre icra edilir” (M. 14).

Çizelge 4

Maden Teknisyen Mektebi’nde Okutulan Derslerin Sınıflara Göre Dağılımı

I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf
Türkçe	Türkçe	Türkçe
Matematik	Matematik	Matematik
Fizik	Fizik	Fizik
Kimya	Kimya	Kimya
Yabancı Dil	Yabancı Dil	Yabancı Dil
Beden Eğitimi	Beden Eğitimi	Beden Eğitimi
Askerlik	Askerlik	Askerlik
Sağlık	Sağlık	—
—	—	Tarih
—	—	Coğrafya
Jeoloji	Jeoloji	Jeoloji
Teknik Resim	Teknik Resim	Teknik Resim
Topografya ve Tatbikatı	Topografya ve Tatbikatı	Topografya ve Tatbikatı
Makine	Makine	Makine
Maden İşletmesi	Maden İşletmesi	Maden İşletmesi
Emniyet	Emniyet	—
—	Mekanik	Mukavemet
—	Mineraloji	Petrografi
—	—	Elektroteknik
—	—	Tahlisiye
—	—	İş Terbiyesi
—	—	Yapı İşleri
—	—	Maden İktisadiyatı

“Tedrisat, ders takriri [anlatımı] ve müzakeresi, tatbikat yaptırılması, resim ve proje tanzimi, lâyiha [bitirme tezi] kaleme alınması, el işçiliği, lâboratuvar ve atölye çalışmaları, zemin üzerinde ameliyat [yer üzerinde uygulama], fabrikalar ve maden sanayii müesseselerinin ziyareti, fennî [bilimsel] seyahatlar yapılması suretile ifa olunur. Muayyen kitabı olmayan derslerin muallimleri okuttukları dersi makine ile mumlu kâğıt üzerine basılmış ve teksir

edilmiş olarak talebeye dağıtırlar” (M. 16).

Savaş döneminin sıkıntılı koşullarına rağmen eğitim ve öğretim için gerekli altyapı eski birikimin üzerine yapılan katkılarla iyi bir biçimde sağlanmıştır.²⁸

“Maden Teknisyen Okulu, mülga Yüksek Maden Mühendis Mektebinde açıldığından evvelce büyük gayretler sarfiyle inşa edilen binalardan, tesisattan, laboratuvarlardan kütüphane ve resimhanelerden öğrenciler bol bol istifade etmektedir. Ahvali haziranın bütün müsaadesizliği içinde malzeme ve ecza darlığı şiddetle hissedildiği bir zamanda bile azamî gayret ve dikkat sarfiyle kimya ve fizik laboratuvarlarında çeşitli deneyler yapılmakta ve bu deneyleri bizzat öğrencinin de yapabilmesine imkân vermek için gerekli türlü tedbirler alınmış bulunmaktadır. Böylece her iki derste de kuru bir nazariyat yerine daha çok amelî esaslara müstenid bir metod takip edilerek ilerisi için beklenen iyi randımanın alınması sağlanmıştır. Aynı zamanda meslekî iştiğal bakımından en çok muhtaç oldukları bilgilerden birisi de muhtelif madenler üzerindeki tetkik ve müşahedelere müstenit meleke ve mümaseseden ibaret olacağı gözönünde tutularak bu hususların da gereği gibi temin edilmesi için okulun zengin mineraloji, petrografi, paleontoloji koleksiyonları üzerinde sık sık tetkikler yapmak fırsatı verilerek tabiatın bağrında saklı en kıymetli madenlerin bugün elde mevcut olan örneklerinde uzun ve dikkatli müşahede ve tetkik mümaseseleri yaptırılmaktadır. Mektebin bir de atölyesi vardır. Bunun gayesi maden ocaklarında ve maden sanayii işletmelerinde çalışacak olan teknisyen ve başçavuşların çalışma sahalarında her zaman karşılaşacakları alât, malzeme ve makinaları görmek ve bunlar üzerinde burada tatbikat yapmalarını mümkün kılmaktır. Talebenin meslekî bilgileri üzerinde büyük tesiri olacak bu atölye dersinin ehemmiyeti gözönünde tutularak, şimdiki ve yarınki ihtiyaçlara tekabül etmek üzere binanın noksan kısımları 1942 senesinde tamamlanmıştır.!

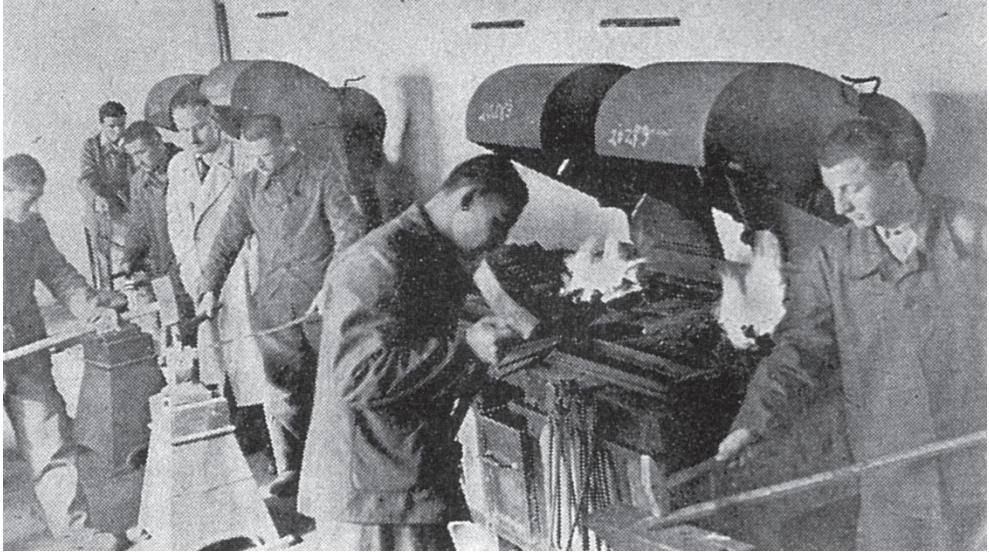
Her ders yılı “biri nazarı [teorik], diğeri amelî [uygulama] olmak üzere, iki sömestre ayrılmıştır” (M. 3).

Birinci, ikinci ve üçüncü sınıfların nazarı sömestrelere 1 Ekim ve 1 Mart tarihlerinde başlar ve yirmi haftası ders, iki haftası sınavlar olmak üzere 22 hafta sürer.²⁹ Dördüncü sınıfın nazarı sömestri dört haftası sınavlara ayrılmış olmak üzere 42 haftadır. Amelî sömestrelere “her sene en az dört aydır” (M. 3/A).

Teknisyen Mektebi öğrencilerinin stajlarına büyük önem verilmekte ve bunlar belirli bir program içinde ilgili maden mühendislerinin sıkı denetimi altında yapılmaktadır. Öğrencilerin amelî sömestrede yapacakları işler okul tarafından programlanır, adları ve sınıfları her yıl Şubat ve Ağustos aylarında Zonguldak İktisat Müdürlüğü’ne bildirilir. İktisat Müdürlüğü öğrencilerin müesseselere yerleştirilmesini yaparak sonucu Mart ve Eylül ayları sonuna kadar okula bildirilir (M. 3/B).

28 “Maden Teknisyen,” 313 – 314.

29 Burada açıkça belirtilmemiş olmakla birlikte bir yılda iki tane nazarı sömestre yoktur. Okula yılda iki kez öğrenci alınması nedeniyle bu öğrencilerin nazarı sömestrelere başlama tarihleri 1 Ekim ve 1 Mart olmaktadır. Durumun böyle olduğu Talimatnamedeki “Her ders senesi iki devre olup, bu devrelerde mektebe alınacak talebenin adedini İktisat Vekâleti tayin eder” (M. 3) hükmünden anlaşılmaktadır.

Şekil 10. Maden Teknisyen Okulu öğrencileri demir atölyesinde çalışırken
(*Erkek Teknik Öğretim*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1949, 37).

Müessese yönetimleri her öğrencinin devamını izleyerek bunu özel bir deftere kaydetmeye ve bu kayıtları beş yıl süreyle saklamaya mecburdurlar (M. 3/D). “Her talebe, çalıştığı her günün nasıl geçtiğini, o esnada neler yapıp neler öğrendiğini, aynı akşam kendi jurnal defterine kaydederek ertesi akşam şefine imzalatmaya, her sömestr sonunda mektebine avdet etmeden evvel jurnal defterini müessese müdürlüğüne tasdik ettirmeğe mecburdur. Bu defterler her sene mektepçe talebe dosyasına konur ve onsuz sınıf geçilmez” (M. 3/E).

Maden Teknisyen Mektebi öğrencilerinin yapacakları stajlara ilişkin esaslar Ereğli Kömürleri İşletmesi tarafından düzenlenerek 29 Temmuz 1944’de 512/158 numaralı servis notu ile Kandilli, Üzülmez, Kozlu, Kilimli ve Gelik bölgeleri başmühendisliklerine gönderilmiştir. Bu yazı ile her işletmede staj yapacak Maden Teknisyen Okulu öğrencilerin adları, staj programları, öğrencilere ödenecek ücretler, staj defterlerinin nasıl tutulacağı, günlük olarak mühendis vekili veya başmadenci, haftalık olarak ocak mühendisi ve aylık olarak da başmühendisler tarafından nasıl denetleneceği ayrıntılı bir biçimde belirtilmiştir.

Şekil 11. Maden Teknisyen Okulu öğrencilerinden “ocağa girmeye hazır bir grup öğretmenleriyle birlikte” (*Erkek Teknik Öğretim*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1949, 35).

Teknisyen Okulu'nun birinci sınıfını bitirenler dört aylık staj süresince birer ay lağım ve kömür hazırlık işlerinde, kömür üretim işlerinde, çeşitli taşıma, onarım ve işlerinde, ocak içi ve dışında mesaha işlerinde çalıştırılırlar.³⁰ İkinci sınıfı bitiren öğrenciler dört aylık staj süresinde birer ay düz, eğik ve dik yolların yapılması ve düzenlenmesi işlerinde (taş, tuğla, beton inşaatı dâhil), ocak içi mekanik tesislerin bakım ve işletilmesiyle havalandırma, ocak gazları ve yangın ile mücadele işlerinde, ocaklarda kronometraj, puantaj, malzeme bakım, dağıtım ve kontrolü ve benzeri teknik ve idari işlerde (Elektroteknik ve benzin lâmbahanelerindeki mesai dâhil), yer altı ve yer üstü ölçüm işlerinde çalıştırılırlar. Üçüncü sınıfı bitiren öğrenciler altı aylık ehliyet stajlarının Ereğli Kömürleri İşletmesi ocaklarındaki üç aylık döneminde birer ay çeşitli hazırlık ve üretim işleriyle ilgili işletme görevlerinde, ocak içi tesislerin ve mekanik araçların bakım ve işletimi işlerinde, öğrencinin aldığı konu ile ilgisi olan işlerde veya diğer işletme görevlerinde sürveyan (gözetmen) stajyeri olarak çalıştırılırlar.³¹

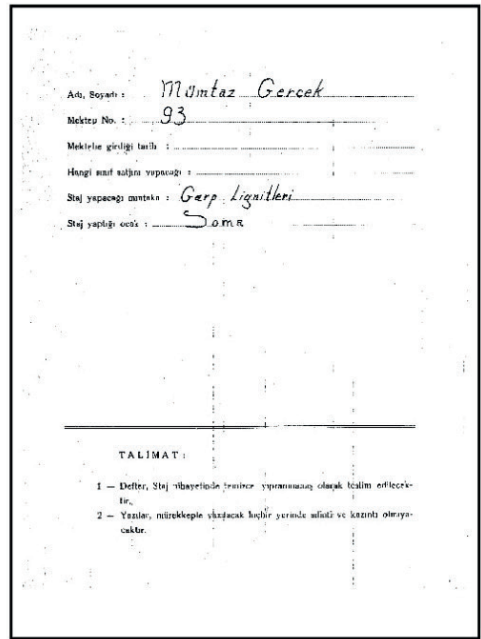
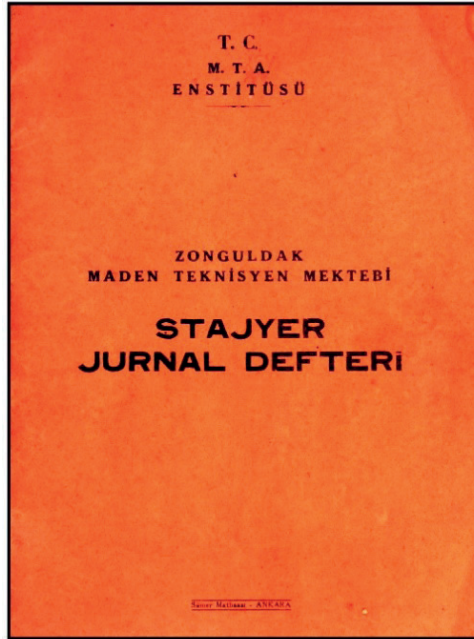
30 Stajın zamanında tamamlanamaması konusunda farklı görüşler de ileri sürülmüştür: “Bunlar Temmuzdan itibaren 120 gün ocaklarda staj yaparlar. Bu 120 günü talebe ancak 5 ayda tamamlar, Çünkü talebelerin hastalığı, ocak vaziyetinin müsait olmayışı bu stajı bir ay daha uzatır.” [Ö. Hasan, “Zonguldak Maden”, 13].

31 Zaman, *Kömürün Çocukları*, 157 – 159.

Şekil 12. Maden Teknisyen Okulu öğrencileri ocak içinde çalışırken
(*Erkek Teknik Öğretim*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1949, 37).

Elimizde Maden Teknisyen Mektebi öğrencilerinden 93 numaralı Hasan Mümtaz Gerçek'in 1945 yazında Garp Linyitleri Soma İşletmesi'nde yaptığı staja ilişkin staj defterinin bir örneği bulunmaktadır. Burada öğrencinin hangi çalışmaları yaptığı, yapılan çalışmaların gündelik olarak deftere nasıl işlenip onaylatıldığı, stajın hafta tatili olmaksızın sürdüğü ve öğrencinin işletmeye ilişkin olarak çıkardığı harita, kroki ve çizimler görülmektedir. (Şekil 13 ve 14).

Mektep : *Garp Linyitleri*
Okul : *Soma*
Servisi : *2B*

BİRİNCİ AY İKİNCİ ONBEŞ

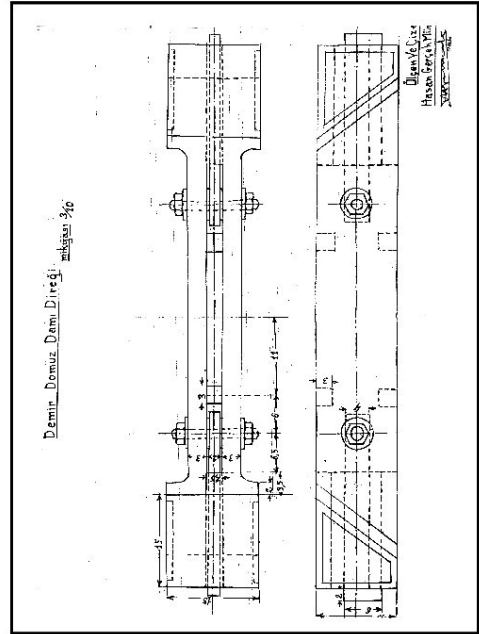
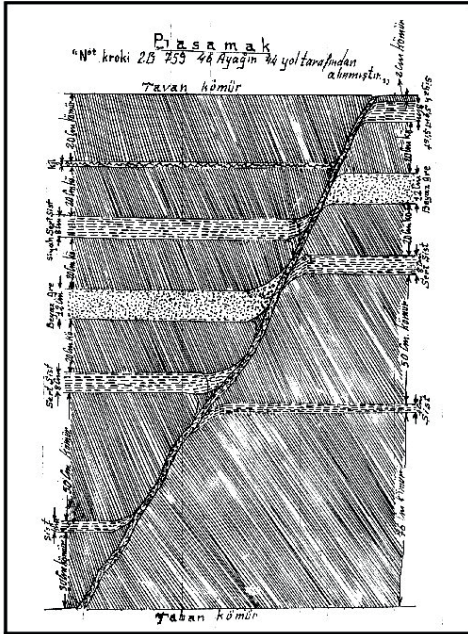
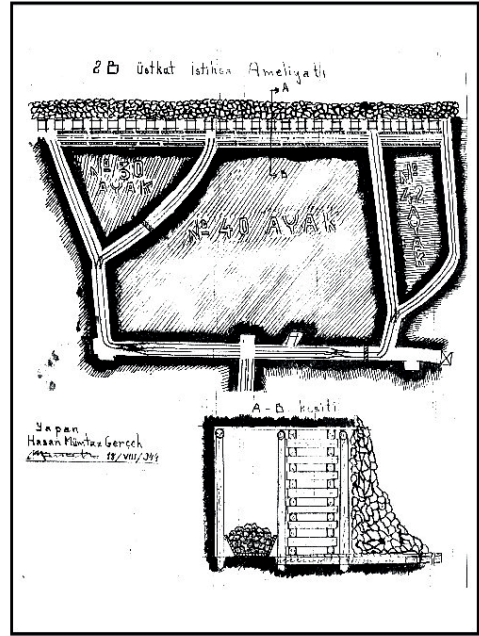
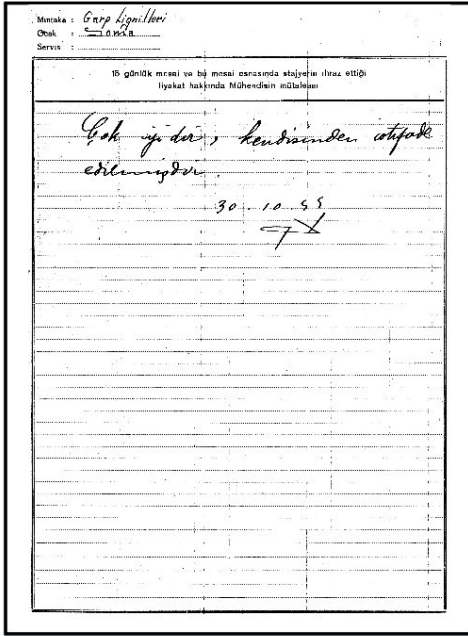
Talebesinin staj yaptığı		Gördüğü ve Öğrendiği	Mühendis inzaatı
Tarih	Gün		
17	Perşembe	2B - Dil hatta Ripetörlerin yapışması mesafesi alınmış. 100'le ölçülmüş ölçümler yapılmış ve sonuçları tahmin edilmiştir.	✓
18	Cuma	2B - Dil hatta Ripetörlerin yapışması mesafesi alınmış. 100'le ölçülmüş ölçümler yapılmış ve sonuçları tahmin edilmiştir.	✓
19	Cumartesi	Özgenin yapıldığı yerden itibaren 300m kadar 2B - Dil hatta Ripetörlerin yapışması mesafesi alınmış. 100'le ölçülmüş ölçümler yapılmış ve sonuçları tahmin edilmiştir.	✓
20	Pazar	2B - Dil hatta Ripetörlerin yapışması mesafesi alınmış. 100'le ölçülmüş ölçümler yapılmış ve sonuçları tahmin edilmiştir.	✓
21	Pazartesi	2B - Dil hatta Ripetörlerin yapışması mesafesi alınmış. 100'le ölçülmüş ölçümler yapılmış ve sonuçları tahmin edilmiştir.	✓
22	Salı	2B - Dil hatta Ripetörlerin yapışması mesafesi alınmış. 100'le ölçülmüş ölçümler yapılmış ve sonuçları tahmin edilmiştir.	✓
23	Çarşamba	2B - Dil hatta Ripetörlerin yapışması mesafesi alınmış. 100'le ölçülmüş ölçümler yapılmış ve sonuçları tahmin edilmiştir.	✓
24	Perşembe	2B - Dil hatta Ripetörlerin yapışması mesafesi alınmış. 100'le ölçülmüş ölçümler yapılmış ve sonuçları tahmin edilmiştir.	✓

Mektep : *Garp Linyitleri*
Okul : *Soma*
Servisi : *2B*

ÜÇÜNCÜ AY İKİNCİ ONBEŞ

Talebesinin staj yaptığı		Gördüğü ve Öğrendiği	Mühendis inzaatı
Tarih	Gün		
25	Perşembe	2B - Dil hatta Ripetörlerin yapışması mesafesi alınmış. 100'le ölçülmüş ölçümler yapılmış ve sonuçları tahmin edilmiştir.	✓
26	Perşembe	2B - Dil hatta Ripetörlerin yapışması mesafesi alınmış. 100'le ölçülmüş ölçümler yapılmış ve sonuçları tahmin edilmiştir.	✓
27	Cuma	2B - Dil hatta Ripetörlerin yapışması mesafesi alınmış. 100'le ölçülmüş ölçümler yapılmış ve sonuçları tahmin edilmiştir.	✓
28	Cumartesi	2B - Dil hatta Ripetörlerin yapışması mesafesi alınmış. 100'le ölçülmüş ölçümler yapılmış ve sonuçları tahmin edilmiştir.	✓
29	Pazar	Çevre temizliği hakkında	✓
30	Pazartesi	Kıbrıs yapımı	✓
31	Salı		

Şekil 13. 1945 yazında Garp Linyitleri Soma İşletmesi'nde staj yapan 93 numaralı Hasan Mümtaz Gerçek'in staj defterinin kapağı, başlangıç sayfası ve sorumlu mühendis tarafından parafı günlük çalışmalar (Mümtaz Gerçek'in oğlu tarafından yazara verilen fotokopiden, yazarın arşivi).

Şekil 14. 1945 yazında Garp Linyitleri Soma İşletmesi'nde staj yapan 93 numaralı Hasan Mümtaz Gerçek'in staj defterinin son sayfası ve yaptığı çizimlerden örnekler (Mümtaz Gerçek'in oğlu tarafından yazara verilen fotokopiden, yazarın arşivi).

Sınavlar ve sınıf geçme

Öğrenciler her ay sonunda bütün derslerden yazılı yoklamaya tabi tutulurlar. Sorular yalnız o ay anlatılanlara ait olmayıp daha önce okutulan konuları da kapsayabilir. Yoklama sınavlarında her dersten alınan notların ortalaması ile aynı derslerden genel sınavda alınan notun iki katının toplanıp üçe bölünmesi ile elde edilen not o dersin nazari sömestrenin başarı notunu oluşturur (M. 4).

Notlar 10 üzerinden verilir ve geçer not 6'dır. Not ortalaması 6 tutanlar 4 ve altındaki not aldıkları derslerden ikmale kalırlar. Not ortalaması 6'nın altında kalanlar sınıf geçemezler. Birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda toplam olarak iki kez sınıfta kalanlar (M. 6) ile son sınıfta ikinci kez başarısız olanlar (M. 8) okuldan çıkartılır.

Öğrencilerin sınıf geçmesi her iki sömestredeki çalışmasının sonucuna göre belirlenir. Ameli sömestrede başarılı olamayan veya süresini dolduramayan öğrenciler nazari sömestrede başarılı olsalar da sınıf geçemezler (M. 3/F).

Şekil 15. 1930'lu yıllar ile 1940'lı yılların ilk yarısında orta ve yüksek öğrenim öğrencileri yaz tatillerinde askeri eğitim kampına alınırlar ve daha sonra askere gittiklerinde bu süreler eğitim sürelerinden düşülürdü. Burada Maden Teknisyen Mektebi öğrencilerinin askeri eğitimleri sırasında ouşturdukları birlik görülmektedir (Yazarın arşivi).

Bitirme sınavı “her dersin muallimi ve İktisat Vekâleti tarafından seçilecek iki mümeyyiz huzurunda” yapılır. Mezun olabilmek için her dersten sözlü ve yazılı olarak yapılan bu sınavlarda başarılı olmak şarttır. Geçer not 6 dır. Genel ortalaması 6 veya daha yüksek olanlar 6 dan düşük not aldıkları derslerden ikmal sınavına girerler (M. 8). Okulu başarı ile bitirenlere “Maden Teknisyeni” unvanı verilir (M. 9).

Esas Talimatname’de mezuniyet bu biçimde kurala bağlanmış olmakla birlikte uygulamada farklılık vardır. Buna göre, bitirme sınavlarında başarılı olanlar “teknisyen namzedi” adı altında ocaklarda staj yapıp “evvelce her öğrenciye seçilerek verilen mevzulara ait etüt raporlarını öğretim heyetine kabul ettirdikten sonra okul idaresince tespit edilen günde Ekonomi Bakanlığınca seçilen iki üyenin bulunduğu bir kurul huzurunda sözlü bir imtihana tabi tutulurlar. Bu imtihanda muvaffak olanlara (Maden Teknisyeni) diploması verilir”.³²

Öğrenciliğe giriş: Okula öğrenci olabilmek için Türk vatandaşı olmak, iyi hal ve ahlâk sahibi olmak, tam sağlıklı ve “bünyesi tahsile ve madencilığe elverişli bulunmak”, en az ortaokul veya bir sanat okulu mezunu, 18 yaşını bitirmiş ve 25 yaşını geçmemiş olmak ve giriş sınavlarında başarı kazanmak gereklidir (M. 40). (Şekil 16 ve 17).

Devam ve disiplin: “Nazarî her sümestri zarfında devam nisbeti 2/3 tür. Hastalık dahi olsa, bundan az devam eden talebe imtihana giremez ve sınıf geçemez” (M. 7). “Tedrisatın başladığı tarihten itibaren makul mazereti olmaksızın bir ay müddetle mektebe devam etmeyenlerin kayıtları silinir” (M. 41). Öğrenciler okulun düzenine ve yönetmeliklerine uymak, yöneticilere ve öğretmenlerine saygılı davranmak ve itaat etmek, derslerine düzenli olarak devam etmek ve çalışmak, arkadaşlarına karşı terbiye ve nezaketle davranmak, “velhasıl her hususta salim ve dürüst bir hattı hareket takip eylemek vazifesi ile mükelleftir” (M. 38). Öğrenciler her yerde öğrencilik şeref ve haysiyetine uygun davranmak, temiz ve düzgün kıyafette gezmek ve kendilerine verilen yer ve eşyayı iyi korumak zorundadırlar (M. 39).

32 “Maden Teknisyen,” 312. Aynı uygulama 1949’da yayınlanmış olan *Erkek Teknik Öğretim* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1949) adlı kitapta “IV. Sınıfta bulunan öğrencilerden öğretim yılı sonunda yapılan imtihanlarda başarı gösterenlere tasdikname verilir. Ocaklarda altı ay teknisyen namzedi sıfatıyla başarılı staj gördükten sonra etüt raporunu hazırlayan ve yapılan imtihanlarda muvaffak olanlar (Maden Teknisyeni) diploması alırlar” denilerek konuya açıklık getirilmektedir [*Erkek Teknik Öğretim*, 35].

Devre: XII

Zonguldak Maden Teknisyen

Talebinin				Henüz mektepte değil ve elindeki şahadetname veya diploması		Balıkdığı sınıf ve numarası			Velisinin			
Adı ve Soyadı	Babasının adı	Memleketi	Doğum	Tarih	No. sı	Derece	Sınıf	No. sı	Dahil tarihi	Adı ve Soyadı	Mesleki	Mufassal Adres
Ab. Şaban	Abdullah	Hosov	1930	1930	333	Diploma			477	Fatih	Köle	Zonguldak'ta Köle Zonguldak
Ab. Şaban Çamcıoğlu	Yusuf	Çamcıoğlu	1930	1930	1002	Diploma			478	Emel Mustafa	Diyadin	Çayır Akli Akademi Çayır Akademi Çayır / Şileli
Yusuf Şaban	Abdullah	Zonguldak	1930						479	Abdullah Şaban	Çamcıoğlu	Bekir Talat Zonguldak
Ab. Şaban	Abdullah	Çamcıoğlu	1930						480			
Yusuf Çamcıoğlu	Abdullah Şaban	Çamcıoğlu	1930						481	Abdullah Çamcıoğlu	Marmara	Ekspertiz Teknik Tesisat Karpuzluferiye Tirelik

Mektebi Talebe Künye Defteri

Tahhüt senedinin			Kefilinin			Mektebi terk sebepleri		Mezuniyet Şahadetnamesinin			Mülâhazat	Fotograf
Noterliği	Tarih	No. sı	Adı ve Soyadı	Mesleği	Mufassal Adres	Tarih	Sebepleri	Tarih	No. sı	Derece		
								27 Temmuz 1944	4/1	77	Mühendislik Kurusu II D.B. No 2 1930	
								27 Temmuz 1944	2/2	77	Mühendislik Kurusu I D.B. No 2 1930	
								27 Temmuz 1944	3/3	77	Mühendislik Kurusu II D.B. No 2 1930	
								5 Mayıs 1943	Terk edilmiş			
								5 Mayıs 1943	Terk edilmiş			

Şekil 16. Maden Teknisyen Mektebi öğrenci kayıt defterinden bir sayfa (Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi arşivi).

Şekil 17. Maden Teknisyen Mektebi'nin ilk öğrencilerinden olup halen üçüncü sınıfta bulunan 10 numaralı Zihni Arıkan'na 10 Şubat 1943 tarihinde verilmiş olan kimlik (Yazarın arşivi).

Disiplin kurallarına uymayan öğrencilere disiplin suçunun ağırlığına göre müdür tarafından sözlü olarak “ihtar” veya yazılı olarak “tekdîr”, İnzibat Heyeti tarafından “muvakkat tard [geçici çıkartma]” ve M.T.A. tarafından “kat’î tard [kesin çıkartma]” disiplin cezaları verilir (M. 47).

Kurallara uymayanların cezalandırılmasına karşılık başarılı olanlar da ödüllendirilir. “Nazarî ve amelî mesaieleri esnasında hüsnü halî ve muvaffakiyeti görülen talebeye Tedris Heyeti karârile ocak ve işletmelerde kazandığı ücretin yüzde yirmisine kadar nakdî mukâfat [parasal ödül] verilebilir” (M. 49).

İaşe ve ilbas [Beslenme ve giyim]: Öğrencilere her yıl kasketi ile birlikte bir takım okul üniforması, spor elbisesi, ayakkabı, altı kat çamaşır, altı çift çorap, altı tane mendil, ocakta kullanılmak üzere bir işçi elbisesi ile ayakkabı ve iki yılda bir palto verilir (M. 45/a).

Öğrencilere öğrenim süresince ve yalnız nazarî sômostrelere özgü olmak üzere her ay 6 lira cep harçlığı verilir (M. 3/G). Amelî sômostreler “müddetince talebe madenlerde ve maden sanayii işletmelerindeki kazancı ile geçinir” (M. 3/B). “Amelî sômostreler esnasında müesseseler talebeye liyakatine göre gündelik tahakkuk ettirecekse de asgarî yevmiye 120 kuruş olacaktır” (M. 3/C).

“Öğle ve akşamları ikişer kap yemek verilecek ve haftada ayrıca iki defa tatlı ve bir defa da börek ilâve edilecektir. Kuru ve yaş meyva tatlı yerine verilebilir. Bundan başka sabah kahvaltılarında çayla beraber peynir ve zeytin verildiği gibi, bunlar yerine çorba da verilebilir” (M. 45/b). “Talebe muallimi refakatinde olarak maden ocaklarını ziyarete veya fennî tetkik seyahati yaptıklarında iaşeleri tutarı olan bedel ya kendilerine verilir veyahut bu bedel ile mezkûr mahalde iaşeleri temin olunur” (M. 46).

Sağlık: Öğrencilerin sağlık sicilleri okul hekimi tarafından tutulur (M. 32). “Talebenin sıhhî durumu her iki ayda bir umumî muayeneye tâbidir ve bu vaziyet talebenin sıhhî durumu hakkında tutulacak defterine her talebe için ayrı ayrı kaydolunur” (M. 43). “Gerek hastalık ve gerek istirahat dolayısıyla mektepte kalması muvafık görülmiyecek talebeye sıhhî teşkilâtın lüzum gösterdiği müddetçe mezuniyet [izin] verilir” (M. 44). (Şekil 18).

E. K. I.
SAĞLIK TEŞKİLATI
MERKEZ HASTANESİ

SIHHİ HEYET RAPORU

Rapor No. : 4367 Boy : 1,56 Göğüs :
Tarihi : 24/9/48 Ağırlık : 42,700 Protokol No. :

Soyadı : Oğuz Bölge : Merkez
Adı : Şakir İş yeri : M. Okulu
Baba adı : Temel İş : Talebe
Doğum : 932 Kütük No. :
Kazası : Belen Cüzdan No. :
Köyü : # 1 inci muayene

Nereden geldiği : M.T.Okulu Ma.lüğünde 24/9/48 T.ve 1161 sayılı yazma ile sihhi hey'ete.

Mutalea ve Teşhis

SAĞLAM

Karar

İnsan okuluna girebilir.

Sihhi Hey'et reisi Göz Mt. Mericiye Mt. - Hıncıye Mt. Dahiliye Mt.
Kulak B.B. Mt. 1118 1117 1118 1118 1118 1118
Dr. J. ... Dr. G. ... Dr. Op. ... Dr. İ. ... Dr. İ. ...
Yürsekul Keskinel Keskinel Keskinel Keskinel Keskinel Keskinel
İzinli

E. K. I. Model No. 460489

13

Şekil 18. Maden Teknisyen Mektebi öğrencisi Şakir Oğur'a Ereğli Kömürleri İşletmesi Sağlık Teşkilatı Merkez Hastanesi tarafından verilmiş olan 23 Eylül 1948 tarihli Sıhhi Heyet Raporu (Yazarın arşivi).

Mecburî hizmet: “Mektep mezunları, İktisat Vekâletinin göstereceği mahallerde ve maden sanayii işlerinde beş sene müddetle çalışmağa mecburdur” (M. 2). Öğrenciler ancak öğrenimlerini sürdürmelerine engel bir sağlık nedeninin varlığının sağlık kurulu raporu ile belgelenmesi durumunda M.T.A. nın onayı ile okuldan ayrılabilirler. Öğrenciler bundan başka bir nedenle okuldan ayrılamazlar. Okula girişte öğrenciden veya velisinden veyahut vasisinden mecburî hizmetini yapmadığı veya öğrenimini bıraktığı veyahut talimatname uyarınca kaydı silindiği takdirde öğrenim süresince kendisine yapılan masrafı faizi ile birlikte ödeyeceğine dair noterden tasdikli bir taahhütname alınır (M. 37). (Şekil 19 ve 20).

T. C.

M.T.A. ENSTITÜSÜ

MADEN TEKNİSYEN MEKTEBİ

P. K. 30 Telefon : 61

No: 83 Zonguldak 15 Aralık 1949

Cemal Oğur Özü :

Savaş Mahallesi Düz Sokak
No: 38

İ S K E N D E R U N

Velisi bulunduğunuz Mektebimizin (Teknisyen) Kısmı (1) ci sınıf talebesinden (493) Nu. h (Şakir Oğur) dan mektep Talimatnamesine tevfikane verilmesi icap eden taahhütname alınmış ve mütemmimi olan kefalet senedi iliştilerle gönderilmiştir.

Bu senedin tarafınızdan imzalanarak ve oraca notere tasdik ettirilerek en çok 15 gün içinde Mektebimize geri gönderilmesini rica ederim.

Not: 15 gün zarfında gönderilme- M. T. Mektebi Müdürü
diği takdirde öğrencinin
kayı silinecektir.

M. T. A. Nu. 67 13

Şekil 19. Maden Teknisyen Mektebi öğrencilerinin okuldan ayrılmaları veya mecburi hizmete gitmemeleri durumunda kendilerine yapılmış olan masrafın geri ödenmesini sağlamak için velilerinden noterden tasdikli kefalet senedi alınmaktadır. Maden Teknisyen Mektebi Müdürlüğü'nün buradaki 15 Aralık 1949 tarihli yazısı ile birinci sınıf öğrencisi 493 numaralı Şakir Oğur'un velisinden kendisine gönderilen kefalet senedini noterden onaylatarak 15 gün içinde geri göndermesi istenilmektedir (Yazarın arşivi).

Şekil 20. Maden Teknisyen Mektebi birinci sınıf öğrencisi 493 numaralı Şakir Oğur'un velisinin verdiği noterden onaylı kefalet senedi (Yazarın arşivi).

Bir gazetecinin okul konusundaki izlenimleri

Gazeteci Niyazi Acun 1947’de Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi’ni ziyaret etmiştir. Yüksek Maadin ve Sanayi Mühendisi Mektebi’nin kapatılmasının yanlılığı üzerinde uzun uzun durarak okulun yeden açılmasını önermektedir. Bu okulun binalarında faaliyet gösteren Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi konusundaki gözlemlerini aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:³³

Okul binasını geziyoruz. Okulun faaliyet sahası çok geniş, büyük iki laboratuvarı var: 1 – Kimya, 2 – Fizik. Okulun bu yeni laboratuvarları havzanın en zengin ve en hassas aletleriyle mücehhez bulunuyor. Bütün bu teçhizat “Yüksek Maden Mühendis Mektebi” açılırken alınmış. Çok iyi muhafaza edilmiş ve ediliyor...

Mineraloji Salonu: Salona girdiğim vakit ortada camlı büyük dört beş sıra dolaplarda büyük bir itina ve ilmî bir tasnifle yerleştirilmiş olan çok zengin koleksiyonlara şöyle bir baktım. Bu koleksiyonlar diyebilirim ki, belki bugün Avrupa kıtasında dahi yoktur. – Harb, darp içinde Avrupa’da akademik ilmî müesseseler harap olmamış ise yoktur diyemeyiz. – Yalnız şurasını memnuniyetle kaydedebilirim ki, Balkanlarda ve Yakın Doğuda bir eşi bulunmayan taş, mineral ve fosil koleksiyonuna malik oluşu göğsümüzü kabartacak bir varlıktır.

Salon duvarlarını aynı zamanda süsliyen dört zamanı gösteren tablolar, taş, toprak, nebat, hayvan ve ilk kuş, ilk hayvan nümuneleriyle dolu olan bu salon M.T.A. nın yeniden kuracağı yüksek maden mühendisleri için en modern bir çalışma salonu olacaktır.

Hâkim bir tepe üzerine kurularak Karadeniz’in sularına Türk maden ilminin ışığını aksettiren okul beş binaya sığdırılmıştır. Bunlardan birisi idare ve lojman, ikincisi dersaneler, üçüncüsü yatakhane ve laboratuvarlar, dördüncüsü jimnastikhane ve kapalı spor salonu – aynı zamanda karbonifer etütleri yazıhanesi, beşinci bina atelyesidir (Şekil 21).

Yatakhane ve yemekhaneleri bol ışıklı tertemizdir. Okul talebeleri bugün madenlerde ders görmeğe gittiklerinden okulda tedrisat göremedik. Yalnız kimyahane ve laboratuvarlar çalışmakta idi.

Okulun atelyesinde marangozluk, tesviyecilik ve motörcülük dersleri de gösterilmektedir. Madencilik için lâzım olan bu tedrisatı talebeye esaslı surette göstermek için vinç, dinamolar, yer altında lâzım olan makineler; birçok motörlerin maktayı açılmış.

Okulun her ihtiyacı fazlasiyle temin edilmiştir. Okul kurulurken gençlerin stadyumu da yapılmış....

Mineraloji salonunda çok zengin koleksiyonlar karşısında dünyanın beş zamanının bir sinema şeridi seyrederek okulun ideolojisini bir kere daha anlamış oldum.

33 Niyazi Acun, *Toprakaltı Servetlerimiz – “Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü” Çalışmaları* (İstanbul: Sinan Basımevi, 1947), 74 – 76 ve 86 – 87.

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün büyük ihtimam ve gayretleriyle yüzümüzü güldüren ve madencilliğimize renk ve kuvvet veren bu müessesenin istikbali madenlerimiz kadar parlak ve ebedidir.

Şekil 21. Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi binalarının 1949'daki görünümü. Eski binalara 1942'de atölye binası ve 1945'da kapalı spor salonu eklenmiştir. (*Erkek Teknik Öğretim*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1949, 34).

Maden Teknisyen Mektebi ve Spor

Başta futbol olmak üzere spor 1924'de açılmış olan Maden Mühendis Mektebi'nden itibaren Zonguldak'ta kurulmuş olan bütün madencilik okullarında olduğu gibi Maden Teknisyen Mektebi'nde de önemli bir yere sahiptir.³⁴

Yurdumuzun sanayi şehri Zonguldakta bulunan Maden Teknisyen Okulu henüz pek genç yaşında bulunmasına rağmen, çok hummalı bir çalışma ile memlekete teknik elemanlar yetiştirmekte olduğu kadar genç ve gürbüz madenci öğrencilerini okulun önünde bulunan spor sahasında disiplinli ve mükemmel bir sportmen olarak ta hazırlamaktadır. Okulun ayrı ayrı branşlarda muvaffakiyetler kazanmış, halen de her müsabakaya iştirak edebilecek formda futbol, boks, güreş ve atletizm takımları mevcuttur. Okulun geniş spor salonundaki bol ve çeşitli spor malzeme ve takımları öğrencilerin faydalanmasına hazır bulundurulmaktadır.

Okul ilk açılış senesinde Zonguldakta yapılan bütün müsabakalara iştirak etmiş, iyi dereceler almış olduğundan Zonguldak bölgesini temsilen Bursa atletizm birinciliğine

34 "Maden Teknisyen," 314 – 316.

iştirak eden takıma beş atlet vermiştir. Yine o sene ferdî birinciliklerde Hüseyin Öztekin 400 m sürat koşusunda Türkiye birinciliğini kazanarak mektebin spor köşesine şerefli bir bayrak hediye etmiştir.

İkinci sene atlet adedi iki misline çıkmış, bu meyanda diğer branşlarda da çalışma bir misli artmıştır. 19 Mayıs bölge atletizm müsabakasına 25 atletle iştirak edilerek birincilik kupası kazanılmış ve Bursaya giden bölge takımına bu defa altı atlet verilmiştir,

Üçüncü sene mektepte spor hızla gelişerek atlet adedi 50 yi geçmiş 100 – 200 metrede rekorlar kırılmış, 100 m manialı koşuda mektep rakipsiz kalmıştır.

1944 senesi atletizm müsabakalarında Teknisyen Okulu sahaya kuvvetli bir kadro ile çıkarak okulda sporun şahsa münhasır bir kabiliyet eseri olmadığını, her öğrencinin aynı ciddi önemle spora çalıştırıldığını göstermiştir.”

Forması açık ve koyu mavi olan Teknisyen Okulu futbol takımı 1950’de Teknik Spor adı altında birinci amatör kümeye katılmıştır.

Zonguldak Maden Teknik Okulu’nun Kurulması

Maden Teknisyen Okulu’nun Kapanışı ve Dönüşümü

1940’lı yılların sonlarına gelindiğinde Maden Teknisyen Okulu’nun Millî Eğitim Bakanlığı’na devri konusu gündeme gelmiştir. Bu konuda 20 Nisan 1948’de verilen kanun tasarısı aradan sekiz ay geçtikten sonra 5284 sayılı “Zonguldak Maden Başçavuş Okulu ile Maden Teknisyen Okulunun Millî Eğitim Bakanlığına devri hakkında Kanun” 27 Aralık 1948’de TBMM’nde görüşülerek kabul edilmişti. [EK 9]. 1 Ocak 1949 tarihinden itibaren yürürlüğe giren bu kanunun 1. maddesi ile “Maden Tetkik ve Arama Enstitüsüne bağlı Zonguldak Maden Başçavuş Okulu ile Maden Teknisyen Okulu, bina ve eklentileri, eşyası, makine ve aletleri, her çeşit ders gereçleri ve bütün hak ve vecibeleriyle Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiştir.”

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Başçavuş Okulu kapatılarak bunun yerine Zonguldak Erkek Sanat Enstitüsü’nde bir “Madencilik Şubesi” açılmıştır.

Zonguldak Maden Teknik Okulu’nun kuruluşu

Maden Teknisyen Okulu’nun Millî Eğitim Bakanlığı’na devrinden sonra okula yeni bir şekil verilmesinin söz konusu olması üzerine büyük çoğunluğu Zonguldak’ta çalışmakta olan bu okuldan mezun maden teknisyenlerinin örgütlenip bir baskı grubu oluşturarak kendilerine mühendis unvanı verilmesi için talepte buldukları anlaşılmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi Zonguldak milletvekili Sabri Koçer (1909 – 1995) TBMM Başkanlığı’na verdiği bir sözlü soru önergesinde Maden Teknisyen Okulu’nda mühendislik dersleri okutulmasına karşılık

mezunlarına teknisyen unvanının verildiğini, bu unvanın çok genel olduğunu ve madenlerde çalışan tüm teknik personeli kapsadığını belirterek bu okulun mezunlarına mühendis unvanı verilmesi konusunda ne düşünüldüğünü sormuştur. TBMM'nin 6 Haziran 1949 tarihli toplantısında bu soru önergesini cevaplayan dönemin Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu ortaokul mezunlarını alan Maden Teknisyen Okulunun kısa bir süre içinde lise mezunlarını alan ve maden mühendisi yetiştiren bir Teknik Okul olarak düzenleneceğini, teknisyenlerin durumlarının bu geçiş döneminde düzenlenebileceğini, 1937'de İstanbul'daki Nafia Fen Mektebi'nin Teknik Okul'a dönüştürülmesinden sonra eski mezunlar için kurslar açılarak bunlara mühendis unvanı verildiğini ve benzer bir uygulamanın da burada yapılabileceğini belirtmiştir. Bu cevaptan tatmin olmayan Sabri Koçer yeniden söz alarak Maden Teknisyen Okulu'nda mühendislik derslerinin okutulduğunu tekrarlayarak mezunlarına doğrudan mühendislik unvanının verilmesini istemiştir.³⁵ [EK 10].

Zonguldak Maden Teknisyen Okulu'nun Millî Eğitim Bakanlığı'na devrinden sonra 1949'da yeni öğrenci alınmamış ve aynı yıl maden mühendisi yetiştirmek üzere dört yıllık Zonguldak Maden Teknik Okulu açılmıştır. Teknisyen Okulu'nun ikinci sınıf öğrencileri bu okulun birinci sınıfına ve üçüncü sınıf öğrencileri de ikinci sınıfına aktarılmıştır. Teknik Okul ilk mezunlarını Teknisyen Okulu'ndan gelen öğrencilerle 1951 – 1952 döneminde vermiştir.³⁶

Teknik Okul'un açılmasıyla birlikte Teknisyen Okulu mezunları için bir yıllık kurslar açılmış ve bu kursları bitirenlere de maden mühendisi diploması verilmiştir. Teknik Okul'un diploma defterine göre bu kurslardan 1951'de 46, 1952'de 9, 1953'de 16, 1954'de 85 ve 1955'de 74 kişi olmak üzere 230 kişi mezun olarak maden mühendisi diploması almıştır.³⁷ (Şekil 22 ve 23).

35 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi* (Dönem VIII/Cilt 20), 305 – 306.

36 Teknisyen Okulu'ndan Teknik Okul'a aktarılan altı öğrenci başarısız olmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi'nin 15 Ocak 1954 tarihli yazısı uyarınca bu öğrenciler teknisyenlik sınavına alınmışlar ve başarıları üzerine kendilerine “maden teknisyeni” unvanı verilmiştir.

37 Zaman, *Kömürün Çocukları*, 172. Ancak “Zonguldak Maden Teknik Okulu kurs mezunu mühendislerin listesidir” başlığı altında gerek kendisinin yayınladığı (s. 170 – 171) ve gerekse arşivde bulunan onaylı listelerde 226 kişinin adı bulunmaktadır. [EK 11]. Bu kişilere verilen maden mühendisi diplomalarında normal öğrencilere verilenlerden farklı olarak kurs mezunu oldukları belirtilmiştir. Kurs mezunu maden mühendislerinden 27 kişi ve Teknik Okul mezunlarından da 50 kişi olmak üzere toplam 76 kişi düzenlenmiş olan diplomalarını gelip almadıklarından bunlar günümüze kadar arşivde kalmıştır.

Şekil 22. Açılan kursu 1950’de iyi derece ile bitiren Ahmet Gökçü’ye verilen 8 Aralık 1950 tarihli “maden mühendisi” diploması (Zonguldak Maden Teknik Okulu arşivi).

Şekil 23. Maden Teknik Okulu’nu 1956 – 1957 döneminde orta derece ile bitiren Lütfullah Yazar’a verilen 6 Mart 1958 tarihli “maden mühendisi” diploması (Zonguldak Maden Teknik Okulu arşivi).

Sonuç

Türkiye’de 1930’lu yılların ortalarından itibaren madencilğin hızla gelişmesi karşısında gerek mevcut madenlerin işletilmesi ve gerekse maden arama işleri için çok sayıda maden mühendisine ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Maden mühendislerine şiddetle ihtiyaç duyulan bölgelerden biri de Zonguldak kömür havzasıdır. Bunun sonucunda maden mühendisliği öğrenimi görmek üzere yurt dışına sürekli öğrenci gönderilmektedir. Bu bakımdan henüz İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi’nin de açılmadığı bir dönemde maden mühendisi yetiştirmek üzere Zonguldak Maden Teknik Okulu’nun açılması doğrudur. Ancak, madenlerde mühendisten fazla mühendisler ile işçiler arasında görev yapacak değişik düzeyde ara elemanlara ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere ilkökul öğrenimi üzerine dayanan Maden Başçavuş Okulu ile ortaokul öğrenimi üzerine dayanan Maden Teknisyen Okulu açılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı bu ara eleman ihtiyacını anlayamamış ve bu okulları derhal kapatma yoluna gitmiştir. Burada bir soru ortaya çıkmaktadır: Bu okullar kapatılsın diye mi Millî Eğitim Bakanlığı’na devredilmiştir?

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan ve siyaseten de desteklenen ikinci hata Maden Teknisyen Okulu’nda okutulan derslerin maden mühendisliği öğretiminde okutulan derslerle aynı olduğu safatasından yola çıkarak ortaokul mezunu Maden Teknisyen Okulu öğrencilerinin lise mezunlarının alındığı Maden Teknik Okulu’nun birinci ve ikinci sınıflarına aktarılmasıdır. Bazı derslerin adları aynı olmakla birlikte bunların ortaokul mezunlarını alan Maden Teknisyen Okulu’ndaki içerik ve düzeyleri ile mühendislik öğretimindeki içerik ve düzeyleri arasında önemli farkların olduğu açıktır.

Madenlerde ihtiyaç duyulan mühendislerin altındaki ara teknik elemanları yetiştirmek üzere açılan Maden Teknisyen Okulu mezunlarının hemen tümünün kısa sürede mühendise dönüştürülmesiyle beklenen amaca ulaşamamıştır. Maden çavuşu, maden başçavuşu ve maden teknisyeni gibi ara teknik eleman ihtiyacı sürekli olarak varlığını koruduğundan ileriki yıllarda Ereğli Kömürleri İşletmesi tarafından meslek içi eğitim ve kurslarla bu ihtiyaç karşılanmaya çalışılmıştır.

EK 1

Yüksek Maadin ve Sanayi Mühendisi Mektebi Maden Meslek Şubesi Talimatnamesi [*Yüksek Maadin ve Sanayi Mühendisi Mektebi Talebe Rehberi* (İstanbul, 1931), 90 – 91]

1 – Madenlere Jeometir ile Baş çavuş yetiştirmek üzere Yüksek Maadin ve Sanayi Mühendisi Mektebi'nde bir Maden Meslek Şubesi açılmıştır.

Maden Baş çavuşları maden mühendislerinin maiyetinde çalışırlar. Jeometirler, bir madenin dahil ve haricinin haritasını alabilen fen memurlarıdır. Bu iki ihtisas aynı zamanda tahsil edilir.

2 – Bu şube dahi leylî ve meccanî olup tahsil müddeti iki senedir.

3 – Birinci senesine kabul edilmek için,

a. Türkiye tebasından ve hüsnü hal ashabından olmak,

b. 18 yaşından küçük ve 25 ten büyük olmamak,

c. Vücudu madenlerde bilfiil çalışmağa müsait yani gürbüz olmak lâzımdır.

4 – Orta mektep ve ya bu derece mektep mezunları imtihansız kabûl olunurlar.

İlk tahsilden sonra üç sene tahsil edip şehadetname ve ya tasdikname almamış olanlar Hesap [Aritmetik], Müstevi hendese [Düzlem Geometri], Fizik (Cazibe [Çekim]), Hararet [Isı] ve Kimya (Şibih maadin [Ametaller]) den imtihana kabul olunurlar.

5 – Taliplerin adedi kadroyu geçerse müsabaka imtihanı yapılır.

Bu imtihanların mahal ve zamanı icrası gazetelerle ilân edilir.

6 – Talebe her sene beş ay ders takip eder, beş ay da madenlerde bilfiil çalıştırılır.

7 – Mektepte atideki dersler tedris olunur:

1 inci senede: Hesap [Aritmetik], Cebir, Hendese [Geometri], Müsellesat [Trigonometri], Fizik, Kimya, Sinaî Mihanik [Mekanik], Madeniyat [Mineraloji], Maadin işletmesi, Resim, Fransızca.

2 inci senede: Arziyat [Jeoloji], Maadin işletmesi, Topografya, Sinaî mihanik, Sinaî elektrik. Resim [Teknik Resim], Fransızca, Maadin kanunu ve zabıtası, Hıfzıssıhhat.

8 – Mezunlar hükümete mecburî hizmetle mükellef değildirler.

9 – Kayıt muamelesi 20 Ağustos'a kadar devam eder.

10 – Talip olanlar bir istidaya raptten altı foto, nüfus tezkeresi, tahsil, aşî ve hüsnü hâl şehadetnamesi ile numunesi veçhile bir sıhhat raporunu Zonguldak'ta Yüksek Maadin ve Sanayi Mühendisi Mektebi Müdürlüğüne göndermelidirler.

11 – Maden Meslek Mektebi'ni ikmâl edenler lise şehadetnamesi almadıkça Yüksek Maadin ve Sanayi Şubelerine kabul edilemezler.

12 – Tedrisata 1 Teşrinievvelde [Ekimde] başlanır. Kabûl edilenler 30 Eylül akşamı mektepte bulunmalıdırlar. Bu tarihte mektebe gelmeyipte mazeretlerini bildirmeyenlerin yerine bir hafta sonra başkaları alınır.

13 – Mühendislik Şubesinin diğer mevadî bu şubeye aynen tatbik olunur.

EK 2
Maden Tatbikat Mektebi'nin günlük zaman çizelgesi
(Yazarın arşivi)

Günlük Mesai programı

<u>Saat</u>	
6.00	Kalkma
6.00 - 6.30	Giyinme
6.30 - 7.00	kahve altı
7.00 - 7.30	İstiklal Marşı & Müzik)
7.30 - 9.00	Mütela
9.00 - 9.15	Teneffüs
9.15 - 10.00	1 nci Ders
10.00 - 10.15	Teneffüs
10.15 - 11.00	2 nci Ders
11.00 - 11.15	Teneffüs
11.15 - 12.00	3 nci Ders
12.00 - 00.00	Yemek
12.00 - 14.00	Teneffüs
14.00 - 14.45	4 nci Ders
14.45 - 15.00	Teneffüs
15.00 - 15.45	5 nci ders
15.45 - 18.00	Teneffüs
18.00 - 19.00	Mütela
19.00 - 00.00	Yemek
20 .00- 21.00	Mütela
21.00 - 00.00	yatma

17/3/938

MÜDÜR

EK 3

Zonguldak Maden Başçavuş Mektebi Talimatnamesi [Mustafa Nuri Anıl ve Nejdet Merey, *Türkiyede Maden Mevzuatı* (İstanbul: Tan Matbaası, 1942), 2: 28-30]

Mektebin gayesi ve mezunlarının mükellefiyetleri

Madde – 1: Mektep, maden işletmelerinde lüzumlu görülen amelî ve nazarı bilgiye sahip maden başçavuşu yetiştirir.

Madde – 2: Mektep mezunları İktisat Vekâletinin göstereceği maden ocaklarında veya mukavele ile bağlı buldukları işletmeler emrinde beş sene müddetle çalışmağa mecburdur.

Tahsil müddeti ve şekli

Madde – 3: Mektep leylî ve meccanî olup, talebenin maden ocaklarındaki amelî çalışma devreleriyle beraber tahsil müddeti üç senedir.

Her sene, biri amelî, diğeri nazarı olmak üzere iki sömestre ayrılmıştır.

Madde – 4: A : Amelî sömestirler:

a) Amelî sömestirler her sene en az dört aydır. Bu çalışma müddetince talebe madenlerdeki kazancı ile geçinir.

b) Mektep, talebenin amelî sömestirde yapacağı işleri bir programla tayin ederek, çalışacak talebeyi isim ve sınıflarile bir cetvel halinde her devre başlangıcında Zonguldak Mıntaka İktisat Müdürlüğü vasıtasile maden işletmelerine bildirir.

Talebenin çalıştırılacakları maden müesseselerinin alâkadar memurları bu programın tatbikine itina edeceklerdir.

c) Maden işletmeleri, amelî sömestirler esnasında talebeye liyakatlarına göre gündelik tahakkuk ettireceklerse de, asgarî yevmiye birinci sınıf için 100, ikinci ve üçüncü sınıflar için 120 kuruş olacaktır.

Şu kadar ki madenlerden gönderilip mektebe kabul edilmiş olanların, bu talimatname hükümleri fekinde menfaat teminine matuf ve işletme idareleriyle münakit mukaveleleri carî olacaktır.

d) Talebe, maden ocaklarında diğeri işçilerin bağlı oldukları şartlara ve iş müddetlerine tâbi tutulacak ve ayrı koşullarda yatırılarak gerek mesai, gerek tavir ve hareketleri hususî bir nezaret altında bulundurulacaktır.

e) Amelî mesai sırasında her talebe, çalıştığı her günün nasıl geçtiğini, o esnada neler yapıp neler öğrendiğini aynı akşam kendi jurnal defterine kaydederek ertesi akşam şefine imzalatmaya, her sömestir sonunda mektebe avdet etmeden evvel jurnal defterini müessese müdürlüğüne tasdik ettirmeğe mecburdur. Bu defterler her sene mektepçe talebe dosyasına konur ve onsuz sınıf geçilmez.

B : Nazarı sömestirler :

a) Birinci, ikinci ve üçüncü sınıfların nazarı sömestirleri 1 İkteşrin ve 1 Martta başlar, 20 hafta ders ve 2 hafta ders kesimi ve imtihanlar olmak üzere 22 hafta devam eder.

b) Her ders senesi iki devre olup, bu devrelerde mektebe alınacak talebenin adedi M.T.A. Enstitüsünce tayin olunur.

Madde – 5: Tahsil müddetince ve nazarı smestirelere münhasır olmak üzere talebeye her ay dört lira cep harçlığı verilir.

Madde – 6: Yalnız birinci sınıf talebesi nazarı smestrini mektebin Kozlu Şubesinde yapar, bu müddet zarfında amele gibi iaşe ve ibate edilir.

Madde – 7: Talebeye her sene için kasketi ile beraber bir takım mektep üniforması ve spor elbisesi, ayakkabı ve bir defaya mahsus olmak üzere palto verilir. Bunlardan maada ocaklarda kullanılmak üzere her sene bir işi elbisesi, ayakkabı, üç kat çamaşır, bir pijama, yarımşar düzüne çorap ve mendil verilir.

Alınacak talebe

Madde – 8: En aŐađı 150 gün maden ocaklarında çalıştığını tevsik eden ilkmektep mezunları 9 uncu maddede yazılı Őeraiti haiz olmak Őartile tercihan mektebe alınır ve doğrudan doğruya birinci sınıf nazarı smestrine başlatılır.

Madde – 9 : Mektebe alınacak talebe aşağıdaki Şartları haiz olmalıdır:

- Türk vatandaşlarından bulunmak,
- İyi hâl ve ahlâk sahibi olmak,
- Bulaşıcı hastalıklarla mall olmamak, sıhhati tam olmak, zası noksan olmamak, bünyesi tahsile ve madencilığe elverişli bulunmak,
- İlkmektep mezuniyet vesikası ibraz etmek,
- 16 yaşını bitirmiş ve 25 yaşını geçmemiş olmak,
- Nüfus hüviyet czdamı ve dört adet vesika fotoğrafı vermek,
- Kabul imtihanlarında muvaffak olmak.

Mektepte okutulacak dersler

Madde – 10: A: Birinci sene :

Türkçe, yurtbilgisi, tarih ve coğrafya, hesap ve hendese, resim ve iş, maden işletmesi ve emniyet dersleri, tabiat bilgisi, sağlık bilgisi ve sıhhi yardım, beden terbiyesi, askerlik.

B: İkinici sene :

Türkçe, yurtbilgisi, tarih ve coğrafya, hesap ve hendese tatbikatı, fizik, kimya, teknik resim, teknoloji ve atölye, maden işletmesi, emniyet dersleri, sağlık bilgisi ve sıhhi yardım, beden terbiyesi, askerlik.

C: nc sene :

Türkçe, cebir ve riyaziye tatbikatı, maden işletmesi, emniyet dersleri, fizik, kimya, teknoloji ve atölye, makine, topografya, jeoloji ve mineraloji, ocak içi inşaat ve tesisatı, meslek terbiyesi, mesleki mevzuat, beden terbiyesi, askerlik.

Öğretmenler

Madde – 11: Tedrisat, öğretmenler veya yardımcıları tarafından ifa edilir.

Öğretmenler veya yardımcıları Maden Teknisyen Mektebi tedris heyeti tarafından seçilir ve mektep müdürlüğünce inha edilerek M.T.A. Enstitüsünce tayin edilir.

Öğretmen veya yardımcı öğretmenlerin herhangi bir sebeple infisâli hususu tedris heyetinin müteleası üzerine M.T.A. ca kararlaştırılır.

Mütalea saatlerinde talebe ile beraber bulunmak ve kendilerini icap eden mevzularda tenvir etmek öğretmenin veya yardımcı öğretmenin vereceği direktif dahilinde çalıştırmak üzere, her sınıf için ehliyeti tedris heyetince tasdik olunacak bir müzakereci bulundurulacaktır.

Başçavuşluk ehliyet imtihanı

Madde – 12:

a) Mektebi muvaffakiyetle ikmal edenler 230 kuruş yevmiye ile ve maden çavuşu sıfatile en az altı ay staj yapmak üzere maden ocaklarına gönderilir.

b) Stajını bitirenler mektebe avdetle, M.T.A. ca teşkil edilecek bir heyet huzurunda sözlü ve yazılı olarak başçavuşluk ehliyet imtihanına tâbi tutulur.

c) Bu imtihanda muvaffak olanlara (Maden Başçavuşu Şahadetnamesi) verilir.

Madde – 13: Maden Başçavuş Mektebi idarî, hesabî, tedrisî ve inzibatî bakımlardan Maden Teknisyen Mektebi esas ve tâlî talimatnamelerine göre idare edilir.

Madde – 14: Elyevm mevcut Maden Tatbikat Kursları, Maden Başçavuş Mektebine kalbedilmiştir. Bu kursların son sınıfı Maden Başçavuş Mektebinin üçüncü sınıfını teşkil edecektir.

Madde – 15: Mektebin derecesinin tayini için bu talimatname Maarif Vekâletince tetkik ve tasdik olunacaktır.

EK 4

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün Maden Tatbikat (Maden Çavuşu) kurslarına öğrenci alınacağına ilişkin ilânı

(Cumhuriyet, 16 Eylül 1941, 4)

Talebe Alınacak Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Genel Direktörlüğünden

Maden çavuşu yetiştirilmek üzere Zonguldak - Kozlu'da leyli ve meccani olarak açılmış bulunan Maden Tatbikat kurslarına talebe kaydedilmektedir.

Kurslarda tahsil her sene bir ayı nazari, bir ayı ameli olmak ve münavebe ile devam etmek üzere iki sendir.

Kurslara ilk mektep mezunları alınmakta olup, talebe birinci senenin nazari ve ameli tahsil devrelerinde asgari 100, ikinci senede asgari 120 kuruş yevmiye alacak, mektebi bitirenler maden çavuşu ünvanile en az 230 kuruş yevmiye ile işe başlattırılacaktır.

Aşağıdaki şartları haiz olan isteklilerin nihayet 29 eylül pazartesi akşamına kadar Zonguldakta Maden Teknisyen Mektebi Müdürlüğüne vesikalarile bizzat müracaatları lâzımdır.

- 1 — Türk vatandaşı olmak
- 2 — İyi hal ve ahlâk sahibi olduğunu tevsik etmek
- 3 — Bulaşıcı hastalıklarla malûl olmamak, bünyesi maden ocaklarında ameli çalışmaya müsait bulunmak "sıhhi muayene Zonguldakta yapılacaktır.."
- 4 — İlk mektep mezuniyet vesikasını ibraz etmek
- 5 — Dört adet vesika fotoğrafı vermek
- 6 — 16 yaşını bitirmiş 25 yaşını geçmemiş olmak.

"6640" "8176"

EK 5

Maden Başçavuş Mektebi öğrencilerine 1941 – 1942 yıllarında verilen
çamaşır ve elbise listesi

[Maden Başçavuş Mektebi arşivi]

No 200 Sabri Yoney			
Emsi	adet	Tarhi	İmza
ic gömlek	2	24-11-1941	Sabri Yoney
ic don	2	24-11-1941	Sabri Yoney
Pijama	1	24-11-1941	Sabri Yoney
Çorap	2	24-11-1941	Sabri Yoney
mandil	2	24-11-1941	Sabri Yoney
x {kes gömlek	2	2-12-1941	Sabri Yoney
{ic don	2	2-12-1941	Sabri Yoney
çayık kabı	I	8-12-1941	Sabri Yoney
Palto	1	13-12-1941	Sabri Yoney
Çorap	1 çift	6-1-1942	Sabri Yoney
elbise	1 takım	15-1-1942	Sabri Yoney
şapka	1	12-1-1942	Sabri Yoney
mandil	1	12-1-1942	Sabri Yoney
şapka	1	12-1-1942	Sabri Yoney
Arma	1	12-1-1942	Sabri Yoney
Culum	1	27-2-1942	Sabri Yoney
kestirgi eğme	1	27-2-1942	Sabri Yoney
x (1) ic gömlek ve don geri alınmıştır.			

EK 6

Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi Esas Talimatnamesi [Mustafa Nuri Anıl ve Nejdet Merey, *Türkiyede Maden Mevzuatı* (İstanbul: Tan Matbaası, 1942), 2: 19 – 27]

Mektebin gayesi

Madde – 1: Mektep, maden ocaklarında ve maden sanayii işletmelerinde çalışacak, nazari ve ameli bilgilerle mücehhez teknisyenler yetiştirir.

Madde – 2: Mektep mezunları, İktisat Vekâletinin göstereceği mahallerde ve maden sanayii işlerinde beş sene müddetle çalışmağa mecburdur.

Tahsil müddeti ve şekli

Madde – 3: Mektep leylî ve meccanî olup talebenin maden ocaklarındaki ameli çalışma devresile beraber tahsil müddeti dört senedir. Her sene biri nazari, diğeri ameli olmak üzere, iki sömestre ayrılmıştır.

A – Nazari sömestrelere :

a) Birinci, ikinci, üçüncü sınıfların nazari sömestrelere 1 İlkteşrin ve 1 Martta başlar, yirmi hafta ders ve 2 hafta ders kesimi ve imtihanlar olmak üzere 22 hafta devam eder.

b) Dördüncü sınıf nazari sömestri 4 hafta ders kesimi ve imtihana ayrılmak üzere 42 haftadır.

c) Her ders senesi iki devre olup, bu devrelerde mektebe alınacak talebenin adedini İktisat Vekâleti tayin eder.

B – Ameli sömestrelere :

a) Her sene en az dört aydır. Bu çalışma müddetince talebe madenlerde ve maden sanayii işletmelerindeki kazancı ile geçinir.

b) Talebenin ameli sömestrede yapacağı işleri mektep bir programla tayin ederek, çalışacak talebeyi isim ve sınıflarile birlikte bir cetvel halinde her sene Şubat ve Ağustos ayları içinde Zonguldak İktisat Müdürlüğüne bildirir. İktisat Müdürü ise, ameli çalışma yerlerini her talebe için ayrı olmak üzere, alâkadar müesseselerle kararlaştırarak Mart ve Eylül nihayetlerine kadar mektebe iblâğ eder. Talebenin çalışmakta buldukları müesseselerin alâkadar memurları bu programın tatbikine itina edeceklerdir.

C – Ameli sömestrelere esnasında müesseseler talebeye liyakatine göre günlük tahakkuk ettirecekse de asgarî yevmiye 120 kuruş olacaktır.

D – Müessese idareleri, ameli sömestrelere esnasında talebenin devamını takip ve hususî bir deftere kaydederek bu kuyudatı beş sene muhafaza etmeğe mecburdurlar.

E – Her talebe, çalıştığı her günün nasıl geçtiğini, o esnada neler yapıp neler öğrendiğini, aynı akşam kendi jurnal defterine kaydederek ertesi akşam şefine imzalatmaya, her sömestr sonunda mektebine avdet etmeden evvel jurnal defterini müessese müdürlüğüne tasdik ettirmeğe mecburdur. Bu defterler her sene mektepçe talebe dosyasına konur ve onsuz sınıf geçilemez.

F — Talebenin her sene sınıf geçmesi her iki s6mestr çalışmasından alınacak neticeye g6re taayy6n eder. Amel6 s6mestrede muvaffak olamıyan veya m6ddetini dolduramıyan talebe nazari s6mestrede ne şekilde muvaffak olursa olsun sınıf geçemez.

G — Tahsil m6ddetince ve nazari s6mestrelere m6nhasır olmak 6zere talebeye her ay 6 lira cep harçlığı verilir.

İmtihanlar

Madde – 4: Her ay sonunda talebe b6t6n derslerden tahriri yoklamaya t6bidir. Sualler yalnız o ayın tedrisatına ait olmayıp daha evvel okunan bahislere de şamil olabilir. Umum6 imtihanlar s6mestr nihayetinde icra olunur. Yoklama imtihanlarında her dersten alınan notların vasatı ile aynı derslerden umum6 imtihanda alınan notların iki misli cemedilerek 6e taksiminden çıkan harici kısımet o derslerin nazari s6mestr numarasını teşkil eder.

Madde – 5: Meşru bir mazerete binaen tahriri yoklamalarda veya umum6 imtihanda bulunmamış olan talebe bil6hare ayrıca tahriri yoklamaya ve amel6 s6mestrelere ikm6l ettikten sonra da umum6 imtihana t6bi tutulurlar.

Madde – 6: Tam numara 10 dur ve aşağıdaki şekilde beş derece 6zerine verilir.

10 – ok iyi

9 – 8 İyi

7 – 6 Orta

5 – Zayıf

4 – 0 Fena

K6surlu numara yoktur, vasatilerde yarım numara talebe lehine kaydedilir, yarımından az numara nazari itibara alınmaz. Vasat6 numarası 6 yı tutmayanlar sınıf geçemez. Derslerin umum6 vasatı orta tutarsa fena numaralı derslerden talebe ikmale kalır. Birinci, ikinci, 66nc6 sınıflarda cem'an iki defa sınıf geemiyen talebe mektepten ihraç edilir.

Madde – 7: Nazari her s6mestr zarfında devam nisbeti 2/3 t6r. Hastalıkla dahi olsa, bundan az devam eden talebe imtihana giremez ve sınıf geçemez.

Madde – 8: Mezuniyet imtihanı için, her dersin muallimi ve İktisat Vek6leti tarafından seçilecek iki m6memyiz huzurunda imtihanlar yapılır. Mektepten mezun olabilmek için her talebenin her dersten bu şekilde s6zli ve yazılı imtihanlarda muvaffak olması şarttır.

Her dersten asgar6 altı alanlar muvaffak olmuş sayılırlar. Derslerin umum6 vasatı orta tutmak şartile altıdan aşağı numara aldığı dersten talebe ikmal imtihanına t6bi tutulur. Son sınıfta ikinci defa muvaffak olamayan talebenin mekteple al6kası kesilir.

Madde – 9: Mektebi ikm6l edenlere “Maden Teknisiyeni” 6nvanı verilir.

Madde – 10: Mektepte umumiyetle riyaziye, mihanik, fizik, kimya, jeoloji, mineraloji, maden işletmesi, elektromekanik, makine, topografya, tahlisiye ve ilk yardım, yapı işleri, maden ve iş mevzuatı, maden iktisadiyatı, maden sanayii muhasebesi, sağlık bilgisi, lisan gibi dersler g6sterilir.

İdare şekli

Madde – 11: Mektep, bir mütehassıs müdürün idaresine tevdi olunarak, bu esas talimatnameye ve yapılacak diğer talimatnamelere göre idare olunur. Müdürün bir muavini vardır.

Madde – 12: Mektebin tedris kısmını, tedris meclisi, muallim ve muavin, lâboratuvar şefi, atölye şefi ve diğer teknik memur ve müstahdemler teşkil eder.

Madde – 13: Mektebin idare kısmı, idarî ve hesabî işleri ifa etmekle mükellef memur ve müstahdemlerle idare ve inzibat heyetlerinden ibarettir.

Tedrisat

Madde – 14: Tedris meclisince tanzim ve M.T.A. ca tasdik edilecek müfredat ders programlarına göre icra edilir.

Madde – 15: Tedrisat müdürün idare ve bakımı altında olmak üzere muallim ve muavinler tarafından yapılır.

Madde – 16: Tedrisat; ders takriri ve müzakeresi, tatbikat yaptırılması, resim ve proje tanzimi, lâyiha kaleme alınması, el işçiliği, lâboratuvar ve atölye çalışmaları, zemin üzerinde ameliyat, fabrikalar ve maden sanayii müesseselerinin ziyareti, fennî seyahatler yapılması suretile ifa olunur. Muayyen kitabı olmayan derslerin muallimleri okuttukları dersi makine ile mumlu kâğıt üzerine basılmış ve teksir edilmiş olarak talebeye dağıtırlar.

Madde – 17: Muallimler kendi derslerine ait lâboratuvar, atölye ve müzenin âmirleridir. Muavinlerle diğer teknik memurlar talimatnamelerine tevfikane tedrisatın icra ve idaresinde muallime yardımla mükelleftirler.

Muallim ve muavin olabilmek şartları

Madde – 18: Muallim olabilmek için :

En az Yüksek Mühendis Mektebi veya bu derecede bir meslek mektebinden mezun olmuş veya okutacağı dersin istilzam ettiği yüksek tahsili görmüş ve Maarif Vekâletinin öğretmenlerden aradığı kanunî evsafı haiz bulunmak ve devlet mevzuatınca kabul edilmiş en az bir ecnebi lisana vâkıf olmak şarttır. Yalnız meslekî olmayan umumî derslerin muallimleriyle muavinler bu kayıttan M.T.A. ca istisna edilebilir. Müsavî şartlar altında muallimliğe tercihan muavinler seçilir. Türk muallim bulunmayan ihtisas derslerine mukavele ile yabancı muallim alınır.

Muallim ve muavinlerle lâboratuvar ve atölye şeflerinin intihap ve tayinleri

Madde – 19: Muallim ve muavinlerle Lâboratuvar ve Atölye Şefleri tedris meclisi tarafından seçilirler ve M.T.A. Genel Direktörlüğünce tayin olunurlar. İşbu tayinler İktisat Vekâletinin tasdikile tekemmül eder.

Madde – 20: Muallimler ve muavinler arasında her hangi birinin vazifesinde müsamahası, muvaffakiyetsizliği veya hâl ve hareketinde mektebin ve mesleğinin şeref ve haysiyetini muhil bir hali görülürse müdürün teklifi üzerine tedris meclisi kararile istifaya davet olunur. Tedris meclisi istifaya davet kararını alâkadarların yazılı veya sözle müdafaasını dinleyip anladıktan sonra mürettep âzasının dörtte üç ekseriyetile ittihaz eder. Alâkadar istifa etmediği takdirde mesele M.T.A. ya bildirilir. M.T.A. Genel Direktörlüğünün vereceği ve İktisat Vekâletinin tasdik edeceği karara göre hareket edilir.

Tedris meclisi

Madde – 21: Tedris meclisi muallimlerden teşekkül eder.

Madde – 22: Meclise, muallimler arasından intihap edilen zat reislik eder ve Müdür muavini tedris meclisinin tabii âzası ve umumî kâtibidir.

Madde – 23: Tedris meclisi tatil devresi müstesna olmak üzere en az ayda bir defa toplanır. Aylık toplantı günleri her tedris yılının ilk ayında içtima edecek mecliste tesbit olunur. Bu ilk toplantı müdürün daveti ile ve diğer toplantılar davetsiz yapılır. Aylık toplantıdan başka yapılmasına lüzum görülen toplantılar, ya meclisin gününü tayin ederek vereceği karar veya reisin en az üç gün evvel vaki olacak daveti üzerine yapılır. Mürettep âzanın dörtte biri tarafından yazı ile talep vukuunda reis meclisi toplantıya çağırmağa mecburdur. Meclisin toplantıya çağırılması yazı ile ve yazıya müzakere ruznamesinin derci suretile vaki olur.

Madde – 24: Tedris meclisi toplantılarını mektepte yapar. Müzakerelerin muteber olabilmesi, mürettep âzanın yarısından bir fazlasının toplantıda hazır bulunmasına bağlıdır. İçtimada nisabı müzakere hasıl olmazsa üç gün sonra yeni bir içtima yapılır. Mazeretsiz devam etmeyenler hakkında yirminci madde hükmü tatbik olunur.

Madde – 25: Tedrisat Meclisi kararları hazır bulunan âza reylerinin ekseriyetile verilir. Reylerde denklik halinde reisin bulunduğu taraf üstün sayılır.

Madde – 26 – Her toplantıya ait zabıtnameler deftere geçirilir ve toplantıda hazır bulunan âza tarafından imza edilir. Bu suretle tasdik edilmiş ve imzalanmış olan zabıtnamelerin musaddak birer sureti müdürlükçe her ay nihayetinde M.T.A. ya gönderilir.

Madde – 27: Müdür, tedris meclisi kararlarını tatbika ve M.T.A. Genel Direktörlüğüne bildirilmesi icap edenleri bildirmeğe mecburdur.

Madde – 28: Tedris meclisi aşağıdaki işleri yapar :

- A – Mektebin tedrisatına müteallik talimatnamelerin yapılması ve değiştirilmesi,
- B – Derslerin muhtelif sınıflara tevzii ve lüzum görüldükçe ders konması ve kaldırılması,
- C – Muallim ve muavinler kadrosunun tanzimi
- D – Lâboratuvar ve atölye şeflerle muallim ve muavinlerin seçilmesi,
- E – Tahsilini bitiren talebeye şahadetname verilmesi,
- F – Tedrisata müteallik olmak üzere lüzum görülecek diğer mevzuların konuşulması.

Bunlardan A, B, C, D, E fıkralarındaki hususlar M.T.A. nın tasdikile tamam olur.

İdare

Madde 29 – Müdür, mesleğinde iyi tanınmış yüksek mühendislerden olmak üzere M.T.A. ca inha ve İktisat Vekâletince tayin olunur.

Madde – 30: Müdür, Mektebin en büyük âmiri olup, umumî idare ile bütün muamelelerin merciidir. Müdür, M.T.A. dan verilen emirlerin ve tedris meclisince ittihaz edilen kararların icrasını temin eder.

Madde – 31: Müdür muavini de kabil olduğu takdirde yüksek mühendisler arasından intihap ve müdür gibi tayin olunur. Müdür muavini mektebin bilûmum idare ve tedris işlerinde müdürün emri altında iş görmek ve ona yardım etmekle mükelleftir. Müdürün bulunmadığı zamanlarda mektebe ait bütün işleri müdür namına tedvir eder. Müdür ve muavini hariçte iş alamaz.

Madde – 32: Mektebin hekimi talebenin sağlık sicillerini tutar. Talebe, memur ve müstahdemleri tedavi ve mektep revirini idare eder. Hekim mektebin sağlık şartlarına bakmağa mecburdur.

İdare heyeti

Madde – 33: İdare heyeti müdür ve muavini ile muhasip ve idare âmirinden tereküp eder. İdare heyeti müdürün daveti üzerine içtima eder, mukarrerat ekseriyetle ittihaz olunur, mukarrerat defterine kayıt ve imza edilir.

Madde – 34: İdare heyetinin vazifeleri şunlardır :

- a) Mektebin her türlü ihtiyacını tesbit etmek,
- b) Mübayaa olunacak eşyanın nûmunelerini tayin ve hıfzetmek,
- c) Mübayaa olunan eşyayı, hini vürudunda muayene ve nûmunesine tatbik ve tesellüm etmek,
- d) Levazım memuru tarafından alınan eşyaları kontrol ve muayene ve icabında bu hususa âzadan birisini memur etmek,
- e) Mektebin bilûmum demirbaş eşya ve levazımından, istimalden sakıt veya hasara duçar olanları tetkik ve icap eden mazbataları tanzim etmek,
- f) Her ay nihayetinde veya lüzum gördükçe eşya ve erzak anbarlarını teftiş ve anbarlarda mevcut eşya ve erzakı tartmak, saymak ve anbar levazım defterini teftiş ve kontrol ve bu hususta tanzim kılınacak müşterek zabıtnameyi imza etmek,
- g) Mektebe ait bilûmum sarfiyatın senedat bordrolarını tasdik etmek.

İnzibat heyeti

Madde – 35: İnzibat heyeti müdür veya muavini ile üç muallimden teşekkül eder. Bu üç muallim her sene başlangıcında tedris meclisi tarafından intihap olunur. İnzibat heyeti, müdürün daveti üzerine içtima eder. Mukarrerat reylerin ekseriyeti ile ittihaz olunarak karar defterine kayıt ve imza edilir. Reyler denk olduğunda müdürün bulunduğu tarafın reyî olur.

Madde – 36: İnzibat heyeti :

Mektebin inzibat işlerine dair müdür tarafından havale olunan bilûmum evrakı tetkik ile karar verir, kat'î tard cezaları M.T.A. tasdikile tekemmül eder.

Talebe

Madde – 37: Talebe ancak tahsile devamına mâni sıhî bir manii bulunduğu bir heyeti sıhiye raporile tevsik edildiği takdirde M.T.A. nın tasvibile mektebi terkedebilir. Talebe bundan maada bir sebeple tahsili terkedemez.

Talebeden veya velisinden veyahut vasisinden mecburî hizmetini ifa etmediği veya tahsilde iken mektebi terkettiği veyahut mektep talimatnameleri mucibince kaydı terkin edildiği takdirde tahsil müddetince kendilerine yapılan masrafi faizi ile birlikte ödeyeceklerine dair noterden tasdikli bir taahhütname alınır.

Madde – 38: Talebe mektebin zaptu rabt ve intizamına ve bunlara ait talimatnamelere tamamen riayet eylemek, âmirlerine ve muallimlerine daima hürmet ve itaat etmek, derslerine muntamazan devam eylemek ve çalışmak, arkadaşlarına karşı terbiye ve nezaketle muamele etmek, velhasıl her hususta salim ve dürüst bir hattı hareket takip eylemek vazifesi ile mükelleftir.

Madde – 39: Talebe her yerde şeref ve haysiyetini vikaye ve muaşeret âdabına riayet eder. Daima temiz ve muntazam bir kıyafette gezer. Kendisine tahsis edilen yeri ve emanet olunan eşyayı hüsnü muhafaza eyler.

Madde – 40: Mektebe alınacak talebe aşağıdaki şartları haiz olmalıdır :

A – Türk vatandaşlarından bulunmak,

B – İyi hal ve ahlâk sahibi olmak,

C – Bulaşıcı hastalıklarla malûl olmamak, sıhhati tam olmak, âzası noksan olmamak, bünyesi tahsile ve madencilğe elverişli bulunmak,

D – En az ortamektep tahsilini veya bir sanat mektebini bitirmiş olmak, veya liseye girmek hakkını veren bir vesikayı ibraz etmek,

E – 18 yaşını bitirmiş ve 25 yaşını geçmemiş olmak,

F – Kabul imtihanlarında muvaffak olmak.

Madde – 41: Tedrisatın başladığı tarihten itibaren makul mazereti olmaksızın bir ay müddetle mektebe devam etmeyenlerin kayıtları silinir.

Madde – 42: Mektebin tatil günleri şunlardır :

A – Resmî günler ile her cumartesi öğleden sonra Pazar akşamına kadar hafta sonları,

B – Memlekette veya mektepte sarî hastalık zuhurunda sıhhat müdürlüğünce kararlaştırılan günler.

Madde – 43: Talebenin sıhhi durumu her iki ayda bir umumî muayeneye tâbidir ve bu vaziyet talebenin sıhhi durumu hakkında tutulacak defterine her talebe için ayrı ayrı kaydolunur.

Madde – 44: Gerek hastalık ve gerek istirahat dolayısıyla mektepte kalması muvafık görülmiyecek talebeye sıhhi teşkilâtın lüzum gösterdiği müddetçe mezuniyet verilir.

Madde – 45: Talebenin ilbas ve işsesi aşağıda gösterildiği şekilde yapılır :

A – Talebeye her sene için kasketi ile beraber bir takım mektep üniforması ile spor elbisesi, ayakkabı ve iki senede bir olmak üzere bir palto verilir. Bundan maada ocakta kullanılmak üzere her sene bir işçi elbisesi, ayakkabı, altı kat çamaşır, yarımşar düzüne çorap ve mendil verilir.

B – Öğle ve akşamları ikişer kap yemek verilecek ve haftada ayrıca iki defa tatlı ve bir defa da börek ilâve edilecektir. Kuru veya yaş meyva tatlı yerine verilebilir. Bundan başka sabah kahvaltılarında çayla beraber peynir veya zeytin verildiği gibi, bunlar yerine çorba da verilebilir.

C – Talebinin işe tabelâsına dahil olabilecek memur ve müstahdemler M.T.A. ca tesbit olunur.

Madde – 46: Talebe muallimi refakatinde olarak maden ocaklarını ziyarette veya fennî tetkik seyahati yaptıklarında işçeleri tutarı olan bedel ya kendilerine verilir veyahut bu bedel ile mezkûr mahalde işçeleri temin olunur.

Cezalar

Madde – 47: Talebeye verilecek cezalar şunlardır :

A – İhtar (Müdür tarafından yapılır).

B – Tekdir (Müdür tarafından yazı ile yapılır).

C – Muvakkat tard (İnzibat heyeti tarafından verilir).

D – Kat'î tard (M.T.A. tarafından verilir).

Madde – 48: Bu talimatnamede yazılı olmayan hususat devlet mekteplerinde carî olan ahval ve şerait nazarı itibara alınarak M.T.A. ca kararlaştırılıp tatbik edilir.

Mükâfatlar

Madde – 49: Nazarî ve amelî mesaileri esnasında hüsnü hali ve muvaffakiyeti görülen talebeye tedris heyeti kararla ocak ve işletmelerde kazandığı ücretin yüzde yirmisine kadar nakdî mükâfat verilebilir.

Madde – 50: Mübrem ihtiyacı mektep idaresince kabul edilen talebeye yardım için mektepte bir yardım sandığı ihdas edilecektir. Bunun talimatnamesi M.T.A. ca hazırlanır ve İktisat Vekâletince tasdik olunur.

Muvakkat hükümler

Madde – 51: İlk tedris heyeti M.T.A. ca intihap ve Vekâletçe tayin olunur.

Madde – 52: Mektebin her sene başında kadrosu ile bütçesi, mektep müdürlüğünce tanzim ve İkincikânunun 15 ine kadar berayı tasdik M.T.A. yolile İktisat Vekâletine arz olunur.

Madde – 53: Mektebin muhasebe talimatnamesi ile tedrisat, inzibat ve dahilî talimatnamesi bu esas talimatname dairesinde M.T.A. ca yapılır.

Madde – 54: Mektebin derecesinin tayini için bu talimatname Maarif Vekâletince tetkik ve tasdik olunacaktır.

EK 7

Maden Teknisyen Mektebi müdür ve müdür muavinliği görevlerinin “ihtisas mevkii olarak tayini” hakkında 14 Mayıs 1941 tarih ve 2/15771 sayılı kararname (BCA, Fon kodu: 30.18.1.2/Yer No: 95.40.6)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayıs.

Kararname

2
15771

M.T.A.Enstitüsü teşkilatına dahil Zonguldak Maden teknisyen mektebi Müdür ve Müdür muavinliği vazifelerinin ihtisas mevkii olarak tayini; İktisat Vekillığının 9/4/1941 tarih ve 14/1356 sayılı tezkere-sile yapılan teklifi ve Tammâi Kurakabe Heyeti Reisliğinin 5/5/1941 tarih ve 564 sayılı mütaleanesi üzerine, 3659 sayılı kanunun 9 uncu maddesine tevfiaken, İcra Vekilleri Heyetince 14 Mayıs 1941 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCULHUR

İsmail İsmail

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
S. P. Kayalar, İsmail İsmail, S. Arkan, İsmail İsmail, S. Arkan

Ma. V. ME. V. Na. V. İK. V. S. İ. M. V.
S. Arkan, Günel, A. F. Özsoy, İsmail İsmail, S. Arkan

G. İ. V. Zr. V. MÜ. V. Tİ. V.
B. Karadeniz, Mustafa Özküçük, C. K. Yılmaz, M. Ö. Özyurt

EK 8

Maden Teknisyen Mektebi'nin derslerinin sınıflara dağılımını gösteren not
(Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi arşivi)

Maden Teknisyen Okulu Sınıflarında Okutulmuş Dersler

I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf
Tarihçe	Tarihçe	Tarihçe
İşletme	İşletme	İşletme
Fizik	Emniyet	Tahriye
Kimya	Topografi	İsterbigen
Matematik	Matematik	Topografya
Zapıt	Jeoloji - A	Jeoloji
Jeoloji - B	Fizik - B	Kimya
Makina	Kimya	Matematik
T. Resim	T. Resim	Makina
Topografi	Zapıt	Elektromekanik
Ash. İş.	Ash. İş.	Fizik
Emniyet	Mekanik	Mukavemet
İşletme	Makina	T. Resim
Beden Egt.	İşletme	Yapı İşleri
	Beden Egt.	İşletme
	Minoroloji	Tarih
		Coğrafya
		Ash. İş.
		Petrografi
		Maden İhtisatı

Enstitümüz Maden Sınıflarında Okutulmuş Dersler

- 1) Maden Enerji Teknolojisi
- 2) Maden İşletme ve Katkılar
- 3) Topografya ve Tahliye
- 4) Jeoloji

EK 9

Zonguldak Maden Başçavuş Okulu ile Maden Teknisyen Okulu'nun Millî Eğitim Bakanlığı'na devri hakkında 21 Aralık 1948 tarih ve 5284 sayılı kanun
(Düster, 3. Tertip, 30: 80 – 82).

No: 32 — Zonguldak Maden Başçavuş Okulu ile Maden Teknisyen Okulunun Millî Eğitim Bakanlığına devri hakkında Kanun

Kabul tarihi: 27 Aralık 1948

[Resmî Gazete ile yayım ve ilanı: 29 Aralık 1948 — Sayı: 7092]

Kanun No: 5284

Madde 1 — Maden Tetkik ve Arama Enstitüsüne bağlı Zonguldak Maden Başçavuş Okulu ile Zonguldak Maden Teknisyen Okulu, bina ve eklentileri, eşyası, makine ve aletleri, her çeşit ders gereçleri ve bütün hak ve vecibeleriyle Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiştir.

3460 sayılı kanununun 45 inci maddesi bu okullarda öğretmenlik yapacak uzman memurlar hakkında uygulanmaz.

Madde 2 — Bağlı (1) sayılı cetvelde derece, görev, sayı ve aylıkları yazılı kadrolar, Millî Eğitim Bakanlığı kuruluş kadrolarıyla merkez kuruluşu ve görevleri hakkındaki 2287 sayılı kanunda değişiklik yapılmasına dair olan 10/6/1946 tarihli ve 4926 sayılı kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin (VI) ncı (Mesleki ve Teknik Öğretim dairelerine bağlı okullar ve görevler) kısmına ve bağlı (2) sayılı cetvelde görev, sayı ve ücretleri yazılı ek görev tazminatı kadroları da aynı kanuna bağlı (2) sayılı cetvelin (IV) üncü (Teknik Öğretim okulları) kısmına eklenmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı yukarıda yazılı aylıklı kadrolara bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte adı geçen okul kadrolarında görevli öğretmenlerden dilediklerini 16/3/1936 tarihli ve 2919 sayılı kanununun 4 üncü maddesine dayanılarak kadro dışı çalıştırılmakta olan stajyerlere tercih hakkı tâyin edebilir.

Madde 3 — Bu kanun 1 Ocak 1949 tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 4 — Bu kanunu Makye, Millî Eğitim ve Ekonomi Bakanları yürütür.

28/12/1948

Kanun tasarisının verilme tarihi: 20 Nisan 1948
Görüşme tarihi : 27 Aralık 1948

EK 9
(Devam)

[1] SAYILI CETVEL

D.	Görevin çeşidi	Sayı	Aylık
6	Öğretmen	3	70
8	Öğretmen	1	50
9	Öğretmen	2	40
10	Öğretmen	6	35
12	Öğretmen	10	25
13	Öğretmen	21	20
9	Kâtip, Hesap Memuru	2	40
11	Kâtip, Hesap Memuru	2	30
10	Ambar Depo Memuru	1	35
11	Ambar Depo Memuru	1	30

[2] SAYILI CETVEL

	Görevin çeşidi	Sayı	Ücret
Müdür		1	170
Müdür Yardımcısı		3	75

No.	Başlık	Dünya Tertip	Cilt	Sahife	Resmî Gazete Sayı
2287	Sâat geçen Kanunlar: Maarif Vekâleti merkez teşkilâtı ve vazifeleri hakkında Kanun 22/6/1933	3	14	1459	2454
2919	Memurin Kanununun bazı maddeleri ile buna müteyyel olan 1777 sayılı kanunun 3 üncü maddesinin tadili hakkında Kanun 21/3/1936	3	17	407	3259
3460	Sermayesinin tamamı Devlet tarafından verilerek suretiyle kurulan İktisadi Teşekküllerin teşkilâtıyla idare ve muamele kâbeleri hakkında Kanun 4/7/1938	3	19	1306	3950
4926	Millî Eğitim Bakanlığı kuruluş kadrolarıyla merkez kuruluşu ve görevleri hakkındaki 2287 sayılı kanunda değişiklik yapılması hakkında Kanun 15/6/1946	3	27	1272	6334

EK 10

Zonguldak Milletvekili Sabri Koçer'in Maden Teknisyen Okulu mezunlarına doğrudan mühendis unvanının verilmesi konusundaki sözlü soru önergesi ve konuşması
(T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem VIII/Cilt 20, 305 – 306).

B : 102 6.6.1949 O : 1

Bakanlığın ne düşündüğünü açıklanmasını dilerim.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANI TAHİSİN BANGU-OĞLU (Bingöl) -- Sayın arkadaşlar; Zonguldak Milletvekili Sayın Sabri Koçer'in Zonguldak Maden Teknisyen Okulu ve bu okulun mezunları hakkında sorduğu hususlara cevap veriyorum :

Arkadaşım sorusunda okulun durumunun ve teknisyen denildiğini ve mühendis vazifesini gören bu okul mezunlarının durumlarının aydınlatılmasını istemektedir. Malûmunuz olduğu gibi bir kanunla devraldığımız bu okulun vaziyetini pek yakında yeniden nizamlayacağız. Zonguldak Maden Teknisyen okulunu, İstanbul'da bulunan Teknik Okulu tarzında ve de-recesinde maden mühendisi yetiştirir bir okul haline getirmek düşüncesindeyiz. O zaman bun-un mezunlarına maden mühendisi unvanı verilecektir.

Mektep, şimdiye kadar bir maden teknis-yen okulu vaziyetinde idi ve orta okul mezunu kabul edirdi. Yeni şekliyle lise mezunu olacak ve kendi mezunlarına mühendis unvanı verecektir.

Şimdiye kadar oradan mezun olan teknis-yenleri tahsil dereceleri durumuna gelince, bunun bu mütakal devrinde tanzim edilebileceğini umuyoruz. 1936 senesinde İstanbul'daki Na-fia Fen Mektebi fâğvedilerek yerine 1937 de Teknik Okul kurulduğu zaman Na'ha Fen Mektebinin mezunlarına ayrı kurslar yapılmış ve bu kurs mezunlarına mühendis unvanı veril-miştir. Aynı tarzda kursların Maden Teknisyen Okulunda da açtatabileceğini sanıyoruz. Bu tak-dirdе bunlar da mühendislik hakkını kazanacaklardır.

SABRİ KOÇER (Zonguldak) - Sayın arkadaşlar; bundan dokuz yıl evvel M. T. A. ta-rafından Zonguldak'ta Maden Teknisyen Okulu adıyla bir mektep açılmış ve mezunlarına da maden teknisiyeni unvanı verilmiştir. Bu okul gayet yerinde ve isabetli bir düşünce ile Yüksek Meclisinin kararı ile Millî Eğitim Bakanlığımıza devredilmiştir.

Önergede de arzettiğim gibi teknisiyen ke-limesi, malûmunuz muami bir mâna ifade et-mektedir. Yer altında kömür kazandan, sıma-

siyle çavuş, başçavuş, ustabaşı, mühendis, baş mühendis ve istihsal müdürü birer teknisiyen-dir. Bunlardan başka yer üstünde bir makinist bir elektrikli atelye ustabaşısı, bir dokumacı, bir mühendis, bir yüksek mühendis teknisiyen-dir.

İyi bir kararla memleketimiz madenciligün-de çok mühim bir boşluğu doldurmak için açılan bu okulun ders programları tetkik edilecek olursa görülecektir ki, İstanbul Teknik Okul dersi programının aynıdır. Ve tahsil müddeti de dört yıldır.

Bununla beraber Bursa ve Bolu'da bulunan oranın mektepleri üç yıl tahsil müddetli olup mezunlarına mühendis unvanını unvanı veril-mektedir. Bu teknisyen okulu mezunları bu-gün memleketin muhtelif maden sahalarında fiilen mühendis vazifesini görmektedirler.

Türk madenciliği bakımından çok ehemmi-yetli olmakla memleket iktisadiyatı ve kalkın-ması ile de alakalı bulunan ve bu alâka ile va-zifelerinin asıl istihsal ve randman üzerindeki nâzım rolleri ve aynı zamanda dört yıl içerisinde tedris ettikleri ders programları İstanbul Teknik Okul ders programları ile müsavi ol-ması, 3458 sayılı Kanunla İstanbul Teknik Okul mezunlarına tanınan hakların Zonguldak Teknisyen Okulu mezunlarına da tanınması kaçınılmaz bir hakikat halini almıştır.

Dokuz yıldır devam edelmekte olan bu karışık durumu hal ve islah etmek icabettiğini göre ve ahyan işveren müesseseleri ile yük-sek bakanlığa huzurunuzda teşekkür ederim.

Sayın arkadaşlar; bu okulun ilk açıldığı za-man talebe kayıt ilânlarında teknisiyen müh-en-dis ibarelerinin yazılı olması memleketin muh-telif yerlerinden talebe celbinde başta'a âmil olmuştur.

Bu vaziyet karşısında okula dâhillerinden sonra da sukutu hayale uğramışlardır.

Durumunu kısaca izaha çalıştığım bu okul mezunlarının uğradıkları bu haksızlığın bir an evvel ödenmesi ve yüzlerce mağdur olmuş e-ki mezunların da hiçbir kayda tâbi tutulmaksızın bu tanınmak istenen haklardan bir an ev-el faydalandırılması memleket menfaatleri ik-tisadından okluğuna; emektar bir madenci olarak asla şüphem yoktur.

DÖNEM : VIII

CİLT : 20

TOPLANTI : 3

T. B. M. M.

TUTANAK DERGİSİ

Yüz ikinci Birleşim
6. VI. 1949 Pazartesi

9. — Zonguldak Milletvekili Sabri Koçer'in, Zonguldak Maden Teknisyen Okulu mezunlarının durumuna dair sorusuna Millî Eğitim Bakanı Vahsin Banguoğlu'nun sözlü cevabı (6/328)

Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına
5284 sayılı Kanunla Millî Eğitim Bakanlığına geçen Zonguldak Maden Teknisyen Okulu mezunları hakkında aşağıdaki sorulara Bakanlığın sözlü olarak cevap vermesini rica ederim.

Zonguldak Milletvekili
Sabri Koçer

1. Zonguldak Maden Okulunun programında Mühendis Okulunun dersleri tedris edildiği halde mezunlarına teknisyen unvanı verilmektedir. Teknisyen kelimesi umumi bir mâna ifade ettiğine ve madencilik lisanında da yer altında kömür kazandan sırasıyla başmühendise kadar teknisyen denildiğine göre mühendis vazifesini gören bu okul mezunlarının karışık olan durumlarının aydınlatılması.

2. Bu okul mezunları lüfen mühendis vazifesi gördükleri gibi askerlik durumları bakımından da yedek subay hakkını haiz olduklarından mühendis unvanı verilip verilmeyeceği hakkında

— 305 —

EK 10
(Devam)

EK 11

Zonguldak Maden Teknik Okulu'ndaki kursu bitirip maden mühendisi diploması alan
Maden Teknisyen Okulu mezunları
(Zonguldak Maden Teknik Okulu arşivi)

Zonguldak Maden Teknik Okulu Kursu Mezunu Mühendislerin
Listesidir.

Okul No:	Adı ve Soyadı	Okul No:	Adı ve Soyadı
1	Omer Faruk Tanıyıcı	71	O.Naci Başel
2	Mustafa Kemal Atasoy	96	Zahit Temeltaş
4	Mustafa Zihni Arıkan	101	Emiş Karagülle
5	Kemalettin Usun	52	Mustafa Çınar
6	Abdullah Erkan	64	Teфик Ay
7	Muammer Pancar	68	İbrahim Mucuk
8	Sadık Çetinel	94	İsmail Öztürk
9	Ahmet Gökgü	106	Zulfikar Elmas
10	Hüseyin Östek	107	İ.Nazım Okul
11	Rasim Duygu	108	A.Turhan Özmezrak
12	İbrahim Tamer	117	Yakup Hecanlı
13	N.İbrahim Çoşkun	118	İsmet Dışadık
14	Osman Böke	125	Mehmet Akbaş
15	Bahri Aydın	137	Cahit Başaran
16	İ.Nevzat Kanter	142	M.Fahrettin Çevirgen
17	M.Halil Yurumakan	35	Fayik Avcı
18	Hüseyin Kuru	48	Talat Aydoğan
19	Kemal Erden	59	Yusuf Ayyıldız
20	İ.Ekrem Keçkar	97	Ali Rıza Peyraz
22	Mehmet Cıccerali	III	A.İhsan Öksüz
23	İhsan Congiz	III4	Ahmet Paker
24	Mustafa Kartaz	119	Ali Demiral
25	Yusuf Heşegül	120	Mustafa Altındağ
26	Zeki Uçur	122	T.Güneri Gökçen
27	Mahmut Beşkem	127	Resul Samun
28	Hayrettin Gürak	140	Veli Aksu
30	M.Muzaffer Alkan	141	Abdullah Çetin
31	İ.Hakkı Şerifoglu	145	M.Turgut Tezcanlı
32	Muzaffer Bayraktaregü	147	O.Galip Demirağ
33	Ahmet Bayındır	148	Zafer Ölçmengil
34	Şevket Yaman	158	A.Talay Yılmaz
36	Hüseyin İmir	159	M.Kemal Geçim
37	Ali Alalp	160	Dursun Tez
38	Selahattin Ağan	161	Enver Gezmiz
39	Müntaz Geçek	162	Muammer Yalçın
40	A.Mekrim Dereköy	168	Cevat Kubuluay
41	M.Kemal Çakır	182	İ.Faruk Alaiç
42	Hayrettin N.Alpergin	184	Kemal Atasoy
43	Abdulka dir Eryılmaz	186	Ö.Faruk Kaya
44	Cemil Tamuçin	187	M.Hikmet Eşsiz
45	Hüseyin Gezgin	194	Şevket Pekdemir
47	Muhiyettin Usun	201	Arif Tokkaya
49	F.Nafi Yazar	202	Gami Dundar
50	Muvaffak Ögan	203	Abdulcadir Unek
51	H.Himil Alözkan	205	İzzet Özerdem
93	Faruk Tamzak	56	A.Şevki Özalp
65	Muzaffer Unal	57	Recep Yılankıran
72	M.Sait Yorgancı	60	A.Ragıp Eğerci
85	M.Salih Başözlük	61	Mustafa Can
87	Halil Onat	67	Hasan Yücesoy
88	Mustafa Katranca	73	Niyazi Özkok
63	M.Enver Başkaynak	74	Mehmet Akaydin
		75	Faruk Haskapı
		77	Celal Acar
		78	M.Patin Saykan
		79	İzzet Sağlam

EK 11
(Devam)

Zonguldak Maden Teknik Okulu Kurs Mezunu Mühendislerin
Listesidir.

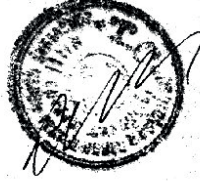
Okul No:	Adı ve Soyadı	Okul No:	Adı ve Soyadı
80	Muzaffer Başkurt	216	Aslan Acarv
81	Mehmet Yareğli	217	i.Kani Yavuspaala
83	M.Cemil Kaptan	218	Mehmet Bilgin
84	İhsan Türker	219	Muzaffer Bayın
86	Cemal Başıheğ	220	B.Ali Haklar
88	v. Emin Gümalay	221	A. Puar Akçağık
91	M.Saffet Çelen	222	Salih Akçura
92	Ahmet Çakman	223	Ş.Zeki Duru
98	Yusuğ Bektaş	224	Abdulkadir Mercan
99	A.Davut Akçehis	225	Mustafa Kışık
100	M.Pikret Karagülle	226	A.Muhtar Taşkın
104	Ö.Paruk Özbek	227	Turana Türe
109	M.Kemal Uğut	228	M.Remzi Terzi (Taran)
112	Tefik Seşhan	229	A.Muzaffer Tusun
115	Yakup Keskin	230	Rauf Acar
116	Sait Özkan	231	Ruħa Başkal
126	Muhsin Avşar	232	Sabri prsun
129	Müntaz Dışaar	233	Hiyasi Ablak
133	Bekir Çulcu	234	M.Tayyar Çan
143	Nağık Topu	235	Ruhi Tağlı
144	Ömer Özdemir	236	Muħittin Emir
146	Kamil Erdeğan	237	Mahmut Şevki Kahveci
153	Mehmet Sayel	238	A.Ragıp Kutay
156	S.Sabahattin Yılmazssu	239	Hüseyin Baytürk
164	Ekrem Duruoa	240	Necati Kalaycıoğlu
167	M.Salim Başak	241	Burhanettin Deylan
170	i.Şerhan Gündüz	242	Mehmet Şükrü Çakmak
171	Ali Seytas	243	Ahmet Hacı Gökten
173	Azmi Öral	244	Mustafa Raik Karakurt
174	T.Fikret Sezen	245	Emin Esenm oğlu
177	Mehmet Kızılay	246	A.Recep Erkişioğlu
178	Turha Karatan	247	Cemalettin Candarlı
179	Mejmettin Özgünay	248	Ş.Mustafa Kirişci
180	T.Nezdet Akman	249	A. Osman Fersan
181	Yusuğ Özkara	250	Nuri Akça
183	i.Kemal Tuna	251	Şerafettin Özcaneoğlu
185	M.Müfrik Sanşan	252	Ömer Özgün
189	i.Ethem Ünal	253	M.Haluk Gültan
191	Rıza Argun	254	M.Haydar Özangül
193	Zakir Bircan	255	M.Kenan Çoşkunoğlu
200	S.Cemal Dibeekli	256	S.Ziya Aktan
206	A.Lütvi Kalav	257	Mustafa Engan
208	M.Necati Altınalev	258	M.Cavit Öral
209	Süreyya Uluğ	259	Aytekin Dursun
210	M.Şükrü Gök	260	Zühtü Bademli
211	H.Mehmet Dündar	262	Cevat Küçükkaya
212	İsmail Sucukcu	264	Mehmet Eke
213	Muzaffet Gokşan	266	Necip Öztürk
214	Yusuğ Ustael	267	B.Nihâk Kafkaslı
215	M.Ali Erdem.	268	M.Sami Açar
		269	Ziya Gürmaden

EK 11
(Devam)

Zonguldak Maden Teknik Okulu Kurs Mezunu Mühendislerin
Listesidir.

<u>Okul No:</u>	<u>Adı ve Soyadı</u>
271	Abdullah Vehbi Karahan
272	S.Sami Güllü
273	Salim Okcu
274	Süleyman İçli
275	Kemal Yıldırım
276	A.Rasim Erman
277	Yusuf Bera
278	Veli Erim
53	İskender Birinci
55	Ö.Hilmi Özdoğan
62	Ahmet Atıncı
69	M.Kemal Keçkan
70	İdris Arıcı
82	M.Felâh Gürçan
89	M.Filhan Barlas
95	H.Perda Sekendiz
165	Rahmi Bulbul

Açıklama: Bu makale 9 – 10 Kasım 2006 tarihleri arasında Zonguldak'ta yapılan ve “Dünden bugüne Zonguldak'ta madencilik eğitimi” konulu “Zonguldak Yüksek Maadin ve Sanayi Mektebi Kongresi”nde sunulmuş olan “Zonguldak Maden Teknisyen Mektebi (1940 – 1949)” başlıklı bildirinın gözden geçirilerek genişletilmiş biçimidir. Kongrenin ardından bildiri kitabı basılamadan kalmıştır. Kongrede sunulan ve bir bölümünün orijinalleri yazarın özel koleksiyonunda bulunan görsel malzemenin etik dışı olarak kopyalandığı ve daha sonra ya hiçbir kaynak gösterilmeden veya yazarın adı yerine başka kişilerin adları verilerek, bir tanesi de Bülent Ecevit Üniversitesi'nin yayını olan çeşitli yayınlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu durum karşısında, bildiri metnini yeniden gözden geçirip genişleterek orijinal görsel malzeme ile birlikte yayınlama zorunluluğu doğmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

Emre Dölen Arşivi (İstanbul)³⁸

Zonguldak Madencilik Okulları Arşivi (Zonguldak)³⁹

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): Fon kodu: 30.19.1.2/Yer No: 92.91.15; Fon kodu: 30.18.1.2/Yer No: 95.40.6

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

Acun, Niyazi. *Toprakaltı Servetlerimiz – “Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü” Çalışmaları*. İstanbul: Sinan Basımevi 1947.

Açıkgöz, Bektaş ve Tuğrul Ünlü. “Zonguldak Yüksek Maadin ve Sanayi Mektebi Kongresi.” *Madencilik Bülteni* (Temmuz – Aralık 2007): 102 – 104.

Anıl, Mustafa Nuri ve Nejdet Merey. *Türkiyede Maden Mevzuatı*. 2 cilt. İstanbul: Tan Matbaası, 1942.

Dölen, Emre. “Zonguldak Maden Mühendis Mekteb-i Âlisi (1924 – 1931).” *Zonguldak Kent Tarihi 05 Bienali Bildiriler Kitabı* içinde 21 – 31. Zonguldak: Zonguldak Kültür ve Eğitim Vakfı, 2006.

38 Metin içinde ‘Yazarın arşivi’ olarak belirtilmiştir.

39 Zonguldak'ta açılıp kapanan madencilik okullarının arşivleri birbirine devrederek Zonguldak Maden Teknik Okulu'na kadar gelmiş ve bu okulun da 1962'de kapatılması üzerine bütün arşivler ve kıymetli evrak Millî Eğitim Bakanlığı'nın onayı ile 15 Şubat 1963'de Zonguldak Erkek Sanat Enstitüsü Müdürlüğü'ne zimmetlenmiştir. Altmış yıla yakın bir süre burada korunan arşiv Zonguldak Maden Müzesi'nin açılması üzerine buraya aktarılmıştır.

- “Ereğli Havza-yı Fahmiyesi maden amelesinin hukukuna müteallik kanun.” *Düster*, 3. Tertip, 2: 91
Erkek Teknik Öğretim. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1949.
- Etibank: 1935 – 1945*. Ankara: 1945.
- Funen, Refik. “Zonguldak Yüksek Maadin ve Sanayi Mektebi.” *İş* 20, 159 (1954): 21 – 27.
- Hasan, Ö. “Zonguldak Maden Teknik Arama Mektebinin Bugünkü Durumu.” *İş* 14, 77 (1948): 11 – 13.
- İleri, Turgut. “Cumhuriyet Döneminde Açılan İlk madencilik Okulları ve Madenci Yetiştirme Kursları.” *International Journal of Social Sciences* 5, 6 (2012): 251 – 262.
- “Maden Teknisyen ve Başçavuş Okullarının Çalışmalarına Kısa Bir Bakış.” *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 34 (1945): 307 – 316.
- Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü 15 Yıllık Faaliyeti*. Ankara: M.T.A. Neşriyatı, 1950.
- Özer, Hasan ve Kamuran Karabalık. “Yükseköğretim Tarihi İçerisinde Zonguldak Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebi (1937 – 1940).” *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 7, 2 (2017): 185 – 191.
- Resmî Gazete*, Sayı 2411 (27 Mayıs 1933), 2508.
- Resmî Gazete*, Sayı 3055 (22 Haziran 1935), 5378 – 5380.
- Resmî Gazete*, Sayı 4623 (27 Eylül 1940), 14755 – 14756.
- Tak, İsa. “Osmanlı döneminde Ereğli Kömür Madenleri’nde Faaliyet Gösteren Şirketler.” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 18 (2001): 253 – 257.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi* (Dönem VIII/Cilt 20), 305 – 306.
- Yüksek Maadin ve Sanayi Mühendisi Mektebi Talebe Rehberi*. İstanbul: T.C. İktisat Vekâleti, 1931.
- Zaman, Ekrem Murat. *Zonguldak Kömür Havzasının İki Yüzyılı*. Ankara: TMMOB Maden Mühendisleri Odası, 2004.
- Zaman, Ekrem Murat. “Zonguldak Kömür Havzası’nda Madencilik Eğitimi ve Maden Mektebi.” *Zonguldak Kent Tarihi 05 Bienali Bildiriler Kitabı* içinde 33 – 49. Zonguldak: 2006.
- Zaman, Ekrem Murat. *Kömürün Çocukları*. Ankara: Karina Kitap Yayınları, 2013.
- [Zonguldak Halkevi], *Zonguldak 923 – 938 Cumhuriyet’in XV. inci Yıldönümü Hatırası*. İstanbul: Tan Matbaası, 1938.
- Zonguldak Sanayi ve Ticaret Odası. *Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası*. 1933.

Yurtdışında Elektrik Eğitimi Alan Osmanlılar

Ottomans Receiving Electricity Training Abroad

Fatih Damlıbađ¹

ÖZ

Bu alışma, Osmanlı döneminde elektrik işlerinde eğitim almak üzere, yurtdışına giden Osmanlı öğrencilerini araştırmak üzere kaleme alınmıştır. Osmanlı Devleti, yerel teknik eğitimdeki yetersizlikler sebebiyle, yurtdışına elektrik eğitimi için gidenleri destekleyen bir tutum sergilemiştir. Bu çalışmada yabancı ülkelerde elektrik eğitimi görmek isteyen, 56 Osmanlı vatandaşı tespit edilmiştir. II. Abdülhamid (1876-1909) zamanında sınırlı sayıda ğrenci, Fransa ve Almanya'ya gönderilmiştir. II. Meşrutiyetin ilanı (1908) sonrası, yurtdışında eğitim alan ğrenci sayısı artmıştır. Eğitim için tercih edilen ülkelerin listesi de genişlemiş olup, İngiltere, Macaristan, İsviçre, İtalya, Belçika ve ABD de bu ülkelerin arasına katılmıştır. Yurtdışında eğitime gidenlerin bazıları üniversitelerde teorik öğrenim görürken, bazıları da fabrika ve tersane gibi pratik eğitim alacakları yerleri tercih etmişlerdir.

Anahtar sözcükler: Elektrik eğitimi, yabancı ülkelerde eğitim, telgraf, sanayi, donanma

ABSTRACT

This paper evaluates the Ottoman students who received electricity training in foreign countries during the Ottoman period. Because of the inadequacies of local technical education, the Ottoman Empire decided to support people who wished to receive electricity training abroad. This study found 56 Ottoman citizens who requested to receive electrical education in foreign countries. A limited number of students were sent to France and Germany during the reign of Abdülhamid II (1876-1909). Following the proclamation of the Second Constitution in 1908, the number of students studying abroad increased. The list of countries chosen for study also widened; eventually including England, Hungary, Switzerland, Italy, Belgium, and the USA. While most Ottoman students undertook theoretical studies at universities, a number of them preferred to receive practical training in factories and shipyards.

Keywords: Electrical education, education in foreign countries, telegraph, industry, navy

¹Do. Dr., Gmşhane Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Gmşhane, Türkiye

ORCID: F.D. 0000-0003-2356-4557

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Fatih Damlıbağ,
Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, İktisat Bölümü Gümüşhane, Türkiye
E-posta/E-mail: fdamlibag@gumushane.edu.tr

Başvuru/Submitted: 11.03.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
06.10.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
08.11.2020

Kabul/Accepted: 14.11.2020

Atıf/Citation: Damlıbağ, Fatih. "Yurtdışında Elektrik Eğitimi Alan Osmanlılar." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 1 (2021): 67-99.
<https://doi.org/10.26650/oba.702325>

Giriş

Elektrik mühendisliği eğitimi, dünyada 1880'lerden itibaren verilmeye başlanmıştır. Almanya'da ilk elektrik mühendisliği kürsüsü, 1882 tarihinde Technische Hochschule Darmstadt'da kurulmuştur. Yirminci yüzyılın başına gelince Almanya'nın Darmstadt, Stuttgart, Aachen, Berlin, Hannover, Karlsruhe, Münih, Dresden ve Braunschweig şehirlerindeki teknik okullar, elektrik mühendisliği bölümlerine sahiptiler. ¹ ABD'ne gelince, iki üniversite aynı sene ve birbirinden bağımsız olarak, bu alandaki eğitimi başlatmıştır. 1882'de Massachusetts Institute of Technology ve Cornell Üniversitesinin mühendislik okulları, elektrik mühendisliği bölümlerini açmışlardır. 1916 yılına gelindiğinde, ABD'nde 95 eğitim kurumu bu alandaki üniversite eğitimini sürdürmekteydi. ² İngiltere de elektrik mühendisliği eğitiminin öncü ülkelerinden biri olmuştur. 1882'de Britanya Telgraf Mühendisleri Topluluğunun Başkanı G. Carey Foster, ³ elektrik mühendisliği eğitimi için bir enstitü kurulmasını önermiştir. Zira elektriğin uygulamalarının günlük hayatta gittikçe artan kullanımı sonrası, bu alanda yetişmiş elemanlara toplumda büyük ihtiyaç duyulmaktaydı. ⁴ Bu talep hızlıca kabul görmüş olup, 1883 yılında elektrik mühendisliği eğitimi için program hazırlanmıştır. Londra'daki Finsbury Technical College'da, 1884-85 eğitim öğretim yılında Uygulamalı Fizik ve Elektrik Mühendisliği adıyla bir bölüm açılmıştır. ⁵

Robert Kolejin Osmanlı Devleti'nin son zamanındaki çabası bir kenarda tutulursa, ülkede elektrik mühendisliği eğitimi verilmemiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nde elektrik eğitimi, tamamen yabancı bir kavram da olmamıştır. Bu eğitim için bazen teori ve bazen de pratiğe dayanan, çeşitli kişi ve kurumların çabaları görülmüştür. Ocak 1863'te Darülfünunun açılışında, ⁶ Kimyager Derviş Mehmed Emin Paşa'nın verdiği fizik dersinde yaptığı elektrik

-
- 1 Wolfgang König, "Science-Based Industry or Industry-Based Science? Electrical Engineering in Germany before World War I," *Technology and Culture* 37, 1 (1996), 74.
 - 2 Dugald C. Jackson, "Methods of Teaching Electrical Engineering," *Science* 43, 1110 (7 Nisan 1916): 483-484.
 - 3 Telgraf Mühendisleri Topluluğu, 17 Mayıs 1871 tarihinde kurulmuştur. Topluluk 22 Aralık 1880'deki genel toplantısında, isimlerini Telgraf ve Elektrik Mühendisleri Topluluğu olarak değiştirmiştir. "Society of Telegraph Engineers," erişim tarihi 1 Kasım 2020, https://www.gracesguide.co.uk/Society_of_Telegraph_Engineers. 26 Ocak 1881 tarihindeki toplantıda da, G. Carey Foster Topluluğun başkanı olarak seçilmiştir. *Journal of the Society of Telegraph Engineers and of Electricians* 10, 35 (1881): 1, 4. Topluluk elektrikçileri de arasına kabul ettiği için, elektrik eğitimi için bir enstitünün kurulmasını önermiş olmalıdır.
 - 4 "Proposed College of Electrical Science," *Scientific American* 46, 10 (11 Mart 1882), 146.
 - 5 Philip Magnus, "Technical Instruction: The Introductory Address by Philip Magnus at the Opening of the Finsbury Technical College, on February 19th, 1883," *Programme of the Technical College, Finsbury, 1884-85*, 8. Erişim 18 Eylül 2020, <https://www.jstor.org/stable/60244722>.
 - 6 Medrese dışında yeni bir yükseköğretim kurma düşüncesi, ilk defa 1846 yılında ortaya çıkmıştır. 1863 yılında açılması başarılan Darülfünunda matematik ve fen dersleri, konferanslar şeklinde verilmiştir. 1863-65 yılları arasında devam eden dersler büyük ilgi görsün de, bu teşebbüs bir yükseköğretim faaliyeti olarak istenilen başarıya ulaşamamıştır. 20 Şubat 1870'de Darülfünunda ikinci kez öğretime başlanmıştır. Fakat hoca ve kitap teminindeki güçlükler sebebiyle, planlanan bölüm ayırımına gidilememiştir. Bütün öğrencilerin aynı dersleri göreceği bir program hazırlanmıştır. Darülfünun kurmadaki üçüncü teşebbüs ise, 1873 yılında Galatasaray Sultanisi içerisinde gerçekleşmiştir. Bu sefer bölümlendirme başarılı olmuş olup; tıp, hukuk, ilahiyat, edebiyat

deneyleri 300 kadar dinleyici tarafından ilgi ile izlenmiş ve dönemin gazetelerinde büyük hayranlık verici bir olay olarak haber yapılmıştır. Derviş Paşa, içinde elektrik konularını da işlediği fizik derslerini iki sene boyunca sürdürmüştür. Darülfünun binasının Maliye Nezaretine verilmesiyle dersler son bulmuştur ancak dersler, 1865'te *Usul-i Hikmet-i Tabiiye* adlı fizik kitabının içinde yayınlanmıştır. Derviş Paşa'nın bu eseri ilk Türkçe fizik ders kitabıdır. ⁷

Elektrik Osmanlı Devleti'nde, 1880'li yıllarda donanmanın dikkatini çekmiştir. Pratik kullanım imkânlarıyla elektriğin donanma için önemini farkında olan Bahriye Nezareti, konunun subaylara öğretilmesi için hazırlık yapmıştır. *Muhbir-i Sürur* adındaki firkateyn, torpido okulu olarak kullanılacaktır. İlgili firkateynde hâlihazırda elektriği öğretmek için gereken teçhizatın, önemli bir kısmı da mevcut durumdadır. Bunun için gemide, haftada iki gün Bahriye subaylarına elektriğin incelikleri öğretilecektir. Bu eğitim için aylık 1500 kuruş maaşla mühendis Émile Lacoine öğretmen tayin edilmiştir. ⁸ Konuyla ilgili uzmanlığı bilinen Raif Efendi ise, 500 kuruş maaşla ona yardımcı olarak görevlendirilmiştir. Bahriye Nezareti, 26 Mayıs 1885'te konuyu padişahın onayına sunmuştur.

...torpido mektebi ittihaz olunan *Muhbir-i Sürur* firkateyni hümayununda iktiza iden âlât ve edevatdan ekseri mevcut olduğu... haftada iki gün mezkûr firkateynde zabitan-ı bahriyeye fenn-i mezkûrî talim ve tedris itmek üzere şehri bin beş yüz guruş maaş ile mühendis Mösyö Emile Lacoine'in muallim ve fenn-i mezkûrda vukuf ve malumatı haber virilen Raif Efendinin dahi beş yüz guruşun... muavin nasb ve tayinleri hususuna dair Bahriye Nezaret-i celilesinin tezkiresi... ⁹

Émile Lacoine'in elektrik konusundaki bilgisi sebebiyle, kendisinden Tophane ve Tersanede yararlanılmaktadır. Ayrıca yine buralarda elektrik bilimiyle uğraşanlara da ders vermektedir. Bu gerekçelerle kendisine bazı başka devletlerde de olan, elektrik müşaviri unvanı verilmesine karar verilmiştir. Bu unvan sebebiyle maaşına ilave bir zam yapılmayacak olup, durum 15 Şubat 1891 tarihinde Telgraf ve Posta Nezaretine bildirilmiştir.

ve sivil mühendislik eğitimi verecek Turuk u Maabir Mektebi olmak üzere beş fakülte kurulmuştur. Sevtap İshakoğlu, "1900-1946 Yılları Arasında, Darülfünun ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 1 (1995): 227-228.

7 Fahir Yeniçay, "Tanzimattan Evvel ve Sonra Fizik Tedrisatı Hakkında Bir Taslak," *Tanzimat 1* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1940) içinde, 488; Feza Günergün, "Derviş Mehmed Emin Paşa (1817-1879), Serviteur de la Science et de l'État," *Médecins et Ingénieurs ottomans à l'Âge des Nationalismes*, yay. haz. Méropi Anastassiadou-Dumont (Paris-İstanbul: Maisonneuve et Larose ve Institut Français d'Études Anatoliennes, 2003) içinde, 178-179.

8 19 Ağustos 1835'te Châlons-sur-Marne'da (Fransa) doğmuş, 2 Mart 1899'da İstanbul'da vefat etmiştir. Elektrik mühendisi Émile Lacoine, Süveyş Kanalı'ndaki bir görev vesilesiyle İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da bulunduğu sırada kendisine yapılan teklif sonrası, Osmanlı Devleti için çalışmayı tercih etmiştir. Telgraf Nezareti kendisini Fen Müşaviri sıfatıyla teknik yönetici olarak görevlendirmiştir. Bu makalede incelenen telgraf ve elektrik ile ilgili faaliyetlerinin yanı sıra; takvimler konusunda da bilgili olan Émile Lacoine, Rasathane-i Amire'de müdür yardımcılığı görevinde de bulunmuştur. Feza Günergün, "Salih Zeki ve Astronomi: Rasathane-i Amire Müdürlüğü'nden 1914 Tam Güneş Tutulmasına," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7, 1 (2005): 117.

9 BOA Y.A.RES 29/36. 11 Şaban 1302, 14 Mayıs 1301, 26 Mayıs 1885.

...Telgraf ve Posta Nezareti fen müşaviri Emil Efendinin elektriğe müteallik malumatından Tophane ve Tersanece dahi istifade idilmek ve Tophane ve Tersanece fenn-i elektrik işleriyle iştilal idenlere ders virmek ve maaş-ı haliyesiyle iktifa eylemek üzere bazı devletlerde olduğu misillü kendisine elektrik müşaviri unvanı verilmesi hususuna irade-i seniyye...¹⁰

Donanmanın dışında askeriye denetimindeki bir başka elektrik eğitimi de, Hendese-i Mülkiyye Mektebinde verilmiştir. II. Abdülhamid, ülkeye gerekli teknik elemanların yetiştirilmesi amacıyla, 29 Ekim 1884 tarihinde bu sivil mühendislik okulunu açtırmıştır. Sayıları Müslüman Türk kesimden çok fazla olan lise tahsilli gayrimüslimlerin bu okula girmesini engellemek için, okulun idaresini askeri makamlara bırakmıştır. Hendese-i Mülkiyye Mektebinde eğitim almış bütün mezunlar, kamu hizmetinde çalışmaktaydılar. Mezunların serbest mühendislik yapmasına izin verilmemekteydi. Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerine dağılan bu mühendisler, özellikle yol ve köprü inşaatlarında çalıştılar. Okulun yedi yıllık ders programında, aralarında elektriğin de olduğu inşaat mühendisliğine yönelik bütün dersler okutulmaktaydı.¹¹

Askeri makamların dışında, sınırlı da olsa, Osmanlı Devleti'nde sivillere yönelik olarak elektrik eğitimi konusunda bazı çabalar da vardır. Bu çabaların ilki Darüşşafaka okulunda gerçekleşmiştir. Darüşşafaka yetim, yoksul ve yetenekli Müslüman aile çocuklarının, ücretsiz devam edeceği modern bir eğitim kurumu ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuştur. Okulda öğretime 28 Haziran 1873 tarihinde başlanmıştır.¹² Darüşşafaka'da eğitim sekiz yıl olarak planlanmıştır. Okulun ders programına, yedinci ve sekizinci sınıflar için Elektrik dersi konulmuştur. Üç dört yıl kadar bu program takip edildikten sonra, elektrik dersleri Telgraf-ı Elektrikî dersine çevrilmiştir. Bu değişikliğin amacı hem Darüşşafaka mezunlarına iş imkânı sağlamak, hem de telgraf işlerinde ihtiyaç duyulan teknik elemanları yetiştirmekti. Donanmadaki subaylara da eğitim veren Émile Lacoine ve Raif Efendi, okulun Elektrik derslerini telgrafçılığa yönelik olarak ve uygulamaları anlatacak şekilde düzenlemişlerdir. Bu sebepten teorik elektrik bilgileri, telgrafçılık için gerekli olacak düzeyde tutulmuştur.¹³

Sivillerin elektrik eğitimi ile ilgili ikinci çabaysa, 1905 yılında elektriğin tıp eğitiminde kullanımınıdır. Nörolog Doktor Pepo Akşiyote Efendi, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahanece elektrikle tedavi tekniğini öğrencilere öğretmesi için hoca *emraz-ı asabiye muallimi* olarak tayin edilmiştir. Kendisi hem bu okuldan mezun olması, hem de Avrupa'da eğitim görmesi sebebiyle görevlendirilse de; fahri olarak çalışacaktır. Burada elektrik ile tedavi sadece bir

10 BOA DH.MKT 1809/79. 6 Recep 1308, 3 Şubat 1306, 15 Şubat 1891.

11 Kazım Çeçen, "Hendese-i Mülkiyye Mektebi," *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.17 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), 208-209.

12 Aynur Soydan, "Darüşşafaka Tarihinden Kesitler," *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 3 (2003): 255.

13 Meltem Kocaman, "Darüşşafaka'da Fizik Eğitiminin Başlangıcı," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 14, 2 (2013): 88-90, 94-95.

yan dal olarak görülürken, ilgili hocanın ücretsiz çalıştırılacak olması konuya çok önem verilmediğinin bir göstergesi olabilir.¹⁴

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde elektrik eğitimi için verilen en kapsamlı çaba, Robert Kolejinde açılan mühendislik okulu olmuştur. Kolej yönetimi, genişleme planlarında Osmanlı Devleti'nin pek çok yatırımı olan hukuk veya tıp eğitimi yerine, mühendislik okulu açmayı daha doğru bir strateji olarak görmüştür. 1912 yılında açılan mühendislik okulunda, ilk iki sene ortak temel dersler okutulacaktır. Öğrenciler üçüncü ve dördüncü sınıflarda, elektrik, inşaat veya makine mühendisliğinden birini seçerek eğitimlerini tamamlayacaklardır. Profesör George Lincoln Manning ve John Gray Scott'ın başkanlığındaki Elektrik Mühendisliği bölümündeyse; Elektrik Ölçümleri, Doğru Akım Mekanizması, Elektrik Mekanizmalarının Tasarımı, Elektriğin Dağılımı, Elektrik Laboratuvarı, Elektrik Hatları, Aydınlatma ve Işık Ölçümü, Elektrik Santralleri ve Trafolar, ve Telefon konuları ders olarak okutulmaktaydı.¹⁵

Cumhuriyet sonrası elektrik konusunda önemli çalışmalar yapacak olan Mehmet Refik Fenmen, 1913 yılında İstanbul'da elektrik eğitimi veren bir okul açmak istemiştir. Lozan ve Liège Üniversitelerinden mezun olmuş olan Refik Bey, İstanbul Maarif Müdürlüğüne bir dilekçe ve bir nizamname örneği sunmuştur. İlgili müdüriyetin havalesi sonucu, Maarif Nezareti bu konuyu kendi meclisinde değerlendirmeye almıştır. Dilekçe sahibi Refik Bey, bilimsel bir müessese kurarak eğitim faaliyetleriyle uğraşmak istemektedir. Nezaretin meclisi bu çabayı takdir etmiştir. Başvurunun İstanbul Maarif Müdürlüğüne yapılması yeterli görülmüştür. Çünkü bu tarz bir okul için ruhsatname gerekmemekte olup, İstanbul Vilayetinin kayıt ve tescili yeterlidir. Ancak okulun akıbeti konusunda başka bilgiye ulaşılamamıştır. Muhtemelen Balkan Savaşlarıyla Birinci Dünya Savaşı arasındaki kargaşalı ortam, bu girişimi akamete uğratmıştır.

...Dersaadetde bir elektrik mektebi küşadına müsaade itası hakkında Lozan ve Liege Darülfünunu mezunlarından Refik Bey tarafından virilüb İstanbul Maarif Müdüriyetinden ba-tezkire irsal kılınan arzuhal ve nizamname meclisde kıraat olundu... muamelat-ı tedrisiye ile iştiğal itmek maksadıyla ilmi bir müessese teşkili arzusunda bulunan müstedi-i mumaiyleh Refik Beyin taleb-i vakı mecliscede şayan-ı istihsan görülmüş ise de... bu şekildeki müessesat-ı ilmiye mekteb ruhsatnamelerine ve itasına lüzum olmayub ancak İstanbul Vilayeti kayıd ve tesciliyle iktifa kılınması...¹⁶

Yukarıda bahsedilen sınırlı ve çoğu geç çabalar bir kenara bırakılacak olursa, Osmanlı Devleti'nde gerektiği ölçüde ve kapsamda bir elektrik eğitimi verilememekteydi. Bu sebepten

14 "Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye-i Şahaneye... elektrik ile tedavisi ve elektrik ile tedavi tatbikatının muayehanedene şakirdana irası için mekteb-i mezkûr mezunlarından olub Avrupada ikmal-i tahsil itmiş olan doktor Papaya Akşidon Efendinin fahri olarak elektrik ile tedavi dersi muallimliğine tayini..." BOA Y.A.RES 133/64. 22 Ramazan 1323, 6 Teşrinisani 1321, 19 Kasım 1905.

15 Arzu M. Nurdogan, "Robert Koleji Mühendislik Okulu (1912)," *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 14, 26 (2009): 211, 213, 215, 222-223, 226.

16 BOA MF.MKT 1193/21. 25 Teşrinisani 1329, 8 Aralık 1913.

pek çok şahıs, yurtdışında elektrik eğitimi almak istemekteydi. Bu çalışmanın vurgusu da bu iki hususu yakalama çabasıdır. Yazar tarafından gerek birinci el arşiv kaynaklar ve gerekse ikinci el basılı eserler üzerinde yapılan araştırmalarda, elektrik eğitimi konusunda yurtdışına yönelik ve/veya yurtdışındaki çabalar vurgusu öncelikle ve özellikle aranmıştır. Yurtdışına gidenler arasında askerler olduğu gibi, siviller de vardı ve bunların bir kısmı okullarda teorik öğrenim aldığı gibi, bir kısmı da fabrikalarda pratik eğitim almıştı. Her ne kadar elektrik mühendisliği eğitiminin tarihçesi ile bu konuya giriş yapılırsa da, elektriğin pratik uygulamaları da bu araştırmanın sınırları içerisinde tutulmuştur. Çalışmanın bölümlendirilmesinde ise asker-sivil veya teorik-pratik eğitim ayrımı tercih edilmemiş olup, yurtdışına elektrik eğitimi için gidenlerin faaliyetleri ülkeler bazında incelenmiştir.

Fransa’da Elektrik Eğitimi Alanlar

Fransa, yurtdışına elektrik eğitimi için öğrenci gönderilen ilk ülke olmuştur.¹⁷ Elektriğin uygulama alanlarının en erken örneklerinden olan telgrafçılığı öğrenmeleri için, Paris’e Darüşşafaka mezunlarından on iki öğrenci gönderilmiştir.¹⁸ 1881 yılı mezunlarından Şevki, Fahri ve Mustafa Efendiler ile 1882 mezunlarından Salih Zeki, 2 Ekim 1883 tarihli irade ile Fransa’ya eğitime gitmişlerdir. Bu şahıslar Paris’te bulunan École Supérieure de Télégraphie’de iki yıl boyunca eğitim almışlardır.¹⁹ Bu öğrencilerden Salih Zeki, Paris’te gördüğü üç yıllık telgraf öğrenimi sonrası ülkeye dönüp; 1887-1895 yılları arasında Posta ve Telgraf Nezaretinde mühendis olarak çalışmıştır. Kariyerinin sonrasındaki günlerde Darülfünunda ders de veren Salih Zeki, 1912’de elektrik üzerine *Mebhas-ı Elektrik* adıyla bir eser kaleme almıştır.²⁰

-
- 17 Fransa, elektrik dışındaki dallarda da eğitim için Osmanlıların öncelikli tercih ettiği bir ülke olmuştur. II. Mahmud Batılılaşma hedefiyle, Avrupa’ya askeri eğitim için öğrenci göndermiştir. Fransa’ya gönderilen ilk öğrenciler masrafları devletçe karşılanan Hüseyin, Ahmed, Abdüllatif ve İbrahim Edhem’dir. 1830 yılında Fransa’ya gönderilen bu öğrenciler, öncelikle Fransızca eğitimi almışlardır. Devamında bu öğrencilerden İbrahim Edhem madencilik okulundan mezun olmuş, Hüseyin ise topçuluk eğitimi almıştır. İbrahim Edhem, 1856’da Hariciye Nazırı, 1877’de Sadrazam olan İbrahim Edhem Paşa’dır (1818-1893). Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004), 4-6.
- 18 Elektrikli telgraf on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti’ne giren teknolojik yeniliklerdendi. 1850’lerde devletin Avrupa vilayetleri telgraf hatlarıyla birbirine bağlanmaya başlandı. Roderic H. Davison, “Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi,” çev. Durdu Mehmet Burak, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 14 (2003), 347, 349-350; Osmanlı Devleti’nde ilk telgraf hatlarının inşası sırasında, haberleşme için gereken memurlar ve teknik personel Fransa’dan getirilmiştir. 1856 yılından itibaren Türk memurlar telgraf hatlarında veya şubelerinde görev yapmaya başlamışlardır. 15 Ocak 1857 tarihinde telgrafhanelerde yetiştirilecek öğrencilerin ne şekilde alınacaklarına dair bir nizamname düzenlenmiştir. 1860 yılında ise İstanbul’da telgraf memuru yetiştirmek amacıyla, Telgraf Memur Mülâzım Mektebi adıyla bir okul açılmıştır. Mustafa Kaçar, “Osmanlı Telgraf İşletmesi,” *Çağın Yakalayan Osmanlı !*, yay. haz. E. İhsanoğlu ve M. Kaçar (İstanbul: IRCICA, 1995) içinde, 111-113.
- 19 Kocaman, “Darüşşafaka’da Fizik,” 109.
- 20 Salih Zeki 1864 yılında İstanbul’da doğmuştur. 1873 yılında Darüşşafaka’ya giren Salih Zeki, bütün sınıflarında birinci olup 1882 yılında okulundan mezun olmuştur. Telgrafçılıkla ilgili çalışmaları sonrası, 1895-1908 yılları arasında Rasathane-i Amire Müdürü olarak görev yapmıştır. Bu görevi sonrası Darülfünunda eğitim faaliyetleri

Bu ilk dört isim sonrası 1885'te Mehmet Ali ve Mustafa Nesimi Efendiler, 1887'de ise Mehmet Emin ve Mustafa İhsan Efendiler Paris'e eğitime gönderilmişlerdir.²¹ 1889 yılında İhsan ve Mehmet Efendiler, Paris'teki telgraf okulundaki eğitimlerini tamamlamak üzeredirler. Bunların boş kalacak tahsisatlarıyla, yeni öğrencilerin bu okula gönderilmesine karar verilmiştir. İçinde bulunulan yılda Darüşşafaka'dan mezun olacak istekli talebelere Said ve Ferit Efendilerin, ilgili telgraf okuluna gönderilmelerine karar verilmiştir: "Elektrik fenninin... müteferrikasını tahsil için Parisdeki telgraf mektebine... ikmal-i tahsil eylemelerine mebni karibin avdet idecek olan İhsan ve Mehmed Efendilerin avdetlerinde kalacak tahsisat-ı maluma ile bu sene Darüşşafakadan neşet eylemek üzere bulunan müsteda talebeden Said ve Ferid Efendilerin dahi fenn-i mezkûrı tahsil eylemek üzere zikrolunan telgraf mektebine izamı..."²²

İstekli Darüşşafaka mezunlarının iki yıllık düzenli aralıklarla, bu eğitime gönderilmesine devam edilmiştir. 1889'da Said ve Ferid Efendiler ve 1891 yılında da Mazlum ve Giritli Hüseyin Efendiler Paris'e gönderilmiştir. Ancak, 1892 yılında Paris Üniversitesi öğrencilerinin düzenlediği bir gösteri yürüyüşü, bu eğitimleri sekteye uğratmıştır. Bu yürüyüşe Paris'te siyasetle uğraşan bazı Türk öğrenciler de katılınca, bütün Türk öğrenciler ülkeye geri çağırılmıştır. Bu yüzden Darüşşafakalı öğrenciler de, eğitimlerini tamamlama imkânı bulamadan geri dönmek zorunda kalmışlardır. Kocaman, 1892 yılındaki bu geri çağırış sonrası, uzun bir süre Paris'e öğrenci gönderilmediğini belirtmiştir.²³ Bununla beraber, 1893 tarihli aşağıdaki belge; ya bütün öğrencilerin geri çağırılmadığını, ya da ilk andaki tepkiye rağmen bazı öğrencilerin yine de Paris'e eğitime gönderildiğini göstermektedir.

Darüşşafaka mezunlarının ardından, Hüseyin ve Tevfik Efendiler, elektrik bilimi eğitimi için Paris'e gönderilmişlerdir. Bu öğrenciler eğitimlerinin ilk kısmını tamamladıktan sonra kendilerine bir staj programı çizilmiştir. Hüseyin ve Tevfik Efendiler seyyar posta işlemlerinde uzmanlık kazanmak üzere, iki ay müddetle eyalet postahanelerinde görevlendirileceklerdir. Bunların temel masraflarına karşılık, aylık 200 franktan toplam 800 frank; Paris Sefaretinin onayıyla ve Osmanlı Bankası aracılığıyla kendilerine gönderilecektir. Durum konusunda Posta ve Telgraf Nezareti bilgilendirilmiştir.

...fenn-i elektrik tahsili için Parise izam kılınmış olan talebeden Hüseyin ve Tevfik Efendiler müddet-i tahsillerinin birinci kısmını itmam itmiş olduklarından posta-i seyyar muamelatında kesb-i vukuf itmek üzere iki ay müddetle eyâlât posta hanelerine izamlarına karar virildiğinden bunların mesarif-i zaruriyelerine mukabil beherine şehri ikişer yüz frankdan ceman sekiz yüz frankın... ifa-yı muktezası zımında Telgraf ve Posta Nezaretine tebliği hususunun...²⁴

yürüten Salih Zeki, 2 Temmuz 1921 tarihinde vefat etmiştir. Emre Dölen, "Salih Zeki ve Darülfünun," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7, 1 (2005), 123, 125, 129.

21 Kocaman, "Darüşşafaka'da Fizik," 109.

22 BOA DH.MKT 1598/45. 24 Cemaziyelahir 1306, 13 Şubat 1304, 25 Şubat 1889.

23 Kocaman, "Darüşşafaka'da Fizik," 109.

24 BOA BEO 287/21455. 2 Rebiülevvel 1311, 31 Ağustos 1309, 12 Eylül 1893.

Üçüncü ve 1907 tarihli örnekteyse, Fransa'daki elektrik eğitimi sonrası istihdam isteği ele alınmıştır. Paris Sefaretinde üçüncü kâtip olarak çalışan Said Bey, elektrik öğrenimi görmüştür. Sadaret makamı bu konudaki uzmanlık ve bilgisinden faydalanmak için, kendisinin Ticaret ve Nafia Nezaretinin teknik heyetinde görev almasına karar vermiştir. Said Bey'in yeni görevi sebebiyle maaşında herhangi bir değişikliğe gidilmeyecek olup, eski maaşı olan 2250 kuruşu almaya devam edecektir.²⁵

Dördüncü örnekteyse, staj görmek isteyen bir öğrencinin durumu ele alınmıştır. Makine ve elektrik mühendisliği eğitimi için Hüseyin Vasıf bin İbrahim Efendi, hükümet tarafından 1909'da Paris'e gönderilmiştir. Kendisi eğitiminin başlayacağı zamana kadar, İngiltere'deki Armstrong Fabrikasında ücretle çalışabilmek için devletten yardım talep etmiştir. Böylelikle tecrübe ve pratik bilgisini arttırabilecektir: "Hükümet-i seniyye tarafından Parise makine ve elektrik mühendishanesine izamı ve sene-i tedrisiye ibtidasına kadar mürur idecek müddet zarfında tecrübe ve amelîyat görmek üzere ücretle Armstrong fabrikasına kabul itdirilmesini istida iden... Hüseyin Vasıf bin İbrahim Efendiye..."²⁶

İngiltere'deki Armstrong fabrikasına gitmeye istekli olanlara, Sadaret makamı aylık altı liralık bir tahsisat ayırmıştır.²⁷ Sadaret, aylık altı liralık bu rakamı belirlemiş olsa da, fabrikada çalışan Osmanlı vatandaşlarından ayrıca geçim maliyeti konusunda fikir alınmıştır. Maliyet olarak İngilizce öğrenimi, gece dersleri ve diğer giderlerle birlikte, dört hafta için beş ile beş buçuk İngiliz lirası gibi bir rakam belirtilmiştir. Sadaretin belirlediği rakamla işçilerin geçim maliyeti olarak belirttiği meblağ, birbiriyle uyuyor gözükmektedir: "...mesarif-i hayatiye İngilizce tahsili gice dersleri ve saire dâhil olduğu halde dört haftada ancak beş ile beş buçuk İngiliz lirasıyla kabil olabileceğini arz iderim".²⁸

Beşinci örnekteyse Sırrı Paşazade Kamuran Sırrı adındaki bir öğrencinin, babasından kalan maaşının kesilmesi sorun olmuştur. Kendisi İstanbul'daki Saint-Joseph Lisesini bitirmiştir. Paris'te ise Umur-ı Nafia Elektrik Okulunda (École Supérieure des Travaux Publics) eğitimine devam etmektedir. Ancak, babası Sırrı Paşa'dan kendisine kalan maaş, yirmi yaşına girdiği için kesilmiştir. Kendisi eğitimini sürdürdüğü için, maaşının kesilmemesini talep etmiştir. Talebiyle ilgili durumu düzenleyen mülkiye emeklilik kanununun on dokuzuncu maddesi, yükseköğretim gören erkek evlatların maaşının kesilmeyeceğini belirtmektedir. Fakat bu madde hükmünün yabancı okullarda eğitim görenleri kapsayıp kapsamadığı açıkça

25 "Paris Sefaret-i seniyyesi üçüncü kâtipi Said Beyin elektrik fenni tahsil itmesine mebni Ticaret ve Nafia Nezaret-i celilesi heyet-i fenniyesinde istihdamı takdirde vukuf ve malumatından istifade idileceği cihetle mumaileyhin maaş ve tahsisat-ı haliyesi olan iki bin iki yüz elli guruşla heyet-i mezkuraya icra-yı memuriyeti..." BOA İ.TNF 17/26. 6 Şaban 1325, 1 Eylül 1323, 14 Eylül 1907.

26 BOA BEO 3676/275692. 2 Zilhicce 1327, 2 Kânunuevvel 1325, 15 Aralık 1909.

27 BOA BEO 3730/279725. 28 Rebiülevvel 1328, 27 Mart 1326, 9 Nisan 1910.

28 BOA HR.SFR.3 625/3. 30 Mayıs 1910.

belirtilmediği için, Mütেকaidin ve Mazulin-i Mülkiye Sandıkları Nezareti konuyu Ağustos 1910 tarihinde Maarif Nezaretine havale etmiştir.

...Parisde Umur-ı Nafia Elektrik Mektebinde ikmal-i tahsil itmekde olduğundan bahisle yirmi yaşına girmesi hasebiyle kat olunan maaşının devam-ı tediyesini Sırrı Paşazade Kamuran Sırrı imzasıyla virilüb... arzuhalde istida olunmuşdur mülkiye tekaüd kanununun on tokuzuncı maddesinde mekatib-i aliyyede tahsilde bulunan evlad-ı zükür maaşlarının kat olunmaması muharrer ise de bunun mekatib-i ecnebiyyede ikmal-i tahsil itmekde olanlara şümul olacağına dair sarahat olmadığının...²⁹

Okulundan muhtemelen 1911’de mezun olan Kamuran Sırrı, babasından kendisine kalan maaşın devamı noktasında olumlu bir cevap almış olmalıdır. Kendisi profesyonel kariyerine, Fransa’da bir makine fabrikasında iki yıl staj görerek başlamıştır. Sonrasında elektriğin pratik kullanımları noktasında Osmanlı Devleti’nde bazı icatlara girişen Kamuran Sırrı, reklam panolarında kullanılan aralıklı akım konusunda maliyeti azaltan bir teknik geliştirmiştir. Kamuran Sırrı ayrıca elektrikli ocak ve fırınlar üzerinde de çalışmıştır. Sadece yerel malzemeler kullanarak yaptığı ürünlerinin, Avrupa’dan ithal edilenlere göre hem daha dayanıklı olduğunu hem de daha az enerji tükettiğini belirtmiştir. Kamuran Sırrı piyasaya yönelik bu çalışmalarının yanı sıra, eğitim faaliyetinde bulunmuştur.³⁰ Kendisi İstanbul’daki Mekteb-i Sanayide, İçten Yanmalı Motorlar ve Sanayi Elektriği konularında dersler vermiştir.

31

Fransa’da elektrik eğitimi aldığı bilgisine ulaşılan son isim Tevfik Rıza Bey’dir. Bu şahıs Paris Elektrik Okulundan mühendis olarak mezun olmuştur. Londra’da bulunan Western Electric Şirketinde telefon üzerine uzmanlık için çalışmıştır. Kendisi Balkan Savaşlarının patlak vermesi üzerine, 1912 yılında, Osmanlı Ordusu için gönüllü olarak telefon üretiminde çalışmak istemiştir: “...Paris Elektrik Mektebi mezunlarından olub Londrada Western Electric kumpanyasında telefon ihtisasında bulunan Tevfik Rıza Bey bu kere Balkanlarda zuhur iden muharebede Ordu-yı Osmani için telefon inşaatında gönüllü olarak istihdam olunmak...”³²

29 BOA MF.MKT 1156/77. 28 Receb 1328, 22 Temmuz 1326, 4 Ağustos 1910.

30 1912-14 tarihleri arasında Kamuran Sırrı, *Şehbal* dergisi ile *Fen ve Sanat Mecmuası*nda elektrik ile ilgili on bir yazı kaleme almıştır: 1) Musahabe-i Fenniye: Fünun ve Sanayi Hakkında Bir Mülâhaza 2) Musahabe-i Fenniye: Telsiz Elektrik Vasıtasıyla Fotografilerin Nakli 3) Musahabe-i Fenniye: Telsiz Telgrafları Dair 4) Musahabe-i Fenniye: Elektrikli Aletlerin Tertibatına Bir Nazar 5) Ciddiyat-ı Cedide: Şimendüfer Vagonlarının ve Otomobil, Otobüs Arabalarının Elektrikle Tenviri 6) Ciddiyat-ı Cedide: Bir Türk İhtira’ına Dair 7) Musahabe-i Fenniye: Hayat ve Elektrik 8) Musahabe-i Fenniye: Merakib-i Havaiyyede Telsiz Telgraf Tatbikatına Dair 9) Elektrik, Kullanacağımız Elektrik Lambaları 10) Teracim-i Ahval: Tomas A. Edison 11) Elektrik Motorları Hakkında Malûmat-ı Umumiye. Bu yazılarında elektriğin aydınlatma, güç kaynağı ve haberleşme gibi kullanım alanları hakkında bilgiler vermiştir. Serhat Küçük, “Osmanlıların Modern Teknoloji İle Karşılaşması: Elektrik Örneği,” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 18, 18 (2013), 182.

31 Meltem Kocaman, “Kâmuran Sırrı (1891-1935): A Biography of an Electrical Engineer,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 18, 1 (2016), 29-31.

32 BOA HR.SFR.3 672/47. 15 Ekim 1912.

Tevfik Rıza Bey'in bu talebi hakkında bir bilgiye ulaşılamamış olup, kendisi uzmanlık çalışması sonrası İstanbul'a geri dönmüştür. Western Electric Şirketinin İstanbul ofisinde şef olarak çalışmaya başlamıştır. Tevfik Rıza Bey, eşi Belkıs Hanıma yazdığı 27 Ocak 1914 tarihli mektubunda, İstanbul Tahtakale'deki dört katlı işyerinin elektriği, kaloriferi ve asansörü bulunan görkemli bir bina olduğunu belirtmiştir. Tevfik Rıza Bey'in mektubuna göre, Western Electric Şirketinin teknik ve yönetim bölümünün de bu binada bulunmaktadır. Kasım 1914'de yedek subay olarak, Çanakkale Kilitbahir'deki Goncasuyu Telsiz Telgraf İstasyonunda görevlendirilmiştir. 1916 yılı Şubat ayı sonunda ise, Çanakkale'den Lüleburgaz'a geçmiştir. Tayin olduğu yeni yerdeki görevi, Almanya'dan gelen bir telsiz makinesini kullanmaktır. Bu görevi sırasında hastalanan Tevfik Rıza Bey, tedavi için gönderildiği İsviçre'nin Davos şehrinde 13 Aralık 1916 tarihinde vefat etmiştir.³³

Almanya'da Elektrik Eğitimi Alanlar

Almanya, elektrik bilimi tahsili için Osmanlıların gönderildiği ikinci ülke olmuştur. Osmanlı Devleti merkezle karayolu bağlantısı kesilmiş olan Libya'ya, telgraf hattı çekmek istemiştir. Bu amaçla Rodos ile Libya'nın Derne şehirleri arasında, telsiz telgraf istasyonları kurulacaktır. Bu tesislerin kurulması için, Alman Siemens firmasıyla anlaşma yapılmıştır. Teknik konulardaki bilgi seviyesinin artırılması içinse, Mart 1905'te ilgili firmanın Almanya'daki telsiz telgraf merkezlerine iki veya üç memurun eğitim amacıyla gönderilmesi kararı alınmıştır. Telgraf ve Posta Nezaretinden Muhasebat-ı Ecnebiye Kalemi başkâtibi Hüsnü Haydar Paşa ile Posta ve Telgraf müdürü Tevfik Efendi, aylık 400 mark maaşla firmanın tesisine gönderileceklerdir. Ayrıca bu iki şahsa hem gidiş ve hem de dönüşlerinde beş yüzer mark harcırah verilecektir.

...Derne ile Rodos arasında tesis olunacak telsiz telgraf istasyonlarının emri inşaatına ibtidar kılınacağı cihetle iki veya üç memurun müteahhidin Almanyada kâin telsiz telgraf merkezlerinde istihdam ve ikmal-i tahsilleri takrir eylediğinden Telgraf ve Posta Nezareti Muhasebat-ı Ecnebiye Kalemi başkâtibi Hüsnü Haydar Paşa Posta ve Telgraf müdürü Tevfik Efendilerin nezaret bütçesinden şehri dörder yüz mark maaş ve azimet ve avdetlerinde beşer yüz mark harcırah tahsisi ve itasıyla Almanyaya izamları...³⁴

Siemens firmasıyla ilgili hattın inşası için anlaşılmış, fakat hattın inşası sonrası, muhtemel tamirat ihtiyaçları için eleman yetiştirilmesi gerekmektedir. Hüsnü Haydar Paşa ile Tevfik Efendi bunun için Berlin'deki Siemens Halske fabrikasına gönderilmişti. Bu iki ismin yanı sıra bunlara tanınan miktar kadar bir harcırahla, uygun bir kişinin daha tespit edilmesi istenmiştir. Elektrik mühendisliği eğitimi için gönderilecek olan bu şahsın Almanca bilmesi

33 V. Türkan Doğruöz, E. Yasemin Yücedürk ve Raşit Gündoğdu, *Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Bey'in Çanakkale Günlükleri (17 Kasım 1914-18 Şubat 1916)* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), XXII-XXIII.

34 BOA.DH.MKT 931/18. 12 Muharrem 1323, 6 Mart 1321, 19 Mart 1905.

gerekmekteydi: “...derdest-i tesis bulunan telsiz telgraf istasyonlarında lüzum görülecek tamiratu yapabilmek için... Berlinde kâin Siemens Halske telsiz telgraf fabrikasına izam kılınmış olan iki memura... mumaileyhümanın harcırahları kadar harcırah ile Alman lisanına vakıf bir münasibin daha elektrik mühendisliği tahsili için intihab ve izamı...”³⁵

İkinci örnekteyse elektrik eğitimi göreceği okuldan kabul almış, bir öğrencinin burs talebi söz konusudur. Bu öğrenci, Karlsruhe Üniversitesi elektrik mühendisliği şubesi talebesinden Süleyman Osman olup, 1909 yılı başında burs talebinde bulunmuştur. Sadaret makamına yazdığı dilekçesinde, üniversiteye kabul edildiğini belirtmiştir. Ancak, maddi imkânsızlıkların eğitim hayatına engel olmasından korkmaktadır. Vatana ve millete hizmet edebilmesi için; üç dört sene sürecek eğitim hayatı boyunca hayatını idame ettirecek bir meblağın, kendisine tahsis edilmesini talep etmektedir: “...mektebe kabul olunmuş isem de heyhat ki müzayaka-i maddiyenin sıkleti altında zebun kalarak imkânlarımın boşa gideceği korkusu bais göründü... ve akran ve emsalim gibi burada üç dört sene müddet-i tahsiliyemde maişet medarı olmak üzere münasib olan bir meblağın teminiyle vatan ve millete hidmetden mehur bırakılmamaklığımlı...”³⁶

Süleyman Osman imzalı bu dilekçe, Sadaret tarafından 30 Ocak 1909 tarihinde Maarif Nezaretine havale edilmiştir.³⁷ Maarif Nezareti bu talebi, kurallara uygun bulmadığı için kabul etmemiştir. Avrupa’ya eğitim için gönderilen öğrencilere verilecek burslar, ilgili sene için tespit edilmiştir. Bütçenin belirlenmesinden sonra gelecek adaylara yardımcı olunamamaktadır. Dilekçe sahibi kurallara uygun bir başvuru yaparsa, ancak o zaman kendisine para verilebilir. “...li-eclit-tahsil Avrupaya izam kılınacak talebe için sene-i atıye bütçesine mikdar-ı münasib meblağ vaz ve terkim idilmiş olduğundan bütçenin tasdik-i aliyye-i iktiranından sonra talebe izamı müstedi-i mumaileyh dahi usuli dairesinde intihab kılınırsa olvakit para virileceğinin cevaben...”³⁸

Süleyman Osman elektrik eğitimi için, Maarif Nezaretinden bir tahsisat almayı başarmıştır. Ancak bir süre sonra elektrik eğitiminin, Maarif Nezaretine değil de Nafia Nezaretine ait bir konu olduğu düşünülmüş ve Süleyman Osman’ın tahsisatı 24 Eylül 1911 tarihinde kesilmiştir. Üstüne, Nafia Nezareti bütçesinde de, bursu için kullanılacak para kalmamıştır. Hâlbuki kendisi pratik eğitim için bir yandan Berlin’de Bragamans elektrik fabrikasında staj görmektedir. Eğitimine büyük değer veren Süleyman Osman, emeklerinin boşa gitmemesi için Sadaret makamından destek talep etmiştir.

35 BOA İ.PT.20/51. 5 Zilhicce 1323, 17 Kanunusani 1321, 30 Ocak 1906.

36 BOA BEO 3610/270733. 25 Kânunuevvel 1324, 7 Ocak 1909.

37 BOA BEO 3482/261104. 8 Muharrem 1327, 18 Kânunusani 1324, 31 Ocak 1909.

38 BOA BEO 3610/270733. 28 Muharrem 1327, 7 Şubat 1324, 20 Şubat 1909.

...elektrik mühendisliğinin nafiaya aidiyetinden tolayı 11 Eylül 1327 tarihinde tahsisatı kat olunduğı ve Nafia Nezaret-i celilesince dahi bñdcesinin adem-i tahammñlñne binaen tahsisat-ı mezkñranın ita olunmadığı cihetle bu vakte kadar vaki olan mesai mahv olduğından ve tahsile olan şedid arzusundan bahisle... Berlinde Bragmans elektrik fabrikasında ameliyat tahsil iden mezkñr darñlfñnun talebesinden Sñleyman Osman imzasıyla...³⁹

Almanya'da elektrik eğitimi alanlarla ilgili üçñncñ şahıs ise Mehmet Naci Efendi'dir. Kendisi üç yıla yaklaşan bir süre Almanya'da elektrik okulunda mühendislik eğitim almıştır. Sonrasında İstanbul'a gelen Mehmet Naci Efendi, Nafia Nezareti tarafından elektrik bilimindeki bilgisini geliştirmek üzere Londra'nın Chelmsford bölgesine gönderilmiştir. Bu bölge için Crompton Şirketi tarafından çağrılışları ve Mehmet Sadık Efendi ile beraber gönderilişleri İngiltere bölümünde anlatılmıştır. Tekrardan Mehmet Naci Efendi'ye dñnecek olursak, babası 1910 yılı başında Londra Sefaretine verdiğı dilekçeyle 21 yaşındaki oğluna yönelik endişelerini dillendirmiştir. Oğlu Almanya'dayken Sefir Tevfik Paşa tarafından himaye altında tutulmuştur. Baba genç olan oğluna, İngiltere'de de göz kulak olunmasını rica ederek dilekçesini sonlandırmıştır.

...henüz yirmi bir yaşında bulunan mahdum-ı bendeniz Mehmed Naci üç seneye karib Almanya elektrik mektebinde tahsilde bulundu. Bundan iki üç mah mukaddem Dersaadete geldi Nafia Nezareti tarafından Londranın Chelmsford denilen mahalline elektrik fennini tevs-i tahsil için gönderildi... kendisi genç daha toğrusı çocukluk alemindedir gerçi kendüsinden her suretle emin isem de Almanyada bulunduğı zaman Sefir Tevfik Paşa hazretlerinin daima nazar-ı himayelerinde bulunurdu bu kerede efendimizin nazar-ı himaye-i devletlerine tevdi idiyorum...⁴⁰

Babasının bu dilekçesinin üzerinden üç buçuk ay kadar bir zaman geçtikten sonra, Mehmet Naci Efendi sağıık gerekçelerini öne sürerek tekrardan Almanya'ya geri dönmüştür.⁴¹ Kendisi sağıılığının sürekli olarak İngiltere'de bulunmasına, imkân vermediğini beyan etmiştir. Ticaret ve Nafia Nezareti de dilekçesini kabul ettiğı için, Mehmet Naci Efendi'nin tahsilini Almanya'da tamamlaması uygun görñlmüştür. Osmanlı Bankasına verilen talimatla mayıs maaşını Londra'da alacak olup, geri kalan maaşları Berlin'de ödenecektir.

...İngiltereye azimet eylemiş ise de arıza-i vücudiyesine mebni orada devam-ı ikameti mümkün olamayacağından bahisle tekrar Almanyaya nakli Naci Efendi tarafından muti arzuhalde istida olunmuş... mumaileyhin talebi vechiyle Almanyada ikmal-i tahsil eylemesi münasib görñlerek kendüsine virilmekte olan maaşdan mayıs mahının Londrada tesviyesiyle bademasının Berlinde itası hakkında Bank-ı Osmaniye tebligat ifası...⁴²

39 BOA BEO 4057/304228. 15 Receb 1330, 17 Haziran 1328, 30 Haziran 1912.

40 BOA HR.SFR.3 619/2. 1 Şubat 1325, 14 Şubat 1910.

41 Birlikte İngiltere'ye gönderildiğı Mehmet Sadık Efendi'ye göre esas sebep İngiltere'ye aşışamamasıdır. Mehmet Sadık Efendi kendi eğitim durumu ile ilgili yazdığı dilekçesinde; Mehmet Naci Efendi'nin fabrika çok fena, öğrenilecek bir şey yok, İngilizler kaba adamlar, Almanya'ya geçerse her şeyi öğrenebiliriz ve Almanca İngilizceye göre çok kolay gibi pek çok şikâyetine tanık olduğunu dillendirmiştir. BOA HR.SFR.3 619/2. 1 Mayıs 1910.

42 BOA HR.SFR.3 624/8. 17 Mayıs 1326, 30 Mayıs 1910.

Fabrikada çalışarak pratik eğitim görecek olan Akil Efendi, Almanya’da elektrik eğitimi aldığını tespit ettiğimiz sonuncu kişidir. Akil Efendi Brüksel’de üst düzey bir eğitim görerek diplomasını almıştır. Sonrasında kendisini geliştirmek üzere Berlin’e gelmiş olup, Sefaret kendisini büyük bir elektrik fabrikasına yerleştirmiştir. Böyle bir fabrikaya yerleştirildiğine göre, Akil Efendi Brüksel’de mühendislik üzerine eğitim almış olmalıdır. Fakat bu eğitimin özellikle elektrik üzerine olup olmadığını bilmiyoruz. Berlin Sefareti, Akil Efendi’nin kendisini geliştirme çabasından çok memnundur. Sefaret diğer öğrencilere göre daha gayretli olduğu gözlemlenen Akil Efendi’ye, 1914 Aralık sonuna kadar tahsisat verilmesini talep etmiştir. “Akil Efendi Brükselde mükemmel tahsil iderek şهادetname ahz eylemiştir ve kesb-i mümarese eylemek üzere buraya gelüb sefaret-i seniyye vasıtasıyla kendüsi büyük bir elektrik fabrikasına yerleşdirilmiştir burada diğer talebeden ziyade çalışıyor kendüsinden büyük istifade memuldür tahsisatının 1914 Kânunuevvel efranci nihayetine kadar itası müsterhamdır...”⁴³

İngiltere’de Elektrik Eğitimi Alanlar

Gelişmiş sanayisi ve donanmasıyla İngiltere, elektrik eğitimi görmek isteyenlerin en çok tercih ettiği ülke olmuştur. 14 isim bu konuda Osmanlı Devleti’ne taleplerini iletmıştır. Dadjad adındaki Ermeni asıllı bir vatandaşın destek talebi hariç tutulursa, diğer bütün isimler İngiltere’ye II. Meşrutiyet döneminde gitmek istemişler veya gitmişlerdir. Ayrıca İngiltere, Osmanlı donanması için, önemli bir eğitim ülkesi olmuştur. Yurtdışına gittiği tespit edilen altı Osmanlı askerinden beşi İngiltere’ye gönderilmiştir.

İlk ismimiz olan Dadjad adındaki Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı, 1895 senesinde Şirket-i Hayriye’den aldığı tavsiye mektubuyla İngiltere’ye gitmiştir. Devamında “The Glasgow and West of Scotland Technical College” adlı okulda, mühendislik eğitimine başlamıştır. Burada mühendis sınıflarında verilen kimya derslerini de alan Dadjad, diğer yandan mühendis sınıflarının elektrik tekniği kısmına da devam etmektedir. Kendisi eğitimine devam edebilmek için, Osmanlı Devleti’nden nakdi yardım talebinde bulunmaktadır: “...1310 senesi Şirket-i Hayriye canibinden virilen bir kıta tavsiyename mucibince İngiltereye bilazime... the Glasgow and West of Scotland Technical College mühendislere mahsus olan kimya derslerin ile mühendis sınıfların fenn-i elektrika kısmına devam itmekte... Avrupada tahsilde bulunan evlad-ı vatan misillü işbu abd-i memlukleri himayet-i şahanelerine kabulüm hususuna...”⁴⁴ Talebin karşılanıp karşılanmadığı belli değildir.

İkinci örnek 1909 yılına ait olup, Bahriye yüzbaşlarından olan İstanbul Yeniköylü Mehmet Enver Efendi’nin talebidir. Kendisi İngiltere üniversitelerinde kimya ve elektrik üzerine eğitim almak istemektedir. Bir seneliğine İngiltere’ye gitmek için izin isteyen Mehmet

43 BOA HR.SYS 2958/14. 11 Temmuz 1914.

44 BOA Y.PRK.AZJ 33/27. 29 Zilhicce 1313, 11 Haziran 1896.

Enver Efendi, askeriyeden aldığı mevcut maaşından başka para da talep etmeyecektir. Bahriye Nezareti orada olduğu sürece kendisine gereken kolaylığın gösterilmesi için, Londra Sefaretine gerekli tebligatın yapılmasını istemiştir. “Bahriye yüzbaşlarından olub İngiltere darülfünununda kimya ve elektrik fennlerinde tevsi-i malumat itmek üzere tahsisat-ı askeriyesiyle ve bir sene müddetle İngiltereye azimetine ruhsat itası... bulunan Yeniköylü Mehmed Enver Efendinin orada bulunduğu müddetce mazhar-ı teshilat olması zımında Londra sefaret-i seniyyesine tebligat-ı lazıme icrası...”⁴⁵

Mehmet Enver Efendi Londra’ya gelse de, İstanbul’da yaptığı planlar yanlış çıkmıştır. Elektrik bilimi ve uygulamalarını öğrenmek için, bahriyenin ilgili makamlarından bir senelik izin alarak Londra’ya gelmiştir. Fakat burada elektrik biliminin teorik ve pratik olarak, ancak üç senede öğrenilebileceği bilgisine ulaşmıştır. Üstelik okullar şu an tatil olup, ancak ekim ayı başlarında açılacaktır. Bu şartlar çerçevesinde kendisine tanınmış olan süre, almak istediği eğitim için yeterli olmayacaktır. Londra Sefaretine dilekçe vererek izin süresini üç sene daha uzatmak isteyen Mehmet Enver Efendi, askeriyeden aldığı maaşın haricinde ilave bir talebi olmayacağı taahhüdünü tekrarlayarak sözlerini bitirmiştir:

...elektrik fenni ve tatbikatını tahsil için daire-i bahriyeye takdim eylediğim istida üzerine bir sene mezuniyet ile Londraya gelmiş isem de elektrik fenninin nazari ve amelî olarak ancak üç senede tahsil ve ikmal idilebileceği gibi mekteplerinde şimdi tatil zamanı olub teşrinievvel ibtidasında küşad idilecekleri... ita buyurulan bir sene müddet fenn-i mezkûrun ikmal-i tahsiline gayr-i kafi idüğünden tahsisat-ı askeriye-i acizanemden başka bir şey talep itmek üzere müddet-i mezuniyet-i kemteranemin üç sene daha temdidi hususunda...⁴⁶

Mehmet Enver Efendi’nin talebi, ülkenin eğitimli insana olan ihtiyacı dikkate alınarak kabul edilmiştir. Kendisi Londra’da bulunduğu sürece eğitim ile meşgul olup, ülkeye dönüşünde eğitim durumunu gösteren bir diploma sunmalıdır. Dönüşünde aldığı teknik eğitim konusunda sorumlu tutulacak olup, izin süresinin üç sene daha uzatılması uygun bulunmuştur: “...vatan ve milletin ihtiyacat-ı hazırasını nazar-ı itibara alarak orada bulunduğu müddetce tahsil ile meşgul olub... avdetinde malumat-ı mektebisi hakkında şahadetname ibraz ile beraber müktesebat-ı fenniyesi hakkında mesul tutulmak üzere müddet-i mezuniyetinin üç sene daha temdidi münasib görünmüş olduğumın...”⁴⁷

Londra Sefareti aracılığıyla Bahriye Nezareti, Yüzbaşı Mehmet Enver Efendi’nin durumunda bir değişiklik planlamıştır. Kendisi telsiz telgraf aletinin kullanımını öğrenmek üzere, Marconi Fabrikasına yönlendirilmiştir. Fakat Mehmet Enver Efendi hâlihazırda bir elektrik okuluna devam etmektedir. Bu durum karşısında planlamadan vazgeçilmiş olup, kendisinin yine eski okuluna devamı uygun bulunmuştur. Kendisine verilmesi gereken

45 BOA HR.SFR.3 597/14. 28 Kanunusani 1324, 10 Şubat 1909.

46 BOA HR.SFR.3 597/14. 18 Temmuz 1325, 31 Temmuz 1909.

47 BOA HR.SFR.3 597/14. 12 Şaban 1327, 15 Ağustos 1325, 28 Ağustos 1909.

tahsisat olarak da, hastalığı sebebiyle İstanbul'a gönderilen Yüzbaşı Mehmet Abdülkerim Efendi'den ⁴⁸ boş kalan meblağ verilecektir:

...Telsiz telgraf âlâtının usul-i istimalini öğrenmek üzere Markoni Fabrikasına izam kılınan zabitan meyanına orada elektrik mektebinde tahsilde bulunan Yüzbaşı Mehmed Enver Efendi idhal kılınmış ise de mumaileyhin devam itmekde olduğu mektebden alınması muvafık görünmediğinden kemakân elektrik mektebine devam itmesine müsaade idilüb mumaileyhe geçende hastalığına mebni Dersaadete gönderilen Yüzbaşı Mehmed Abdülkerim Efendinin tahsisatı virileceğinden... ⁴⁹

Mehmet Enver Efendi'ye 3 Mayıs 1911 tarihinde, 22 İngiliz sterlini ve 8 şilin Londra Sefareti deniz ataşeliği tarafından Şubat maaşı olarak ödenmiştir. Kendisi makbuzu Londra'da elektrik eğitimi alan Yeniköylü Yüzbaşı Mehmet Enver adıyla imzalamıştır. ⁵⁰ Elektrik eğitimine devam eden Mehmet Enver Efendi, İngiltere'de eğitim alan tüm Türk deniz subaylarının amiri tarafından denetlenmiştir. Bu amir Londra'da South Kensington'da bulunan Central Technical College müdüründen, Mehmet Enver Efendi hakkında bilgi talep etmiştir. Okulun müdüründen Mehmet Enver Efendi'nin elektriği öğrenme konusundaki becerisini soran amir, kendisine bu subay hakkında her üç ayda bir rapor gönderilmesini istemiştir. ⁵¹

Mehmet Enver Efendi sonunda elektrik eğitimini, Londra'daki "Imperial College of Science and Technology" adlı okulda tamamlamıştır. İstanbul'da bulunduğu sırada Bahriye Nezaretine dilekçe veren Güverte Yüzbaşı Yeniköylü Mehmet Enver Efendi, Haziran 1913 sonu itibarıyla okuldan diploma alacağını beyan etmiştir. Fakat Mehmet Enver Efendi'nin bahsettiği tarih geçtiği halde, okul diplomasını hâlâ göndermemiştir. Bu durum karşısında Nezaret, ilgili subayın diplomasıyla bilimsel ve teknik bilgisinin, bahsedilen okul müdürlüğünden sorulmasını talep etmiştir:

...Londrada Imperial College of Science and Technology nam elektrik mektebinde tahsilde bulunan Güverte Yüzbaşı Yeniköylü Enver Efendinin geçende mezunen Dersaadetde bulunduğu sırada ita itmiş olduğu arzuhalde mekteb-i mezburdan haziran nihayetinde şahadetname alacağını beyan itmiş ve zaman-ı mezbur hulul itdiği halde henüz şahadnamesini göndermemiş olduğundan mumaileyhin ifade itdiği şahadetname ile müktesebat-ı ilmiye ve fenniyesi derecesinin mekteb-i mezkûr müdiriyetinden bit-tahkik işarı... ⁵²

Londra Sefareti, Bahriye Nezaretinin bu talebi sonrası, okul müdürlüğüne Mehmet Enver Efendi'nin durumunu sormuştur. Mehmet Enver Efendi, önceki dönem City & Guilds

48 Bu subay İngiltere'ye makine ressamlığı eğitimi için gönderilmiştir. BOA HR.SFR.3 628/51. 4 Rebiülevvel 1329, 20 Şubat 1326, 5 Mart 1911.

49 BOA HR.SFR.3 628/34. 1 Şubat 1326, 14 Şubat 1911.

50 BOA HR.SFR.3 629/38. 3 Mayıs 1911.

51 BOA HR.SFR.3 654/3. 26 Ekim 1911.

52 BOA HR.SFR.3 693/8. 19 Şaban 1331, 10 Temmuz 1329, 23 Temmuz 1913.

Engineering College'ta eğitim görmüştür. Buradaki eğitiminde dinamo elektrik makinelerinin dizayn, inşa ve üretimine yönelik ileri kurstaki başarısı sebebiyle, Imperial College diploması almaya hak kazandığı bildirilmiştir.⁵³

Mezun olmasına rağmen, Mehmet Enver Efendi, İngiltere'de biraz daha kalmak istemektedir. Bahriye Nezareti ise bu talebi uygun bulmamıştır. Kendisi eğitimini tamamlamak ve bilgisini arttırmak amacıyla, öncesinde üç kere daha süre uzatımı talebinde bulunmuştu. Bu uzatmaların neticesinde eğitim süresi dört buçuk yılı aşmış durumdayken, Mehmet Enver Efendi iki yıllık bir süre daha talep etmiştir. Hâlbuki yurtdışına eğitim için gönderilen subayların durumunu düzenleyen nizamnamenin altıncı maddesi, eğitim süresini azami olarak üç yıla sınırlandırmıştır. Sadece bazı istisnai bilimlerde bu sürenin beş yıla çıkartılabileceği yazılıdır. Zaten dört buçuk yılı aşan bir süreyi eğitim için kullanan Mehmet Enver Efendi'ye, nezaret altıncı maddenin uygulanmasını ve süre uzatımını doğru bulmamıştır.

...Yeniköylü Enver Efendinin ikmal-i tahsil ve tevs-i malumat itmek için tevarih-i muhtelifede vuku bulan müracaatı üzerine üç defa temdid idilen müddet-i tahsili dört buçuk seneyi tecavüz itmiş iken müddetinin iki sene daha temdidini bu defada talep eylemekde bulunmuş olmasına ve hâlbuki memalik-i ecnebiyeye tahsil için izam kılınan zabitan hakkındaki nizamnamenin altıncı maddesinde müddet-i tahsilin hadd-i azamisi üç sene olub işbu müddetin bazı fünunda müstesna olarak beş seneye kadar temdid idileceği musarrah bulunmasına mebni hük-m-i nizamın infazı zımında mumaileyhin temdid-i müddeti cihetine gidilmeyeceği...⁵⁴

Elektrik eğitimi ile alakalı üçüncü örnek ise, bir İngiliz şirketinin talebinden kaynaklanmıştır. 1909 yılında, İngiltere'nin Londra ve Chelmsford şehirlerinde faaliyette bulunan Crompton ve ortakları adlı elektrik mühendisliği firması, Osmanlı Devleti'nden yetiştirilmek üzere eleman talebinde bulunmuştur. Bu elemanlara ücret ödenmeyecek olup, kendi masraflarını karşılayacak maddi imkâna sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca bunların İngilizce ile elektrik mühendisliği bilgisine de vakıf olması şarttır. Firma bu şartlar çerçevesinde seçilecek şahısların, öncelikle kendilerine tanıtılmasını istemiştir. Firma yetkilileri Osmanlı Devleti'nin belirleyeceği üç kişiyi, Chelmsford şehrindeki üretim merkezlerine iki yıl için kabul edeceklerdir. Yetkililer bu şahıslara her türlü elektrikli araç ve gerecin kullanımını ve üretimini, parasız olarak öğreteceklerdir.

...İngilterenin Londra ve Chelmsford şehirlerinde elektrik mühendisleri ve müteahidleri bulunan Crompton ve şürekâsının kendi masraflarını tesviye idebilecek derecede istidad-ı maliyeye malik ve İngilizceye ve elektrik mühendisliği nazariyatına vakıf olmak ve şahısları evvel be-evvel kendülerine tanıttırılarak muvafakatları istihsal idilmek şartıyla hükümet-i seniyyeye intihab ve izam idilecek üç zatı iki sene müddetle Chelmsforddaki

53 BOA HR.SFR.3 693/8. 18 Ağustos 1913.

54 BOA HR.SFR.3 693/8. 22 Ramazan 1331, 12 Ağustos 1329, 25 Ağustos 1913.

imalathanelerine kabul ile bunlara her türlü âlât ve edevat-ı elektrikanın suret-i imal ve istimallerini meccanen talime...⁵⁵

Şirketin talebi sonrası Osmanlı Devleti, bu eğitim için İngiltere'ye gideceklere destek vermeyi planlamıştır. Elektrik eğitimi için gerekli bilgiye sahip ve gitmeye de istekli olanlara, Osmanlı Devleti maddi durumlarını desteklemek için bir miktar yardımda bulunacaktır. İlgili şartların yazılı basın aracılığıyla duyurularak, ortaya çıkacak isteklilerden gerekli vasıfları taşıyanların seçilip bildirilmesi istenilmiştir. Ticaret ve Nafia Nazırı ise bundan önce, bu konudaki taliplere duyurabilmek için; hükümetin vereceği desteğin önceden belirlenmesini istemiştir.

...elektrik tahsili için malumat-ı lazıme haiz ve azimete talib olubda istitaat-ı maliyesi tamamıyla müsaid olmayanlara hükümetce bir mikdar iane itası da mümkün bulunduğu beyanıyla şerait-i muharrerinin evrak-ı havadisle ilan olunarak zuhur idecek taliblerden evsaf-ı matlubeye haiz görülenlerin bit-tefrik arz ve işarı... müracaat ideceklere ol-vechiyle tebliğ idilmek üzere hükümetce vuku bulacak muavenet derecesinin irae ve tayin buyurulması babında...⁵⁶

Bu eğitim için gönderilecekleri belirlemek üzere, Ticaret ve Nafia Nezareti bir sınav açmıştır. Bu yarışma sınavının sonucunda, Mehmet Naci Bey ve Mehmet Sadık Efendi adlarında iki öğrenci belirlenmiştir. Yalnız konuyla ilgili becerilerini kanıtlamış ve gitmeye istekli olsalar da, her ikisinin de maddi durumu böyle bir eğitimi finanse edecek durumda değildir. Bu yüzden kendilerine 400 franklık bir harcırah ile eğitim süreleri olan iki yıl boyunca, aylık 250'şer frank maaş bağlanması gerekmektedir.

...talibler meyanında icra kılınan müsabaka imtihanı neticesinde Mehmed Naci Beğle Mehmed Sadık Efendi namında iki talebinin isbat-ı ehliyet eylemeleriyle izamları takdir eylemiş ise de her ikisinin istitaat-ı maliyeleri bu uğurda masraf ihtiyarına gayri müsaid bulunduğu anlaşılmasına binaen kendülerine dörder yüz frank harcırah ve müddet-i tahsilleri olan iki sene zarfında şehri iki yüz ellişer frank maaş itası zaruri görüldüğünden...⁵⁷

Yapılan sınavı kazanan elektrik mühendisi Mehmet Naci Efendi ile sivil mühendislik okulu Hendese-i Mülkiye beşinci sınıf öğrencisi Magosalı Mehmet Sadık Efendi, göreceklere eğitim için Londra'ya gönderilmiştir. Burada öğrendikleri teknik bilgileri uygulamalarla geliştirecek bu şahıslardan, Ticaret ve Nafia Nezareti ülkenin faydalanacağını düşünmektedir. Nezaret, Londra Sefaretinden bu şahıslara İngiltere'de buldukları sürece, gereken kolaylığın gösterilmesini talep etmiştir.

55 BOA BEO 3583/268660. 5 Cemaziyelahir 1327, 10 Haziran 1325, 23 Haziran 1909.

56 BOA BEO 3591/269294. 10 Cemaziyelahir 1327, 16 Haziran 1325, 29 Haziran 1909.

57 BOA BEO 3660/274476. 22 Şevval 1327, 24 Teşrinievvel 1325, 6 Kasım 1909.

...elektrik mühendislerinden Mehmed Naci ve Hendese-i Mülkiye Mektebi beşinci sene talebesinden Magosalı Mehmed Sadık Efendiler bu kere ol tarafa azimet itmişdir müktesebat-ı fenniyelerinin tatbikatı ile teyid ve ikmalinden istifade idilecek olan efendi-i mumaileyhümanın orada bulunacakları müddet zarfında sefaret-i Osmaniyece haklarında muavenat ve müzaheret-i lazıme icrası...⁵⁸

Crompton Şirketi, Londra Sefaretinden Cevad Beye, Mehmet Naci ve Mehmet Sadık Efendilerin kendi tesislerine geldiğini ve fabrikada buldukları sürece gelecekte kendilerine faydalı olacak, pek çok tecrübe edineceklerini bildirmiştir.⁵⁹ Mehmet Sadık Efendi Crompton Şirketinden pratik bilgiler alsa da, kendisini teorik açıdan da geliştirmek istemektedir. City and Guilds Technical College, Northampton Polytechnic Institute veya City and Guilds Technical Finsbury adlarındaki üç okuldan birine kayıt olmak istemektedir. Böylelikle teorik eğitimi okulda ve pratik eğitimi ise okulun üç aylık tatili sırasında alacaktır.⁶⁰

Elektrik eğitimi ile ilgili dördüncü örnekten, konunun hukuk gibi nispeten farklı alanlarda öğrenim görenlerin de dikkatini çektiği anlaşılmaktadır. 1909 yılında, Mekteb-i Hukuk-i Osmani talebesinden Mehmet Muzaffer, verdiği dilekçede, İngiltere’de elektrik eğitimi almak istediğini belirtmiştir. Kendisinin bir fabrikaya kabul edilmesi için, dilekçesinde devletin yardımcı olmasını istemektedir.⁶¹

Elektrik eğitimi ile ilgili beşinci kişi ise İbrahim Edhem Bey olup, gerek teorik ve gerekte pratik elektrik bilgisini arttırmak üzere ve kendi imkânlarıyla İngiltere’ye gidecektir. Londra Sefaretinin kendisine yardımcı olması için bir tavsiye mektubu yazılmasını talep etmiştir: “elektrik fenninin tahsiline...gerek nazari olarak tevsi-i malumat ve gerek bi’l-fiil icra-yı ameliyat eylemek üzere sırf bir teşebbüs-i şahsi olarak İngiltereye... azimet olacağımdan Londra Sefaret-i seniyyesince mazhar-ı himaye olmaklığım zımında lütfen bir tavsiyenamenin tastiriyle...”. 20 Ağustos 1909 tarihli bu dilekçesi üzerine, Hariciye Nezareti Londra Sefaretine İbrahim Edhem Bey’e yardım edilip ilgilenilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁶²

1909 yılında, bir zamanlar rüsumat memurlarından olan İbrahim Edhem Efendi, İngiltere’ye gelmiştir. Ayrıca kendisini bir fabrikaya kabul ettirmeyi de başarmıştır. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, kendisine sınırlı bir destek vermeyi uygun bulmuştur. Kasım 1909’dan başlayıp Şubat 1910’a kadar sadece ilgili dönemde geçerli olmak üzere, Osmanlı Bankası aracılığıyla bu şahsa aylık 1140 kuruş ödenecektir. “...elektrik fennini tahsil için İngiltereye azimetle kendisini fabrikalardan birine kayıd ve kabul itdirmiş olan rüsumat memurin-i sabıkasından İbrahim Edhem Efendiye yalnız bu seneye mahsus olmak

58 BOA HR.SFR.3 606/37. 12 Zilkade 1327, 12 Teşrinisani 1325, 25 Kasım 1909.

59 BOA HR.SFR.3 606/37. 6 Aralık 1909.

60 “...nazariyatı mektebde ve ameliyatı mektebin üç aylık tatil eyyamında ikmal itmekdi...” BOA HR.SFR.3 619/2. 1 Mayıs 1910.

61 BOA HR.SFR.3 597/2. 9 Haziran 1325, 22 Haziran 1909.

62 BOA HR.SFR.3 597/35. 22 Ağustos 1909.

üzere sene-i haliye teşrinisanisinden itibaren şubat nihayetine kadar şehri 1140 guruş itası tensib olunarak Bank-ı Osmaniye tebligat-ı lazıme ifa edilmiş...”⁶³

23 Aralık 1909 tarihinde Osmanlı Bankasıyla Londra Sefareti arasında, konuyla ilgili bir telefon görüşmesi gerçekleşmiştir. Bu görüşme neticesinde kendisine aylık harcırahı olarak 10 İngiliz sterlini, 1 şilin ve 4 peni ödenecek olup, İbrahim Edhem Efendi'nin Birmingham şehrinde mühendislik eğitimi aldığı da belirtilmiştir.⁶⁴

Eski bir sürgünün destek talebi, elektrik eğitimi ile ilgili altıncı örneğimizdir. Salih Rahmi Efendi, II. Abdülhamid döneminde Beyrut Amerikan Kolejinde eğitim görmüştür.⁶⁵ Burada eğitim görmesi sebebiyle İskodra'ya sürgüne gönderilmiş, ardından Avrupa'ya kaçmıştır. II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra, Osmanlı Devleti'ne geri dönmüştür. Dâhiliye Nezareti, Aydın Valiliğinden ilgili şahsın uygun bir memuriyete tayinini istemiştir. Ancak Aydın Valiliği, Salih Rahmi Efendi'ye uygun bir iş bulamamıştır. O da elektrik eğitimi almak üzere Londra'ya gitmeyi tercih etmiştir. Aydın Valisi, 6 Ekim 1909 tarihinde Londra Sefaretine yazdığı yazıyla, ilgili şahsa gerekli kolaylık ve yardımın gösterilmesini talep etmiştir:

Devr-i sabıkda Beyrut Amerikan mektebine devamından tolayı İskodraya tebid idilerek oradan Avrupaya firar ve ahiren avdet itmiş olmasına binaen bir memuriyete tayin ve ikdarı Dâhiliye Nezaret-i celilesi makamından inha olunmuş ise de buraca haline münasib bir iş bulunamayan Salih Rahmi Efendi elektrik fenninin tahsili zımında bu kere Londraya azimet itmekle hakkında teshilat ve muavenât-ı lazimenin iraesii zımında...⁶⁶

Beyrut Amerikan Kolejinde öğrenim gördüğü için İngilizce bilen Salih Rahmi Efendi, Aydın Valisinin de referansıyla Londra'ya gitmiştir. Burada elektrik bilimini öğrenmek için eğitim almak istemektedir. Bu amaçla devletin kendisine nakdi yardım yapmasını, Londra Sefareti aracılığıyla talep etmiştir. Salih Rahmi Efendi, dilekçesinde elektrik eğitimini talep etmiş olsa da, hükümetin tercihinine göre politeknik bir okula da devam edebileceğini beyan etmiştir: “Aydın valisinin bir tavsiyenamesi ile Londraya izam itmiş olan... Salih Rahmi Efendinin elektrik fenni tahsil idebilmek üzere kendisine muavenât-ı nakdide bulunulması için... müracaat itmekde olduğu Londra Sefaret-i seniyyesinden işar... fenn-i mezkûru tahsile veyahud hükümet-i seniyyece terveci bulunduğu takdirde politeknik mektebine devama ikdar olunması rica idildiğine...”⁶⁷

63 BOA HR.SFR.3 597/42. 5 Zilhicce 1327, 5 Kanunuevvel 1325, 18 Aralık 1909.

64 BOA HR.SFR.3 597/42. 23 Aralık 1909.

65 Ortaylı, bu tarz misyoner okullarının kurulmasını hoş görenlere, arazi ve bina kiralayanlara ve satanlara; hem devlet hem de halk tarafından pekiyi gözle bakılmadığını belirtmiştir. Salih Rahmi Efendi'nin İskodra'ya sürgününde Amerikan okullarına yönelik bu bakış açısı etkili olmuş olabilir. Ama tabii ki kesin sebebini bilemiyoruz. İliber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler,” *Amme Idaresi Dergisi* 14, 3 (1981), 88-89.

66 BOA HR.SFR.3 597/33. 21 Ramazan 1327, 23 Eylül 1325, 6 Ekim 1909.

67 BOA BEO 3708/278040. 12 Safer 1328, 10 Şubat 1325, 23 Şubat 1910.

Salih Rahmi Efendi'nin nakdi yardım talebi Maarif Nezaretine iletilmiştir. Nezaret çeşitli devlet görevlerinde istihdam olunmak üzere, Avrupa'nın önemli kurumlarına öğrenci göndermektedir. Ancak senenin maliye bütçesinde bu iş için tahsisat kalmadığından, Salih Rahmi Efendi'nin talebi reddedilmiştir.⁶⁸

1910 yılına ait yedinci örnekte, Newcastle şehrinde bulunan Armstrong Fabrikasında pratik görmek isteyenler incelenmiştir. Bu fabrikaya Paris'te eğitim için bulunan, Hüseyin Vasıf bin İbrahim Efendi gitmek istemişti. Makine ve donanma elektrikçiliği tecrübesi görmek üzere, bu fabrikaya gitmek isteyen başkaları da bulunmaktadır. Osmanlı Devleti bu kişilere, ancak geçim masraflarını karşılayacak bir meblağ temin etmektedir. Armstrong Fabrikası ise öğrenci olarak gelen bu tecrübesiz kişilere, para ödemeyeceğini beyan etmiştir. Ancak fabrikada belirli bir beceri kazanacak olurlarsa, kendilerine ödeme yapılacaktır. Bu şartlar çerçevesinde Beşiktaş Abbas Ağa Mahallesinden Osman Fehmi ve Ali Rıza Efendilerin, ilgili fabrikaya gitmelerini Ticaret ve Nafta Nezareti uygun bulmuştur. Ayrıca Mekteb-i Sanayi-i Osmaniye'den mezun olup, Zeytinburnu Fişekhanesinde görevli olan Diyarbakırlı Zeki Cebrail Efendi de bu fabrikaya gitmek istemektedir. Kendisi de öncekilerle aynı şartlarla ilgili yere gönderilecektir:

...Makine ve elektrik-i bahriye ameliyatını görmek üzere... Armstrong fabrikasına hükümet-i seniyyece izamı mutasavver olan talebeden şehri altı lira iradı bulunub da ibraz-ı ehliyet ideceği zamana kadar ücret almamak şartıyla mezkûr fabrikaya gitmeğe razı olanların... müracaat idenlerden zikrolunan fabrikada buldukları müddetce maişetlerini temin edecek derecede irada malik bulunan Beşiktaşda Abbas Ağa Mahallesinden Osman Fehmi ve Ali Rıza Efendilerin izamı nezaretce tensib olduğu ve aynı kayd u şart tahtında... Mekteb-i Sanayi-i Osmaniye'den mezun Zeytinburnu Mavzer Fişek hanesinde müstahdem Diyarbakırlı Zeki Cebrail Efendi hakkında da icab iden muamelenin ifası...⁶⁹

Newcastle şehrinde bulunan fabrikanın Elswick Works adlı şirketi, Osmanlı hükümetinin kendi fabrikalarında çalışmak için üç kişiyi belirlemesinden memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. Şirket, 6 Haziran 1910 tarihinde Londra Sefaretine yazdığı yazıyla, gelecek kişilerin fabrikalarının uygun bölümlerine yerleştirilmesi için talimat verdiğini beyan etmiştir.⁷⁰

Diyarbakırlı Zeki Cebrail Efendi diğer iki isimden farklı olarak askeri bir tesiste çalıştığı için, İmalat-ı Harbiye Müdüriyet-i Umumiyesi İngiltere'ye gidebilmesi için bazı şartlar ortaya koymuştur. Zeki Cebrail Efendi'nin mecburi hizmet yükümlülüğü olacaktır. Dönüşünde kararlaştırılacak bir ücretle askeri fabrikalarda on yıl çalışmak mecburiyetindedir. Kendisine

68 "...Nezaret-i âcizi bilahare hidemat-ı muayyenede istihdam olunmak üzere Avrupa müessesât-ı aliyyesine talebe izam itmekte olmasına ve esasen sene-i maliye bütçesinde tahsisat kalmamış olmasına nazaran..." BOA MF.MKT 1149/3. 17 Safer 1328, 15 Şubat 1325, 28 Şubat 1910.

69 BOA HR.SFR.3 625/3. 4 Mayıs 1326, 17 Mayıs 1910.

70 BOA HR.SFR.3 625/3. 6 Haziran 1910.

harcırah olarak 150 frank ödenecektir. Maaş olarak ise, altı aylık dilimler halinde bir ödeme planı yapılmıştır. Aylık olarak ilk altı ayda 50, ikinci altı ayda 40, üçüncü altı ayda 30 ve dördüncü altı aydaysa 20 frank ödenecektir. Kendisine ilgili fabrikada eğitimini tamamlaması için üç senelik bir süre tanınmıştır. Yalnız son yıl maaşının ödenmesi konusu belirsizdir: bu maaş ödenmeyecek midir yoksa dördüncü altı aydaki 20 frank ödenmeye devam mı edilecektir? İmalat-ı Harbiye Müdüriyeti ilgili şahsın eğitim zamanını doğru kullanması gerektiğine de vurgu yapmış olup, Londra Sefaretinin bu konuda denetim yapmasını istemiştir. “...avdetinde takarrür idecek yevmiye ile yine fabrikalarda on sene çalışmak şartıyla yüz elli frank harcırah ve ilk altı ayda şehri ellişer ve ikinci altı ayda kırkar ve üçüncü altı ayda otuzar ve dördüncü altı ayda yirmişer frank maaş virilerek muavenet idilmek üzere bera-yı tahsil üç sene müddetle mezkûr fabrikaya izamı tensib edilmiş... evkatını beyhude geçirmemek için ömr-i tahsilinin murakebe...”⁷¹

Zeki Efendi 11 Temmuz 1910 tarihinde Elswick Works adlı şirkette iş başı yapmış olup, şirketin başkanı W. G. Armstrong durumu Londra Sefaretine bildirmiştir. Aynı gün kendisi de Londra Sefaretine yazdığı dilekçeyle, pazartesi sabahı itibariyle tesviyeci olarak fabrikanın 28 C şubesinde işe başladığını bildirmiştir.⁷²

Sekizinci örnekte ise, Darülfünunun matematik şubesi talebesinden İstanbullu İsmail Hakkı Efendi, kendi hesabına elektrik bilimini öğrenmek üzere Londra’ya gitmiştir. Maarif Nezareti, 3 Eylül 1910 tarihli yazısıyla, eğer İsmail Hakkı Efendi başvurursa Londra Sefaretinin kendisine gerekli kolaylığı göstermesini istemiştir: “Darülfünun-ı Osmani ulum-i riyaziye şubesi talebesinden İstanbullu İsmail Hakkı Efendi kendi hesabına elektrik fenni tahsil itmek üzere bu kere Londraya azimet ittiğinden müracaatında ve icabında himayet ve teshilat-ı sefiranelerine mazhar buyurulması babında...”⁷³

Dokuzuncu örnek, Londra’da Crompton Elektrik Mühendisliği Şirketinden eğitim alan Teğmen İhsan Bey’dir. Londra Sefareti, 12 Mayıs 1911 tarihinde, İhsan Bey’in faaliyetleri hakkında şirketten bilgi istemiştir. Bu istek üzerine şirket, kendisinin altı aylık devam kayıtlarını sefarete göndermiştir.⁷⁴ Bu kayıtların incelenmesi sonrası Teğmen İhsan Bey’in durumu değerlendirilmiştir. Kendisinin 32 saat fabrika çalışmalarına ve iki saatte derslere katılmadığı anlaşılmıştır. Sefaret bu subayın vazifesini ihmal ettiği fikrine kapıldığı için, bu konuda şirketin görüşünü sormuştur. İhsan Bey, son dört aydır kendisine, herhangi bir teorik eğitim verilmediğini belirtmiştir. Hâlbuki bu subay ilgili fabrikaya hem teorik hem de pratik eğitim alması için gönderilmiştir. Sefaret kendisinin teorik eğitimden mahrum bırakılmasının gerekçesini öğrenmek istemektedir. Eğer fabrika yönetimi Teğmen İhsan Bey’in burada

71 BOA HR.SFR.3 625/3. 7 Haziran 1326, 20 Haziran 1910.

72 BOA HR.SFR.3 625/3. 12 Temmuz 1910.

73 BOA HR.SFR.3 611/8. 29 Şaban 1328, 21 Ağustos 1326, 3 Eylül 1910.

74 BOA HR.SFR.3 653/5. 17 Temmuz 1911.

yeterince eğitim aldığı düşünüyorsa, bu durumunda kendilerine bildirilmesini istemiştir. Böylelikle Teğmen İhsan Bey, daha yüksek bir eğitim alacağı koleje yönlendirilebilir.⁷⁵

Şirketin yönetimi Londra Sefaretinin bu talebi üzerine, Teğmen İhsan Bey'in 1911 yılının ikinci yarısındaki durumu hakkında detaylı bir rapor göndermiştir. İhsan Bey Ağustos ayında dinamo ve motor test odasında görevlendirilmiştir. 11 Eylül tarihinde ise tasarım ofisine geçmiştir. Ekim ayının sonuna kadar bu ofisteki çalışmasına devam etmiştir. Kasım ayındaysa, fabrikanın dökümhane bölümünde çalışmıştır. Dökümhanedeki çalışmasından sonra ise, ilgili dönemin sonuna kadar olan zaman dilimi için ark lambaları test bölümüne geçmiştir. Crompton Şirketi, Teğmen İhsan Bey'in faaliyetleri hakkındaki bu detaylar ile Londra Sefaretinin endişelerini gidermek istemiştir. Şirket İhsan Bey'in genel ilerlemesinin her açıdan mükemmel olduğu kanaatindedir. Kendisinin son derece başarılı bir öğrenci olduğu düşünülmektedir.⁷⁶

Şirket bir önceki dönemde dikkat çeken devamsızlık durumuna, bu dönem için yine açıklama getirmiştir. İhsan Bey'in 1911 yılının ikinci yarısı için devamsızlığı, yüzde ikiden az bir oranda gerçekleşmiştir. On buçuk saati kardeşini *Hamidiye* kruvazöründe ziyaret etmek için harcamıştır. 7 Ekim'de diğer öğrencilerle birlikte elektrik sergisini ziyarete gitmiştir. 7 Aralık tarihinde ise Londra'daki Yeraltı Elektrikli Demiryolları (Underground Electric Railway) Şirketinin⁷⁷ enerji merkezini ve Kensington & Notting Hill elektrik temin şirketini ziyaret etmiştir. 22 Aralıkta ise üç saatliğine bir iş ziyareti için sefarete gitmesi gerekmiştir. Bu dönemde Teğmen İhsan Bey işini çok düzenli takip etmiş olup, şirket dışındaki zamanlarını çoğunlukla kendisini geliştirmek için harcamıştır.⁷⁸ Bu detaylı cevap sonrası İngiltere'de eğitim gören subayları denetleyen Osmanlı ataşesi, Crompton şirketine memnuniyetini bildiren bir cevap yazmıştır. Kendisi her bir subayı tek tek detaylı araştıramadığı için, subayların buldukları firma veya okuldan bilgi talep ettiğini bildirmiştir.⁷⁹

İngiltere'deki elektrik eğitimi için verdiğimiz sonuncu örnekte (1911), Osmanlı donanmasından Teğmen Hıfzı ve Remzi Beyler İngiltere'deki Portsmouth tersanesinde çalışmaktadırlar. Tersanenin elektrik mühendisi L. J. Steele üç ay boyunca kendi departmanında çalışan bu subayları değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeye göre kurs süresince sebatla çalışarak zekâlarını gösteren Hıfzı ve Remzi Beyler, kendilerine verilen elektrikli makineleri elektriğin temel prensiplerini gözeterek tamir etmeyi başarmışlardır.⁸⁰

75 BOA HR.SFR.3 653/54. 29 Ağustos 1911.

76 BOA HR.SFR.3 665/37. 18 Ocak 1912.

77 Şirket, 1903 tarihinde şehir içi ulaşımında kullanılan yeraltı trenlerine elektrik gücü vermeye başlamıştır. Bu tarihte henüz deneme sürecinde olan şirket, demiryoluna 550 voltluk direkt cereyanla güç sağlamaktaydı. Bkz. "Electrification of the London Underground Railway," *Scientific American* 88, 18 (2 Mayıs 1903), 330.

78 BOA HR.SFR.3 665/37. 18 Ocak 1912.

79 BOA HR.SFR.3 665/47. 22 Ocak 1912.

80 BOA HR.SFR.3 652/43. 14 Haziran 1911.

Macaristan’da Elektrik Eğitimi Alanlar

Macaristan, fabrikalarda pratik elektrik eğitimi almak amacıyla tercih edilen bir ülke olmuştur. İlk örneğimizde; Budapeşte şehrinde faaliyette bulunan bir elektrik fabrikası, yetiştirilmek üzere Osmanlı Devleti’nden eleman talebinde bulunmuştur. İlgili fabrika çeşitli elektrik ve telgraf aletleri konusunda uzmanlık kazanmış bir testistir. Posta ve Telgraf Nezaretinin fabrikasından kendilerine iki eleman gönderilirse, bu şahıslara elektriğin sanayide kullanımı ve başka teknik konular öğretilecektir. Macar fabrika sahipleri kendilerine gönderilecek elemanlara, yevmiye olarak 14 kuruş ödeyeceklerdir. Eğer bu şahıslar kendilerini geliştirebilirlerse, fabrika maaşlarına zam yapabileceğini de beyan etmiştir. Osmanlı Devleti bu talebi uygun bulmuş olup, Posta ve Telgraf Nezaretinin fabrikasından Mehmet Ali ve Cemil Efendileri bir yıllığına Peşte şehrine göndermeyi kararlaştırmıştır. Kendilerinin Osmanlı Devleti’ndeki maaşları da, eksiksiz olarak ödenecektir. Ayrıca gidiş ve geliş harcırahı olarak kendilerine üç yüz ellişer franktan toplam 1400 frank ödenecektir. Bu rakamın Osmanlı Devleti’ndeki karşılığı 6067 kuruş 10 paradır.

...Peştede tesis idilmiş olan... elektrik fabrikası tarafından gönderilen tahriratda mezkûr fabrika her nevi elektrik ve telgraf âlâtı... imalatında kesb-i ihtisas itdiğinden nezaret fabrikası ustalarından iki kişi gönderildiği halde elektrik tatbikat-ı sanayesiyle sair mevadd-ı fenniye kendilerine talim ve fabrika tarafından on dört gurus yevmiye virilüb ilerüde ehliyetlerine göre tezyid idileceği bildirilmesiyle nezaret fabrikası ustalarından Mehmed Ali ve Cemil Efendilerin bir sene müddetle Peştede kâin... Fabrikasına izamıyla buradaki yevmiyelerinin kemakân kendilerine virilmesi ve azimet ve avdetlerinde üç yüz ellişer frankdan ceman bin dört yüz frankın bedeli olan altı bin altmış yedi gurus on paranın harcırah olarak tesviyesi...⁸¹

İkinci örnekte Kandiyeli Ahmed Kemaleddin, pratik elektrikçiliği öğrenmek amacıyla Budapeşte şehrine gitmek istemektedir. Çünkü kendisinin fikri, ülkenin gelişmesi için, sanayi alanında da ilerlemek gerektiği yönündedir. 1911 yılında Budapeşte konsolosu Muhtar Bey aracılığıyla, Ganz Elektrik Fabrikasına kabulünü sağlamıştır.⁸² Fakat askerlik görevi geldiği için, planladığı eğitimi almaya gidememiştir: “Bendeleri memleketimizin terakkisi için sanayide terakki itmekliğimiz lazım olduğımı nazar-ı dikkate alarak amelî elektrikçilik sanatını öğrenmek emelinde bulunuyorum. Geçen sene Budapeşte şehbenderi Muhtar Beye hususi suretde müracaat iderek Ganz namındaki elektrik fabrikasına kabulüm esbabını temin itmiş isem de askerliğim geldiğinden...”.⁸³

81 BOA Y.A.RES 141/72. 16 Zilkade 1324, 19 Kânunuevvel 1322, 1 Ocak 1907.

82 1910 tarihinde Macar Ganz Elektrik Şirketi, yedi rakibi arasında İstanbul’un elektrikleştirilmesi ihalesini kazanmıştır. Şirket dört yılda Silaharağa Elektrik Fabrikasını inşa edip, 1914’te şehre elektrik vermeye başlamıştır. Ulaş Duygu Aysal Cin, “Electrification of İstanbul (1878-1923)” (Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2019), 2. Bize göre Macar elektrik şirketlerinin yetiştirilmek üzere Osmanlı Devleti’nden eleman talep etmesi, bu tarz ihale bağlantıları sebebiyle olabilir.

83 BOA MF.MKT 1178/39. 9 Şubat 1327, 22 Şubat 1912.

Bu sebepten Maarif Nezaretine verdiği dilekçeyle, bu şehirdeki elektrik fabrikalarının birinde işe yerleştirilmesini talep etmiştir. Nezaret ise Budapeşte başkonsolosluğuna hitaben kaleme aldığı yazıyla, Ahmed Kemaleddin'in ilgili fabrikalardan birine yerleştirilmesi konusunda gereken kolaylığın gösterilmesini istemiştir: “Amelî elektrikçilik sanatını öğrenmek üzere Budapeşte şehrine azimet ideceği beyanıyla şehir-i mezkûrdaki elektrik fabrikalarının birinde istihdamı esbabının istihsalı Kandiyeli Ahmed Kemaleddin imzasıyla nezarete ita kılınan arzuhalde istida idildiğinden mumaileyhin salifüz-zikr fabrikaların birine kabulü zımında...”⁸⁴

Üçüncü örnekteyse Macaristan'a eğitime gönderilmiş olan iki öğrenci için, sonrasındaki kariyer planlamasından bahsedilmektedir. 1910 yılında, Ganz Elektrik Fabrikasında eğitim görmeleri için Budapeşte'ye iki öğrenci gönderilmiştir. Kendileri için aylık iki yüzer frank masraf yapılan bu öğrencilerin, Hicaz Demiryollarında makine mühendisi olarak istihdamına karar verilmiştir. Bu kariyer planlamasıyla bağlantılı olarak, bu şahısların yeni eğitim döneminin başlayacağı Eylül ayına kadar staj görmelerine karar verilmiştir. Macaristan Kraliyet Demiryolları Müdürlüğüne başvurarak, bu iki öğrencinin çarık olarak demiryolları lokomotif atölyesine kabul edilmesi istenmiştir:

...Üç sene evvel bera-yı tahsil Budapeştede kâin Ganz elektrik fabrikasına gönderilmiş olub bu gün ikmal-i tahsilleri için şehri ikişer yüz frank mesarif itası ile ahiren Hicaz timuryolu makine mühendisliğinde istihdamları kararlaştırılmış olan iki efendinin sene-i tedrisiye ibtidası olan eylüle kadar hükümet timuryolları lokomotif atölyesine şakird sıfatla kuyud idilmeleri zımında Macaristan kraliyet timuryolları müdiriyeti nezdinde teşebbüsatda bulunulması...⁸⁵

Bu iki öğrencinin çarık sıfatıyla ilgili atölyede çalışmaları için yerel hükümet nezdinde yapılan girişimler başarılı olmuştur. Durum, 4 Mayıs 1913 tarihinde, sonrasında istihdamları planlanan Hicaz Demiryolları Müdürlüğüne de bildirilmiştir: “...şakird sıfatıyla çalışabilmeleri hakkında hükümet-i mahalliye nezdinde icra edilen teşebbüsat netayici muvaffakiyet olarak kendilerinin fabrikaya kabul idildiklerini...”⁸⁶

Macaristan'da elektrik eğitimi almak talebinde bulunan son isim ise, Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine çok yakın bir tarihte başvuran Ahmet Kani Efendi'dir. Bu şahıs tahsilini tamamlamak ve sanatla uğraşmak arzusunda olduğu için, elektrik konusunda kendini geliştirmek amacıyla Budapeşte'de bulunan ilgili eğitim kurumuna gitmek istemektedir. Bu eğitim için gereken zaruri masrafları da kendisi karşılayacak olup, devletten herhangi bir beklentisi yoktur. Ahmet Kani Efendi gereken pasaportun kendisine verilmesini talep etmektedir. Üç gün sonra Dâhiliye Nezareti, İstanbul Polis Müdürlüğünden kurallar

84 BOA MF.MKT 1178/42. 9 Rebiülevvel 1330, 14 Şubat 1327, 27 Şubat 1912.

85 BOA BEO 4155/311573. 10 Rebiülahir 1331, 6 Mart 1329, 19 Mart 1913.

86 BOA BEO 4169/312653. 27 Cemaziyelevvel 1331, 21 Nisan 1329, 4 Mayıs 1913.

çerçevesinde konunun takip edilmesini istemiştir. Savaşın böyle bir noktasında gelen bu talep; yazarda konunun gerçekten eğitime mi yönelik olduğu, yoksa farklı bir düşünceyi mi hedeflediği noktasında bazı şüpheler uyandırmıştır: "...tahsilimi... kemale erişdirmek aynı zamanda sanatla iştiğal itmek arzu eylediğimden fenn-i elektriği tekmil itmek üzere Budapeşte'de kâin darü't-tedrisde tahsil itmek ve mesarifat-ı mübrem ve sairenin taraf-ı acizanemden tesviyesini taahhüd eylediğimden iktiza iden pasaportun lazım gelen mahalden imrar ve itasıyla..."⁸⁷

İsviçre'de Elektrik Eğitimi Alanlar

İsviçre'ye elektrik eğitimi için üç kişi gönderilmiştir. Bunlardan ilki, 1909'da gönderilen Bahriye Yüzbaşı Saadettin Efendi'dir. Adana Belediyesi tarafından 1913 yılında Cenevre'ye elektrik eğitimi alması için gönderilen Mustafa Nuri Efendi ise ikinci isim olup, elektrik eğitimi için yerel yönetim tarafından desteklenen tek isimdir. İsviçre'ye elektrik eğitimi için giden son isim ise, kendi hesabına 1913'te Lozan'a giden Mehmet Ekrem Efendi olmuştur.

İlk ismimiz olan *Peleng-i Derya* torpido gambotu elektrik memuru Çarkçı Yüzbaşı Saadettin Efendi,⁸⁸ elektrik biliminde kendisini geliştirmek amacıyla İsviçre'ye gitmek istemiştir. Bu amaçla Bahriye Nezaretinden eğitim için uygun bir süreyle izin talep ederken, hâlihazırda askeriyeden aldığından fazla bir maaş da istemeyecektir. Yüzbaşı Saadettin Efendi yurtdışı eğitimde izleyeceği adımları şu şekilde izah etmiştir. Öncelikle İsviçre'de teorik eğitim göreceği üniversiteden ve pratik eğitim alacağı fabrikadan, gördüğü teknik eğitimin derecesini belgeleyen birer diploma alacaktır. İkinci olarak, memlekete dönüşünde, İsviçre'de askerlik şerefine uygun bir hayat sürdürdüğünü gösteren bir tasdikname ibraz edecektir. Son olarak, dönüşte hizmet yükümlülüğünü ihmal etmeyeceğiyle alakalı taahhütlerini sıralamıştır. Geri dönüşünde görevlendirileceği resmi ve askeri bütün görevleri iyi ve kaliteli bir şekilde yerine getireceğine teminat verdiği gibi, kanuni süresinden önce istifa etmeyeceğine dair, bir senet de sunacaktır. Bahriye Nezareti, Yüzbaşı Saadettin Efendi'nin talebini uygun bulmuştur. Kendisinin iki seneliğine İsviçre'ye gitmesine izin verilmiş olup, askeriyeden aldığı maaş Osmanlı Bankasının oradaki şubesinde ödenecektir.

...*Peleng-i Derya* torpido geçer-i hümayunu elektrik memuru çarhçı Yüzbaşı Saadeddin Efendi tarafından virilmiş arzuhalde memlekete müteallik iden elektrik fennini bi-hakkın öğrenmek için mahsusat-ı askeriyesiyle ve münasib müddetle İsviçreye azimetine ruhsat itası istida olunmasına... evvela İsviçrede devam ideceği darülfünun ile fabrikadan müktesebat-ı fenniyesinin derecesini mübeyyin bir şehadetname istihsal eyleyeceğini ve saniyen haiz olduğu askerlik şerefiyle mütenasib bir surette imrar-ı hayat eylediğini müşir

87 BOA DH.EUM.SSM 61/20. 17 Temmuz 1334, 17 Temmuz 1918.

88 Bu gemi Çanakkale Savaşı sırasında düşman kuvvetleri tarafından batırılmıştır. Mithat Atabay, "Çanakkale'de Batan Gemilerin Enkazının Çıkarılması ve Satılması," *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 32, 54 (2013), 3.

bir tasdiknameyi hamilen avdet ideceğini ve ikmal-i tahsil ile avdet itdikden sonra uhdesine tevdi olunacak vezaif-i resmi ve askerisini hüsn-i ifa iderek müddet-i nizamiyesinin hitamından evvel istifa itmeyeceğine müşir sened ita itmesine... tervic-i istidası muvafık-ı hal ve maslahat görülmüş olduğundan mahsusat-ı askeriyesi ora Bank-ı Osmanî şubesinden tesviye olunmak üzere iki sene müddetle mahall-i mezkûra azimetine ruhsat itası...⁸⁹

Bahriye Nezareti elektrik eğitimi için İsviçre'ye gönderilen Yüzbaşı Saadetin Efendi'ye, Bern Sefareti tarafından gerekli kolaylığın gösterilmesini talep etmiştir: "...Saadeddin Efendinin orada bulunduğu müddetce hakkında teshilât-ı lazime iraeisi zımında Bern sefaret-i seniyyesine tebligat-ı mukteziye icrası..."⁹⁰

İsviçre'ye gönderilen ikinci kişi ise, Adana Belediyesi tarafından desteklenmiştir. Mustafa Nuri Efendi, belediye tarafından Cenevre'ye elektrik eğitimi için gönderilmiştir. Fakat tahsisatı herhangi bir sebep gösterilmeden kesilmiştir. Muhtemelen belediyenin bu eğitim için planladığı para kaynağında bir sorun yaşanmıştır. Cenevre Başkonsolosluğu kendisine Marsilya'ya kadar gidebilmesi için 25 frank ve 40 santim ve bu yolculukta iaşesi içinde 10 frank ödemiştir. Hariciye Nezareti ise bu paranın tahsil edilmesi gerektiğini bildirmiştir: "Adana belediyesi tarafından elektrik tahsili için Cenevreye izam olunub ahiren bilasebeb tahsisatı kat idilen Mustafa Nuri Efendiye Cenevre başşehbenderhanesince Marsilyaya kadar iadesi için... ita idilen yirmi beş frank kırk santim ve iaşesi içinde on frank... kendisinden tahsili..."⁹¹

Polis Müdüriyetinin yaptığı araştırmada, tahsisatı kesilen Mustafa Nuri Efendi'nin İstanbul'a geldiği anlaşılmıştır. Eğitimi için Adana Belediyesinden gönderilen para, kendisine verilmek üzere Cenevre Başkonsolosu Yusuf Ziya Bey adına gönderilmiştir. Mustafa Nuri Efendi bu paranın 150 frangını almış olup, geriye 50 frank parası kalmıştır. Bu parayla da borcunun karşılanmasını istemiştir. Kendisi durumunu belgeleyen makbuzları da sunmaktadır: "...tahsisatının kat'ı dolayısıyla Dersaadete gelmiş olan Mustafa Nuri Efendinin kendisine virilmek üzere Adana belediye riyasetinden Cenevre Osmanlı başşehbenderi Yusuf Ziya Bey namına gönderilen iki yüz frankdan yüz elli frangını alarak elli frankı kaldığından bundan deyninin tesviyesini beyan eylediği ve irsal buyurılan makbuzların leffen iade ve takdim kılındığı..."⁹²

Son örnekteyse İstanbul Sultanisi öğrencilerinden Mehmet Ekrem Efendi, başka bir kurum bağlantısı olmadan kendi hesabına elektrik ilmini öğrenmek amacıyla Lozan'a gitmiştir. Maarif Nezareti Cenevre Konsolosluğuna durumu haber vermiş olup, bu şahsa da mümkün mertebe benzerlerine yapıldığı gibi gerekli kolaylıkların gösterilmesi istenmiştir:

89 BOA BEO 3530/264697. 12 Rebiülevvel 1327, 21 Mart 1325, 3 Nisan 1909.

90 BOA HR.TH 374/104. 28 Rebiülevvel 1327, 6 Nisan 1325, 19 Nisan 1909.

91 BOA DH.İD 26-2/17. 24 Kanunuevvel 1328, 6 Ocak 1913.

92 BOA DH.İD 26-2/17. 24 Kanunusani 1328, 6 Şubat 1913.

“İstanbul Sultanisi talebesinden Mehmed Ekrem Efendi kendi hesabına elektrik fennini tahsil etmek üzere Lozana azimet itmiş olduğundan mumaileyh hakkında emsali misillü teshilat-ı mukteziye ibrazı...”⁹³

İtalya’da Elektrik Eğitimi Alanlar

İtalya’da elektrik eğitimi alanlarla ilgili dört örnek belirlenmiş olup, bunların ilk ikisinde sadece gitme taleplerine ulaşılmıştır. Üçüncü ve dördüncü örnekler, Cenova’da bulunan Ansaldo Elektrik Fabrikasında çalışan Osmanlı vatandaşlarına aittir. İlk örnekte Andon Kaftancıyan, Arşak Göbekyan ve Artin Mangircıyan adlarındaki Osmanlı vatandaşı üç Ermeni, İtalya’da elektrik bilim ve tekniğini öğrenmek istemektedirler. Bunun için Hariciye Nezareti tarafından kendilerine pasaport verilmesini talep etmişlerdir.⁹⁴

İkinci örnekte de sadece eğitim için gitme talebine ulaşılmıştır. Şemseddin ve Nizameddin Efendiler Vefa Lisesinden mezun olduktan sonra Hukuk Mektebine devam etmişlerdir. İtalya’daki elektrik fabrikalarında çalışarak elektrikçiliği öğrenmek istemektedirler. Şemseddin ve Nizameddin Efendiler, kendilerine gereken kolaylığın gösterilmesini ve ücretsiz pasaport verilmesini talep etmişlerdir. Ticaret ve Nafia Nezareti ise ücretsiz pasaport konusunu Dâhiliye Nezaretine yönlendirmiştir. Bu iki şahsın bahsedilen fabrikalara kabulü için, Hariciye Nezaretine yazarak Roma Sefaretinin gerekli kolaylığı göstermesini talep etmiştir:

...İtalyada elektrik fabrikalarında çalışarak tahsil-i sanat fikrinde bulduklarından bahisle lazım gelen muavenatın ifa ve meccanen pasaport itası Vefa mekteb-i idadisinden mezun ve mekteb-i hukuk müdavimlerinden Şemseddin ve Nizameddin imzalarıyla virilen arzuhalde istida olunmuş ve meccanen pasaport itası Dâhiliye Nezaret-i celilesine tebliğ idilmiş olmağla mumaileyhümanın mezkûr fabrikalara kabulleri için haklarında lazım gelen muavenatın ifası hususunun Roma sefaret-i osmaniyesine...⁹⁵

Üçüncü örnekte, İsmail Subhi ve Esad Daduryan Efendiler Roma Sefareti aracılığıyla, Cenova’da bulunan Ansaldo Elektrik Fabrikasına masrafları kendilerine ait olmak üzere 1909’da kabul olunmuşlardır. Ticaret Mektebi mühendis sınıfından çıkışlı bu iki arkadaş, ilgili fabrikada sınırlı bir pratik eğitim alabildiklerinden şikâyet etmişlerdir. Ayrıca fabrikadan ücret almaya da muvaffak olamamışlardır. Bu durum karşısında Ticaret ve Nafia Nezaretinden, İsviçre’deki elektrik okullarından birine kayıt ve kabulleri noktasında yardım talep etmişlerdir.

93 BOA MF.MKT 1186/44. 27 Nisan 1329, 10 Mayıs 1913.

94 “...İtalyaya bil-azime elektrige müteallik ilim ve sanatı tahsil itmek arzusunda bulduklarından...” BOA HR.TH 376/139. 8 Haziran 1325, 21 Haziran 1909.

95 BOA HR.TH 378/37. 1 Recep 1327, 6 Temmuz 1325, 19 Temmuz 1909.

...Mesarifi kendilerine aid olmak üzere Cenovada kâin Ansaldo fabrikasına Roma sefaret-i osmaniyesinin delaletiyle evvelce kayıd ve kabul olunmuşlar ise de mezkûr fabrikada görecekları amelîyat mahdud bir derecede olub ücret tahsili itasında istitaatları bulunmadığından... İsviçre elektrik mekteplerinden birine kayıd ve kabulleri istidasına dair Ticaret Mektebi mühendis sınıfından mahrec İsmail Subhi ve Esad Daduryan efendiler tarafından gelen mektub...⁹⁶

İtalya'daki elektrik eğitimi ile ilgili son örnek ise, Ali Reşid Efendi'nin burada kaliteli bir eğitim alamadığıyla ilgili dilekçesidir. Kendisi Cenova'da bulunan Ansaldo Elektrik Fabrikasında, birkaç yıldır öğrenci sıfatıyla çalışmaktadır. Burada elektrik bilimi üzerine kendisini geliştirmeye çalışırken, İtalya devleti fabrikaya bazı askeri siparişler vermiştir. Bu sipariş sonrası, Osmanlı vatandaşı olduğu gerekçesiyle, donanmada kullanılan bazı elektrik aksamı ısrarla kendisine gösterilmemiştir. Bu ısrar üzerine artık bu fabrikadan daha fazla faydalanamayacağını anlayan Ali Reşid Efendi, Londra'ya gitmeye karar vermiştir. Eğitimi tamamlamak ve bilgisini arttırmak için, kendisinin İngiltere'de uygun bir fabrikaya yerleştirilmesini talep etmektedir:

...elektrik tahsili için Cenovada kâin Ansaldo Elektrik Fabrikasında birçok sene talebe sıfatıyla çalışub kesb-i sanat itmekde iken mezkûr fabrika İtalya devleti fehmanesinin bazı siparişat-ı askeriyesiyle iştigal eylediğinden ve kulları dahi Osmanlı olmak hasebiyle elektrik aksamının bahriye-i askeriyede tatbik idilen bir takım mevaddını göstermemekde idilen ısrardan tolayı daha ziyade müstefid olmaklığım kabil olamayacağından bu kere Londraya gitmek arzusunda bulunduğumdan acizlerinin İngilterede münasib bir fabrikada ikmal-i tahsil ve tevsi-i malumat itmek için istihdamı zmnında...⁹⁷

Belçika'da Elektrik Eğitimi Alanlar

Belçika'da elektrik eğitimi aldığı bilgisine ulaştığımız tek isim olan Mehmet Refik Fenmen, orta ve lise öğrenimini Saint Benoît Fransız Lisesinde tamamlamıştır. Üniversite tahsili için İsviçre'ye giden Refik Fenmen, Lozan Üniversitesinde Matematik-Fizik bölümünü bitirmiş, ardından Belçika'nın Liège şehrindeki Montéfiore Elektroteknik Enstitüsü'ne devam etmiştir. Üniversite mezunlarına elektrik alanında bir yıllık uzmanlık eğitimi veren bu enstitüden, 1906'da yüksek elektrik mühendisi unvanıyla mezun olmuştur. Yurda geri dönen Refik Fenmen, Selanik Elektrik Kumpanyasında maaşsız olarak sekiz ay elektrik mühendisliği yapmıştır. 14 Kasım 1908 tarihinde, Hendese-i Mülkiye Mektebi elektrik dersi öğretmenliğine tayin edilmiş, 2 Nisan 1910 tarihinde de bu okula müdür olarak atanmıştır. Kendisi okulun ders kitaplarının hazırlanmasında, teknik imkânlarının geliştirilmesinde ve öğrencilere staj imkânı verilmesi konusunda büyük gayretler göstermiştir. Müdürlük görevinden 28 Eylül 1913 tarihinde azledilmiştir. Devamında öğretmenlik görevinden de istifa ederek, okul ile ilişkisini kesmiştir. Altı yıl kadar resmi görev almayan Mehmet Refik Fenmen, 1919 yılında

96 BOA MF.MKT 1142/40. 10 Şevval 1327, 12 Teşrinievvel 1325, 25 Ekim 1909.

97 BOA HR.SFR.3 614/58. 26 Temmuz 1326, 8 Ağustos 1910.

tekrardan eğitim-öğretim faaliyetine geri dönmüştür. Kendisi Darülfünun Fen Medresesi 'Umumi Fizik: Elektrik Kısmı' dersinin öğretmenliğine tayin edilmiştir. Bu görevini, 1925 yılında Zonguldak Maden Yüksek Mühendis Mektebi Müdürlüğüne tayin edilene kadar sürmüştür.⁹⁸

ABD’de Elektrik Eğitimi Alanlar

Atlantik Okyanusunun öteki kıyısında olan Amerika Birleşik Devletleri, muhtemelen uzaklığı sebebiyle elektrik eğitimi için çok tercih edilen bir yer olmamıştır. Orada bir elektrik fabrikasına girmek isteyen Salih Feridun Efendi'nin dilekçesi, bu konuda ulaşılabilen tek belge olmuştur. Galatasaray Sultanisi ve Selanik'te bulunan Feyziye Mektebinde eğitim almış olan Salih Feridun Efendi, kendi hesabına Amerika'da elektrik bilimini öğrenmek istemektedir. Bu amaçla hedeflediği elektrik fabrikasına girebilmesi için, Maarif Nezaretinden Amerika'daki Osmanlı Sefaretine yazı yazılmasını talep etmiştir.⁹⁹

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma, Osmanlı döneminde elektrik eğitimi almak üzere, yurtdışına gidenleri araştırmak üzere yapılmıştır. Osmanlı Devleti, ülke içinde elektrik üzerine ayrıntılı ve kapsamlı bir eğitim veremediği için, yurtdışına eğitim için gidenleri destekleyen bir tutum sergilemiştir. Bu çalışmada elli altı Osmanlı vatandaşının elektrik eğitimi almak için Fransa, Almanya, İngiltere, Macaristan, İsviçre, İtalya, Belçika ve ABD olmak üzere toplam sekiz ülkeye gitme talebinde bulunduğu belirlenmiş ve bunların büyük kısmı bu ülkelerde teorik veya pratik eğitim almışlardır. Tarafımızca yapılan araştırmada ulaşılan bu rakamın bazı sınırlamaları olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Öncelikle devlete başvurmadan, tamamen kendi imkânlarıyla elektrik eğitimi alanlar olabilir. Sonrasında bir başka kısıt olarak, elektrik eğitimi aldığı halde eğitiminin detayına ulaşamayanların varlığıdır. Çünkü çalışmamızda elektrik eğitimi vurgusu mutlaka aranmıştır.

Yurtdışına gitme taleplerinin incelenmesi sırasında iki farklı durumla karşılaşmıştır. Bazıları kendi hesabına eğitim görme talebinde bulunurken, askerler ve bazı kamu görevlileri ise mecburi hizmet yükümlüğü ile yurtdışına gitmişlerdir. Eğitim görmek isteyenlerin durumları hakkındaki bilgiler ise, son derece farklılık arz etmektedir. Bazılarının sadece gitme talebine ulaşılmışken, bazılarının da istedikleri ülkelere gittikleri anlaşılmaktadır. Yurtdışında eğitim görenlerin bazıları üniversitelerde teorik eğitim alırken, fabrika ve tersane gibi pratik eğitim alacakları yerlere yönelenler ise olayın diğer boyutunu oluşturmaktadır.

98 Meltem Akbaş, “Elektrik Mühendisi Mehmet Refik Fenmen: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yenilikçi ve Yorulmaz Bir Aydın,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 9, 1-2 (2007-2008), 103-105, 108.

99 “...Mekteb-i Sultanide ve Selanikte kâin Fevziye İdadisinde tahsil idüb bu sene elektrik tahsili için kendi hesabına olarak Amerikada kâin elektrik fabrikasına azimet itmek arzusunda... Amerika Sefarethanesine bir tezkire yazılmasını...” BOA MF.MKT 1165/45. 18 Muharrem 1329, 6 Kanunusani 1326, 19 Ocak 1911.

Gidenleri ülkeler bazında değerlendirecek olursak, elektrik eğitimi için ilk tercih edilen ülke Fransa olmuştur. II. Abdülhamid'in iktidarının ilk yıllarından itibaren, özellikle telgraf eğitimi için öğrenciler bu ülkeye gönderilmiştir. Fransa'ya gittiği tespit edilen on sekiz kişiden, on dördü telgraf üzerine çalışmıştır. Kalan dört kişiden üçü (Hüseyin Vasıf bin İbrahim Efendi, Kamuran Sırrı ve Tevfik Rıza Beyler) elektrik mühendisliği eğitimi almıştır. Paris Sefaretinde üçüncü kâtip olarak çalışan Said Bey'in aldığı eğitimin niteliği ise, net olarak anlaşılamamıştır. Altı kişinin eğitimini hedeflediği Almanya ise, II. Abdülhamid döneminde yurtdışına en çok öğrenci gönderilen ikinci ülke olmuştur. II. Abdülhamid'in Siemens firmasıyla, Libya'ya dönecek telgraf hattı için anlaşması üzerine, teknoloji transferi hedefiyle bu firmanın tesislerine üç kişi gönderilmiştir. 1906 yılında Hüsnü Haydar Paşa ve Tevfik Efendi bu tesiste telsiz telgraf eğitimi almışlardır. Beraberlerinde ismi tespit edilemeyen ve Almanca bilen bir kişi ise, elektrik mühendisliği eğitimi için gönderilmiştir. II. Meşrutiyet sonrası Almanya'ya gönderilen diğer üç isimden, Süleyman Osman ve Mehmet Naci Efendiler elektrik mühendisliği eğitimi almışlardır. Sonuncu isim olan ve Birinci Dünya Savaşı'na yakın Almanya'ya giden Akil Efendi ise, bir elektrik fabrikasında pratik eğitim almıştır.

İngiltere ise elektrik eğitimi için, II. Abdülhamid sonrası tercih edilen bir diğer ülke olmuştur. II. Meşrutiyet sonrasında on üç kişi İngiltere'ye gönderilmiştir. Bunların beşi Osmanlı subayıdır. İngiltere, teknik bilgisinin üstünlüğüyle, diğer ülkelere gidenlerin de dikkatini çekmiştir. Fransa'ya eğitim için gönderilenler, staj için İngiltere'deki Armstrong Fabrikasına gitmek istemişlerdir. İtalya'da Ansaldo Elektrik Fabrikasında çalışan Ali Reşid Efendi, eğitimini tamamlamak üzere İngiltere'de uygun bir fabrikaya yerleştirilmesini talep etmiştir. Belirlenebildiği kadarıyla, İtalya'ya sekiz kişi gitmek istemiş, bunlardan sadece üçü elektrik fabrikasında çalışmıştır. Budapeşte'deki elektrik fabrikalarıyla Macaristan, pratik elektrik eğitimi için tercih edilen bir diğer ülke olmuştur. 1918 Temmuzunda Budapeşte'ye gitmek isteyen Ahmet Kani Efendi haricinde, diğer beş isim Macaristan'da staj tarzı pratik eğitim almışlardır. Diğer üç ülke ise çok daha sınırlı ölçülerde tercih edilen yerler olup, sadece beş kişi İsviçre, Belçika veya ABD'yi tercih etmiştir.

Yurtdışında elektrik eğitimi görmek isteyenleri genel olarak değerlendirdiğimizde, bunlardan dokuz kişinin sadece yurtdışına gitme talebine ulaşılmıştır. Eğitim talebinde bulunanların altısı asker kökenlidir. Osmanlı Devleti bu şahısların 28'sini, finansal olarak desteklemiştir. Devlet desteği, yurtdışında elektrik eğitimi talebinde bulunanların yarısına verilmiştir. Bunların 32'si okullarda teorik eğitim alırken, 27 kişi de fabrika ve şirketlerde pratik eğitim almıştır. Üç kişi ise çift yönlü bir tutum sergilemiş olup, eğitimlerini hem teoriyle ve hem de pratikle desteklemiştir. Yirmi iki kişi II. Abdülhamid zamanında elektrik eğitimi için Avrupa'ya gönderilirken, geri kalan 34 kişi ise II. Meşrutiyet döneminde yurtdışında eğitim talep etmişlerdir.

**Tablo 1. Yurtdışına elektrik eğitimi için gidenlerin ülke, faaliyet ve zaman bazında analizi
(Bu çalışma çerçevesinde elde edilen verilere göre)**

Ülkeler	Fransa	Almanya	İngiltere	Macaristan	İsviçre	İtalya	Belçika	ABD
Giden Kişi Sayısı	18	6	*14	6	3	8	1	1
Finansal Destek Alan	15	5	10	4	**2	0	0	0
Teorik Eğitim	16	3	5	1	3	3	1	0
Pratik Eğitim	2	3	10	5	1	5	0	1
II. Abdülhamid Döneminde Giden	15	3	1	2	0	0	1	0
II. Meşrutiyet Döneminde Giden	3	3	13	4	3	8	0	1
Sadece Gitme Talebi Görülen	0	0	1	2	0	5	0	1
Askeri Personel	0	0	5	0	1	0	0	0

*Mehmet Naci Efendi hem Almanya, hem de Fransa'da eğitim almıştır. **Mustafa Nuri Efendi İsviçre'deki eğitimi için merkezden değil, Adana Belediyesinden destek almıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul

Babıalı Evrak Odası (BEO) 287/21455, 3482/261104, 3530/264697, 3583/268660, 3591/269294, 3610/270733, 3660/274476, 3676/275692, 3708/278040, 3730/279725, 4057/304228, 4155/311573, 4169/312653.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemi (DH.EUM.SSM) 61/20.

Dâhiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD) 26-2/17.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT) 931/18, 1598/45, 1809/79.

Hariçiyeye Nezareti Londra Sefareti Belgeleri (HR.SFR.3) 597/2, 597/14, 597/33, 597/35, 597/42, 606/37, 611/8, 614/58, 619/2, 624/8, 625/3, 628/34, 628/51, 629/38, 652/43, 653/5, 653/54, 654/3, 665/37, 665/47, 672/47, 693/8.

Hariçiyeye Nezareti Siyasi Kısmı Belgeleri (HR.SYS) 2958/14.

Hariçiyeye Nezareti Tahrirat (HR.TH) 374/104, 376/139, 378/37.

İrade Telgraf ve Posta (İ.PT) 20/51.

İrade Ticaret ve Nafia (İ.TNF) 17/26.

Maarif/Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT) 1142/40, 1149/3, 1156/77, 1165/45, 1178/39, 1178/42, 1186/44, 1193/21.

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES) 29/36, 133/64, 141/72.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ) 33/27.

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

- Akbaş, Meltem. “Elektrik Mühendisi Mehmet Refik Fenmen: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yenilikçi ve Yorulmaz Bir Aydın.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 9, 1-2 (2007-2008): 101-118.
- Atabay, Mithat. “Çanakkale’de Batan Gemilerin Enkazının Çıkarılması ve Satılması.” *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 32, 54 (2013): 1-24.
- Aysal Cin, Ulaş Duygu. “Electrification of İstanbul (1878-1923).” Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2019.
- Çeçen, Kazım. “Hendese-i Mülkiyye Mektebi.” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 17: 208-209. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- Davison, Roderic H. “Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi.” Çeviren Durdu Mehmet Burak, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 14 (2003): 347-386.
- Doğruöz, V. Türkan, E. Yasemin Yücetürk ve Raşit Gündoğdu. *Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Bey’in Çanakkale Günlükleri (17 Kasım 1914-18 Şubat 1916)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Dölen, Emre. “Salih Zeki ve Darülfünun.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7, 1 (2005): 123-135.
- “Electrification of the London Underground Railway.” *Scientific American* 88, 18 (2 Mayıs 1903): 330-331.
- Günergun, Feza. “Derviş Mehmed Emin Paşa (1817-1879), Serviteur de la Science et de l’État.” *Médecins et Ingénieurs ottomans à l’Âge de Nationalismes*. Yayına hazırlayan Méropi Anastassiadou-Dumont içinde 171-183. Paris-İstanbul: Maisonneuve et Larose ve Institut Français d’Études Anatoliennes, 2003.
- Günergun, Feza. “Salih Zeki ve Astronomi: Rasathane-i Amire Müdürlüğü’nden 1914 Tam Güneş Tutulmasına.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7, 1 (2005): 97-122.
- İshakoğlu, Sevtap. “1900-1946 Yılları Arasında, Darülfünun ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’nde Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 1 (1995): 227-283.
- Jackson, Dugald C. “Methods of Teaching Electrical Engineering.” *Science* 43, 1110 (7 Nisan 1916): 483-487.
- Journal of the Society of Telegraph Engineers and of Electricians* 10, 35 (1881), 1-33.
- Kaçar, Mustafa. “Osmanlı Telgraf İşletmesi.” *Çağını Yakalayan Osmanlı !*. Yayına hazırlayanlar Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar içinde, 45-120. İstanbul: IRCICA, 1995.
- Kocaman, Meltem. “Darüşşafaka’da Fizik Eğitiminin Başlangıcı.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 14, 2 (2013): 88-90, 94-95.
- Kocaman, Meltem. “Kâmurân Sırrı (1891-1935): A Biography of an Electrical Engineer.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 18, 1 (2016): 29-31.
- König, Wolfgang. “Science-Based Industry or Industry-Based Science? Electrical Engineering in Germany before World War I.” *Technology and Culture* 37, 1 (1996): 70-101.
- Küçük, Serhat. “Osmanlıların Modern Teknoloji İle Karşılaşması: Elektrik Örneği.” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 18, 18 (2013): 161-185.

- Magnus, Philip. "Technical Instruction: the Introductory Address by Philip Magnus at the Opening of the Finsbury Technical College, on February 19th, 1883." *Programme of the Technical College, Finsbury, 1884-85*. Erişim 18 Eylül 2020, <https://www.jstor.org/stable/60244722>.
- Nurdoğan, Arzu M. "Robert Koleji Mühendislik Okulu (1912)." *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 14, 26 (2009): 203-232.
- Ortaylı, İlber. "Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler." *Amme İdaresi Dergisi* 14, 3 (1981): 87-96.
- "Proposed College of Electrical Science." *Scientific American* 46, 10 (11 Mart 1882): 146.
- Soydan, Aynur. "Darıüşşafaka Tarihinden Kesitler." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 3 (2003): 255.
- Şişman, Adnan. *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004.
- Yeniçay, Fahir. "Tanzimattan Evvel ve Sonra Fizik Tedrisatı Hakkında Bir Taslak." *Tanzimat 1*, içinde 485-489. İstanbul: Maarif Matbaası, 1940.

Web Sitesi / Web Site

- "Society of Telegraph Engineers." Erişim tarihi 1 Kasım 2020, https://www.gracesguide.co.uk/Society_of_Telegraph_Engineers.

Alman Konsolosluk Raporlarına Göre 1911-1914 Yılları Arasında Osmanlı Liman Kentlerinde Kolera

Cholera outbreaks in Ottoman Ports Between 1911 – 1914: A Study Based on German Consular Reports

Ahmet Asker¹

¹Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Mersin, Türkiye

ORCID: A.A. 0000-0001-8795-5261

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ahmet Asker,
Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Mersin, Türkiye

E-posta/E-mail: ahmet_aker78@yahoo.de

Başvuru/Submitted: 17.08.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

23.10.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

13.11.2020

Kabul/Accepted: 14.11.2020

Atıf/Citation: Asker, Ahmet. "Alman Konsolosluk Raporlarına Göre 1911-1914 Yılları Arasında Osmanlı Liman Kentlerinde Kolera." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 1 (2021): 101-119. <https://doi.org/10.26650/oba.781442>

z

Osmanlı coğrafyasına Rus hacırlarla giriş yapan 1910 kolera salgını ilk önce Temmuz ayında Erzurum'da görüldükten sonra, başta liman kentleri olmak üzere civar kentlere kısa sürede yayılmıştır. Yerel Osmanlı yöneticileri, yetersiz sağlık altyapısına rağmen, karantina tedbirlerine başvurarak salgının yayılmasını engellemeye çalışmışlardır. Alınan tedbirleri yetersiz gören Hanya (Girit) halkı, inisiyatifini eline alarak bulaşıcı hastalık taşıdığı düşünülen bir geminin kentlerine yanaşmasına ve yolcu indirmesine şiddetle karşı çıkılmıştır. Yöneticilerin, kimi zaman yerel halkın paniğe kapılarak kaotik bir ortamın doğmasını önlemek amacıyla, kimi zaman da deniz ticaret ve posta trafiğinin aksamasından kaynaklı maddi kayıpların önüne geçmek için, salgın haberleri ile ilgili gerçekleri halktan gizlemeye çalıştıkları olmuştur. Bu makalede kolera salgınının Hayfa, Beyrut, Yafa, Hanya, Samsun, Trabzon, İzmir, Çanakkale, Selanik gibi Osmanlı liman kentleri ile Adana, Osmaniye, Halep, Tiberya, şam gibi civar kentlerde yarattığı panik atmosfer ve sonrasında yaşananlar 1911-1914 arasında kaleme alınmış olan Alman konsolosluk raporlarına yansıtıldığı kadariyle konu edilmiştir. Kolera karşısında yerel düzeyde yaşanan olaylar genel tablo hakkında fikir vermesi açısından nemlidir.

Anahtar sözcükler: Salgın, kolera, veba, limanlar, karantina, Orta-Doğu, Osmanlı Devleti, Türkiye

ABSTRACT

The 1910 cholera epidemic, brought to the Ottoman Empire by Russian pilgrims, first appeared in Erzurum in July 1910. It then spread to other Ottoman cities, particularly those with harbors. Despite the cities' inadequate health infrastructure, local administrators resorted to quarantine measures to stem the spread of the epidemic. Local people of Hania (Crete) considered these measures insufficient and strongly opposed the docking of a ship that was thought to carry infectious disease, as well as the disembarkation of its passengers. Occasionally, administrators attempted to conceal the realities of the epidemic from the public to forestall financial loss from the disruption of maritime trade and postal traffic and to prevent panic and chaos from

breaking out. This article examines the atmosphere of panic that the 1910 cholera epidemic created in the Ottoman port cities of Haifa, Beirut, Jaffa, Chania, Samsun, Trabzon, İzmir, Çanakkale, and Thessaloniki, as well as the inland cities of Adana, Osmaniye, Aleppo, Tiberia, and Damascus. It also examines some events that followed the epidemic as reflected in the consular reports of 1911–1914. Local incidents occurring during an epidemic may provide important clues toward understanding and evaluating the overall picture of the era and the area.

Keywords: Epidemic, cholera, plague, harbor cities, quarantine, Middle-East, Ottoman Empire, Turkey

Giriş

İnsanlık tarihinde derin izler bırakan salgın hastalıklar uzun kervan yolları boyunca veya bir limandan diğerine hızla yayılmış, görüldüğü yerde maddi-manevi büyük zararlara sebep olmuştur. İnsanları birçok kez hazırlıksız yakalayarak ani ve kitlesel ölümlere yol açan bazı salgınların etkileri o kadar feci olmuştur ki, aradan yüzyıllar geçmesine rağmen adından söz ettirebilmiştir. Orta Çağ'da Avrupa'yı kasıp kavuran, *Kara Ölüm* adıyla anılan veba salgını en bilinen örneklerdendir ve çeşitli türleri ile yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar can almaya devam etmiştir.¹ İnsanlık, tıp ilminin geliştiği modern zamanlara kadar karşılaştığı çeşitli salgın hastalıklarda büyük kayıplar vermiş olsa da yaşama tutunarak türünü devam ettirmeyi başarmıştır. Günümüzün modern tıbbi imkânları dahi, bulaşıcı hastalıklara sebep olan virüs ve bakterilerin tehdidini tamamen yok edememiştir.

Günümüzden yaklaşık bir asır önce, geniş bir coğrafyayı etkisi altına alan başka bir virüs salgını, milyonlarca insanın ölümüne sebep olan *İspanyol Gribidi*dir. Ancak insanlığa yönelik salgın tehdidi sadece virüslerden gelmemiştir. Bakteri salgınları da ölümcül hastalıklara sebebiyet vererek insanlar arasında benzer endişe ve kayıplara yol açmıştır. En korkulan bulaşıcı hastalıklardan biri, *Vibrio cholerae* bakterisinin yol açtığı koleradır. Bombay'dan Güney Çin'e kadar geniş bir sahada sık rastlanan kolera, 1800'lerin başında Hindistan'ın Ganj Nehri kıyılarında, özellikle Bengal Eyaleti'nde görülen endemik bir bakteri türü iken, on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak, epidemik ve pandemilere sebep olmuştur. Birçok bölgesel salgının yanı sıra, dünya çapında 6 kolera pandemisi (1817-1823, 1829-1851, 1852-1859, 1863-1879, 1881-1896, 1899-1923) kaydedilmiştir.² Yirminci yüzyılın başlarına kadar yüzbinlerce insanın ölümüne yol açan koleranın yayılmasında on dokuzuncu yüzyılda ulaşım teknolojilerinde kaydedilen gelişmelerin büyük etkisi vardır. Uzak yerlere ulaşımı mümkün kılan trenler ile kıtalar arası seyahat imkânı tanyan buharlı gemiler, hastalığın pandemiye dönüşmesine aracılık etmiştir. Dolayısıyla tren istasyonları, limanlar ve kervan yolları gibi insanların kalabalık ve hareket halinde olduğu yerler, hastalığın yayılma noktaları olmuştur. Hastalık, Batı'ya denizden ve karadan olmak üzere iki koldan yayılmıştır. Karayolundan, Hindistan'ın kuzeyi, Afganistan, İran, Orta-Asya, Rusya güzergâhını; deniz yolundan ise Basra Körfezi, Kızıldeniz kıyıları, Mısır ve Akdeniz güzergâhını takip etmiştir. Kolera salgınının bazen her iki yoldan aynı anda dünyaya yayıldığı görülmüştür. On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren insanlığı tehdit eden bu hastalık karşısında devletler, yerel sağlık teşkilatlarını kurmak suretiyle önlemler almaya başlamış ve milletlerarası bir sağlık organizasyonuna gidilmiştir.³

1 Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005), 3-31; Tolga Karaimamoğlu, "Kara Ölüm Veba Salgını ve Ortaçağ İngiltere'sine Etkileri," *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, 37 (2016): 591-610.

2 Dhiman Barua, "History of Cholera," *Cholera*, yay. haz. Dhiman Barua and William B. Greenough III (New York: Plenum Medical Book Company, 1992) içinde, 2-15.

3 Gülden Sarıyıldız, *Hicaz Karantina Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996), 1-4.

Coğrafi konumuyla Asya ve Avrupa arasında bir geçiş bölgesi olan Osmanlı İmparatorluğu, salgınların yıkıcı etkisine maruz kalmış, kolera salgınları birçok kez Osmanlı kentlerini de etkisi altına almıştır.⁴ Salgının ilk kez İstanbul'a gelişi, zamanın ulaşım olanakları düşünüldüğünde, yavaş olmuştur. 1831'de İstanbul'da görülen kolera, 1832'de imparatorluğun diğer kentlerine yayılmıştır.⁵ Osmanlıda ilk ortaya çıktığı andan itibaren, I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) sonuna kadar birkaç yıl arayla, neredeyse kesintisiz devam ettiği izlenen kolera salgınlarında kayıt altına alınan ölüm oranları -- rakamlarda bir kesinlikten söz edilemeyecek olsa dahi-- hastalık karşısındaki çaresizliğin bir göstergesidir. 1830-1831'deki kolera salgını sadece İstanbul'da 6.000 civarında insanın ölümüne sebep olmuştur. İkinci salgının, 25 Ekim 1847'den Kasım 1849'a kadar İstanbul'da 4.275 insanın canına mal olduğu kaydedilmiştir. 1865 yazında İstanbul'a yeniden uğrayan kolera salgınında ise yaklaşık 30.000 İstanbullunun hayatını kaybettiği söylenmektedir.⁶ 1870'lerin başındaki salgında dört ayda İstanbul'da 4.000 kişi ölmüştür.⁷ 1 Mayıs 1894'teki kayıtlar 1.588 insanın ölümünü haber vermektedir.⁸ Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı coğrafyasına yeniden, bu sefer Rus hacılarıyla giriş yaptığı ileri sürülen kolera 1910'da şiddetlenerek, I. Dünya Savaşı (1914-1918) sonuna kadar birçok insanın canını almaya devam etmiştir.⁹ İstanbul'da; 1911'de 1.583, Balkan savaşları sırasında ise (1912-1913) 1.277 insanın daha kolera sebebiyle hayatını kaybettiği kaydedilmiştir.¹⁰ Savaş sırasında, zamanın ilkel koşullarında yurtlarından kovulduğu için yollara düşen insanlar arasında kolera salgınından ölenlerin daha yüksek olabileceği beklenirken, oranlarda az da olsa bir düşüş gözlenmesinde, sıkı karantina tedbirlerinin yanı sıra, 1902'de geniş ölçüde Japonya'da uygulanan ve Osmanlı'da ilk kez Balkan savaşları sırasında kullanılmaya başlanan¹¹ kolera aşısının etkili olduğu düşünülebilir. Ayrıca, araştırılmayan, sebebi belli olmayan veya belli olup da yazıya dökülmeyen ölümlerin olduğu da hesaba katılmalıdır. Ancak toplama bakıldığında azımsanmayacak bir sayıya ulaşılır. Osmanlı kentlerinden toplanan 1911 yılı verilerine göre, koleraya yakalanan 18.876 kişiden 12.143'ü (% 64,3) hayatını kaybetmiştir.¹²

Koleranın görülmesinden sonra Osmanlı Devleti de sağlık önlemleri almaya başlamıştır. 1823 yılından itibaren sönmüş gibi görünen koleranın Rusya'da yeniden canlanması üzerine, Fransa sefaret tercümanı Osmanlı riyaset makamına giderek Rusya'da şiddetle

4 Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler*, 32-33.

5 Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 1326.

6 Nuran Yıldırım, "Kolera ve İstanbul Suları," *Toplumsal Tarih* Sayı 145 (Ocak 2006): 4.

7 Nuran Yıldırım, "Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamaları. Karantina İstemezük!," *Toplumsal Tarih* Sayı 150 (Haziran 2006): 25.

8 Yıldırım, "Kolera ve İstanbul...", 4.

9 Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu...", 1326.

10 Yıldırım, "Kolera ve İstanbul...", 4.

11 Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu...", 1327.

12 Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler*, 37. Bu verilerin kesin ölüm oranlarını yansıtmadığı, dönemin koşulları düşünüldüğünde raporlara yansımamayan vakaların da olduğu unutulmamalıdır.

hüküm süren kolera salgınına haber vermiş, aynı haberi alan diğer devletlerin tercümanları Rusya'dan İstanbul'a gelen Rus gemilerine karantina uygulanmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, bir an önce karantina işlerinin müzakere edilmesi ve ihtiyaçların belirlenerek karantinaya başlanması kararını almıştır. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nun kolera ile tanıştığı 1831 yılında, İstanbul Boğazı'nda ilk ciddi karantina uygulanmıştır.¹³ 1838 Mayıs ayında II. Mahmut tarafından kadı ve naiblere gönderilen bir emirle Osmanlı ülkesinde karantina usulünün uygulanmaya başlandığı ve İstanbul'un sıhhi kordon altına alındığı bildirilmiştir.¹⁴ Birkaç ay sonra ise, 22 Temmuz 1838'de Avusturyalı Dr. Minas, karantina baş direktörü olarak atanmıştır. Dr. Minas'ın önerisiyle karantina kurallarını belirlemek üzere Sıhhiye Meclisi (Conseil Supérieur de Santé) kurulmuştur.¹⁵ Dr. Minas başkanlığında 10 Haziran 1839'da ilk kez toplanan Sıhhiye Meclisi, İstanbul'da başlatılacak olan karantina uygulamasının kordon usulüyle yürütülmesini kararlaştırılmıştır. Toplantıda kabul edilen *Deniz Vilayetleri İçin İdari Nizamname*, 27 Mart 1840'tan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün limanlarında geçerli kılınmıştır. Söz konusu nizamnameye göre İstanbul'a gelen her gemi bir sağlık kontrol belgesine (sağlık patentası) sahip olacak ve bunu kontrol memuruna uzun bir sopayla teslim edecektir. Karantina bekleme süresi, şüpheli patentası olan gemiler için 10, bulaşık patentası olan gemiler için ise 15 gün olarak belirlenmiştir. Eşya ve yolcular, İstanbul'da Kuleli Karantinahanesine yerleştirilmiştir. Bundan böyle ister Akdeniz'den ister Karadeniz'den gelmiş olsun her gemi sağlık bakımından sorgulanacak ve kaptan, geminin sağlık durumu hakkında bilgi paylaşacaktır.¹⁶

Erzurum'a 15 Temmuz 1910'da Rusya'dan kara yolu ile ulaşan kolera, liman kentlerinde daha yoğun olmak üzere, bütün Anadolu ve Rumeli'ye yayılmıştır.¹⁷ Yerleşim yerlerinde vakaların ilk kayıt altına alındığı tarihler, salgının Osmanlı coğrafyasında yayılma hızını göstermektedir: 29 Ağustos: Van; 31 Ağustos: Elâzığ, 1 Eylül: İstanbul, 2 Eylül: Zonguldak, 16 Eylül: Trabzon, 18 Eylül: Samsun, 17 Ekim: Divriği, 21 Ekim: Edirne, 25 Ekim: Aydın, 3 Kasım: İzmit, 6 Kasım: Amasya, Merzifon, Zile, Tokat, Sivas, 7 Kasım: Bursa, 16 Kasım: Selanik, 17 Kasım: Bandırma, 18 Kasım: Ankara, 23 Kasım: Manastır, Akşehir, 24 Kasım: Çatalca, Büyükçekmece, 25 Kasım: Yalvaç, 28 Kasım: Sinop ve Boyabat, 7 Aralık: Cizre.¹⁸

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı hükümeti, yurtlarından sürgün edilen muhacirler arasında ve Balkan savaşlarının yıkıcı etkisi altında zirve yapan bulaşıcı hastalıklarla mücadele

13 Sarıyıldız, *Hicaz Karantina Teşkilatı*, 5.

14 Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu..." 1323.

15 Yıldırım, "Osmanlı Coğrafyasında Karantina..." 18-19.

16 Nuran Yıldırım, "İstanbul Boğazı'nda Karantina Uygulamaları," *Yeni Deniz Mecmuası* (1 Mart 2016): 46.

17 Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler*, 35; Nuran Yıldırım'ın makalesinde kolera'nın Osmanlı'ya girişiyle ilgili geniş bir tarih aralığı verilmektedir: "1907-1915'te memleketimize Rus hacılarıyla gelen kolera..." Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e koruyucu..." 1326.

18 Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler*, 35.

etmek için önemli adımlar atmıştır.¹⁹ Birinci Dünya Savaşı boyunca da devam eden salgın hastalıklar²⁰ ile mücadele, yirminci yüzyılın başından itibaren, savaşlar, göç ve mübadelelerle yoğun nüfus kaybı yaşayan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin öncelikli gündemlerinden biri olmuştur.²¹ Bu yazıda, Osmanlı coğrafyasında 1910 yazında görülen kolera salgınının; Hayfa, Beyrut, Yafa, Hanya, Samsun, Trabzon, İzmir, Çanakkale, Selanik gibi Osmanlı liman kentleri ile limanlarla bağlantılı Adana, Osmaniye, Halep, Tiberya, Şam gibi civar illerde yarattığı panik atmosfer ve sonrasında yaşanan süreçler, Alman arşiv belgelerinde yer alan konsolosluk raporlarına yansıdığı kadarıyla konu edilmiştir. Alman Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi'nde (PAAA) bulunan *Epidemische Krankheiten 1911-1914* (Epidemik Hastalıklar 1911-1914) başlıklı dosya bu yazının ana kaynağını oluşturmaktadır. Söz konusu dosyanın 1911-1914 tarih aralığında, farklı konsolosluklarda kaleme alınmış belgeleri içermesi, yazının kronolojik ve mekânsal sınırlarını belirlemiştir. Alman konsolosların, görev alanlarında yaşanan hastalıklara ilişkin tuttukları kayıtlardan aktardığımız bilgilerin, kolera salgınının kentlerde yarattığı etkiyi ve bunun toplumsal hayata yansımalarını anlamamıza yardımcı olması beklenmektedir.

Osmanlı Kentlerinde Kolera

Hastalığın yayılmasına en elverişli yerler, farklı bölgelerden gelen yolcuların geçiş noktası olan limanlar ve demiryolu istasyonları ile Yahudi, Müslüman ve Hristiyanların kutsal mekânları gibi toplu buluşma noktalarıdır. 1910'da görülen kolera hastalığı, hem demiryolları ve limanların bulunduğu geçiş güzergâhlarına, hem de kutsal mekânlara²² ev sahipliği yapan Osmanlı coğrafyasında etkili olmuştur. Özellikle uluslararası ticaret ve insan trafiğinin hareketli noktaları olan Osmanlı liman kentleri kolera salgınının üsleri haline gelmiştir. Dönemin başlıca liman kentleri olan İstanbul, İzmir, Hanya, Hayfa, Yafa, Samsun, Trabzon, Selanik ile civar kentler hastalığın en çok görüldüğü yerlerin başında gelmektedir. Salgın ile mücadele kapsamında sıkı tedbirlere başvurularda limanlarda karantina istasyonları kurulmuştur. Gemi ve kara yolu ile seyahat eden yolculara günlerce karantina tedbirleri uygulanmasına rağmen yıllarca salgının önüne geçilememiştir. Kolera, kısa sürede sebep olduğu hızlı ölümden dolayı veba ile beraber dönemin en korkulan salgın hastalıklarından biri olmuştur. İnsanlar arasında hızla bulaşarak kitlesel ölümlere yol açan hastalık, görüldüğü

-
- 19 Melanie Schulze-Tanielian, *Disease and Public Health (Ottoman Empire/Middle East)*, erişim 9 Haziran2020, https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/disease_and_public_health_ottoman_empiremiddle_east, Salgın hastalıklarla mücadelede Mersin örneği için bkz. Emrah Yıldız, "Arşiv Belgeleri Işığında Mersin'de Salgın Hastalıklar (19. Yüzyıl)," *Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi*, yay. haz. Tülin Selvi Ünlü ve Züheyla Sara Belge (Mersin: Mersin Üniversitesi, 2013) içinde, 81-91.
- 20 Ramazan Çalık ve Muzaffer Tepekaya, "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı 16 (2006): 210.
- 21 Fahriye Emgili, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Siyasetinde Sıtma Mücadelesinin Önemi," *The Journal of Academic Social Science Studies* Sayı 50 (2016): 297-318.
- 22 Sinan Kuneralp, "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera," çev. Münir Atalar, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* Sayı 7 (1996): 497-511.

yerlerde panik ve korkuya yol açmış, yer yer sonlandığı sanılsa da yıllarca yeni kolera vakaları rapor edilmeye devam etmiştir.

Hastalığın toplumsal etkilerini yansıtan Alman konsolosluk raporları, koleranın en çok, insan ve ticaret trafiğinin yoğun olduğu liman kentlerinden başlayarak Osmanlı coğrafyasının ücra yerlerine kadar yayıldığını göstermektedir. Gördüklerini kaleme alan dönemin tanıkları ise koleranın insanlarda yarattığı dehşeti -- konsolosluk raporlarının soğukkanlı anlatımına kıyasla -- daha canlı yansıtmıştır. O dönemde Samsun'da bulunan İngiliz seyyah William John Childs (1869-1933) bunlardan biridir. Kolera, 1911 Mayıs ayında Samsun'da görüldüğü sırada²³ Childs, Anadolu'yu kuzey-güney yönünde yürüyerek kat etmek üzere Samsun'a gelmiştir. Childs, yolculuğunun başında ani ve hızlı ölümlere sebep olan koleranın yol açtığı toplumsal kriz halini birebir yaşamış ve bu olayı yayınladığı anı kitabında paylaşmıştır:

Kolera Samsun'a yaz başında musallat oldu. Ansızın geldi; insanlar yolun ortasında vurulmuşçasına acıyla yerlere yuvarlandılar ve o sırada başlarına ne geldiğini bilemediler. Salgın şiddetle arttı; geçit karantinayla kesildiğinden Bağdat Yolu'nda trafik durdu; gemiler limana gelmekten kaçındılar, kaçmanın bir yolu yoktu; çünkü köylüler dağ köylerine kaçan kentlileri ateş açarak kovuyorlardı. Köylüler, başka yerler gibi Samsun'un da kendi kolerasına kendisinin katlanması gerektiğini söylüyorlardı. Bu olağanüstü koşullarda ticaret alt üst olunca, Samsun'daki iş çevreleri -başka bir deyişle yabancılar, Rumlar ve Ermeniler- hastalıkla savaşmak zorunda kaldılar. Bu ülkede Hıristiyanlar koleradan Müslümanlardan çok daha fazla korkarlar. Ancak biri hastalığa karşı elinden geleni yaparken, öteki Allah'ın takdirine ve Muhammed'in koruyuculuğuna sığınırsa hiçbir sonuç alınmaz. Bu nedenle, Samsun'daki ticaret erbabı kenti kurtarmak üzere alınacak tüm önlemler için yetkililerden onay ve ayaktakımının bağnaz ayaklanmasına karşı askeri destek sözü aldı. Ayrıca, tedbirlerin maliyetini üstlendiler ve büyük bir bağış yaptılar. Ön hazırlıklar ivedilikle yerine getirildi ve komite işe koyuldu; hastalığın görüldüğü her ev içinde oturanların giysileri ve eşyaları ile birlikte ateşe verildi. Yok edilen mal mülk için tazminat toplanan paralardan karşılandı. Bu ve başka önlemlerle hastalığın kökü kazındı ve Samsun salgından etkilenen öteki bölgelerden daha az zarar gördü. Yine de bu parlak örneği izleyen başka bir kent olmadı. Salgının öteki yerlerde, daracık pis ara sokaklarıyla ve temizliği kuşkulu suyuyla nasıl ilerlediği, Samsun'dan çok daha küçük, nüfusu tamamen Müslüman olmasa da bağnaz Müslümanlardan oluşan Çorum örneğinde görülebilir. Kente kolera başladığında, halk bunu Allah'ın takdiri olarak tevekkülle karşıladı; hastalığa kurban gidenleri yıkadılar, dualarla defnetmeye hazırladılar ve ailesi ölünün çevresinde toplanarak yas tuttu. Kısa sürede binden fazla kişi öldü; felaket ancak salgının şiddeti kesilince son buldu.²⁴

23 İ. Arda Odabaşı, "Selanik 1910-1911: Kolera Salgınları, Kahraman Bir Doktor, Yahudi İşçilerin İsyanı ve Serseri Gazeteciler," *Toplumsal Tarih* Sayı 296 (2018): 57.

24 William John Childs, *Yürüyerek Anadolu, Samsun-Halep, 1911-1912*, çev. Füsun Tayanç ve Tunç Tayanç (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017), 27.

Samsun'daki panik, endişe ve çaresizlik hali, hastalığın görüldüğü diğer Osmanlı kentlerinde benzer şekilde yaşanmıştır. Söz konusu kentlerde görev yapan Alman konsolosların kaleme aldıkları raporlar, kolera karşısında yaşananları daha sade bir dille anlatır:

Yafa'da Kolera

1911 Ağustos sonunda bir Rus yolcu gemisinin salgını şehre getirdiği yönündeki haberlerin yayılması Yafa'da huzursuzluk yaratır. 31 Ağustos öğleden sonra saat iki sularında Hayfa'dan gelen *Lazaref* adlı Rus gemisi Yafa limanına yanaşmıştır. Suriye'nin iç bölgelerinden Hayfa limanına gelerek Port Said limanına (Mısır) gitmek üzere bilet kestiren 60 yaşlarında Arap bir yolcu, hastalık belirtileri göstermesi üzerine saat 5 sularında kaptan tarafından Yafa'da gemiden indirilir. Karaya adım attığı sırada kusan hasta etraftakiler tarafından görülür ve bir anda onun koleraya yakalandığı söylentileri yayılır. Adam ertesi gün şehrin kuzeyinde bulunan karantina bölgesine nakledilir ancak 2 saat süren yolculuk sonrasında hayatını kaybeder. Bu olay üzerine, gemi ile irtibata geçen kişiler arasından tespit edilebilenler hemen karantinaya alınır. Süreç bir telgraf ile Kudüs'e rapor edilir ve trenle Kudüs'e varan *Lazaref* gemisi yolcularının dezenfekte edilmesi sağlanır. Laboratuvar araştırmaları sonucunda doktorlar bakterinin niteliği hakkında görüş birliğine varamazlar. Kudüs'e gönderilen dışkı örneklerini inceleyen İngiliz ve Rus doktorlar hastalığın kolera olmadığı, karantina bölgesinde görev yapan devlet doktorları ise (doktorlardan biri Alman vatandaşı Dr. Saad²⁵) kolera olduğu yönünde birbirinden farklı içeriğe sahip raporlar kaleme alırlar.²⁶

İngiliz ve Rus doktorların aksi yöndeki teşhisine rağmen, Yafa halkı yayılan söylentiler sonrasında hasta yolcunun ölümüne yol açan hastalığın kolera olduğuna kanaat getirir. Yerel bir Arap-Filistin gazetesi, ölen yolcunun koleraya yakalanmış olduğu yönünde bir haber yayınlar. Haber bir anda insanları, düzenli sefer yapan Rus gemisini boykot etmeye kıskırtan Anti-Rus bir atmosfer yaratır. Gazetede yer alan yazıda *Lazaref* adlı geminin kaptanının, hastalık taşıyan yolcuları gizlice gemiden karaya götürmeleri için kayıkçılara 2 Sterlin rüşvet verdiği iddiasına yer verilir. Böylece Rus kaptan öfkenin hedefi haline gelir. Bu haber üzerine Rusya konsolosu, haberlerin asılsız olduğunu açıklar. Açıklamasında, dışkı örneklerini inceleyen Kudüs'teki İngiliz ve Rus doktorların, ölen yolcunun kolera olmadığını rapor ettiklerini hatırlatır. *Lazaref*'in kaptanı ise iddiaların gerçeği yansıtmadığını, kendisi hakkındaki asılsız iddialara yer veren gazetenin editöründen şikâyetçi olduğunu, Türk yasalarına göre gerekli cezai işlemlerin uygulanması için kaymakamlığa başvurduğunu bildirir. Ruh sağlığının yerinde olmadığı gerekçesiyle yolcuyu gemiden indirdiğini ifade

25 Dr. Lamec Saad (1852-1931), Osmanlı Devleti'nde 30 yıl doktorluk hizmetinde bulunmuş Alman doktordur. Çok zorlu geçtiğini ifade ettiği görev süresi zarfında bulaşıcı hastalıklarla mücadelesini de konu alan ve başlığını "Türkiye'de 16 yıllık karantina doktorluğu" şeklinde Türkçe'ye çevirebileceğimiz kitabını 1913 yılında Berlin'de yayınlamıştır: Lamec Saad, *Sechzehn Jahre als Quarantänearzt in der Türkei* (Berlin: Dietrich Reimer (Ernst Vohsen), 1913).

26 Bericht von Dr. Brode, J.Nr.1166, Konstantinopel-408, Jaffa, den 8 September 1911.

eder. Buna göre yolcunun, gemide tuhaf hareketler yaparak, psikolojik rahatsızlığı olduğu şüphesini uyandırması sonrasında, diğer yolcuların huzurunu kaçırmaması için kaptan onu gemiden indirmiştir. Nihayet 4 Eylül'de, kaymakamlıkla ve İstanbul'la yapılan yazışmalar sonrasında hastalığın kolera olmadığı sonucuna varılır ve 6 Eylül'de İstanbul'dan gelen bir emirle karantina doktorlarından bu yönde yeni bir rapor hazırlamaları istenir. Yeni raporda; Ramazan ayında oruç tutmuş olan yaşlı yolcunun, mide bulantısı ile kusmasının sebebinin, dalgalı denizde geminin çalkalanması olduğu yazılır. Bitkin düşen yolcu karaya çıkar çıkmaz aç midesiyle sigara içmiş, engebeli arazide 2 saatlik yorucu bir yolculuğu kaldıramayarak hayatını kaybetmiştir. Ancak bu yeni rapor, yerel halkın endişesini gidermeye yetmez. Kolera söylentilerinin yarattığı panik sonrasında Rus gemisine yönelik sıkı karantina tedbirleri uygulanır. Rus konsolos, 5 Eylül'de *Lazaref* gemisinin güvertesinde, Yafa'ya inmek isteyen yolcuların, güvertede oluşturulan sağlık kontrol noktasından geçirileceğini açıklar.²⁷

Alman konsolos Dr. Brode yukarıdaki bütün açıklamalara rağmen ikna olmamıştır. Brode raporunda; “*yolcu madem koleraya yakalanmış değil de psikolojik hastaydı, kaptan neden Yafa'daki bir sağlık kuruluşunu bilgilendirmeden onu gemiden indirdi?*” sorusunu sorar. Ayrıca Rus konsolosun kendisine, Kudüs'teki İngiliz konsolosunun dostu olduğunu ve bu olayın kolera olmadığı iddiasının doğrulanmasında kendisinden güçlü bir destek gördüğünü ifade etmiş olması Brode'nin şüphelerini arttırmıştır. Zira dışkı örneklerini laboratuvarında inceleyerek bakterinin kolera olmadığı yönünde raporları kaleme alan iki doktordan biri Rus, diğeri İngiliz'dir. İngiltere'nin denizlerdeki yolcu ve posta trafiğini aksatacak söylentilerden zarar göreceği olması, örtbas şüphesini arttıran diğer bir faktördür. Türk hükümet yetkilileri, bu olay karşısında, hasta yolcuları gemiden karaya taşıyan kayıkçılara cezai işlem uygular. Ayrıca Rus hükümetinden, dezenfeksiyon işlemleri ve karantina tedbirlerinin masraflarını karşılaması talebinde bulunur. Türk yetkililerin, olayın duyulmasından hemen sonra sıkı karantina önlemleri almasına rağmen, Mısır hükümet yetkilileri hiçbir karantina önlemi almadan Rus *Lazaref* gemisinin Port Said limanına yanaşarak yolcuları indirmesine ve limandan ayrılmasına izin vermiştir. Dr. Brode, Türk yetkililerin hastalık şüphesi karşısındaki bu ciddi tavrını takdir ettiğini ifade etmiştir.²⁸

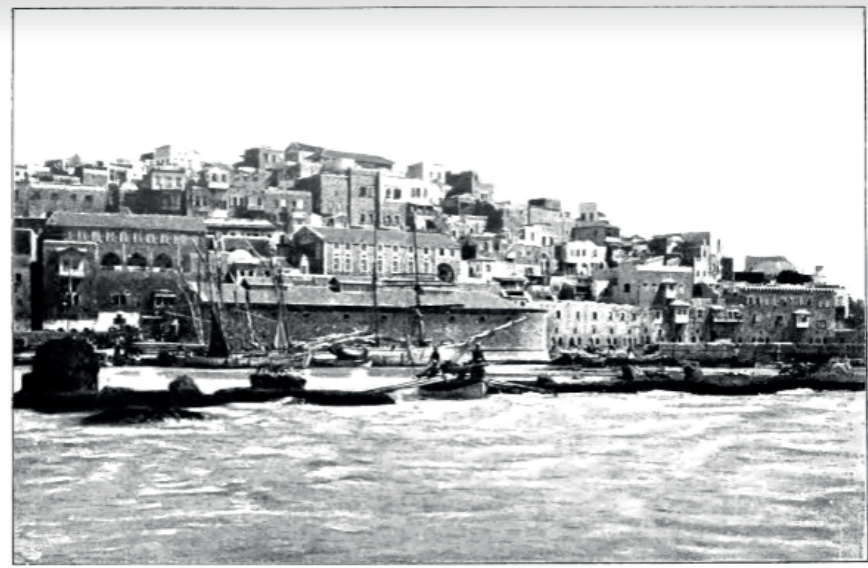
Kasım sonunda, Filistin bölgesinde uygulanan sıkı karantina tedbirlerinin yumuşatılması umulur. En son kolera teşhisi konulan 3 hastadan birinin 26 Kasım'da öldüğü, ancak diğer ikisinin iyileşmekte olduğu rapor edilir. Bu sevindirici durum, salgının sonuna geldiği yönündeki umutları artırır.²⁹ Ancak umutlanmak için henüz çok erkendir. Ayrıca Yafa'da korkulan tek salgın kolera değildir. Konsolos Brode, birkaç gün sonraki raporunda İstanbul Alman büyükelçiliğine, Yafa'nın yaklaşık 10 km kuzeyinde bulunan Yahudiye köyünde Sığır

27 Bericht von Dr. Brode, J.Nr.1166, Konstantinopel-408, Jaffa, den 8 September 1911.

28 Bericht von Dr. Brode, J.Nr.1166, Konstantinopel-408, Jaffa, den 8 September 1911.

29 Bericht von Dr. Brode, J.Nr.1570, Konstantinopel-408, Jaffa, den 29 November 1911.

vebası³⁰ görüldüğünü yazar. Karantina doktorundan aldığı bilgiye göre devlet veterineri elindeki bütün serum ve aşıları toplayarak Alman kolonisi *Wilhelma*'daki köylülere teslim etmiştir.³¹ Brode'nin bu raporu ayrıntı içermez, ancak korkuya yol açan salgın hastalıkların sadece insanlarla sınırlı olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

JAFFA.

Yirminci yüzyılın başında Yafa'dan bir görüntü³²

Hayfa'da Kolera

Yafa'nın yaklaşık 100 km kuzeyinde yer alan Hayfa'da da aynı dönemde kolera korkusu hüküm sürmüştür. Krüger, İstanbul Alman büyükelçiliğinden, Avrupa'ya gidecek postaların dezenfeksiyonu için Hicaz demiryolu üzerinden acil dezenfeksiyon malzemesi

30 Sığır vebası (Rinderpest, Malkıran ya da Çor), son derece ölümcül ve bulaşıcı olan viral bir hayvan hastalığıdır. Hayvanlarda sindirim kanalı mukozasında şiddetli ülseratif ve hemorajik lezyonlarla karakterizedir. Hastalık genel durgunluk, bitkinlik, halsizlik, iştahsızlık, yüksek ateş, gözyaşı, burun ve salya akıntısı gibi belirtilerle birden ortaya çıkar. 3 gün içinde bütün sindirim kanalında şiddetli nekrotik ve ülserli yangı şekillenir. 4. günde başlayan çok şiddetli ishal sonucu hayvan birkaç gün içinde ölüme sürüklenir. Ahırdaki hayvanların tümü hastalanır ve hemen hemen hepsi öldüğü için sığırların en öldürücü ve en bulaşıcı hastalığıdır. 8 Ağustos 2011'de Birleşmiş Milletlerde yapılan törende insanlardaki çiçek hastalığından sonra bu hastalığın dünyadan silinen ikinci hastalık olduğu ilan edilmiştir.

31 Bericht von Dr. Brode, J.Nr.1171, PAAA, Konstantinopel-408, Jaffa, den 11 September 1911.

32 Saad, *Sechzehn Jahre als Quarantänearzt*, 297.

gönderilmesini ister. Zira, halihazırda postalar, dezenfeksiyon işlemi için Yafa'ya veya Beyrut'a gönderilmekte ve bu da zaman kaybına sebep olmaktadır. Konsolos Hardegg, önemi giderek artan Hayfa limanında dezenfeksiyon imkânına sahip olunursa hem zaman hem para tasarrufu yapılabileceğini vurgular. Ayrıca Hacıların en sık kullandığı limanın Hayfa olduğunu, 1911 için Hayfa üzerinden Mekke'ye gidecek hacı sayısının tahmini 5.000'i bulacağını belirtir. Bundan başka Hicaz demiryolu ile Beyrut-Şam üzerinden seyahat eden yaklaşık 35.000 kişinin daha Hayfa'dan geçmeleri beklenmektedir. Hardegg, insan trafiğinin bu kadar yoğun olmasının, Hayfa'da karantina önlemlerinin alınmasını zorunlu kıldığını ve bunun için dezenfeksiyon malzemelerinin acil gönderilmesi gerektiğini belirtir.³³

Tiberya'da Kolera

Liman kenti Hayfa'nın 60 km doğusundaki küçük bir kasaba olan, çoğunluğu yoksul Yahudilerden oluşan yaklaşık 9.000 kişilik nüfusa sahip Tiberya'da, 1912 Aralık sonunda 21'i ölümle sonuçlanan 50 kolera vakası rapor edilir. Sağlık altyapısı yetersiz olan Tiberya'da bu olay üzerine 5 günlük karantina ilan edilir.³⁴ Sıkı karantina tedbirlerine rağmen Tiberya'dan gelen Yahudi bir kadının kolera yüzünden öldüğü haberi Hayfa'da endişeye yol açar.³⁵ 21 Ocak 1913'te yeni bir vaka ile karşılaşılmadığı, dolayısıyla Tiberya'da uygulanan karantinaya son verildiği belirtilir. Resmi rakamlara göre, salgının ilk görüldüğü günden 1913 Ocak sonuna kadar Tiberya'da 129 kişiden 68'i kolera yüzünden hayatını kaybetmiştir.³⁶

Halep'te Kolera

Halep, liman kentlerine demir ve kara yolları ile bağlantılı ve insan trafiğinin yoğun olduğu bir kent olmasından dolayı bulaşıcı hastalıkların uğrak yeridir. 1911 Eylül başında Şam'dan gelen bir kişinin Halep pazarından aldığı balık ve meyveleri yedikten 5 gün sonra, 6 Eylül 1911'de, koleradan hayatını kaybettiği rapor edilir. Bu haberin duyulması, kentte bir panik havasının doğmasına yol açar.³⁷ Birkaç ay sonra, 23-25 Ocak 1912'de 5 kişi daha koleradan ölünce, sağlık komisyonu resmi olarak Halep'te karantina uygulamasının başlatıldığını açıklar.³⁸ Mart ortalarına kadar uygulanan sıkı karantina tedbirlerine 16 Mart'ta son verilir. Ancak Halep vilayeti sınırlarındaki İskenderun ve Antakya'da kolera vakaları görülmüştür. 11 Nisan'da Antakya'da, 17 Mayıs'ta Halep'te, Haziran başında ise İskenderun'da yeni kolera vakaları rapor edilir.³⁹ 1912 Haziran başında İskenderun'da 2 kişi koleradan hayatını

33 Bericht von Löytved Hardegg, J.Nr. 2042, PAAA, Konstantinopel-408, Haifa, den 23 September 1911.

34 Bericht von Löytved Hardegg, J.Nr. 2678, PAAA, Konstantinopel-408, Haifa, den 13 Dezember 1912.

35 Bericht von Löytved Hardegg, J.Nr. 2744, PAAA, Konstantinopel-408, Haifa, den 23 Dezember 1912.

36 Bericht von Löytved Hardegg, J.Nr. 233, PAAA, Konstantinopel-408, Haifa, den 21 Januar 1913.

37 Bericht von Rössler, J.Nr. 1878, PAAA, Konstantinopel-408, Aleppo, den 9 September 1911.

38 Bericht von Rössler, J.Nr. 158, PAAA, Konstantinopel-408, Aleppo, den 26 Januar 1912.

39 Bericht von Rössler, J.Nr: 833, PAAA, Konstantinopel-408, Aleppo, den 20 Mai 1912.

kaybeder.⁴⁰ İskenderun'da vakalar ve ölümler 1912 sonuna kadar hızla artar.⁴¹ Ancak Aralık 1912'de İskenderun'da kolera salgınının -şimdilik- sonlandığı rapor edilmiştir.⁴²

Beyrut ve Şam'da Kolera

1912 sonlarında Halep civarında yeniden görülmeye başlayan salgın, kısa sürede güneye doğru yayılmıştır. Şam koleranın yoğun görüldüğü bir kent haline gelir. Şam ile sıkı ilişkisi olan Beyrut, 2 ölümlerle sonuçlanan kolera vakasından sonra önlemleri sıkılaştırma yoluna gider. Beyrut-Şam demir yolu seferleri durdurulur ve Şam'dan gelenlere 5 günlük karantinaya girme şartı getirilir. Bunu duyan Mısır, benzer bir karantinayı Beyrut'tan gelenlere karşı uygulama kararı alır.⁴³

Adana'da Kolera

Bağdat demiryolu hattının önemli duraklarından biri olan Adana ve çevresinde de kolera salgını etkili olmuştur. Osmaniye-Toprakkale'de, Bağdat demiryolu şantiyesinde çalışanlardan günlük 3-4 işçinin koleradan öldüğü rapor edilir. Şantiyede görevli Alman mühendis Winkler, işçilerin paniğe kapılıp işi bırakmamaları için gittikçe artan ölüm oranlarının gizlendiğini ve gerçek rakamların açıklanmadığını düşünmektedir. Bağdat Demiryolu Şirketi yetkilisi Winkler, şantiyedeki ölümlerden sonra konuyu Adana valiliğine ileterek acil yardım talebinde bulunur. Adana valiliği elindeki kıt imkânlarla yardımcı olmaya çalışır. Ancak valiliğin bekçi olarak 2 jandarma göndermesi dışında etkili bir müdahalesi olamayınca Winkler, Adana Alman konsolosluğuna başvurarak yardım ister. Eldeki yetersiz imkanlarla şantiyede kurulan izolasyon çadırlarına alınan hasta işçiler, karantina kurallarını hiçe sayarak akşam karanlığında çadırları terk ederler. Bunun üzerine valiliğin görevlendirdiği 2 jandarma, çadırların önünde nöbet tutar. Mühendis Winkler, nöbet tutan iki jandarmanın firarları önlemekte ya yetersiz ya da isteksiz olduklarından şikâyet etmektedir. Firara teşebbüs edenlere karşı silah kullanmayı önermesine rağmen bu öneri askerler tarafından uygulanmaz. Diğer yandan sağlıklı işçiler, karantina önlemlerini ciddiye almaz ve hasta arkadaşlarını izolasyon çadırlarında ziyaret ederler. Winkler, Adana konsolosluğuna durumun vahim olduğunu, hemen önlem alınmazsa hastalığın hızla yayılacağını ve bütün ülkenin yeni bir salgın dalgasıyla karşılaşacağını açıklar. Zira hastalık taşıyan işçiler, şantiyeden ayrılarak civar illere, memleketlerine doğru (Maraş, Harput, Diyarbakır, Erzurum, Osmaniye, Adana...) yola koyulmuşlardır bile...⁴⁴

40 Bericht von Rössler, J.Nr: 922, PAAA, Konstantinopel-408, Aleppo, den 8 Juni 1912.

41 Bericht von Bergfeld, J.Nr: 1780, PAAA, Konstantinopel-408, Aleppo, den 8 November 1912.

42 Bericht von Bergfeld, J.Nr: 1965, PAAA, Konstantinopel-408, Aleppo, den 6 Dezember 1912.

43 Bericht aus Beirut, J.Nr: 2836, PAAA, Konstantinopel-408, Beirut, den 12 September 1912.

44 Herr Oberingenieur Winkler, der Vorstand der II. Bauabteilung, "Cholera-Epidemie", Gesellschaft für den Bau von Eisenbahnen in der Türkei, Bau der Bagdadbahn Der Vorstand der Bauabteilung II, PAAA, Konstantinopel-408, Adana, den 16 Dezember 1911.

DIE QUARANTAHEBARACKE FÜR REISENDE IN BOZANTL.

Adana-Pozantı'da karantina istasyonları⁴⁵

Hanya'da (Girit) Kolera

1911 Eylül'ünde Yafa'da kolera söylentilerinin yayıldığı günlerde Girit adasındaki Hanya kentinden kolera salgını haberi gelir. Yine bir gemi ile Hanya'ya gelen bir kadın yolcunun kolera belirtileri gösterdikten hemen sonra öldüğü bildirilir. Ancak İngiliz liman doktoru, hastalığa sıradan bir bağırsak rahatsızlığı teşhisini koyar. İstanbul'da faaliyet gösteren uluslararası sağlık komitesinin kararları, aslında böylesi durumlarda, ticaret ve yolcu gemilerini karantina uygulamaya zorunlu kılmaktadır. Buna rağmen Hanya limanında bu kurallar göz ardı edilir ve hiçbir önlem alınmadan gemilerin Girit'teki limanlara yanaşmasına izin verilir. Bu durum yerel halkta büyük bir huzursuzluk doğmasına yol açar.⁴⁶

Yunanistan hükümeti benzer bir durumla karşılaşmamak için, Hanya limanında kadın yolcunun ölümüyle sonuçlanan bir kolera vakası görüldüğü duyumunun alınmasından hemen sonra, derhal Girit limanlarından gelen bütün gemilere 2 günlük karantina uygulanacağını duyurur. Yerel hükümetin karar almakta geç kaldığını düşünen Hanya halkı, çok sayıda Müslüman yolcunun kolera salgınından sakınmak amacıyla Selanik ve İzmir'den, Girit'e gelmek üzere oldukları bilgisi karşısında 5 Eylül'de acil bir toplantı düzenler. Toplantıdan -- İstanbul'daki uluslararası sağlık komitesinden henüz bir karantina kararı çıkmamış olmasına

45 Saad, *Sechzehn Jahre als Quarantänearzt*, 313.

46 Bericht von Krüger, J.Nr.294, PAAA, Konstantinopel-408, Canea, den 11 September 1911.

rağmen -- Hanya, Kandiye ve Resmo limanlarında karantina istasyonları kurulması, hiçbir geminin karantinaya girmeden yolcu indirmesine izin verilmemesi, karantınayı reddederek gemiden inmekte ısrarcı olan yolcuların, gerekirse şiddet kullanarak engellenmesi kararı çıkar. Girit yerel hükümet başkanı Kunduros, yabancı devlet konsoloslarına Hanya halkının protestosuna müdahale etmeyeceğini bildirir. Bu tavrı, halkın kararına örtülü bir destek verdiğini göstermektedir. Bu karardan ilk etkileneler, bir İtalyan ve bir Avusturya gemisi olur. Trieste limanından gelen Avusturyalı *Lloyd* gemisinin yolcu indirmesine izin verilmez. Gemi kaptanı, sadece postasını teslim ederek limandan ayrılır.⁴⁷ Bunun üzerine 4 garantör devlet, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve Rusya konsolosları 10 Eylül'de yerel Girit hükümetine ortak bir nota gönderir ve Hanya halkını sağduyulu davranmaya davet eder. Kunduros başkanlığındaki yerel hükümet notaya verdiği cevapta, 1902'deki salgının yıkıcı sonuçlarını hatırlatır ve halkın haklı tepkisine karşı bir tavır almasının söz konusu olmadığını yineler. Benzer bir notayı Avusturya-Macaristan da vererek Girit hükümetine İstanbul'daki uluslararası sağlık komitesinin karantina yönünde bir kararı olmamasına rağmen, karantina tedbirlerinin yürürlüğe konmasını doğru bulmadığını, deniz trafiğini aksatacak eylemlerden kaçınılması gerektiğini bildirir. Başkan Kunduros geri adım atmaz ve cevabında, kolera salgınının bulunduğu kentlerin limanlarından gelen gemilerin, 5 günlük karantina şartına uyduktan sonra Girit limanlarını kullanmalarına izin verileceğini belirtir.⁴⁸

İzmir'de Kolera

İzmir, 1911'de kolera'nın en çok görüldüğü liman şehirlerinden biri haline gelir. Bir haftalık sürede (11-17 Eylül 1911) 30'u ölümlü sonuçlanan 50 kolera vakası rapor edilir. Almanya'nın İzmir konsolosu, 11 Eylül öncesine ilişkin bir oran vermemekle beraber bu rakamın bir hafta önceki orana kıyasla çok az olduğunu belirterek kolera vakalarındaki ani düşüşe dikkat çekmiş, böylece önceki haftalarda yüzlerce ölümlü vakaya işaret etmiştir. Konsolos koleradan başka, bir bulaşıcı hastalık haberini daha rapor eder. Buna göre, Mersin limanından karantina altındaki İzmir-Klazomenai limanına gelen Amerikan bayraklı bir kıyı vapurunda, karantina kontrolü sırasında Alman posta memuruna veba tanısı konmuştur. Bubonik veba⁴⁹ teşhisi konan hasta birkaç gün sonra (17 Eylül) hayatını kaybeder. Haberin duyulmasından sonra, zaten kolera ile boğuşan İzmir halkı büyük bir endişeye kapılır. Alman postası baştan sona dezenfekte edilir. Bu haber karşısında Dr. Aristidi Paşa (1862-1938) başkanlığındaki sağlık komitesi, sağlık tedbirlerini sıkılaştırma kararı alır.⁵⁰ Yapılan resmî açıklamada ölen posta memurunun iş arkadaşına da veba bulaştırdığı açıklanır. 23 Eylül'de yapılan resmî açıklamada 17 kolera

47 Bericht von Krüger, J.Nr.285, PAAA, Konstantinopel-408, Canea, den 7 September 1911.

48 Bericht von Krüger, J.Nr. 298, PAAA, Konstantinopel-408, Canea, den 23 September 1911.

49 Bubonik veba (Hıyarıklı veba) veba hastalığının en yaygın biçimidir. Hastalığa *Yersinia pestis* adı verilen enterobakteri neden olur. Bakteri vücuda girdikten sonra 3 ila 8 gün içinde etkisini gösterir. Belirtileri, yüksek ateş, üşüme duygusu, baş ağrısı, ishal ve bubo adı verilen lenf bezi şişmeleridir.

50 Bericht von Hueber, Jr. Nr, 2924, PAAA, Konstantinopel-408, Smyrna, den 18 September 1911.

vakasının daha tespit edildiği, bu hastalardan 9'unun öldüğü ve gerekli tedbirlerin alınmaya devam ettiği açıklanır.⁵¹ 20 Ekim'deki resmî açıklamada, İzmir'de birkaç haftadır yeni veba ve kolera vakalarının görülmediği, ancak Aydın'dan az da olsa birkaç kolera haberi geldiği, ayrıca Osmanlı'nın çeşitli bölgelerinde kolera haberlerinin gelmeye devam ettiği, dolayısıyla İzmir'de kolera sonlandığını söylemek için erken olduğu belirtilir.⁵²

Kolera 1913 yazında İzmir'de yeniden ortaya çıkar. Civar illerden ve Balkanlardan İzmir'e gelen 15 kişiye kolera teşhisi konmuştur. Balkan savaşı dolayısıyla yurtlarından sürülen insanların salgını tetikleyeceğine ve acil tedbir alınmasının gerekliliğine dikkat çekilir.⁵³ Bunun üzerine İzmir'de karantina tedbirleri yeniden sıkılaştırılır. Salgının askerler arasında yayılmasından korkulduğundan, 19 Ocak 1914'te İzmir-Klazomenai limanına yanaşan *İttihad* adlı gemideki 700 askere 5 günlük karantina uygulanır.⁵⁴

Selanik ve Çanakkale'de Kolera

Kolera'nın 1911'de hızlı ilerleyişi ve kısa sürede onlarca insanın hayatını kaybetmesi karşısında, Selanik'te bir tür seferberlik başlatılır ve sıkı karantina tedbirlerine başvurulur. Ege denizinin önemli liman kenti Selanik'te kolera ile mücadele için sıhhiye müfettişi Tevfik Rüştü Bey başkanlığında toplantılar düzenlenir ve *müdafaa heyetleri* kurulması için bir komisyon oluşturulur.⁵⁵ Salgın Selanik'te 1911 Ekim ayında durur ve bir ay sonra son bulur.⁵⁶ Ancak dış etkilere açık bir liman kenti olan Selanik, en ufak bir salgın şüphesinde tedbiri elden bırakmaz. Zira kolera söylentileri üzerine 1913 Mart sonunda, İskenderiye'den gelen yolcular için yolculuk süresinin dâhil olduğu 3 günlük karantina uygulanacağı duyurulur.⁵⁷

Ege ve Marmara denizini birbirine bağlayan Çanakkale'de 14 Ocak 1914'te kolera vakaları rapor edilir. Bazı askerlerin koleraya yakalanması, bütün bir garnizonun korkuya kapılmasına sebep olur. Hastalığa yakalanan üç asker, askeri hastanede tedavi altına alınır. Ancak tedavi sonuç vermez ve askerler birkaç gün içinde hayatlarını kaybederler.⁵⁸ Hemen ardından Çanakkale'de de sıkı karantina tedbirleri uygulanır. İyi haber Şubat ayı ortasında gelir. Karantina tedbirlerinin uygulanmasından bu yana 14 gün geçmiş olmasına rağmen, henüz yeni bir kolera vakası kaydedilmeyince Çanakkale'de karantina uygulamasına son verildiği duyurulur.⁵⁹

51 Bericht von Hueber, Jr. Nr. 2995, PAAA, Konstantinopel-408, Smyrna, den 25 September 1911.

52 Bericht von Hueber, Jr. Nr. 3370, PAAA, Konstantinopel-408, Smyrna, den 20 Oktober 1911.

53 Bericht von Hueber, Jr. Nr. 3158, PAAA, Konstantinopel-408, Smyrna, den 6 August 1913.

54 Informations Sanitaires, Movement des Troupes et des Émigrés, No:51, PAAA, Konstantinopel-408, Constantinople, le 20 janvier 1914.

55 Odabaşı, "Selanik 1910-1911," 58.

56 Odabaşı, "Selanik 1910-1911," 63.

57 Bericht aus Salonik, J.Nr. 1556, PAAA, Konstantinopel-408, Salonik, den 27 März 1913.

58 Informations Sanitaires, No: 40-42, PAAA, Konstantinopel-408, Dardanelles, le 15-16 Janvier 1914.

59 Bericht von Mertens, Bericht No: 66, J.Nr:1640, PAAA, Konstantinopel-408, Konstantinopel, den 16 Februar 1914.

Trabzon'da Kolera ve Veba

Konsolosluk raporlarında yer alan tek salgın kolera değildir. 1913 sonbaharında Trabzon'da veba salgınının sonlandığını bildiren bir rapor, koleranın yanı sıra diğer salgın hastalıkların da kentleri tehdit ettiğini göstermektedir. Trabzon'da Ekim başında veba teşhisi konulan 12 kişiden 2'si hayatını kaybetmiştir.⁶⁰ Veba tehdidi henüz sonlanmamışken, Ocak 1914'te Trabzon'da koleraya yakalanan 7 kişiden 5'inin hayatını kaybettiği bildirilir. Aslında salgından etkilenenlerin açıklanan rakamların çok üstünde olduğu ve hastalığın askerlerin arasında da yayıldığı bilindiği halde gerçek rakamların gizlendiği bildirilir.⁶¹ Söylentiler Trabzon'da hızla yayılır. Yetkililer, Trabzon ticaretinin bu haberlerden kötü etkilenmesinden çekindikleri için, uluslararası sağlık komitesinin bu tür durumlarda karantina uygulanmasını zorunlu tutan prensip kararına rağmen, karantina ilan etmezler. Alman konsolos Bergfeld, 1910'da yaşanan bölgesel salgını örnek göstererek, salgının 1914'e kadar sağlık koşullarında herhangi bir iyileşme görülmeyen Trabzon'da daha da hızlı yayılacağı uyarısını yapmıştır. Zira bölgenin nemli ve soğuk havası ile sağlık teşkilatının zayıf oluşunun, 1910'daki bölgesel salgının hızla yayılmasına hizmet etmiş olduğunu hatırlatır.⁶²

Sonuç

Balkanlardan Kafkasya'ya ve Ortadoğu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı İmparatorluğu'nun kentlerinde koleranın ilk görüldüğü yer ve yol açtığı kayıplara ilişkin tutulan istatistiklerin kesinliği tartışmaya açıktır. Zira hastalığın ilk olarak hangi kentte görüldüğü ve gerçekte kaç kişinin öldüğünü kesin bir dille iddia etmek, dönemin koşulları düşünüldüğünde oldukça güçtür. Birçok akademik çalışmada değişken ölüm oranları ve salgınlarla ilgili ortalama bilgilerin sunulması bu alanda kesin bir dille konuşmanın zorluğunu ortaya koymaktadır. Koleranın imparatorluğun en doğusunda görüldükten birkaç gün sonra en batısındaki bir liman kentinde ortaya çıkmış olması, aynı anda hem kara hem deniz yoluyla yayılan mikrobun birçok yerden giriş yapmış olabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Ancak kesin olan şudur ki, kolera, 1911-1914 arasında imparatorluğun en ücra kentlerinde görüldüğü gibi, İstanbul, İzmir, Selanik, Hayfa, Hanya, Samsun, Trabzon gibi işlek limanlarda veya Şam, Halep, Adana gibi demiryoluna sahip görece büyük kentlerde görülmüş ve can kaybına yol açmıştır.

Osmanlı Devleti'nde hastalığın ilk kez görüldüğü 1831 tarihinden itibaren salgın karşısında alınacak önlemler görüşülmüş, ilgili sağlık komisyonları kurularak karantina uygulamasına geçilmiştir. Ancak hastalığın geniş bir coğrafyaya yayılması ve dönemin hijyen koşullarının hastalığın bulaşmasını engellemek için yetersiz olması karşısında çoğu zaman çaresiz

60 Bericht von Bergfeld, J.Nr. 509, PAAA, Konstantinopel-408, Trapezunt, den 11 Oktober 1913.

61 Bericht von Bergfeld, J.Nr. 32, PAAA, Konstantinopel-408, Trapezunt, den 12 Januar 1914.

62 Bericht von Bergfeld, J.Nr. 35, PAAA, Konstantinopel-408, Trapezunt, den 13 Januar 1914.

kalınmış, salgının önüne geçilememiştir. Raporlardaki kayıtlar, yerel Osmanlı yöneticilerinin, yetersiz sağlık altyapısına rağmen, salgından korunmak için mevcut imkânlar dâhilinde tedbirler almaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Ancak kimi kentlerde yerel halk, alınan önlemleri yetersiz bulunca inisiyatifini ele alarak, örneğin bulaşıcı hastalık taşıdığı varsayılan bir geminin yanaşmasına ve yolcu indirmesine şiddetle karşı çıkabilmiştir. Yöneticiler, bazı durumlarda yerel halkın paniğe kapılmasını ve kaotik bir ortamın doğmasını önlemek amacıyla yanı sıra, özellikle deniz ticaretinin ve trafiğinin aksayarak maddi kayıpların önüne geçmek adına salgın haberleri ile ilgili gerçekleri manipüle etmişler veya halktan gizlenmeye çalışmışlardır. Ayrıca Akdeniz’de deniz taşımacılığında rol üstlenen ülkelerin konsoloslukları da devreye girerek deniz trafiğini aksatacak adımların atılmasını engellemeye çalışmışlardır. Bu çerçevede Yafa ve Hanya’da olduğu gibi kimi zaman kolera’yı görmezden gelerek, yolcu ve yük gemilerinin rutin seferlerine devam etmeleri için lobi faaliyeti yürütmüşlerdir.

Salgın sırasında farklı kentlerde görev yapan Almanların, Almanya’dan dezenfeksiyon ve tıbbi malzemeleri sağlamaya çalıştıkları olmuştur. İlk görüldüğü andan itibaren, yerel halk paniğe kapılarak korku ve çaresizlik içerisinde hastalığı, ilahi bir yardım ile veya tıbbi önlemlerle yenmeyi ummuştur. Bitti sanılırken, başka bir kentten gelen yeni bir vaka haberi halkı ve hükümet yetkililerini paniğe sürüklemeye devam etmiştir. Aynı dönemde kolera gibi tehlikeli diğer bir bulaşıcı hastalık olan vebanın da halk sağlığını tehdit etmeye devam ettiği anlaşılmaktadır.

Yıllarca devam eden kolera, bazen aylarca süren karantina uygulamalarına rağmen, mevcut imkânların yetersizliği yüzünden tamamıyla sonlandırılmamış, insan kayıplarının önüne geçilememiştir. Bu durum yolcu ve posta taşıyan gemilerin seferlerinin aksamasına bağlı olarak ticari kayıplara da yol açmıştır. Karantina kuralları sıkı uygulandığı halde, hastalığın bulaştığı kimi insanların gizlice karantina çadırlarını terk ettiği veya sağlıklı insanların girmeleri yasak olan karantina çadırlarında yatan hastaları ziyaret ettiği olmuştur. Kısıtlamalara ve kimi zaman polisiye önlemlere rağmen, bazı sorumsuz insanlar yasakları dikkate almayarak veya bilinçsizce kuralları önemsemeyerek, bir kentten diğerine yolculuk yapmışlar, böylece hastalığın daha hızlı yayılmasına hizmet etmişlerdir. Salgının karşısında alınması gereken önlemleri dikkate almayan bu tür sorumsuz davranışların, aradan bir yüzyılı aşkın bir zaman geçmesine rağmen, COVID-19 salgınının günlük yaşamı felç ettiği 2020’li yılların dünyasında hâlâ yaşanıyor olması düşündürücüdür.

Yirminci yüzyılın başlarında sürgün ve savaşlarla yaşanan büyük insan kayıplarına, kolera, grip veya veba gibi diğer bulaşıcı hastalıklardan ölenler de eklenmiş, salgın dönemlerinde adeta bir insanlık dramı yaşanmıştır. Osmanlı coğrafyasında 1910’da şiddetlenen kolera salgını, bütün önlemlere, beklentilere ve dualara rağmen hızla yayılmış, yıllarca devam etmiş, Balkan ve I. Dünya savaşları süresince mültecilerin ve askerlerin arasında gizli bir düşman gibi can almaya devam etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

Politische Archiv des Auswärtiges Amt, Bundesrepublik Deutschland, Berlin

Bericht aus Beirut, J.Nr: 2836, PAAA, Konstantinopel-408, Beirut, den 12 September 1912.

Bericht aus Salonik, J.Nr. 1556, PAAA, Konstantinopel-408, Salonik, den 27 März 1913.

Bericht von Bergfeld, J.Nr. 32, PAAA, Konstantinopel-408, Trapezunt, den 12 Januar 1914.

Bericht von Bergfeld, J.Nr. 35, PAAA, Konstantinopel-408, Trapezunt, den 13 Januar 1914.

Bericht von Bergfeld, J.Nr. 509, PAAA, Konstantinopel-408, Trapezunt, den 11 Oktober 1913.

Bericht von Bergfeld, J.Nr: 1780, PAAA, Konstantinopel-408, Aleppo, den 8 November 1912.

Bericht von Bergfeld, J.Nr: 1965, PAAA, Konstantinopel-408, Aleppo, den 6 Dezember 1912.

Bericht von Dr. Brode, J.Nr.1166, Konstantinopel-408, Jaffa, den 8 September 1911.

Bericht von Dr. Brode, J.Nr.1171, PAAA, Konstantinopel-408, Jaffa, den 11 September 1911.

Bericht von Dr. Brode, J.Nr.1570, Konstantinopel-408, Jaffa, den 29 November 1911.

Bericht von Hueber, Jr. Nr, 2924, PAAA, Konstantinopel-408, Smyrna, den 18 September 1911.

Bericht von Hueber, Jr. Nr, 2995, PAAA, Konstantinopel-408, Smyrna, den 25 September 1911.

Bericht von Hueber, Jr. Nr. 3158, PAAA, Konstantinopel-408, Smyrna, den 6 August 1913.

Bericht von Hueber, Jr. Nr. 3370, PAAA, Konstantinopel-408, Smyrna, den 20 Oktober 1911.

Bericht von Krüger, J.Nr. 298, PAAA, Konstantinopel-408, Canea, den 23 September 1911.

Bericht von Krüger, J.Nr.285, PAAA, Konstantinopel-408, Canea, den 7 September 1911.

Bericht von Krüger, J.Nr.294, PAAA, Konstantinopel-408, Canea, den 11 September 1911.

Bericht von Löytved Hardegg, J.Nr. 2042, PAAA, Konstantinopel-408, Haifa, den 23 September 1911.

Bericht von Löytved Hardegg, J.Nr. 233, PAAA, Konstantinopel-408, Haifa, den 21 Januar 1913.

Bericht von Löytved Hardegg, J.Nr. 2678, PAAA, Konstantinopel-408, Haifa, den 13 Dezember 1912.

Bericht von Löytved Hardegg, J.Nr. 2744, PAAA, Konstantinopel-408, Haifa, den 23 Dezember 1912.

Bericht von Mertens, Bericht No: 66, J. Nr:1640, PAAA, Konstantinopel-408, Konstantinopel, den 16 Februar 1914.

Bericht von Rössler, J.Nr. 1878, PAAA, Konstantinopel-408, Aleppo, den 9 September 1911.

Bericht von Rössler, J.Nr.158, PAAA, Konstantinopel-408, Aleppo, den 26 Januar 1912.

Bericht von Rössler, J.Nr: 833, PAAA, Konstantinopel-408, Aleppo, den 20 Mai 1912.

Bericht von Rössler, J.Nr: 922, PAAA, Konstantinopel-408, Aleppo, den 8 Juni 1912.

Herr Oberingeneur Winkler, der Vorstand der II. Bauabteilung, "Cholera-Epidemie", Gesellschaft für den Bau von Eisenbahnen in der Türkei, Bau der Bagdadbahn Der Vorstand der Bauabteilung II, PAAA, Konstantinopel-408, Adana, den 16 Dezember 1911.

Informastions Sanitaires, No:40-42, PAAA, Konstantinopel-408, Dardanelles, le 15-16 Janvier 1914.

Informations Sanitaires, Movement des Troupes et des Émigrés, No:51, PAAA, Konstantinopel-408, Constantinople, le 20 janvier 1914.

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

Barua, Dhiman. "History of Cholera," *Cholera*, yayına hazırlayanlar Dhiman Barua ve William B. Greenough III içinde, 2-15. New York: Plenum Medical Book Company, 1992.

Childs, William John. *Yürüyerek Anadolu, Samsun-Halep, 1911-1912*. Çeviren Füsün Tayanç ve Tunç Tayanç. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.

Çalık, Ramazan ve Muzaffer Tepekaya, "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı 16 (2006): 205-228.

Emgili, Fahriye. "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Siyasetinde Sıtma Mücadelesinin Önemi." *The Journal of Academic Social Science Studies* Sayı 50 (2016): 297-318.

Karaimamoğlu, Tolga. "Kara Ölüm Veba Salgını ve Ortaçağ İngiltere'sine Etkileri." *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, 37 (2016): 591-610.

Kuneralp, Sinan. "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera." Çeviren Münir Atalar, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* Sayı 7 (1996): 497-511.

Odabaşı, İ. Arda. "Selanik 1910-1911: Kolera Salgınları, Kahraman Bir Doktor, Yahudi İşçilerin İsyanı ve Serseri Gazeteciler." *Toplumsal Tarih* Sayı 296 (Ağustos 2018): 56-63.

Özdemir, Hikmet. *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005.

Saad, Lamec. *Sechzehn Jahre als Quarantäneartz in der Türkei*. Berlin: Dietrich Reimer (Ernst Vohsen), 1913.

Sarıyıldız, Gülden. *Hicaz Karantina Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996.

Yıldırım, Nuran. "İstanbul Boğazı'nda Karantina Uygulamaları." *Yeni Deniz Mecmuası* (1 Mart 2016): 45-61.

Yıldırım, Nuran. "Kolera ve İstanbul Suları." *Toplumsal Tarih* Sayı 145 (Ocak 2006): 2-11.

Yıldırım, Nuran. "Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamaları. Karantina istemeyük!" *Toplumsal Tarih* Sayı 150 (Haziran 2006): 18-27.

Yıldırım, Nuran. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 5: 1320-1338. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Yıldız, Emrah. "Arşiv Belgeleri Işığında Mersin'de Salgın Hastalıklar (19. Yüzyıl)." *Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi*, yayına hazırlayanlar Tülin Selvi Ünlü ve Züheyra Sara Belge içinde 81-91. Mersin: Mersin Üniversitesi, 2013.

Elektronik Kaynaklar /Electronic Sources

Schulze-Tanielian, Melanie, *Disease and Public Health (Ottoman Empire/Middle East)*. Erişim tarihi: 9.6.20 <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/disease_and_public_health_ottoman_empiremiddle_east>

Türkiye’de Kültür Varlıkları Konservasyonunun Öncü Kurum ve Kişileri: Kimyahane ve İki Uzmanı Nurettin Akbulut ve Hadi Tamer

A Pioneering Institution and Two Experts in the Conservation of Cultural Assets of Turkey: Kimyahane, Nurettin Akbulut, and Hadi Tamer

Vildan Yarılgas¹

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul, Türkiye

ORCID: V.Y. 0000-0002-6851-4484

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Vildan Yarılgas,

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Doktora Programı, İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: vildan.yarligas@outlook.com

Başvuru/Submitted: 06.05.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

06.10.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

03.10.2020

Kabul/Accepted: 06.11.2020

Atıf/Citation: Yarılgas, Vildan. "Türkiye’de Kültür Varlıkları Konservasyonunun Öncü Kurum ve Kişileri: Kimyahane ve İki Uzmanı Nurettin Akbulut ve Hadi Tamer." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 1 (2021): 121-138. <https://doi.org/10.26650/oba.733425>

ÖZ

Türkiye’de arkeolojik kazılardan elde edilen ve müzelerde bulunan kültür varlıklarının restorasyon ve konservasyonunun tarihi araştırıldığında, ilk onarım faaliyetlerinin Osman Hamdi Bey’in müdür olduğu dönemde (1881-1910) Müze-i Hümayun’da yapıldığı görülür. Bu dönemde, heykeltıraşlar tarafından yapılan onarımlara Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde kimyagerler de katılmıştır. Müze-i Hümayun’daki onarım geleneğini konservasyon uygulamaları ile zenginleştiren ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde hizmet veren Kimyahane’de modern konservasyon biliminin uygulanması yolunda ilk adımlar atılmıştır. Bu makalede, ilk kez kullanılan arşiv belgeleri ışığında Kimyahane’nin kuruluşu ve çalışma sistemi irdelenmekte, Kimyahane’de görev yapan iki önemli uzman (Nurettin Akbulut ve Hadi Tamer) tanıtılarak Türkiye’de koruma alanına yaptıkları katkılar değerlendirilmektedir.

Anahtar sözcükler: Kimyahane, Müze-i Hümayun, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Konservasyon, Restorasyon, Nurettin Akbulut, Hadi Tamer

ABSTRACT

Research into the history of Turkish archeological artifacts, as well as objects in Turkish museum collections, reveals that the first restoration and conservation initiatives were undertaken in the late 19th century under the auspices of Osman Hamdi Bey, the Director of Istanbul’s Müze-i Humayun (Imperial Museum). In the 19th century, sculptors did most restoration work, with chemists beginning to participate in the early years of the Turkish Republic. The Kimyahane (Chemical Laboratory) of the İstanbul Arkeoloji Müzeleri (İstanbul Archeological Museums) combined the restoration traditions of the Müze-i Humayun with conservation practices and was a pioneer in the implementation of modern conservation science in Turkey. In light of various archival documents, this article will first examine the establishment and the working system of the Kimyahane and then introduce the laboratory’s two main experts, Nurettin Akbulut and Hadi Tamer, before evaluating their contributions to conservation science.

Keywords: Kimyahane, Müze-i Humayun, İstanbul Archeological Museums, conservation, restoration, Nurettin Akbulut, Hadi Tamer

Giriş

Kültür varlıklarının konservasyon ve restorasyonunun önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır. Türkiye’deki ilk konservasyon faaliyetlerinin temelleri yaklaşık yüz yıl önce, Avrupa’daki birçok ülkeden erken bir girişim olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesindeki Kimyahane’de atılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, 1931 yılında, Türkiye’nin tarihi kentlerini gezmiş, kültür varlıklarının harap manzaralarından duyduğu üzüntüyle Konya gezisinde İsmet İnönü’ye bir telgraf yollamıştır. Bu telgraf, Cumhuriyet’in ilanından sonra her alanda ilan edilen seferberliğin, kültürel mirasın korunması alanını kapsar hale gelişinde belki de ilk adım olmuştur. Bu telgrafta Atatürk, Türkiye’nin dört bir yanındaki kültür varlıklarının durumunun tehlikede olduğunu, yerli ve yabancı uzmanlar tarafından bunların kurtarılması ve yerli uzmanların yetiştirilmesi doğrultusunda devletin bir an önce eyleme geçmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹ Telgrafın akabinde, yabancı uzmanların Türkiye’deki arkeoloji çalışmaları hız kazanmıştır. Bunun yanında öğrenciler, yurtdışında ilgili alanlarda eğitim almaları için devlet burslarıyla teşvik edilmişlerdir.² Yurtdışından davet edilen ya da eğitimi bitirip yurda dönen uzmanların birçoğu üniversitelerde ders vererek ve çeşitli kazılara katılarak arkeoloji alanına katkı sunmuşlardır. Yurtdışından gelen kimi uzmanlar da İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde hizmet vermişlerdir.

Bu makalede, arkeoloji ile arasında sıkı bağlar bulunan modern restorasyon-konservasyon biliminin öncüsü olarak Türkiye’nin ilk koruma laboratuvarı olma özelliğini taşıyan ve faaliyetlerini İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde gerçekleştiren Kimyahane’nin Cumhuriyet’in erken dönemlerinde nasıl kurulduğu ve hangi çalışma sistemini benimsediği ele alınmaktadır. Bu kurumda görev alan iki önemli isim, Kimyager Nurettin Akbulut (1898-1978) ile Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer’in (1918-1980) mesleki çalışmaları tanıtılarak Türkiye’de konservasyon bilimine ne tür katkılarının olduğu irdelenmiştir. Bu çalışmada, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi başta olmak üzere çeşitli arşivlerdeki belgeler ilk defa incelenerek Kimyahane’nin kuruluşu ve çalışmaları açıklanmakta; kuruluşunda ve gelişmesinde önemli rol oynamış iki uzmanın çalışmaları araştırmacılarla paylaşılmaktadır.³

1 Emre Madran, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950* (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 2002), 106.

2 Recep Yıldırım, “Atatürk’ten Günümüze Eskiçağ Tarihi ve Arkeoloji Çalışmaları,” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2, 6-7 (1996-1997): 35, erişim 5 Nisan 2020, [https://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/pdf/dergisayi6-7/cilt2_sayi6-7_recep_yildirim.pdf](https://ataturkilkileri.deu.edu.tr/pdf/dergisayi6-7/cilt2_sayi6-7_recep_yildirim.pdf)

3 Bu makale, yazarın İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Programı’nda, Prof. Dr. Deniz Mazlum danışmanlığında hazırlamakta olduğu “İstanbul Arkeoloji Müzeleri Bünyesinde Kurulan Kimyahane’nin Tarihçesi, Konservasyon Faaliyetleri ve Alman Kurumlarıyla Geliştirdiği İş Birliği” başlıklı doktora tezinden (2020) üretilmiş olup yazarın daha önce yaptığı yayınının genişletilmiş şeklidir. Bkz. Vildan Yarlığaş, “Kimyahane’den Merkez Laboratuvar’a Türkiye’nin İlk Koruma Laboratuvarının Tarihçesi Üzerine Bir İnceleme,” 24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı (Ankara:

Kimyahane'nin Kuruluşu

Türkiye'nin ilk konservasyon laboratuvarı olan Kimyahane'nin kuruluş sürecini aktarmadan önce bu birime verilen Kimyahane ismi ile neyin ifade edilmek istendiğinin üzerinde durulması yararlı olacaktır. Osman Hamdi Bey'in (1842-1910) Müze-i Hümayun Müdürü olmasından itibaren faaliyet gösterdiği bilinen Heykel Atölyesi, taşınabilir eser restorasyonu bağlamında onarımlar yapan ilk birimdir. Bu atölyede, adından da anlaşılacağı gibi, heykel restorasyonları yapıldığı gibi, Osman Hamdi Bey ile birlikte kazılara katılan Heykeltraş Yervant Oskan Efendi'nin (1855-1914) lahit, kabartma ya da çeşitli taş eserler gibi başka türden taşınabilir eserleri de onardığı düşünülmektedir. 1934 yılına ait ilk *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*'nda, halefi Heykeltraş İhsan [Özsoy] Bey (1867-1944) şefliğindeki "Heykeltraşi ve Tamir ve Mulaş Atelyesi"nde tamiratı yapılan taş veya pişmiş-pişmemiş toprak gibi çeşitli malzemelerden irili ufaklı eserlerin listesinin yer alması, bu düşünceyi destekler niteliktedir. İlk müze yıllığının yayımlandığı 1934 yılından itibaren Müze'de Heykel Atölyesi'nin yanı sıra bir Fotoğraf Atölyesi'nin varlığından da söz edilmektedir. Bu atölyenin müzeye ait eserleri kataloglama veya envanterleme çalışmaları için kurulduğu tahmin edilmektedir. Kimyahane'nin kuruluşunu aktaran belgelerde kimi zaman "Kimya Laboratuvarı" ya da "Müzeler Laboratuvarı" kimi zaman da "Kimyahane" ibareleri kullanılmıştır. Bu laboratuvar zamanla, içinde diğer atölyelerin de bulunduğu yapıya Kimyahane isminin verilmesini sağlamış olmalıdır. Hatta ilerleyen zamanlarda Kimya Laboratuvarı'nın yerine Kimyahane ismi de kullanılmış, diğer atölyelerle Kimya Laboratuvarı tek bir atölye gibi algılanır hale gelmiştir. Ancak yıllıklardan anlaşıldığına göre her atölyenin sorumlu kişileri farklıdır. Bununla birlikte, yıllar boyunca sıkı bir iş birliği içinde çalıştıkları anlaşılmaktadır.⁴

İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından 1937 yılında basılan ikinci yıllıkta "Arkeolojya Müzesi Laboratuvarı"nın 1 Eylül 1936 günü "müze civarında vasi bir bina vücade getirilerek"⁵ kurulduğu belirtilmektedir. Bu bina Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda, Aya İrini Kilisesi'nin karşısında yer alan, Saray'ın ekmek ihtiyacını gidermek için kurulmuş Fodla Fırını binasıdır. Bina birinci avlu boyunca bir duvarla kapatılmış olup, avlusuna açılan kapıdaki kitabede Sultan ve saray halkı için ekmek yapan bir fırın olduğu ve inşasının Sultan I. Ahmed'in emriyle 1616 yılında tamamlandığı yer almaktadır.⁶ Arşivlerde ve çeşitli yayınlardaki fotoğraflarda, sözü edilen yerde sadece beden duvarları ayakta kalmış ve çatısı

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016), 299-314, erişim 2 Mayıs 2020, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/44896,24-muze-calismalari-ve-kurtarma-kazilari-sempozyumu.pdf?0>

4 Kimyahane'nin kuruluşunun öncesinin ve sonrasının ele alındığı bilgiler için bakınız Yarlıgaş, "Kimyahane'den Merkez Laboratuvar'a."

5 *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.2 (1937): 36 (yazar adı ve makale başlığı bulunmamaktadır).

6 Gürlü Necipoğlu, 15. ve 16. Yüzyılda *Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar* (Yapı Kredi Yayınları, 1991), 77.

tamamen çökmüş bir yapı görülmektedir.⁷ Ancak, arşiv belgelerinde Kimyahane’nin bu binada tesis edilmesinden önce Müze’de restorasyon faaliyetlerinin yürütüldüğü bir mekânın varlığından bahsedilmektedir. Bu belgelerden biri olan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi’nde yer alan, Aziz Ogan⁸ imzalı, 1932 yılında Maarif Vekaleti’ne yazılmış bir yazıda,⁹ Prof. Eckhard Unger’in¹⁰ Müzeler için bir laboratuvar tesis edilmesine yönelik bir raporundan söz edilmektedir. Bu raporda, Prof. Unger “Şark-ı Kadim Müzesinin alt katında laboratuvar için tahsis kılınmış olan mahalde fenni bir şekilde bir laboratuvarın tesisi zımında bazı ufak inşaatın icrası lazım gelir” ifadelerini kullanmaktadır. Prof. Unger’in raporunda bunun yanında laboratuvar inşaatında yapılacaklar sıralanmakta, laboratuvarında Almanca bilen bir kimyagerin çalışması gerektiği belirtilmekte, bu laboratuvarın başka müzelerin eserleri (Evkaf Müzesi, Askeri Müze, Darülfünun Kütüphanesi, Bahriye Müzesi) üzerinde de çalışacağı ifade edilmekte, tabletlerin tekrar pişirilmesi için “özel kimya sobalarının” (fırınlarının) alınmasından bahsedilmekte ve son olarak da “laboratuvarın manevi idaresi heykeltıraş İhsan Bey’e¹¹ ait olup” denilerek, kültür varlıklarının onarılması için bu konuda kapsamlı arkeoloji bilgisi olan kişilerin çalışması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Şark-ı Kadim Müzesi (Eski Şark Eserleri Müzesi) 1883 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi olacaktır. Heykeltıraş Oskan Efendi’nin bu tarihten itibaren, İhsan Bey’in de 1904’ten sonra bu okulda ders verdikleri bilinmektedir.¹² Dolayısıyla Prof. Unger’in teklifinden önce Oskan Efendi ve İhsan Bey tarafından Müze eserlerinin restorasyon faaliyetlerinin bu binada gerçekleştirilmiş olması ihtimali yüksektir. Belki de restorasyon faaliyetleri bu binada gerçekleştirildiği için Prof. Unger, üzerinde çalıştığı tabletlerin pişirilmesi ve diğer konservasyon faaliyetleri için kurulmasını önerdiği kimya laboratuvarının bu binada yer alması fikrini benimsemiştir.

-
- 7 Sedat Hakkı Eldem ve Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı* (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982).
- 8 Aziz Ogan (1888-1956), 1907 yılında Asar-ı Atika Müzesi’ne memur olarak girmiş, çeşitli görevlerde bulunduğundan sonra Müze Müdürü Halil Edhem’in görevinden çekilmesinden sonra 1931 yılında İstanbul Müzeler Müdürlüğü’ne tayin edilmiş ve 1954 yılında emekli olana kadar bu görevini sürdürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Semavi Eyice, “İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Müdürü Aziz Ogan (1888-1956),” *Türk Yurdu*, erişim 25 Mart 2020, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/43215/001641565010.pdf?seque%20%20%20nce=1&isAllowed=y>
- 9 İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi (İAMA), E. 16393/1453=1932-12-24.
- 10 Prof. Eckhard Unger 1885 yılında şu anda Polonya sınırlarında bulunan, eski adıyla Landsberg an der Warthe’de doğmuş, Asurolog olarak Müze-i Hümayun’a 1911 yılında davet edilmiştir. 1918 yılında İstanbul’dan ayrıldıktan sonra 1924-1925 ve 1932-1935 yılları arasında Müze’de çeşitli çalışmalarda tekrar yer almış ve 1966 yılında Helmstedt’te hayata gözlerini yummuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Gül Cephanecigil “Teaching the ‘Science of Antiquities’ in the Late Ottoman Turkey: Eckhard Unger and ‘İlm-i Asar-ı Atika Medhali’ (Introduction to the Science of Antiquities),” *A/Z ITU Journal of the Faculty of Architecture* 13, 2 (2016): 175-184.
- 11 Bahsi geçen İhsan Bey, Heykeltıraş Oskan Efendi’nin öğrencisi olan ve heykel atölyesinin başında olan Heykeltıraş İhsan Özsoy olmalıdır.
- 12 Oskan Efendi 1883-1914 yılları arasında, İhsan Bey 1904-1933 yılları arasında Sanayi-i Nefise’de heykel dersleri vermiştir. Bkz. Derya Uzun Aydın “Sanayi-i Nefise Mektebi’nin Türk Heykel Sanatındaki Yeri ve İki Heykeltıraşlar.” (Doktora tezi, Ege Üniversitesi, 2013), 79.

Yine Aziz Ogan imzalı olarak Kültür Bakanlığı'na yazılmış başka bir belgede¹³ müzeler laboratuvarının Eski Şark Eserleri binasında kurulması için daha önce para istendiği ancak gün geçtikçe artan gereklilik sebebiyle farklı düşüncelerin oluştuğu ve bu sebeple daha büyük bir mekânda laboratuvar kurulması için çalışmalara başlandığı ifade edilmektedir. Aynı belgede, bu laboratuvarın başarılı bir şekilde kurulması için, Almanya müzelerinin bu konuda çok gelişmiş olması sebebiyle Almanca bilen bir kimyager arandığı, bu işe uygun birinin bulunduğu, ancak yüksek ücret talep etmesi sebebiyle onunla anlaşma sağlanamadığı belirtilmiştir. Bunun akabinde, araştırmalar sonucunda Nurettin isimli Almanca bilen bir kimyagerin bulunduğu ve bu kimyagerin, laboratuvarın müze binaları bitişiğinde olmasının mahzurlu olduğu düşüncesini bildirmesi sebebiyle müze binasına yakın olmayan bir yerde, Topkapı Sarayı bahçesi içinde “dört duvarı kalmış eski bir koğuş yerinin” laboratuvar olarak kurulmasına karar verildiği ifade edilmektedir. Bu belgenin devamında yeni mekân için belirlenen keşif bedelleri yer almaktadır.

29 Ocak 1935 tarihli başka bir belgede¹⁴ “... tesis edilecek olan Müzeler Kimyahanesi için intihab edilen harab binanın bilhassa Müzelerden oldukça uzakda bulunması, Kimyahanede kullanılması zaruri olan fazla miktarda iştiial edici muhallilatın binde bir ihtimal ile iştiial ve infilakında Müzelerle hiçbir tesiri olamayacaktır. İnşaat ve teşkilat itibarile buranın pek mükemmel bir Kimyahane olmağa kabiliyeti olduğundan yeniden bir Kimyahane inşasına lüzum görülmemiştir.” ifadeleri kullanılmıştır. Ayrıca kısıtlı bütçe sebebiyle harap binanın tamamının değil de oldukça büyük olan orta salonunun vakit kaybetmeden tamir edilerek pek kıymetli toprak tabletlerin harabiyetten kurtarılması gerektiği belirtilmektedir. Laboratuvarın ilk etapta bu salonda faaliyet göstermesi ve bütçe imkânı oldukça, sağ ve sol tarafının tamir ettirilerek tam bir müzeler kimyahanesi kurulmasının düşünüldüğü de aynı belgeden anlaşılmaktadır.

Müze Müdürü Aziz Ogan tarafından Kültür Bakanlığı'na hitaben yazılan 24 Şubat 1935 tarihli bir yazının ekindeki raporunda¹⁵, dönemin Müze Mimarı Kemal Altan, Kimyahane için “Topkapı Sarayı Müzesine aid eski fodla fırınları denilen, örtüsüz ve sıvasız olarak yalnız çıplak bir beden duvarları mevcut, üç bölüntüden ibaret ve bir kıymeti mimarisi olmıyan bina” tanımını yapmaktadır. Netice itibariyle bu bina onarılmış ve Kimyahane'nin ilk etabı olarak 1 Eylül 1936 tarihinde, öncelikle İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki eserlerin ve devamında Türkiye'nin dört bir yanındaki eserlerin onarımı için hizmete açılmıştır. Günümüze ulaştığı haliyle modern ekler yapılarak binanın büyütülmesi ve işlevinin artırılmasına yönelik bilgilerin ayrıntıları için arşiv araştırmaları devam etmektedir.

13 İAMA, E. 19778/1828=1934-12-15.

14 İAMA, E. 19984=1935-01-29.

15 İAMA, E. 20091/231=1935-02-24.

Kimyahane’deki Çalışma Sistemi

Arşivlerdeki bazı belgeler, Kimyahane’nin kuruluşundan itibaren benimsenen çalışma yöntemleri ve görev dağılımları ile ilgili bilgileri aktarmaktadır. Örneğin 29 Ocak 1935 tarihinde Aziz Ogan’ın Kültür Bakanlığı’na gönderdiği bir yazıda¹⁶ laboratuvarın kurulması ve görevleri hakkında Kimyager Nurettin Akbulut’un görüşleri sıralanmaktadır. Bu belgeye göre Kimyahane’nin görevleri özetle;

- Pişmiş ya da pişmemiş toprak eserlerin temizlenmesi, gerekenlerin tekrardan pişirilmesi,
- Metal eserlerin temizlenmesi ve konservasyonu,
- Ahşap eserlerin temizlenmesi,
- Halı ve kumaşların temizlenmesi ve konservasyonu,
- Kâğıt eserlerin temizlenmesi ve konservasyonu,
- Müzede sergilenen eserlerin bakımı,
- Eserlerin kopyaları ile orijinallerinin ayırt edilmesi için çalışmaların yapılmasıdır.

Bu bağlamda Kimyahane’nin geniş bir yelpazede farklı kültür varlıkları üzerinde faaliyet göstermeyi planladığı görülmektedir.

Kimyahane’nin kuruluşuyla birlikte çalışma sisteminde de Almanya’daki uzmanlardan ve özellikle Berlin Kraliyet Müzeleri Kimya Laboratuvarı’nın¹⁷ çalışmalarından faydalandığı bilinmektedir. Zira Nurettin Akbulut’un el yazması notları içinde Berlin Kraliyet Müzeleri Kimya Laboratuvarı’nın kurucusu ve “Modern Konservasyonun Babası”¹⁸ olarak bilinen Friedrich Rathgen’in¹⁹ *Die Konservierung von Altertumsfunden*²⁰ kitabı da bulunmaktadır. Arşivdeki yazışmalarda Nurettin Bey, söz konusu kitabı tercüme ettiğini ve yayımlanmasını istediğini belirtmektedir. Aziz Ogan Koleksiyonu’nda bulunan başka bir belgede²¹ ise Kimyahane’de çalışmak üzere Almanya’dan bir uzmanın getirildiği görülmekte, Almanya ile iş birliğinin devam ettiği anlaşılmaktadır.

Aziz Ogan Koleksiyonu’ndaki 1941 yılına ait bir belgede²² “Müzeler Laboratuvarındaki Personellerin İfasıyla Mükellef Oldukları Ödevlere Dair Talimatname”ye yönelik bilgiler

16 İAMA, E. 19984=1935-01-29.

17 Günümüzdeki ismi Rathgen Araştırma Laboratuvarı’dır (Rathgen-Forschungslabor).

18 Bkz. Mark Gilberg, “Friedrich Rathgen: The Father of Modern Archaeological Conservation.” *Journal of the American Institute for Conservation* 26 (1987): 105-120.

19 Rathgen’le ilgili en kapsamlı çalışma için bakınız. Josef Riederer, “Friedrich Rathgen (1862-1941),” *Berliner Beiträge zur Archäometrie* 1 (1976): 3-12.

20 Kitabın Türkçe adı “Eski Eserlerin Konservasyonu”dur. Friedrich Rathgen, *Die Konservierung von Altertumsfunden* (Berlin: Der Königlischen Museen zu Berlin, 1898).

21 Boğaziçi Üniversitesi Aziz Ogan Koleksiyonu (BOUN), E. OGNIST0101602=1938-09-03.

22 BOUN, E. OGNIST0102001=1941.

yer almaktadır. Talimatname’de Kimya Laboratuvarı, Fotoğraf Atölyesi ile Heykeltıraşlık, Mulaj ve Asariatika Tamir Atölyesi çalışanlarının görev tanımları belirtilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıkları’nın ilk sayılarında Kimya Laboratuvarı’nda çalışan personel olarak sadece Şef Nurettin Akbulut’tan söz edilirken bu talimatnamede:

- Kimya Laboratuvarı Şefi,
- Baş Asistan (Üçüncü Sınıf Mütahassıs),
- Baş Restoratör,
- Restoratörler, Tahta Eserler Restoratörü, Mensucat İşleri Restoratörü, Yazı, Resim, Minyatür, Cilt, Tezhib ve Kâğıt İşleri Restoratörleri,
- Kâtip, Dosya ve Depo Memurunun görevleri yer almaktadır.

Heykeltıraşlık, Mulaj ve Asariatika Tamir Atölyesi’nde ise;

- Şef (2. Sınıf Mütahassıs Heykeltıraş),
- Heykeltıraş Asistanı (3. Sınıf Mütahassıs Heykeltıraş),
- Mulajcı için görev tanımları bulunmaktadır.

Bu talimatnamedeki personel listesine bakılarak Kimyahane’de belli alanlarda çalışan uzmanlar ve yardımcılarının varlığından kesin olarak söz edilemese de, ideal olarak her malzeme için alanında uzman kişilerin çalışmasının öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Belki de bu görev dağılımı, Kimyahane’nin geleceğe yönelik hedeflediği bir plan olarak düşünülebilir.

Aynı talimatnamenin Kimya Laboratuvarı kısmında Şef’in görevleri özetlenmektedir: Eserlerin analiziyle meşgul olmak, idari işleri yürütmek, personelin gelişimi için çalışmalar yapmak, üniversite öğrencilerini yetiştirmek ve üst birim ve kurumlardan gelen raporlama taleplerini yerine getirmektir. Baş Asistan’ın görevleri laboratuvarlarda çalışmak, çalışmalarını kontrol etmek ve bunları günlük olarak Şef’e raporlamaktır. Baş Restoratör’ün görevi Baş Asistanla koordinasyon halinde taş, toprak, çini ve madeni eserlerin onarımını yapmak ve diğer restoratörlerin işlerini kontrol etmektir. Restoratörler, Baş Restoratör’ün verdiği işleri yapmakla yükümlüdür. Tahta Eserler Restoratörü, Baş Asistan’a bağlı olarak onarım işlerini yürütür. Mensucat İşleri Restoratörü tekstil eserlerin onarımından sorumludur. Tekstil restorasyonunda dokuma işlemlerine ihtiyaç duyulursa bunun için dışarıdan bir uzmandan ücretli olarak yardım alınması gerektiği de burada belirtilmektedir. Yazı, Resim, Minyatür, Cilt, Tezhib ve Kâğıt İşleri Restoratörleri başlığındaki görev tanımında ise bu restoratörlerin yazı, resim, minyatür ve tezhib işleri ile meşgul olacakları; yazı, minyatür ve tablo restorasyonunda laboratuvar şefinin direktifleriyle hareket edecekleri belirtilmektedir. Bunun sebebi kuşkusuz Şef Nurettin Akbulut’un Almanya’da tablo restorasyonu üzerine eğitim almış olmasıdır. Kâtip, Dosya ve Depo Memuru da idari yazışmaları yürütmek, senelik mesai istatistiği ve

demirbaş defterlerini tutmak, ayniyat işleri ile meşgul olmakla sorumludur. Laboratuvarında bu şekilde bir görev dağılımının olması ve sorumlulukları fazla olan kişilerin ihtisaslarına göre derecelendirilmiş olmaları o dönemde mesleki uzmanlaşmadan haberdar olduğunu, bu uzmanlaşmaya göre sorumlulukların arttırılmasına dikkat edildiğini ve kültür varlıklarının restorasyon-konservasyonunun uzmanlık alanına uygun olarak gerçekleştirilmesinin hedeflendiğini göstermektedir.

Aynı talimatnamenin Heykel Atölyesi kısmında ise Şef, 2. Sınıf Mütahassis Heykeltıraş olarak tanımlanmakta, görevleri toprak ve mermer eserlerin bilimsel yöntemlerle restorasyonunu gerçekleştirmek, gerekli görülen heykellerin alçı ile mulajlarını yapmak, büyük ve önemli eserlerin alçı ile kopyalarını çıkarmak ve atölyeye ait idari ve mali defterlerin tutulmasına yardımcı olmak şeklinde sıralanmaktadır. 3. Sınıf Mütahassis Heykeltıraş olarak derecelendirilen Heykeltıraş Asistan’ın görevleri, atölyeye ait bütün işlerden şefe ve idareye karşı mesul olarak modelleri envanter numaralarına göre depoda tasnif etmek ve depoyu muhafaza etmek olarak belirtilmektedir. Son olarak Mulajcı’nın görevleri ise şefin talimatları doğrultusunda istenilen eserlerin modellerini hazırlamak, döküm ve renklendirme işlemlerinde Heykeltıraş ve Asistan’a yardım etmektir.

Bu talimatnameden Kimyahane’de çalışma alanlarına göre şeflerin olduğu, çalışanların bu şeflerin talimatlarına göre uygulamalar yaptığı ve şeflerin, çalışanların uygulamalarına karşı sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bu kadar çeşitli uzmanın bir arada bulunduğu bir yapı ancak geleceğe yönelik bir hedef olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan 1941 yılına ait başka bir belgede²³ Nurettin Akbulut, Müze Müdürü Aziz Ogan’a bir yıldır Çorlu’da asker olarak bulunduğunu belirtmekte ve Kimyahane’deki stajyerlerin maaşlarını almalarına rağmen şefleri başlarında olmadığından hiçbir işle meşgul olmadıklarından yakınmaktadır. Nurettin Bey’in Müze’de yalnız çalıştığını ve stajyerlerin boşuna para aldıklarını ifade etmesi, o dönemde Kimyahane’de Nurettin Bey’in yanında çalıştığı maaşlı stajyerler yardımıyla onarım işlerine yardım sağladığını düşündürmekte, yukarıdaki talimatnamede geçen uzmanların henüz var olmadıklarına işaret etmektedir.

1949 yılında Nurettin Bey’in ICOM (Uluslararası Müzeler Konseyi) için kaleme aldığı bir mektupta²⁴ Kimyahane’nin çalışma şekli de söz edilmektedir. Burada Nurettin Bey, öncelikle gelen eserlerin çizim ve fotoğraf yardımıyla belgelendiğini, sonra tetkik laboratuvarında eserin durumuna göre müdahale yönteminin belirlendiğini ve bu müdahale yöntemi şef tarafından onaylandıktan sonra ait olduğu bölüme sevk edildiğini belirtmektedir. Ayrıca esere, ilgili kimyagerin nezaretinde müdahale edildiği ve eserin son durumunun

23 BOUN, E. OGNIST0105210= 1941-09-06.

24 Vildan Yarılgış Arşivi- Nurettin Akbulut’un kendi notları.

analizlerle birlikte Laboratuvar Şef Muavinliği Heyeti Umumiyesi tarafından onaylandıktan sonra ait olduğu yere teslim edildiği ifade edilmektedir. Bu çalışma prensibi yöntem açısından oldukça modern ve bilimsel bir yöntemdir. Eserin laboratuvara ilk geldiğinde herhangi bir uygulama yapılmadan önce belgelenmesi, ilgili birimde müdahale yönteminin belirlenmesi ve kontrollü olarak müdahale edildikten sonra bir heyet tarafından incelenerek teslim edilmesi koruma bilimi açısından irdelendiğinde, Kimyahane'nin bu alanda oldukça bilinçli bir sistemi uyguladığını düşündürmektedir. Aynı mektuptan laboratuvarda madeni eser, taş ve toprak eserler ile ahşap gibi organik eserlerin restorasyon ve konservasyonlarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca eski yazı, minyatür, kâğıt eserler ve deri kitaplar ile resim ve yağlı boya tablo restorasyonu yapacak birimlerin de ileriki zamanlarda oluşturulacağı belirtilmektedir.

Kimyahane'nin Kurucusu Kimyager Nurettin Akbulut

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'ndeki özlük dosyasında bulunan bilgilere göre Nurettin Akbulut, Rumi 31.7.314'te (12 Ağustos 1898) İstanbul'da doğmuştur. Babası Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Perspektif dersleri veren ve astronomi alanında önemli çalışmaları bulunan muvakkit ve ressam Ahmet Ziya Akbulut'tur (1869-1938).²⁵ Nurettin

Fotoğraf 1. Nurettin Akbulut
(İstanbul Arkeoloji Müzeleri
Arşivi)

Akbulut, İstanbul Darülfünun Kimya Şubesi'nden 1920 yılında mezun olmuştur. Fransızca ve Almanca bilmektedir. Mezuniyetinden sonra Ankara ve İstanbul'da çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1935 yılında İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü'nde kimyager olarak göreve başlamış, müzedeki görevinden 1961 yılında kendi isteğiyle ayrılmış ve Askeri Müze'de çalışmaya başlamıştır. 65 yaş üzerinin çalışmasını yasaklayan kanun sebebiyle Askeri Müze'den 1968 yılında ayrılmış²⁶ ve 1978 yılında hayata veda etmiştir.

Aziz Ogan Koleksiyonu'ndaki 1938 tarihli bir belgede²⁷ Nurettin Akbulut'un kimya eğitimini Almanya'da tamamladığı, 1937 yılında eski eserler konusunda uzmanlaşmak için Almanya müzelerine gönderildiği ve 1938 yılında Almanya'dan döndüğü

25 Ahmed Ziya Akbulut'un (Ahmed Ziyâ bin Rızâ) biyografisi için bkz. Ahmed Ziya (Akbulut), *Güneş Saatleri Yapım Kılavuzu*, yay haz. Atilla Bir, Mustafa Kaçar ve Şinasi Acar (İstanbul: Biryıl Yay., 2010), 1-26. Ahmet Ziya Akbulut'un astronomi aletleri ile ilgili diğer iki çalışması için bkz. Ahmed Ziya Akbulut, *Rubu Tahtası Kullanım Kılavuzu*, yay. haz. M. Şinasi Acar, Atilla Bir, Mustafa Kaçar (İstanbul: Biryıl Yay., 2010) ve Ahmed Ziyâ bin Rızâ, *Rubu Tahtası Yapım Kılavuzu*, yay. haz. M. Şinasi Acar, Atilla Bir ve Mustafa Kaçar (İstanbul: Ofset Yapımevi Yayınları, 2014).

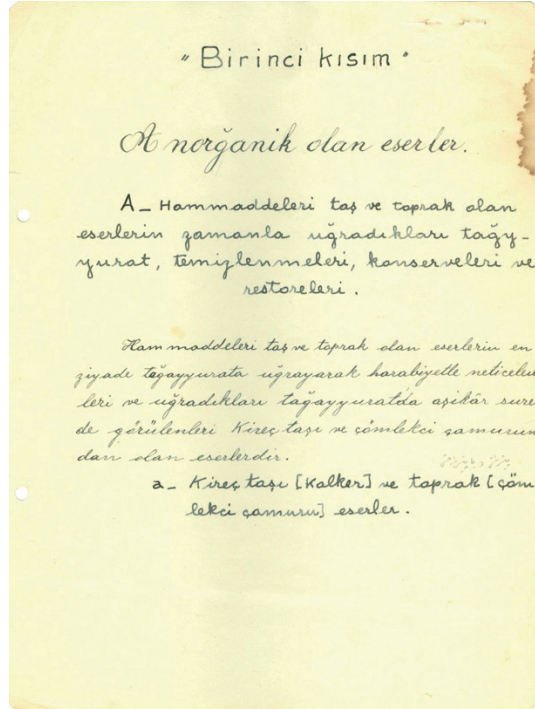
26 Torunu Mehmet Duru ile yapılan kişisel telefon görüşmesi 19.08.2020.

27 BOUN, E. OGNIST0101602=1938-09-03.

belirtilmektedir. Ancak Müze’deki özlük dosyasında bu faaliyetlere yönelik herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

1949 yılında Nurettin Bey’in ICOM için yazdığı ve yukarıda da bahsedilen mektupta Nurettin Bey tablo restorasyonu ve laboratuvar şefi olarak kendisiyle ilgili bilgilere de yer vermektedir. Mektupta tablo restorasyonunu Berlin’deki Kaiser Friedrich Wilhelm Müzesi (günümüzde Bode Müzesi) atölyelerinde yaptığı çalışmalarından öğrendiğini anlatmaktadır. Ancak hangi yıllarda ve ne kadar süreyle orada bulunduğunu bu mektupta ifade etmemektedir. Yukarıda bahsi geçen ve Aziz Ogan imzalı belgeye göre Nurettin Akbulut bu eğitimi 1937-1938 yılları arasında almış olmalıdır.

Nurettin Akbulut terfi etmek için 1959 yılında “Kurşundan yapılmış eserlerin konservasyonu” isimli bir tez yazmıştır ancak Ankara Üniversitesi, Fen Fakültesi, Sınai ve Tatbiki Kimya Enstitüsü Müdürlüğü’nden gelen bir yazıya²⁸ göre “tezin ilmi bir değeri olmadığı” iddia edilmiştir. İlgili yazıda tezin içeriğine ilişkin bir bilgi yer almamaktadır.

Belge 1. Nurettin Akbulut’un Türkçe notlarından bir örnek. (Vildan Yarılgış Arşivi)

28 İAMA, E. 85/59 =1959-03-18.

Nurettin Akbulut'un çalışmalarıyla ilgili olarak bu zamana kadar elde edilmiş en önemli bilgiler, kendisinin kaleme aldığı notlar içindedir. Söz konusu notlar, bu makalenin yazarına, eski Kimyahane çalışanlarından merhume Konservatör Revza Ozil (1940-2019) tarafından devredilmiştir. Bu notlar Türkçe ve Osmanlıca olarak yazılmış yaklaşık üç yüz sayfadan oluşmaktadır. Ayrıca notların birkaç sayfasında da Almanca ve Fransızca notlar bulunmaktadır. Notların bir bölümünün müzecilikle ilgili ayrıntılı bilgiler içerdiği dikkati çekmektedir. Notlarda müzecilik tarihi, müzelerde teşhir planlaması, bir müzenin nasıl olması gerektiği, müze inşaatında dikkat edilecek hususlar, aydınlatma, vitrinlerin hazırlanması gibi konularda bir mimar ya da mühendis tarafından hazırlanmış olduğu düşünülen teknik bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca notlarda dünyadan farklı müzelerdeki teşhir uygulamaları ya da mimari özellikler anlatılmakta ve karşılaştırılmaktadır. Amerika ve Avrupa'dan farklı müzelerle ilgili verilen ayrıntılı bilgiler, bu notların başka bir kitabın çevirisi olma ihtimalini düşündürmektedir.

Nurettin Bey'in bir bölümü Türkçe, bir bölümü Osmanlıca olarak kaleme aldığı diğer bir grup notta ise konservasyon ve restorasyona yönelik müdahale yöntemleri ve kullanılacak malzemeler anlatılmaktadır. Malzeme bazında sistematik olarak ele alınmış notlarda taş, cam, porselen, pişmiş ve pişmemiş toprak, tablo ve çeşitli metal eserlerin konservasyonu ve restorasyonuna yönelik kullanılacak malzemeler, konservasyon yöntemleri, malzemelerin kimyasal yapıları üzerine ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Notların ele alınış şekli, verilen bilgilerin Nurettin Bey'in kendi bilgi birikimine ve tecrübelerine dayandığı izlenimini doğurmaktadır. Bütün bu notlardan yola çıkarak Nurettin Bey'in mesleki tecrübelerini derleyerek restorasyon, konservasyon ve müzecilik alanlarına dair bir kitap yazmaya hazırlandığı sanılmaktadır. Hazırladığı bu notlar irdelendiğinde Nurettin Bey'in çalıştığı dönemin konservasyon teknikleri hakkında önemli bilgiler gün yüzüne çıkmaktadır. Avrupa'da özellikle Friedrich Rathgen tarafından 20. yüzyıl başında konservasyona yönelik yayınlar yapılırken aynı dönemde Türkiye'de spesifik olarak bu alanda basılmış herhangi bir yayın bulunmamaktadır. Eğer Nurettin Bey'in notları yazıldığı dönem yayımlanabilseydi bu açıdan bir ilk teşkil edeceği şüphesizdir.

Kimyahane Uzmanlarından Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer

Arşivlerde Kimyahane'ye yönelik araştırma yapılırken karşılaşılan önemli bir başka uzman Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer'dir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nde yer alan özlük dosyasındaki bilgilere göre Hadi Tamer 1 Haziran 1918'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Kendisinin mesleki hayatına yönelik bilgiler içeren ayrıntılı bir özgeçmişi Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi, Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu'nda bulunmaktadır²⁹. Buna göre Hadi Tamer 1946 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi

29 Koç Üniversitesi, Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu (KOÇ-HTK), E. HTA_KIS_D02_doc_12

Kimya Mühendisliği Bölümü’nden mezun olmuştur. Üniversitede okurken 1939 yılında Ayasofya Müzesi’nde karşılama memuru olarak göreve başlamış, 1 Temmuz 1947’de Müzeler Kimya Laboratuvarı’na Kimya Yüksek Mühendisi olarak atanmıştır. Bu görevlerine ek olarak Sanat Enstitüsü, Teknik Okul ve Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu’nda çalışmış, Yeşilköy Hava Harp Okulu’nda kimya öğretmenliği yapmış, İstanbul Teknik Üniversitesi Kimya Fakültesi’nde öğretim görevlisi olarak bulunmuş ve üniversitenin çeşitli fakültelerinde kimya dersleri vermiştir. Fakülte’deki bir dersinden dönerken 4 Şubat 1980 günü yolda kalp krizi geçirerek hayata veda etmiştir. Hadi Tamer, Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü bünyesinde önemli anıtların restorasyonunu gerçekleştiren Yüksek Mimar Cahide Tamer’in eşidir.

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nden İstanbul Arkeoloji Müzeleri’ne gelen 11 Ekim 1951 tarihli bir evrakta³⁰ Hadi Tamer’in bir yıl süreyle Berlin’deki Özgür Üniversite’nin (Freie Universität) Arkeoloji Enstitüsü’nden Prof. Anton Moortgart ve Prof. Andrea, Heidelberg Üniversitesi’nden Prof. Adam Falkenstein’in yanına tablet konservasyonu ve diğer çeşitli malzemelerin konservasyon ve restorasyonları üzerine çalışma yapmak için

Fotoğraf 2. Hadi Tamer (Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi, Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu) Arşiv Belge No: HTA_KIS_D01_phg_01

gönderileceği ifade edilmektedir. Buna karşılık, 27 Ekim 1951 tarihinde Aziz Ogan’ın Millî Eğitim Bakanlığı’na hitaben yazdığı bir dilekçede³¹ ise çeşitli gerekçelerle Hadi Tamer’in Almanya’ya değil dilini iyi bildiği Fransa’ya gönderilmesi önerilmiştir. Dilekçenin ekinde Hadi Tamer, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü’ne yönelik yazdığı yazıda Fransız Hükümeti’nin kendisine gösterdiği ayrıcalıkları, Fransızca’yı iyi bilmesini ve Prof. Albert Gabriel ile yapacağı çalışmaların daha faydalı olacağını ifade ederek Almanya yerine Fransa’ya gönderilmesini talep etmiştir. Bu talebi kabul edilen Tamer’in Fransa’daki çalışmaları sırasında diğer ülkelerdeki konservasyon uzmanları ile irtibata geçtiği görülmektedir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından İngiliz Kültür Heyeti Başkanlığı’na gönderilen Mart 1952 tarihli bir mektupta³² Hadi Tamer’in British Museum Laboratuvarı Şefi M. Plenderleith’i³³ ziyaret etmek istediği ifade

30 İAMA, Evrak numarası yok= 1951-10-11.

31 İAMA, E. 1268/45394 (?) = 1951-10-20.

32 İAMA, E. 441/46141 = 1952-03-21.

33 H. Plenderleith 1924-1959 yılları arasında British Museum’da çalışmış ve sonra ICCROM’un direktörlüğünü yapmıştır. Hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Andrew Oddy, “Harold Plenderleith and The Conservation of Antiquities and Works of Art.” *Desde El Archivo* 2-4 (2011): 56-62.

edilmekte, bu seyahati sırasında kendisine Paris'teki İngiliz Konsoloslugu tarafından kolaylık gösterilmesi ve Harold Plenderleith'a Hadi Tamer ile ilgili bilgi verilmesi talep edilmektedir. Ekim 1952 tarihinde Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü'nden İstanbul Arkeoloji Müzeleri müdürlüğüne gelen bir yazıda³⁴ Hadi Tamer'in Fransa'dan döndüğü bildirilmekte ve kendisinden Fransa'da yaptığı çalışmalara ilişkin bir rapor istenmektedir. Bu yazışmalardan Hadi Tamer'in 1952 yılında Ocak ayından Ekim ayına kadar Fransa'da kaldığı, bir yılı doldurmadan Türkiye'ye döndüğü anlaşılmaktadır.

Fransa'da ve hatta bu vesileyle Avrupa'da ziyaret ettiği pek çok kentteki çalışmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi, Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. Kendisinin kaleme aldığı "Garp Müzelerinden İntibalar" isimli bir konferans metninde³⁵ Tamer, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Avrupa'ya gönderildiğinde "bu müddet zarfında 12 memlekette, 42 şehir, 141 müze, 16 kütüphane, 37 laboratuvar gezdim ve buralarda çalışmalarda bulundum." ifadelerini kullanarak bu süreyi ne kadar verimli geçirdiğini belirtmektedir. "Şimal Müzelerine Dair" başlıklı bir konferansında³⁶ da Kuzey Avrupa ülkelerinde yaptığı çalışmaları aktarmaktadır. Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre Tamer bu gezisinde bazı müze ve laboratuvarlarda sadece ziyaretçi olarak bulunmuş, bazı laboratuvarlarda ise çeşitli çalışmalara katılarak sertifikalar almıştır. Dönemin önemli konservasyon uzmanları ile tanıştığı ve bilgi alışverişinde bulunduğu da arşivlerden öğrenilmektedir.

Hadi Tamer Kimyahanede çalışırken ICOM'da³⁷ önemli görevler yürütmüş, dönemin Fenni Laboratuvarlar Komitesi'ne üye olarak seçilmiştir. Bu bağlamda çeşitli uluslararası toplantılarda Türkiye'yi temsil etmiştir.

Hadi Tamer konservasyon bilimine, çeşitli dillerden mesleki metinlerin tercümelerini yaparak da katkıda bulunmuştur. Bu kapsamda yaptığı çevirilerden birisi 1957 yılında ICOM'un Hollanda'daki toplantısında Delft Teknik Üniversitesi, Mekanik Teknoloji Bölümü Mensucat Enstitüsü tarafından verilen "Eski Kumaşların Korunması" isimli konferansın metnidir.³⁸

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kimya Mühendisleri Odası'nın İstişare Kurulu'ndaki görevi sebebiyle Ankara'daki toplantılara katıldığı³⁹ ve Paris'te Beynelmilel Sırfı ve Tatbiki Kimya Birliği (International Union of Pure and Applied Chemistry) toplantısına Türkiye'yi temsilen davet edildiği⁴⁰ de arşiv belgelerinden öğrenilmektedir.

34 İAMA, E. 403/81-3047= 1952-10-15.

35 KOÇ-HTK, E. HTA_YAZ_D02_doc_05 = 1952-10-27.

36 KOÇ-HTK, E. HTA_YAZ_D02_doc_06 = 1953-11-03.

37 İAMA, Evrak numarası yok=1955-11-06.

38 İAMA, E. 5303/343= 1959-05-26.

39 İAMA, E. 261-1-01946= 1966-04-20.

40 İAMA, E. 261-1-03030= 1965-06-12.

Hadi Tamer’in mesleki olarak bir diğer önemli katkısı yaptığı çalışmalara yönelik makaleler yazmış olmasıdır. Başta *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* olmak üzere çeşitli yayınlarda makaleleri yer almaktadır. Yıllıklardaki makaleleri şunlardır:

- “Suhnet (sıcaklık) Değişikliklerinin Müze Eserlerine Tesirleri Hakkında Bazı Müşahedeler,” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.5 (1952): 83-84.
- “Müze Eserlerini Koruma Metodlarına Dair,” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.6 (1953): 51-53.
- “Laboratuvarımızın İlmî Çalışmalarına Dair Kısa Birkaç Not,” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.7 (1956): 43-45.
- “Ahşap Mevzuunda Birkaç Deneme,” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.8 (1958): 47-49.
- “Seramik Mevzuundaki Araştırmalara Dair,” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.9 (1960): 42-44.
- “Laboratuvar Çalışmalarımızdan Birkaç Örnek,” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.10 (1962): 85-87.

Bunlar dışında *Kütüphaneciler Derneği Bülteni* ile *Kimya ve Sanayi*’de basılmış birçok makalesi de bulunmaktadır⁴¹.

Uluslararası alanda aldığı görevlerle, Kimyahane’deki bilimsel çalışmalarıyla, yabancı dillerden yaptığı mesleki çevirileriyle ve kendi çalışmalarını bilimsel bir yaklaşımla yayımlamasıyla Hadi Tamer, Türkiye’de restorasyon-konservasyon alanına önemli katkılar sağlamış ve çalıştığı dönemdeki yaklaşımları incelemesi için araştırmacılara önemli kaynaklar bırakmıştır.

Değerlendirme

İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nin zengin tarihinde müzecilik ve arkeolojiyle ilgili bilgilerin yanında restorasyon-konservasyon çalışmalarıyla ilgili birçok bilgi de bulunmaktadır. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden itibaren takip edilebilen restorasyon çalışmalarında, erken Cumhuriyet döneminde kazanılan hızla birlikte Avrupa’daki gelişmeleri takip ederek bilimsellik yolunda önemli adımlar atıldığı görülmektedir.

Döneminin güncel yöntemlerini yakalamış olarak bilimsel konservasyon çalışmalarının ilk örneklerinin görüldüğü Kimyahane’deki uygulamalar, sadece pratik bazda değil benimsenen sistematik anlayış ve çalıştırılan uzmanlarla birlikte ele alınması gereken bir hazinedir. 21. yüzyıl Türkiye’sinde halen restorasyon-konservasyon alanında yeterli uzmanlaşma

41 Hadi Tamer, “Ahşap Kurtları”, *Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 3 (1954): S.163-170.

Hadi Tamer, “Sararmış Kitapların ve Vesikaların Temizlenmesi”, *Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 4 (1955): S.95-106.

Hadi Tamer, “Seramik Sanayiindeki Kalite Tayin Metodlarından Bazıları”, *Kimya ve Sanayi Dergisi*, (1959).

Hadi Tamer, “Eski Türk Çinilerinin Terkip ve Tekniğine Dair Tahlil, Müşahede ve Mukayeseler”, *Kimya ve Sanayi Dergisi* (1960).

Hadi Tamer, “Kütahya Çiniciliğini Kalkındırma Konusunda Bir İnceleme”, *Kimya ve Sanayi Dergisi*, (1960).

Hadi Tamer, “Türk Mürekkeplerinin İmalat Tekniği Yönünden İncelenmesi”, *Kimya ve Sanayi Dergisi*, (1967).

sağlanamamış ve uzmanlaşmanın önemi yeteri kadar kavranamamışken Kimyahane’de 1930’lardan itibaren kısıtlı imkânlarla da olsa uzmanlaşmaya çalışıldığı görülmektedir. Şeflik sistemi olarak nitelendirilebilecek bu sistemde tecrübe ve eğitim düzeyleri göz önünde bulundurularak uzmanlar için bir sorumluluk piramidi oluşturulduğu ve ikinci sınıf ya da üçüncü sınıf mütehasıs olarak belirlenen uzmanların sorumlulukları ve görev tanımlarının bu derecelere göre belirlendiği tahmin edilmektedir.⁴²

Ayrıca çalışma sisteminde, tarihi eserlerin kaderi sadece bir uzmana bırakılmamış, kurulan heyetler aracılığıyla uygulama yöntemleri belirlenmeye çalışılmış ve eserin teslim edilmesinden önce bu heyetlerin onayı alınmıştır. Günümüzde, Kimyahane’nin halefi konumundaki restorasyon-konservasyon laboratuvarlarında böylesi heyetlerin, benzeri bir şekilde işleyen ve malzemeye yönelik uzmanlardan oluşan etik kurulların kurulması uzun yıllardır düşünülmektedir. Ancak bu sisteme geçilebilmesi için mevcut yönetmeliklerde ve görev tanımlarında birtakım değişiklikler yapılması gerekmektedir. Bu uygulama günümüzde hayata geçirilmesi gereken elzem konulardan biridir.

Kimyahane’de görev yapan uzmanların çalışmalarını yayımlamaları veya yayımlama şansları olmasa bile yazılı olarak miras bırakmış olmaları da konservasyon bilimi için çok önemli bir katkıdır. Bu yayınlar sayesinde Türkiye’de konservasyonun gelişimi takip edilebilmekte ve geçmişe yönelik teknikler gün yüzüne çıkartılabilmektedir. Konservatörlerin büyük bir dikkatle korumaya çalıştıkları kültür varlıkları gibi bu yayınlara da gelecek nesillere aktarılacak ve geçmişe yönelik bilgiler taşıyacak değerler gözüyle bakılmalıdır. Günümüzde eserlere yönelik yazılan raporlar sadece arşivlerde gizli kalmakta, araştırmacılara ya da ilgililere kısıtlı olarak ulaşabilmektedir. Oysaki çeşitli platformlarda yapılan yayınlar çok daha geniş yelpazede araştırmacıya ulaşabilecektir.

Son olarak gerek bu makalede bahsi geçen uzmanların, gerek Kimyahane’de görev almış diğer pek çok çalışanın yurtdışındaki etkinlikleri, eğitimleri, toplantıları yakından takip ettikleri ve koruma alanında önemli uluslararası kuruluşlarda aktif görevler aldıkları bilinmektedir. Kimyahane’deki çalışma sisteminden anlaşıldığına göre hem Avrupa’daki yayınlar takip edilmiş hem de uygulama ve analizlerle yeni yöntemler denenmiştir.

Kimyahane’nin kuruluş motivasyonu, yapılandırılma süreci ve çatısı altında çalışmış uzmanların niteliklerine bakıldığında kültür varlıklarının konservasyon ve restorasyonunun geleceğine yönelik öngörülü ve perspektifi geniş bir yaklaşımın hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Konservasyon-restorasyon alanında faaliyet gösteren bütün kişi ve kurumların,

42 Uzmanların derecelendirilme sistemi günümüzde E.C.C.O.’nun (European Confederation of Conservator-Restorers’ Organisations) oluşturduğu, konservatör-restoratörleri eğitim durumlarına göre derecelendiren ve buna göre sorumluluklarını belirleyen sistemi anımsatmaktadır. Ayrıntılar için bkz. Competences for Access to the Conservation-Restoration Profession 2011, erişim 8 Nisan 2020, http://www.ecco-eu.org/fileadmin/assets/documents/publications/ECCO_Compentences_EN.pdf

bu mesleki alanın Türkiye’deki tarihine bir göz atarak ilham almalarını sağlamak, bu makalenin önemli temennilerinden birini oluşturmaktadır.

Teşekkür: Araştırmamda bana yardımcı olan başta İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Sayın Rahmi Asal olmak üzere İstanbul Arkeoloji Müzeleri çalışanlarına, arşivlerini kullanmama izin veren Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi’nden Sayın Mustafa Ergül’e ve Geç Antik Çağ ve Bizans Araştırmaları Merkezi’nden (GABAM) Sayın Barış Altan’a, Saygıdeğer babası Hadi Tamer ile ilgili arşivi kullanmama izin veren Sayın Prof. Dr. Ayşe Nur Ökten’e, Saygıdeğer dedesi Nurettin Akbulut ile ilgili bilgileri benimle paylaşan Sayın Mehmet Duru’ya içtenlikle teşekkür ederim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi (İAMA), İstanbul

İAMA E. 16393/1453=24.12.1932

İAMA E. 19778/1828=15.12.1934

İAMA E. 19984=29.01.1935

İAMA E. 20091/231=24.02.1935

İAMA E. 19984=29.1.1935

İAMA E. 85/59 =18.03.1959

İAMA Evrak numarası yok= 11.10.1951

İAMA E. 1268/45394 (?) =20.10.1951

İAMA E. 441/46141 =21.03.1952

İAMA E. 403/81-3047=15.10.1952

İAMA Evrak numarası yok=11.06.1955

İAMA E. 5303/343=26.05.1959

İAMA E. 261-1-01946=20.04.1966

İAMA E. 261-1-03030=12.06.1965

Boğaziçi Üniversitesi, Aziz Ogan Koleksiyonu, İstanbul (BOUN)

BOUN Aziz Ogan Koleksiyonu E. OGNIST0101602=3.9.1938

BOUN Aziz Ogan Koleksiyonu E. OGNIST0102001=1941

BOUN Aziz Ogan Koleksiyonu E. OGNIST0105210= 06.09.1941

Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi, Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu, İstanbul

KOÇ-HTK, E. HTA_KIS_D02_doc_12

KOÇ-HTK, E. HTA_YAZ_D02_doc_05 = 1952-10-27

KOÇ-HTK, E. HTA_YAZ_D02_doc_06 = 1953-11-03

KOÇ-HTK, E. HTA_KIS_D01_phg_01

Vildan Yarlıgaş Arşivi- Nurettin Akbulut'un kendi notları

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

Bir A., Kaçar M., Acar Ş., Ahmed Ziya (Akbulut). *Güneş Saatleri Yapım Kılavuzu*. Bıryıl Yayınları, 2010.

Bir A., Kaçar M., Acar Ş., Ahmed Ziya (Akbulut). *Rubu Tahtası Kullanım Kılavuzu*. İstanbul: Bıryıl Yayınları, 2010.

Bir A., Kaçar M., Acar Ş., Ahmed Ziyâ bin Rızâ. *Rubu Tahtası Yapım Kılavuzu*. İstanbul: Ofset Yapımevi Yayınları, 2014.

Cephanecigil, Gül. "Teaching the 'Science of Antiquities' in the Late Ottoman Turkey: Eckhard Unger and 'İlm-i Asar-ı atika Medhalî' (Introduction to the Science of Antiquities)." *ITU AZ* 13-2 (2016): 175-184.

Eldem, Sedad Hakkı ve Akozan, Feridun. *Topkapı Sarayı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.

Gilberg, Mark. "Friedrich Rathgen: The Father of Modern Archaeological Conservation." *Journal of the American Institute for Conservation* 26-2 (1987): 105-120.

Madran, Emre. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 2002.

Necipoğlu, Gülrü *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1991.

Oddy, Andrew. "Harold Plenderleith and The Conservation of Antiquities and Works of Art." *Desde El Archivo* 2-4 (2011): 56-62.

Riederer, Josef. "Friedrich Rathgen (1862-1941)" *Berliner Beiträge zur Archäometrie* 1 (1976):3-12.

İstanbul Müzeleri Yıllığı, No.2, İstanbul: İstanbul Müzeleri Neşriyatı, Devlet Basımevi, 1937.

Elektronik Kaynaklar / Electronic Sources

Eyice, Semavi. "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Müdürü Aziz Ogan (1888-1956)." *Türk Yurdu*, Erişim 25 Mart 2020. <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/43215/001641565010.pdf?seque%20%20nce=1&isAllowed=y>

- Yarlıgaş, Vildan. “Kimyahane’den Merkez Laboratuvar’a Türkiye’nin İlk Koruma Laboratuvarının Tarihçesi Üzerine Bir İnceleme.” 24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016. Erişim 2 Mayıs 2020. <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/44896,24-muze-calismalari-ve-kurtarma-kazilari-sempozyumu.pdf?0>
- Yıldırım, Recep. “Atatürk’ten Günümüze Eskiçağ Tarihi ve Arkeoloji Çalışmaları.” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2, 6-7 (1996-1997): 33-47, Erişim 5 Nisan 2020, https://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/pdf/dergisayi6-7/cilt2_sayi6-7_recep_yildirim.pdf
- E.C.C.O. (European Confederation of Conservator-Restorers’ Organisations) “Competences for Access to the Conservation-Restoration Profession 2011”. Erişim 8 Nisan 2020 http://www.ecco.eu.org/fileadmin/assets/documents/publications/ECCO_Competences_EN.pdf

Tezler, Dissertations

- Uzun Aydın, Derya. “Sanayi-i Nefise Mektebi’nin Türk Heykel Sanatındaki Yeri ve İlk Heykeltraşlar.” Doktora tezi. Ege Üniversitesi, 2013.
- Yarlıgaş, Vildan. “İstanbul Arkeoloji Müzeleri Bünyesinde Kurulan Kimyahane’nin Tarihçesi, Konservasyon Faaliyetleri ve Alman Kurumlarıyla Geliştirdiği İş Birliği.” Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, 2020.

İstanbul ve Anadolu Eczanelerinde Mesai Saatleri ve Nöbet Uygulamaları: Bir Tarihçe

Day and Night Shifts and Working Hours of Pharmacists in Istanbul and Anatolia: A Brief History

Eyüp Talha Kocacık¹

Öz

Bu makalede, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerinde Türkiye'deki eczanelerin mesai saatleri ve nöbet uygulamaları araştırılmıştır. Osmanlı döneminde hazırlanan eczacılık nizamnamelerinde uzun yıllar değişiklik yapılmaması neticesinde, mesai saatlerinin belirlenmesi ve nöbet gibi bazı uygulamalar eczacıların kişisel tercihlere bırakılmıştı. Dolayısıyla mesai saatleriyle ilgili farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır. Erken Cumhuriyet dönemi içerisinde de benzer uygulamaların görölmüştür. Kamu kurumu niteliğindeki Türk Eczacıları Birliği'nin (TEB) kurulmasıyla, mesai kavramı netlik kazanmıştır. Makalede, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi uygulamaları, TEB'in kurulmasından sonra yapılan düzenlemeler, eczane nöbet sorunları, bölge odalarının nöbet tanzimi gibi konulara incelenmiştir. Araştırma, sadece İstanbul ile sınırlı kalmayıp, Anadolu şehirlerindeki uygulamaları da içermektedir.

Anahtar sözcükler: Eczane nöbeti, eczane mesai saatleri, eczacılık tarihi, eczacılık mesleği, Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye, Anadolu

ABSTRACT

This study aimed to examine the working hours and shifts in pharmacy practice in Turkey, during the late Ottoman and early Republican Period. The pharmacy regulations issued during the Ottoman Empire did not change for many years. As a result, implementations such as working hours and shifts in pharmacy practice were left to the pharmacists' decisions, leading to different practices. Although a similar practice prevailed in the early Republican Period, the establishment of the Turkish Pharmacists' Association (TEB), a public institution, led to the regularization of working hours and shifts in pharmacy practice. After examining the working hours and day and night shifts during the Ottoman Empire and the early Republican Period, this study focused on the regulations made after the establishment of TEB, the problems faced by the pharmacists, and the setting of shifts by the regional chambers of pharmacy. This study is not limited to practices in Istanbul, but it also includes those prevalent in Anatolian cities.

Keywords: Pharmacy shift, pharmacy working hours, drugstores, history of pharmacy, pharmacy practice, Ottoman Empire, Turkey, Anatolia

¹Eczacı, Kocacık Eczanesi, Adapazarı, Sakarya, Türkiye

ORCID: E.T.K. 0000-0002-6667-1339

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Eyüp Talha Kocacık,
Kocacık Eczanesi, Adapazarı, Sakarya, Türkiye
E-posta/E-mail: eyuptalha@kocacik.com

Başvuru/Submitted: 12.08.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

01.09.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

29.10.2020

Kabul/Accepted: 06.11.2020

Atıf/Citation: Kocacık, Eyüp Talha. "İstanbul ve Anadolu Eczanelerinde Mesai Saatleri ve Nöbet Uygulamaları: Bir Tarihçe." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 1 (2021): 139-198. <https://doi.org/10.26650/oba.779665>

Amaç ve Yöntem

Eczacılık tarihi literatürü içerisinde konu özelinde daha önce yayınlanmış herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması nedeniyle, bu çalışmada öncelikle eczanelerin mesai saatleri ve özellikle kesintisiz sağlık hizmeti sunmalarını sağlayan nöbet usulünün tarihsel süreci incelenecektir. Ayrıca gerek eczacılık tarihine gerekse de Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ilişkin sosyolojik çıkarımlar amaçlanmıştır.

Eczanelerin mesai saatlerinin ve nöbet tutma usullerinin birbirinden ayrılamaz konu olmasından dolayı makalede bu iki konu birlikte çalışılmıştır. Birbirini tamamlayan bu iki konu içerisinde Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak, hem İstanbul'daki hem de Anadolu şehirlerindeki uygulamalar araştırılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise hemen tüm şehirlerdeki uygulamalar araştırılmıştır. Cumhuriyet dönemi özelinde makalede konu edilmeyen diğer şehirlerde de benzer uygulamalar olduğundan, bunlar ayrıca belirtilmemiştir.

Araştırma yöntemi olarak Osmanlı Arşiv belgeleri, dönemin eczacılık cemiyetlerinin mesleki gazeteleri, tıp gazeteleri, eczacı kalfa cemiyetlerinin mesleki dergileri, Türk Eczacıları Birliği ve bölge eczacı odaları bültenleri, eczacılık konulu nizamname, kanun ve yönetmelikler, ulusal ve yerel gazeteler tarandığı gibi, kişisel koleksiyonlardaki malzemelerden yararlanılmış, daha önce başka konu başlıkları altından yayınlanmış makaleler üzerinde de çalışılmıştır.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda süreklilik arz eden modern tıp eğitiminin 1839 yılında Mekteb-i Tıbbiye-yi Adliye-yi Şahane'de başlamasından önce ordunun modernizasyonu çerçevesinde tersane ve donanmanın sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi için 1805 yılında tersane içerisinde gece ve gündüz hizmet veren bir hastane açılması tasarlanmıştır. Hastanenin yanına 1806 yılında da Tersane Tıbbiyesi adıyla tanınan bir tıp eğitim kurumu açılmıştır. Bu eğitim kurumunda sadece donanmaya değil, tüm memlekete tabip ve cerrah yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Yetişmekte olan öğrencilerin Tersane'deki hastanede nöbet tutmaları ve masrafların Tersane hazinesinden ödenmesi planlanmıştır. Bu hastane, bugünkü Deniz Hastanesi'nin temelini oluşturmuştur.¹

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane 1839 yılında açıldıktan sonra 1841 yılında mektebin muayenehanesi hizmete girmiş ve mektep hocaları burada belirli günlerde sivil halka sağlık hizmeti vermeye başlamıştır. Yoksul hastalar burada muayene olduktan sonra mektebin içinde bulunan Eczahane-i Âmire'den (Merkez Eczane) ilaçlarını ücretsiz olarak alabilmektedir. Yıllar içerisinde Galatasaray'da bulunan bu polikliniğin hasta sayısının

1 Yeşim Işıl Ülman, *Galatasaray Tıbbiyesi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), 11-14.

artması ve İstanbul'un farklı mahallelerindeki hastaların ulaşma zorluğu sebebiyle acil servis vermek ve hasta bakımı yapılabilmek için İstanbul'da çeşitli mahallerde uygun şartlara sahip eczanelerin üst katları kiralanarak “nöbet mahalleri-nöbet eczahaneleri” oluşturulmuştur.²

Halk, istediği zaman ücretsiz olarak nöbet mahallerinde tedavi olabilmekteydi. Nöbet mahallinin alt katında bir eczane olması, hastaların ilaçlarını kolaylıkla alabilmesine imkân sağlamaktaydı. Yoksul hastaların müracaatlarında, ilaçlar aşağıda bulunan eczane den ücretsiz olarak karşılanmaktaydı. Eczacı ise yoksul halka vermiş olduğu ilaçların ücretlerini aylık olarak Saray'dan alabilmekteydi. İstanbul, Beyazıt'ta başlatılan bu uygulama kısa süre içerisinde farklı mahallelere de yayılmış ve halkın tedaviye erişimi bir nebze kolaylaştırılmıştır. 1845 yılında başlatılan bu uygulamaya zaman içerisinde oluşan bir takım sebeplerden dolayı 1895 yılında son verilmiştir.

Nöbet mahalline günün herhangi bir saatinde müracaat edilebildiğinden altındaki eczanenin de gündüz ve gece açık olması gerekmektedir. Bu gereksinim sebebiyle, İstanbul'da nöbet mahallerindeki eczaneler 1845-1895 yılları arasında 24 saat sürekli olarak çalışmış olmalıdır. Hal böyle iken nöbet mahallindeki eczanenin dışında kalan diğer eczanelerin de gündüz ve gece açık olduğu ihtimali üzerinde durulabilir. Eczanelerin mesai saatleri ve nöbet usulleriyle ilgili resmi bir düzenleme olmadığından, eczanelerde mesai saati kavramı oluşmamıştı. Bu sebeple bu dönemde, eczanelerin açılış ve kapanış saatlerinin sahiplerinin inisiyatifleriyle sınırlı kaldığı söylenebilir. “Nöbet mahalleri-nöbet eczahaneleri” uygulamasının kaldırılmasından sonra halkın acil servis hizmetini nasıl aldığı şu anki bilgilerimizin azlığı sebebiyle bilinmemektedir.³ Bununla birlikte 18 Ağustos 1898 tarihinde yayınlanan bir irade,⁴ İstanbul'daki eczanelere ulaşmada bazı şikâyetlerin olduğunu göstermektedir:

İstanbul'da bulunan eczahanelerin ekserisinde geceleri nöbetçi eczacı bulunmamasından dolayı müracaat edenlerin duçar olmakda buldukları mesmû'î âli bulunduğundan fi mâbad bilcümle eczahanelerde gece ve gündüz nöbetçi eczacı bulundurulması zımında şehremaeti celilesine ifa-yı tebligat olmasını şerefsûdur buyurulan irade-i seniye-i cenab-ı hilafetpenahi icab-ı âlisinden bulunmuş olmağla emr-ü ferman hazret veliyül' emrindir. Fi 30 Rebiyülevvel 316 fi 6 Ağustos 314 [18 Ağustos 1898]

İradenin ardından 21 Ağustos 1898 tarihinde Şehremanetine ikinci bir yazı yazılmış, İstanbul'daki bazı eczanelerin geceleri açık bulundurulması emri verilmiş ve bu

2 Nöbet mahalleri ve nöbet eczaneleri uygulamasının ayrıntıları için bkz. Nuran Yıldırım, “İstanbul'da Nöbet Mahalleri Nöbet Eczaneleri (1845-1895),” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 6, 2 (2005): 151-182.

3 Cumhuriyet döneminde “Asistanların Suret-i İntihab ve Tayinleriyle Vazifelerinden Ne Vechile Tefeyyüz ve Terakki Edeceklerine Dair Maarif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi'nce Musaddak Talimatname” isimli talimatnameyle Tıp Fakültesi asistanlarının tıbbiye kliniğinde geceleri nöbet tutarak müracaat edenleri muayene etmek ve gerekli tedaviyi uygulama zorunluğu açıkça getirilmiştir. Bkz. Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi: Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 363-364.

4 T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Hususi (İ. HUS) 66.110.001, Hicri 30 Ra. 316 [18 Ağustos 1898].

uygulamayı şehremanetinin denetlemesi istenmiştir.⁵ Bu iki belgeden de anlaşıldığı üzere 1898 yılına kadar İstanbul’da eczanelerin nöbet ve mesai saatleri belirlenmiş değildir. Bu İrade, halkın ilâca ulaşabilmesi için belirli yerlerdeki eczanelerin geceleri açık kalmasını sağlamaya çalışmıştır. Eczanelerin ne şekilde belirlendiği bilgi azlığı sebebiyle bilinmemekte ise de, İradeden hareketle şu yorumu yapmak mümkündür: Devlet yetkilileri geceleri belirli eczanelerin açık kalmasını istedikleri halde diğer eczanelerin kapanması yönünde bir emir vermemiştir. Bu sebeple, halkın ilâca erişimi esas alındığından, belediye yetkilileri belirlenen eczanelerin dışındaki eczanelerin kapanmasını zorunlu kılmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda hekimler 16. yüzyılda insanların çok sayıda toplandığı alışveriş ve sergi yerlerinde hasta bakmaya başlamış daha sonra 17. yüzyılda “Hekim dükkânı” adı verilen yerler açılmaya başlanmıştır. Açılan bu dükkânlarda bilinçli olmayan kişilerce tedavi yapılması halkın can ve malına zarar verdiği görülmüş ve imtihana girip ruhsat almadan bu dükkânları çalıştıranlara ceza verileceği hükmü getirilmiştir. 19. yüzyılda Avrupa’da olduğu gibi Osmanlı’da da özel muayenehaneler açılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru muayenehanelerin şartların zorlaşması nedeniyle hekimler, eczanelerin bir odasında hasta muayenesi yapar duruma gelmiştir. Bir yandan Avrupa usulüne uygun özel muayenehaneler açılırken bir yandan da hekimler eczanelerde muayene yapmaya devam etmiştir.⁶ Eczanede hasta muayenesi usulü uzun yıllar devam etmiştir. Bu uygulamada meşhur eczanelerde meşhur doktorlar belirli saatlerde muayene yapmışlar ve bunlarla ilgili reklamlar, ilânlar verilmiştir. Birden fazla doktor farklı saatlerde aynı eczanede bulunabildiği gibi sadece bir doktorun düzenli olarak muayene yaptığı eczaneler de vardı. Eczaneler veya doktorlar ile ilgili reklamlarda eczanelerin geceleri de açık olduğu vurgulanmıştır. 1889 tarihli bir reklamda, Gedikpaşa’daki Eczahane-i Osmanî’nin gece gündüz açık olduğu ifade edilmiştir.⁷ Bakırköy’deki Eczahane-i Ahmet Hulusi’de⁸ gece ve gündüz her hastalık için bir doktor bulunduğu ve eczanenin açık olduğu ilân edilmiştir.⁹ Mesai saati kavramı olmayan eczanelerin rekabet edebilmek için meşhur doktorları eczanelerinde bulundurarak fark yaratmaya çalıştığını, yine aynı sebeple geceleri de hizmet verdiğini söylemek mümkündür. Bu uygulama cumhuriyete geçildikten sonra 1925 yılında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti’nin aldığı kararla yasaklanmıştır.¹⁰

5 BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO) 1180.88461 Hicri 3 Ra. 316 [21 Ağustos 1898].

6 Nuran Yıldırım, “İstanbul Eczanelerinde Hasta Muayenesi ve Tıbbi Tahlil Laboratuvarları,” *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* 2-3 (1996-1997): 71-73.

7 Yıldırım, “İstanbul Eczanelerinde,” 79.

8 Ahmet Hulusi Bey’in mezuniyet tarihi bilinmemekle birlikte 1904 yılında Bakırköy’deki eczanenin açık olduğu tespit edilmiştir. Ahmet Hulusi Bey uzun bir süre bu eczanede çalıştıktan sonra Kurtuluş Savaşı’na katılmak üzere 1920 yılında Anadolu’ya gitmiş ve eczanesini 1884 mezunu Emin Tahir Bey’e bırakmıştır. Ahmet Hulusi Bey Kurtuluş Savaşı’nda şehit olmuştur. Bkz. Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı 1-2* (İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 2002), 8-9.

9 Yıldırım, “İstanbul Eczanelerinde,” 84.

10 Yıldırım, “İstanbul Eczanelerinde,” 88.

Eczaneler ile ilgili yapılan bu uygulamalar dışında genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kamu kurumlarında çalışan memurlar için mesai saati ve tatil kavramı anlayışı zamanla oluşmuştur. Tanzimat'a gelinceye kadar yeterli sayıda kamu kurumu ve memur olmayışı, memurların tatil yapmalarına ve belirli mesai saatleri içinde çalışmasına imkân vermemiştir. Memurlar sabah namazından sonra daireye gelmekte ve akşam namazından bir iki saat önce daireden ayrılmaktaydı. Tanzimat'tan sonra kurumların ve memurların sayısında artış olması bazı düzenlemeleri de beraberinden getirmiştir. Böylece güneşin doğuşundan birkaç saat sonra mesai başlar ve güneşin batışından birkaç saat önce de biterdi.¹¹ Cumhuriyet ile birlikte gerek kamu kurumlarının gerekse de esnaf dükkânlarının çalışma saatleri için resmi düzenlemeler yapılmış ve zamanla günümüz şartlarına gelinmiştir.¹²

Eczaneler ve Eczacılar Konusunda Osmanlı'da İlk Düzenlemeler

1852 yılında yürürlüğe giren *Nizamnâme-i Eczacıyan Der Memâlik-i Osmaniye*'de, 1861 yılında yürürlüğe giren *Beledi İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamnâme*'de eczanelerin açılış-kapanış saatleri ve nöbet usullerine ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Nöbet ile ilgili olarak bilinen ilk yasal düzenleme 1916 yılında yürürlüğe giren *Alelumum Eczahaneler Talimatnamesi*'nde¹³ görülmektedir. Talimatnamede bulunan "Gece Nöbeti" maddesinin içeriği şu şekildedir:

Her semtte mevcut olan eczahanelerin münasip münavebe suretiyle [nöbetleşe] geceleri mualece imal etmeleri [ilâç yapmaları] mecburidir. Bu mecburiyet daimi surette eczahanelerin de geceleri reçete imal eden eczacıların nöbetleri haricinden eczahanelerinde bulunmalarına ve mualece imal ve i'ta eylemelerine [ilâç hazırlayıp vermelerine] mani değildir. Mualece imalinden maksat gece sabaha kadar eczahanenin açık bulundurulması demek olmayıp müracaat vukuundan açıp getirilen reçeteyi imal ve i'ta ettikten sonra yine eczahaneyi kapayabilmektir. İşbu münavebe [nöbet] taşrada sıhhiye müdirleri, hükümet veya belediye tabipleri tarafından tayin edilir. Ve mahalli polis dairesine de bildirilir. Bir veya iki eczahane bulunan küçük kasabalarda eczacı veya kalfasının hanesi eczahaneye karip [yakın] bulunursa müracaat vukuunda eczahaneye gelmek şartıyla geceleri eczahanede kalmamasında beis yoktur.

Bu talimatnameden anlaşıldığı üzere belirli bir döngü sağlanarak eczanelerin nöbet tutmasını zorunlu kılındığı gibi, nöbet sırası gelmediği halde eczanenin açık tutularak reçete

11 Osmanlı İmparatorluğu döneminden memurların mesai, izin ve tatilleri üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yüksel, "Osmanlı Devlet Dairelerinde Mesai Kavramı ve Uygulaması (18-20. Yüzyıllar)," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 16, 1 (2004): 19-49.

12 Cumhuriyet dönemi tatil kavramı üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Önder Deniz, "Cumhuriyet Döneminde Tatil Kavramı ve 1935 Tarihli Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Kanunu," *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 10, 23 (Güz 2011): 57-72.

13 Alelumum Eczahaneler Talimatnamesi'nin tam metni için bkz. Naşit Baylav, *Eczacılık Tarihi* (İstanbul: Yörük Matbaası, 1968), 307-324.

karşılanmasına herhangi bir yasal engel bulunmamaktadır. Devlet yetkilileri bu maddeyle her semtte en az bir eczanenin açık olmasını sağlamakla birlikte diğer eczanelerin kapanması zorunluluğunu getirmemişlerdir.

Beylerbeyi'nde bulunan Said Hatemi Eczahanesi'nin¹⁴ 1920 yılında dağıttığı el ilânındaki şu ifadeler eczanelerin açılış saatlerinin eczaneye özgü olduğunu vurgular niteliktedir.

Ahali ve Müşterîn-i Kirâma

Görmüş olduğum rağbet ve teşvik üzerine eczahane-i âcizîde bir muayene ile tahlilhane küşad eyledim. Muayenehanede her gün sabah alafranga saat¹⁵ yedi buçuktan sekiz buçuğa ve akşamları dört buçuktan beşe kadar İsviçre ve Osmanlı mekteplerinden mezun bakteriyolog emrâz-ı dâhiliye ve efrençiyeye mütehasısı Doktor Mahmut Sabit [Akalın]¹⁶, keza saat sekizden dokuza ve on birden on ikiye kadar emrâz-ı dâhiliye ve asabiye mütehasısı Dr. Aleksi, salı ve cuma günleri öğleden sonra emrâz-ı asabiye ve dâhiliye mütehasısı Dr. Feraci, cuma ve pazar günleri, saat üçten sonra kadın hastalıkları mütehasısı doktor ve ebe Anagostaki ve her gün sekiz buçuktan öğleye kadar belediye doktoru Hüseyin Mazlum Beyler hastegâni [hastaları] kabul ve tedavi ederler...

Said Hatemi Bey'in verdiği ilânda eczanenin sabah saat 07.30'da açık olduğu görülmekle birlikte gece saat 24.00'a kadar da muayene yapıldığı anlaşılmaktadır.

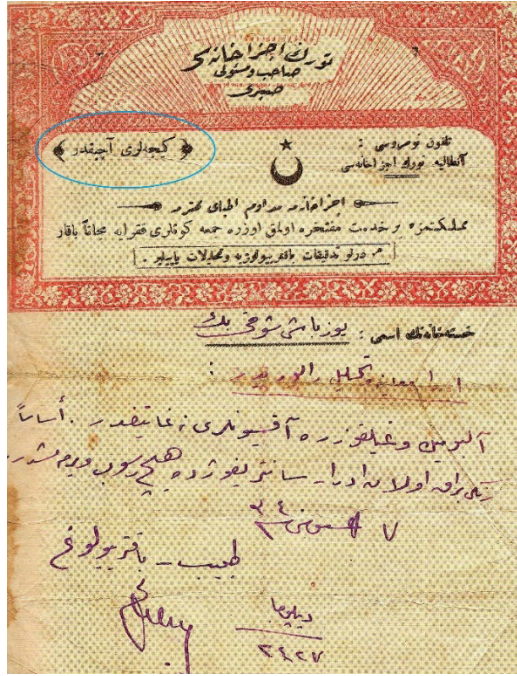
Bu dönem içerisinde eczanenin geceleri açık tutulmasının eczaneler arasında fark yaratma veya rekabet etmek açısından önemli olduğu yorumu yapılabilir. İlân, reklam veya reçete üzerinde bulunan gece açıktır ibaresine son bir örnek de İstanbul'un dışından Antalya'dan verilebilir. Antalya'da Eczacı Sabri [Aksoy] Bey'e¹⁷ ait Türk Eczahanesi'nin 1924 tarihli idrar tahlil raporunda (**Şekil 1**) “*geceleri açıktır*” ifadesi göze çarpmaktadır.

14 Mehmet Said Hatemi [Beyer] Bey 1912 yılında diplomasını almış ve Beylerbeyi'ndeki eczaneyi Osman Hüseyin Bey'den devir almıştır. 1944 yılında Akşehir'e eczane açmıştır. 1954 yılında İstanbul'da Sühulet Eczanesi'ni açmış ardından Cihangir Eczanesi'ni çalıştırmıştır. 1967 yılında vefat etmiştir. Bkz. Mert Sandalci, *Belgeler Türk Eczacılığı V* (İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 2006), 53.

15 Osmanlı Devleti 1913 yılında alafranga [zevali, beynelmilel, vasatî] saati kabul etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Feza Günergun, “Osmanlı Türkiye'sinde ‘Alaturka Saat’ten ‘Alafranga Saat’e Geçiş,” *X. Ulusal Astronomi Kongresi (2-6 Eylül 1996) Bildirileri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü ve Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, 1996): 434-441.

16 Mahmut Sabit Akalın, 1888 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1907 yılında Tıbbiye'ye girmiştir. Bir süre burada eğitim aldıktan sonra 1912 yılında Cenevre Tıp Fakültesi'ne kaydını aldırıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine ülkeye dönmüş ve 1916'da Tıp Fakültesi'ndeki imtihanı vererek diploma almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekrem Kadri Unat, “Dr. Mahmut Sabit Akalın 1888-1960,” İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 22, 1-2; 1960: 310-314.

17 Sabri Aksoy 1919 yılında Eczacı Mektebi'nden mezun olmuştur. Bkz. Remzi Kocaer, *Türkiye Eczacılar Almanlığı 1949* (İstanbul: Hüsnü Tabiat Basımevi, 1949), 311. Sabri Bey, Antalya'da Tahtapazarı semtinden açtığı Türk Eczahanesi'ni 1960 yılına kadar işletmiş daha sonra İstanbul'a gelerek Çapa'da “Sabri Aksoy Eczanesi”ni açmıştır. Bir yıl İstanbul'da durduktan sonra yeniden Antalya'ya dönmüş ve vefat ettiği 1973 yılına kadar eczacılık yapmıştır. Bkz. Sandalci, *Belgeler Türk Eczacılığı V*, 13.

Şekil 1. Türk Eczahanesi'ne ait idrar tahlil raporu, Antalya
(Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı III* (İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1999), 10).

Eczanelerin farklı saatlerde açılıp kapandığı, bazılarının geceleri kendi isteğiyle açık kaldığı bir dönemden sonraki ilk düzenleme 1916 yılında yayınlanan *Alelumum Eczahaneler Talimatnamesi*'yle yapılmış ve fakat bu talimatnameyle en az bir eczanenin açık tutulması gibi bir prensip belirlenmiştir. İzleyen düzenleme ise 18 Temmuz 1922 tarihinde yayınlanan *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname* ile getirilmiştir.¹⁸ Bu kararnamede bulunan 17., 18. ve 19. maddeler¹⁹ nöbet usulüyle ilgilidir.

Madde 17: Müteaddid [çok sayıda] eczahane bulunan mahallerde Sıhhiye Müdiriyeti de bulunmadığı halde hükümet tababeti ve o da yoksa belediye tababeti tarafından tertib olunacak cetvele teba'an [uyularak] eyyam-ı resmiye ve diniyede [resmî ve dini günlerde] ve gece esnasında eczahanelerin münavebe ile [nöbeteleşe] açık bulundurulması mecburidir. Bu suretle nöbetçi olan eczahaneler geceleri sarı camlı birer fener ikâd edeceklerdir [yakacaklardır]. Arzu edenler münavebe haricinde geceleri eczahanelerini açık bulundurabilirler.

18 Bu kararname ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nuran Yıldırım, "Osmanlı Devleti'nin Son Eczacılık Yönetmeliği: Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname 1922," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 4, 2 (2003): 83-108.

19 Yıldırım, "Osmanlı Devleti'nin," 103.

Madde 18: Eczahaneler için gece hizmeti akşam zevali [alafranga] saat ondan sabah altıya kadar devam eder. Geceleri imal olunacak reçetelerin tarife fiyatına yüzde yirmi zam olunabilir.

Madde 19: Eczacı mazeret-i meşru'asını [meşru mazeretini] Dersaadet'de Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ne taşrada sıhhiye müdiriyetine de bulunmadığı halde hükümet tababetine ve o da yoksa belediye tababetine bildirerek tahriren müsaade almaksızın dükkânını kapayamaz.

Madde 17'ye göre resmi makamlarca resmi ve dini bayramlar ile gece nöbetleri için hazırlanan nöbet cetvellerine uyularak nöbet tutulur ve eczanenin nöbetçi olduğunun anlaşılmasını sağlamak için kapısının önünde sarı renkli bir fener yakılması kabul edilmiştir. Yine aynı maddeye göre nöbetçi olmayan eczanelerin kapalı tutulması gibi bir zorunluluk olmadığı gibi 1916 tarihli *Alelumum Eczahaneler Talimatnamesi*'nde de böyle bir zorunluluk getirilmemiştir.

Madde 18'de de nöbet hizmetinin 22.00-06.00 saatleri arasında olduğu ve ilâç fiyatlarına zam yapılabileceği belirtilmiştir. Bu maddeden eczanelerin normal açılış saatinin 06.00 kapanış saatinin 22.00 olduğu anlaşılmaktadır. Bu kararnameden önce, eczanelerin çalışma saatinin günlük 16 saat olduğu *Aydınlık* dergisinde çıkan yazıda vurgulanmaktadır.²⁰ Yine aynı yazıda bazı kalfaların 15 günde bir izin yapabildikleri ve Beyoğlu bölgesinde bulunan eczacı kalfalarının çabalarıyla o bölgedeki kalfaların hafta tatili yapabildikleri kaydedilmiştir.

Madde 19'a göre eczanelerin nöbetçi olduğu gün veya geceler ile nöbetçi olmadığı diğer günlerde habersiz ve geçerli bir mazeret sunmadan kapatılamayacaklardır.

Bu kararnamede eczaneler ve eczacılar ile ilgili birçok düzenleme yapılmakla birlikte aynı tarihlerde Anadolu'da devam etmekte olan Milli Mücadele'nin temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti birçok alanda düzenleme yapmaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti tarafından 18 Temmuz 1922 tarihinde yürürlüğe giren *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname*'ye karşılık olarak TBMM Hükümeti, 27 Temmuz 1922 tarihinde 1861 tarihli *Beledî İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname*'ye bir madde ilavesi yapmıştır.²¹ İlave edilen madde eczanelerin nöbet usullerine ilişkindir.

İki ve ikiden ziyade eczahane bulunan kasabalarda mahallin en büyük sıhhiye memuru tarafından takdir [önerilecek] ve eczacılarca kabul edilecek münavebe [nöbetleşe] suretile bir eczahane geceleri açık bulundurulacaktır. Bu mecburiyeti ifa etmeyen eczacılar İspençiyar Nizamnamesine²² tevkiyan [İspençiyar Nizamnamesine göre] ilk defasında on liradan yüz liraya kadar ceza-yı nakdi ve tekrarı halinde muvakkaten [geçici] veya müebbeden [süresiz] eczahanesinin seddi [kapatılması] ile tecziye edilir [cezalandırılır]. 27 Temmuz 1338 [27 Temmuz 1922]

20 "Eczacılar," *Aydınlık* sayı 10, 1 Teşrin-i sâni 1922 [1 Kasım 1922]: 268.

21 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı 30.18.1.1/5.21.16 27 Temmuz 1922.

22 Burada atıfta bulunulan nizamname, 1861 tarihinde yürürlüğe giren *Beledî İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname*'dir.

M. İ. [Mustafa İsmet İnönü]
 (Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Heyeti Reisi)
 (Hariciye Vekili) (Dâhiliye Vekâleti Vekili) (Adliye Vekâleti Vekili) (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Şer'îye Vekili) (Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti Vekili) (Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti Vekili) (İktisad Vekili) (Nafia Vekâleti Vekili) (İktisad Vekili) (Nafia Vekâleti Vekili) (Maarif Vekili) (Maliye Vekili)

Bu madde ile nöbete uymayan eczacılara para, geçici eczane kapatma ve ruhsat iptali gibi cezalar getirilmiştir. Maddede bulunan “kasaba” ifadesinin ise özellikle seçilmiş olduğu gerçeği üzerinden durulursa büyük şehirlerde nöbetçi eczane sorunu olmadığı veya eczane sayısının çok olmasının nöbet problemini ortadan kaldırdığı düşünülebilir.

TBMM, 18 Temmuz 1922 kararnamesinden dokuz gün sonra 1861 tarihli nizamnameye madde ilavesi yaparak, bu kararnameyi tamamen hükümsüz kılmıştır. Böylece eczacılık alanında 1922 kararnamesinin hiçbir zaman uygulanmadığı yorumu yapılabildiği gibi Ankara'nın İstanbul'a siyasi bir cevap verildiği yorumu da yapılabilir. Zira 1 Kasım 1922 tarihinde TBMM saltanatı kaldırarak Osmanlı Devleti'ne fiili olarak son verecektir. Eczacılık alanında, Cumhuriyet döneminde de 1927 yılında *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kanun*'u yayınlanıncaya kadar 1861 tarihli nizamname geçerli olmuştur.

Erken Cumhuriyet Döneminde Gece Nöbeti ve Mesai Düzenlemeleri

24 Ocak 1927 tarihinde kabul edilen *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kanun*'un 50. maddesi²³ nöbet mecburiyeti ile ilgilidir.

Madde 50: Eczanelerin gece nöbeti vazifeleri, mahallî sıhhi makamlarının tensibiyle halkın ihtiyacını temin edecek surette tanzim olunur. Bu hususta verilecek emirlere eczacıların tabi olması mecburidir.

Bu kanunun uygulanması için 11 Mayıs 1927 tarihinde yayınlanan talimatnamenin 10. maddesi²⁴ nöbet usulüne ilişkindir.

Madde 10: Müteaddit [birden fazla] eczanesi olan ve nöbet usulü tatbik edilen yerlerde eczaneler kapalı olduğu zaman haricinde ve açık iken dâhilinde her günkü nöbetçi eczaneyi değişebilen levhalarla okunaklı surette gösteren bir levha bulundurulacak, bundan başka gece müracaat edenler için de kapıda bir elektrik çingrağı bulunacaktır.

Yine aynı talimatnamenin elli dördüncü maddesinde nöbet usulüne değinilmiştir.

23 *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında 24 Kanun-u Sâni 927 tarihli ve 924 Numaralı Kanun* (Ankara: Yeni Matbaa, 1927), 14.

24 *Sıhhi-İctimai ve İskâna Ait Kanun, Nizamname, Talimatname ve Kararnameler* (Ankara: Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti, 1942), 63.

Madde 54: İki veya daha fazla eczanesi olan yerlerde eczanelerin bir kısmı mahalli daire-i sıhhiyesinin tensibiyle [onayıyla] ve münavebe [nöbetleşe] ile Cuma ve bayram günleri kapayabilirler. Bundan başka geceleri de yine memurini sıhhiyenin tertip edeceği gece nöbetleri tutulur. Nöbetçi eczanelerin halk tarafından kolayca bilinmesi için tertip edilen cetveller polis merkezlerine ve sair bu gibi alakadar makamlara tevdi olunur [gönderilir].

Nöbetçi eczanelerden kepenkleri açık bulundurmayanlar kapılarına kırmızı bir hilal resmedilmiş bir fener talik ederler [asarlar]. Kepenkleri açık bulunduranlar bu mecburiyetten verastedir [zorunlu değildir]. Gece nöbeti esnasında eczanenin behemehâl [sürekli] açık olması lazım olmayıp daima içeride muavin veya bir kalfa veya bunların mevcut olmadığı takdirde sahip veya mesul müdürünün bulunması ve müracaat vukuunda eczanenin açılarak getirilen bir reçetenin kabulü temini maksada kâfidir.

1927 yılında yürürlüğe giren talimnamenin elli dördüncü maddesinde gecelerin dışında da resmi hafta tatili olan Cuma ve bayram günlerinde eczanelerin kapanarak, nöbet tutulmasına olanak sağlamıştır. Maddede eczanelerin Cuma ve bayram günleri kapatılmasının zorunlu olmadığı ve tercihe bırakıldığı anlaşılmaktadır.

1927 yılında yayınlanan bu kanun ve talimatnamede nöbet tutma zorunluluğuyla birlikte eczanelerin nöbetçi olmadığı günlerde nöbetçi eczaneleri gösteren levhaların asılması zorunluluğu da getirilmiştir. Bu mecburiyetler eczaneler için yeni bir durum olduğundan zaman zaman sorunlar çıkmış ve şikâyet konusu olmuştur. 1927 yılında dönemin eczacı cemiyetinin dergisi olan *Türk Eczacı Âlemi*'nde nöbet saatlerine uyulması ve nöbet levhalarının asılmasıyla ilgili uyarılar yapılmıştır.²⁵

2 Ocak 1924 tarihinde *Hafta Tatili Kanunu* kabul edilmiş²⁶ ve on bin veya daha fazla nüfusa sahip şehirlerdeki fabrika, dükkân, mağaza, ticarethane gibi birçok iş yerinin haftada bir gün yirmi dört saatten az olmayacak şekilde tatil yapması zorunlu hale getirilmiştir. Yine aynı kanunla hafta tatili günü olarak da Cuma günü belirlenmiştir. Kanuna uyma mecburiyeti olmayan meslek kolları (Madde 4/a) da belirlenmiş ve eczaneler bu kapsama alınmıştır. Eczaneler, halkın ilâca kolayca ulaşabilmesi adına kanunda müstesna tutulmuştur. Bu kanunla birlikte resmi tatil olarak ilân edilen gün olan Cuma günü işyerinin açmak için belediyeye “Cuma Ruhsatıyesi” adı altından bir harç ödeme mecburiyeti getirilmiştir. Cuma ruhsatıyesi ödememek adına eczacılar eczanelerini kapamak istemişler de belediye buna izin vermemiştir.²⁷ Kapatma izni alınamayınca *Türk Farmakoloğ Birliği*, vilayete müracaat ederek Cuma günleri nöbet tutulmasını talep etmiş fakat vilayet, bu kararı belediyenin vermesi gerektiğini söyleyerek, talebi reddetmiştir.²⁸ Dönemin eczacı cemiyeti bu ruhsatıyeden

25 “Gece Nöbetleri İyi Bir Şekilde Tatbik Ediliyor Mu?,” *Türk Eczacı Âlemi* 1, 10 (1927): 174.

26 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 40, 21 Kanûn-u Sani 1340 [21 Ocak 1924].

27 “Cuma Ruhsatıyesi,” *Cumhuriyet*, 5 Mart 1931, 2.

28 “Eczacılar Cuma Günü Münavebe ile Eczanelerini Açmak İstiyorlar,” *Cumhuriyet*, 15 Mart 1931, 2.

eczanelerin muaf tutulması için girişimlerde bulunmuş ve bu, ancak 11 Ekim 1931 tarihinde Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâleti'nin tamimi ile mümkün olmuştur.²⁹

Hafta tatili günü, 27 Mayıs 1935 tarihinde, Cuma'dan Pazar'a alınmıştır.³⁰ Ülkede 1924 yılından beri resmi olarak uygulanan hafta tatili zamanla oturmuş ve beraberinde işyerlerinin mesai saatlerinin de düzenlenmesine ön ayak olmuştur. 5 Ağustos 1934 tarihinde İstanbul Belediyesi, Belediye Kanununun³¹ 15. maddesinin 3. fırcasından hareketle şehirdeki bazı işyerlerinin (eczane, lokanta, sinema, hamam, otel vb. hariç) akşam saat 21'de bunların dışında kalan işyerinin de akşam saat 19'da kapanması yönünde bir karar almıştır.³² Bu kararın üzerine İstanbul'da faaliyet gösteren *Pratik Farmakoloğlar Birliği*³³, Sıhhiye Vekâleti'ne başvurarak nöbetçi eczanelerin dışında kalan eczanelerin akşam saat 21'de kapanmasını talep etmişlerdir.³⁴ Bu haberde göze çarpan başka detay ise eczanelerin en az 14 ve ekseri 18 saat çalıştıkları ifadesidir. Eczanelerin resmi bir mesai saati olmamakla birlikte sabah 06.00 sularından açılıp isteğe göre akşam 20.00 veya 24.00'da kapandığı anlaşılmaktadır. Eczanelerin kendilerine göre mesai saatlerini belirlemeleri konusunda verilebilecek bir örnek ise Eczacı Hüsnü [Arsan] Bey'dir.³⁵ Hüsnü Bey, Galata'daki eczanesini 1932 yılından beri sabah 07.30'da açıp akşam 20.30'da kapatmaktadır.³⁶

Bu başvurudan sonra Sıhhiye Vekâleti'nin oluru ile İstanbul Belediyesi Encümeni eczanelerin akşam saat 21.00'da kapanmasına ve her bölgede nöbetçi eczanelerin bırakılmasına karar vermiştir.³⁷ Bu kararın üzerine resmi hafta tatili olan Cuma gününde de nöbetçi eczane uygulanmasının yapılması için çalışmalar başlatılmıştır.³⁸ Eczaneleri akşam 21.00'da kapatma uygulamasının ilk örneklerinden biri 35 eczane bulunan Beyoğlu'nda yapılmıştır. Beyoğlu altı bölgeye ayrılarak akşam 21.00'dan sabah 06.00'a kadar nöbetçi

29 "Eczanelerin Cuma Ruhsatı Resminden İstisnaları Hakkında," *Farmakoloğ* 3, 1-2 (1933): 617.

30 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 3017, 1 Haziran 1935.

31 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 8823, 14 Nisan 1930.

32 "İstanbul Belediyesi İlanları," *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1934, 7.

33 Eczacı kalfaları tarafından 5 Mayıs 1933 tarihinde kurulmuş bir cemiyettir. Eczacılar, Cumhuriyet döneminin dil devrimi hareketinde etkilenecek kendi unvanlarını "farmakoloğ" olarak değiştirmişlerdir. Eczacılar 8 Mayıs 1929 tarihinde "*Türk Farmakoloğ Birliği*"ni kurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Eyüp Talha Kocacık, *Farmakoloğ Dergisinin Özetli Bibliyografyası ve İncelemesi* (İstanbul: Eczacılık Tarihi Araştırma Derneği, 2016), 7-10. Eczacı kalfaları da buradan hareketle kendilerine "pratik farmakoloğ" ismini vermiş ve bu ad altında bir cemiyet kurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Eyüp Talha Kocacık, Emre Dölen, "Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye'sinde Eczacı Kalfalarının Örgütlenme Girişimleri (1912-1949)," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 20, 2 (2019): 85-86.

34 "Bir Müracaat: Eczanelerin de Saat 9'da Kapanması İsteniyor," *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1934, 5.

35 Hüsnü Arsan 1922 yılında Eczacı Mektebi'nden mezun olmuş ve Küçükpazar Eczanesi'ni açmıştır. Daha sonra Galata'da Kastoriades'in eczanesi devir alarak eczanesini Galata'ya taşımıştır. Bkz. Sandalci, *Belgelerle Türk Eczacılığı* V, 29.

36 Hüsnü Arsan, "Eczanenin Özel Talimatnamesi," *Farmakoloğ* 17, 4-6 (1947): 100.

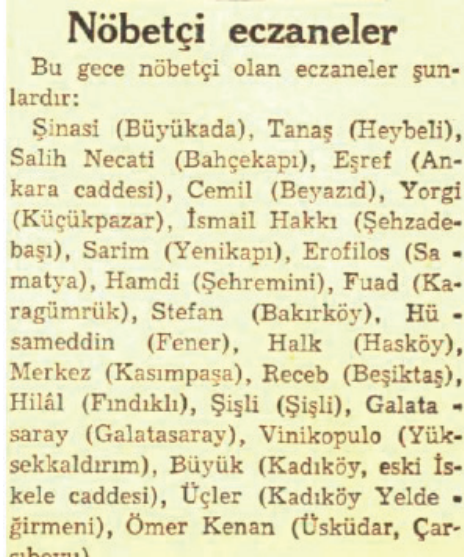
37 "Eczaneler de Erken Kapanacak," *Cumhuriyet*, 23 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 2.; "Eczaneler de 9'da Kapanıyor," *Cumhuriyet*, 12 Teşrin-i sânî [Kasım] 1934, 2.

38 "Eczaneler," *Cumhuriyet*, 23 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 2.

eczaneler bırakılmıştır.³⁹ Bu uygulamadan sonra Beyoğlu'nda bulunan eczaneler Cuma günlerinde de nöbet uygulama kararı almış ve Haziran 1935'ten itibaren Cuma günü dört eczaneyi nöbetçi bırakarak diğer eczaneleri kapatmış ve eczanelerin kapanış saati 22.00 olarak değiştirilmiştir.⁴⁰

Eczanelerin kapanış saatlerinin 21.00 olarak belirlenmesinden sonra ecza depolarının da diğer esnaf dükkânları gibi akşam 19.00'da kapanması gerektiği yönünde görüşler olmuştur. Bu görüşün ortaya çıkmasındaki asıl sebep ise ecza depolarının gayri resmi olarak halka ilâç ve itriyat gibi ürünleri perakende satması olmuştur. 1935 yılında Kadıköy'deki eczacıların ve eczacı cemiyetinin şikâyetleri neticesinde ecza depolarının da esnaf dükkânları gibi akşam saat 19.00'da kapanması sağlanmıştır.⁴¹

İstanbul'da geceleri nöbetçi eczane uygulaması başladıktan sonra gazetelerde gece nöbetçi olan eczanelerin listesi yayınlamaya başlamıştır.⁴² 1935 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan nöbet listesi **Şekil 2**'de görülmektedir. Bu uygulama halen Anadolu şehirlerindeki yerel gazetelerde devam etmektedir. 2018 yılında *Yeni Sakarya* gazetesinde yayınlanan nöbet listesi **Şekil 3**'de görülmektedir.

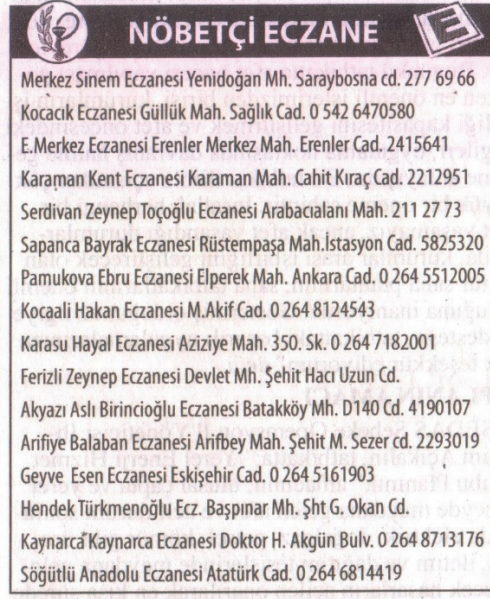
Şekil 2. 1935 tarihli *Cumhuriyet* gazetesindeki nöbetçi eczane isimleri (*Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1935, 4).

39 "Beyoğlu'nda Nöbetçi Eczaneler," *Cumhuriyet*, 15 Birinci kanun [Aralık] 1934, 2.

40 "Beyoğlu Eczaneleri Aralarında Anlaştılar," *Akşam*, 28 Kanûn-ı sâni [Ocak] 1934, 5.

41 "Meslek Haberleri-1936 Yılı Genel Kongresi," *Farmakolog* 6, 1-3 (1936): 14.

42 "Nöbetçi Eczaneler," *Kurun*, 11 Birinci kanûn [Aralık] 1935, 7.; "Bu Akşam Nöbetçi Eczaneler," *Akşam*, 29 Eylül 1937, 8.

Şekil 3. 2018 tarihli *Yeni Sakarya* gazetesindeki nöbetçi eczane isimleri
 (*Yeni Sakarya*, 20 Kasım 2018, 4.)

Belediyenin diğer esnaf dükkânlarıyla birlikte eczaneler için de yapmış olduğu bu düzenlemeden sonra dönemin eczacılık dergisi olan *Farmakoloğ*'da bu konuyla ilgili bir yazı yayınlanmıştır.⁴³ Yazıda eczanelerin mesai saatlerinin (06.00-21.00) belediye tarafından değil meslek erbabı kişilerce düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Mesai saatleri olarak belirlenen saatlerin eczanelere çok ciddi iş yükü getirdiği, mali olarak sıkıntı yaşanabileceğinin üzerinden durulan yazıda, esnaf dükkânlarının akşam 19.00'da kapandıktan sonra ilâç yaptırmak isteyenlerin eczanelere müracaatlarının 19.00 ila 21.00 arasındaki kısa sürede yapmak zorunda kalmasının hataya sebep olacağı belirtilmiştir. Yine aynı yazıda eczacı kalfalarının Cuma tatili için yaptığı müracaata ilişkin cevap verilmiştir:

Her hangi bir meselesinin ve hadisenin bihakkın muhakemesi icap ederse yalnız bir tarafın arzuları değil öbür tarafın da düşüncülerini mülahazalarını almak [görüşmek] en esası bir mantıktır. Bilumum vergiler, bir sürü masraflar ve gayrı melhuz masarifatın [beklenmedik masraflar] mevcudiyetine mukabil işlerin günden güne azlığı mubayaatın [satın almanın] hemen hemen peşin olarak yapılması hepimizi haklı olarak düşündürülecek belli bir meseledir. Yedi günlük mesaisinin muhassalası [neticesi] bütün bu ihtiyaçların karşılığı olamazken nerede kaldı ki altı günlük gayrı muntazam mesainin vereceği randıman bütün bu alışverişlere ne bir cevap ne de bir hasılat zeminidir.

43 Farmakoloğ, "Hafta Tatili," *Farmakoloğ* 5, 1 (1935): 19-21.

Binaenaleyh hedefin cephesi tamamen mali nokta üzerinde temerküz ettiğinden [toplandığından] bu düşünce ve bu görüş çok yanlıştır. Müessesatın mali bütçelerine hafta tatili oldukça bir rahne açacaktır. Bu hareket ve teklif alakadarlar nezdinde revaç bulunmayacak olan bir düşüncedir.

Eczacıların, Cuma tatiline itirazları sadece eczanelerin mali kayıpları üzerinden düşünülmüştür. Hafta tatili günü olan Cuma gününün 27 Mayıs 1935'te Pazar gününe alınmasıyla birlikte farklı şehirlerde bazı farklı uygulamalar yapılmaya başlamıştır. Eczacı kalfaları akşam kapanma saatiyle ilgili olarak yaptıkları gibi yine Vekâlete müracaat etmişlerdir. Müracaatta eczacı kalfalarının haftada bir gün tatil yapmaları veyahut Pazar günlerinde sadece nöbetçi eczanelerin açık kalması istenilmiştir.⁴⁴ İstanbul'da bulunan eczaneler arasında Pazar günü nöbet usulüne geçilmesi adına *Türkiye Emgen Kurumu*⁴⁵ bir anket düzenlemiş, ankette 47 oy eczanelerin açık kalmasına, 58 oy eczanelerin kapanarak nöbete geçilmesine, 2 oy da çekimser olarak kullanılmakla birlikte 28 eczacı da oy vermediği için Pazar nöbeti netleşmemiştir.⁴⁶ Anketle Pazar nöbeti halledilememiş ve *Türkiye Emgen Kurumu*, konuyu Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti ile görüşmüştür. Görüşmenin üzerine Pazar günleri eczanelerin kapatılmasının sakıncalı olduğu ancak eczacı kalfalarının hafta tatilinden faydalanmalarının kanuni bir zorunluluk ve Vekâletin emri olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple her eczacının çalıştığı kalfasına haftada bir gün izin vermesi gerektiği bildirilmiştir. 1936 senesi başına kadar bu uygulamanın başlatılması önemle bildirilmiştir.⁴⁷

Pazar Nöbetleri: İstanbul'da İlk Pazar Nöbeti (1939)

Türkiye Emgen Kurumu 1935 yılında Pazar günlerine nöbeti getirmek için bazı girişimlerde bulunmuş ise de, bunlar başarısız olmuştur. 1938 yılında Cemiyet, İstanbul eczaneleri arasında yeniden bir anket düzenlemiş ve pazar günü nöbet usulü kabul edilmiştir.⁴⁸ Cemiyetin Pazar tatiline bakışı ise 1935 yılındakinden farklı olarak, değişmiş ve tatilin olması gerektiği ifade edilmiştir:

Ve bütün bunlardan sonra bayramsız seyransız ve pazarsız adeta esir bir hayata kendimizi esir etmeden kurtulmamız, en büyük kârimız olacaktır.

1938 yılı başında Adanalı eczacılar Pazar nöbeti uygulamasını ve mesai saatlerinin 08.00-20.00 olmasını kararlaştırmıştır.⁴⁹ Adana'daki bu gelişmeden sonra Kayseri ve Ankara'da

44 "Eczacı Kalfalarının Hafta Tatili," *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1935, 2.

45 *Türk Farmakoloğ Birliği*, 1935 yılından ülkede başlayan öz Türkçe hareketlerin bir yansıması olarak adını *Türkiye Emgen Kurumu* olarak değiştirmiştir. Kurum'un adı 1937'de *Türkiye Eczacıları Birliği*'ne, 1939 da ise *Türkiye Eczacıları Cemiyeti*'ne değiştirilmiştir. Bkz. Kocacık, *Farmakoloğ*, 9-10.

46 "Meslek Haberleri," *Farmakoloğ* 5, 5-7 (1935): 1053.

47 Kocacık, *Farmakoloğ*, 56.; "Ertik Haberleri," *Farmakoloğ* 5, 8-10 (1935): 1101.

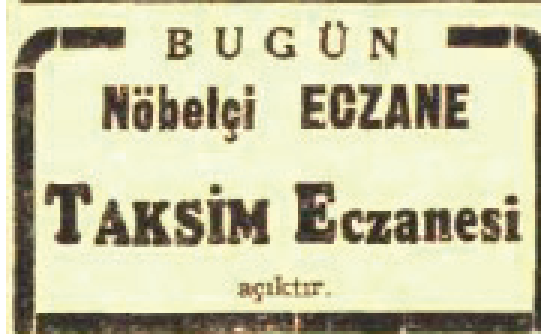
48 *Farmakoloğ*, "Pazar Tatili," *Farmakoloğ* 8, 7-9 (1938): 90.

49 Kocacık, *Farmakoloğ*, 70.

bulunan eczacılar da mesai saatleri ve Pazar tatili üzerine eğilmiştir. Ankara'daki eczacılar nöbetçi olmayanların akşam 20.00'de kapatmaları için çalışma yapmaya başlamışlardır.⁵⁰

İstanbul'daki anketin hafta tatili lehine çıkmasından sonra *Türkiye Eczacıları Cemiyeti*, konuyu Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâleti'yle görüşmüş ve Pazar nöbeti, Vekâletçe uygun görülmüştür.⁵¹ Bu kararların neticesinde İstanbul'da ilk Pazar nöbeti 19 Mart 1939 tarihinde tutulmuştur.⁵²

Eczaneler bu dönemde nöbetçi oldukları günlerde gazetelere ilânlar vermişlerdir. 1948 yılında Taksim Eczanesi'nin⁵³ tuttuğu Pazar nöbetine ilişkin verdiği ilân **Şekil 4'**de; 1955 yılında Pamuk Eczanesi'nin⁵⁴ tuttuğu gece nöbetine ilişkin verdiği ilân **Şekil 5'**de görülmektedir.

Şekil 4. Taksim Eczanesi'nin nöbetçi olduğuna dair verilen gazete ilânı
(*Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1948, 3).

50 "Meslek Haberleri," *Farmakoloğ* 8, 7-9 (1938): 93-94.

51 Farmakoloğ, "Pazar Tatili," *Farmakoloğ*, 8, 10-12 (1938): 128.

52 "Eczaneler Pazar Nöbetine Başladı," *Cumhuriyet*, 20 Mart 1939, 2.

53 Nizamettin Talip Diler 1921 yılında Eczacı Mektebi'nden mezun olmuş, 1928 yılında Osmanbey'de bulunan eczanesini Taksim'e taşımıştır. Bkz. Sandalcı, *Belgelerle V*, 84. Nizamettin Talip Diler ve Taksim Eczanesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı II* (İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1998), 106-109; Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı IV* (İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 2000), 95.

54 Kemal Pamukçu 1942 yılında Eczacılık Şubesi'nden mezun olmuş, 1947'de Beykoz'da Yeni Eczahane adıyla bir eczane açmıştır. 1953 yılında Taksim'de Pamuk Eczanesi'ni açmış ve Beykoz'daki eczanesini devretmiştir. Pamuk Eczanesi, Kemal Bey'in vefatından iki yıl sonra 1989'da kapanmıştır. Bkz. Sandalcı, *Belgelerle II*, 203.

Şekil 5. Pamuk Eczanesi'nin nöbetçi olduğuna dair verilen gazete ilanı (*Cumhuriyet*, 22 Kasım 1955, 4).

Hafta tatili ruhsatı meselesi 1931 yılında İstanbul'da bulunan eczacılar için çözülmüşse de farklı şehirlerdeki belediyeler farklı uygulamalar yapmıştır. 1941 yılında Adana'daki eczanelerden tatil ruhsatı istenmesinden dolayı *Türkiye Eczacıları Cemiyeti* adına Başkan Hulki Gökner,⁵⁵ Dâhiliye Vekâleti'ne müracaat etmiştir. Yapılan müracaata verilen cevapta, nöbet sisteminin olduğu yerlerdeki eczanelerden ruhsatı alınamayacağı belirtilmiştir. Aynı yazıda nöbetin uygulanmadığı yerlerdeki eczanelerin tatil günlerinde de açılması halinde ruhsatı alınacağı belirtilmiştir.⁵⁶

1950 yılında *Türkiye Eczacıları Cemiyeti*, İstanbul'da bulunan eczane sahipleriyle bir toplantı düzenlemiş ve herkesin kabul ettiği bazı kararlar alınmıştır. Daha önceden kararlaştırılan Pazar tatili ve Pazar nöbeti yeniden tam ittifakla kabul edilmiştir. Sabah saat 08.00 ila akşam 20.00 arası mesai saati olarak belirlenmiş ve öğle saatlerinde kalfalara bir saatlik bir izin verilmesi de yine aynı toplantıda kararlaştırılmıştır.⁵⁷ 1950 yılına gelindiğinde İstanbul eczanelerinin mesai saatleri 08.00-20.00 olurken Pazar ve bayram günleri nöbet tutulması kararlaştırılmış gece nöbetlerinin saati 20.00-08.00 olarak belirlenmiştir.

Mesai saatlerinin bu şekilde belirlenmesinden sonra bazı eczanelerde farklı uygulamalar yapılması üzerine 1954 yılında İstanbul Belediyesi Encümeni eczanelerin tekrar 08.00-20.00 arasında çalışmalarını kararını almış ve tebliğe uymayanlara cezai işlem yapılacağı

55 Hulki Gökner, 1923 yılında Eczacı Mektebi'nden mezun olmuş ve Farmasötik Kimya ve Galenik asistanlığı yapmıştır. 1927 yılında Yerli Tıbbi Müstahzarlar Laboratuvarı'nı kurmuştur. Bkz. Sandalcı, *Belgelerle V*, 118.

56 "Resmi Bildiriler," *Farmakoloğ* 12, 1-4 (1942): 42.

57 "Eczanelerin Pazar Tatili," *Farmakoloğ* 20, 6 (1950): 228.

belirtilmiştir.⁵⁸ Bu karardan sonra eczacı kalfalarının derneği olan *Türkiye Eczacı Kalfaları Derneği* de karardan memnuniyetini belediye komisyon başkanı Kemal Mutluay'a ifade etmiştir.⁵⁹

Pazar tatili ve mesai saatlerinin bu şekilde ayarlanmasından sonra bazı eczacılar bu durumdan rahatsız olmuşlar ve eczanenin çalışma saatlerinin iş kanununa uygun olarak ayarlanması gerektiğini savunmuşlardır.⁶⁰ Bu konuda en yüksek ses Eczacı Celal Ergun'dan⁶¹ gelmiştir.⁶² Cemiyetin 1947 yılı kongresinde İdare Heyeti'ne yönelik şu sözleri sarf etmiştir:

Dünyanın her tarafındaki cari iş kanunları bizde de olduğu halde, yalnız eczanelerde tatbik edilmiyor; eczaneler hâlâ kurunu vustaî [ortaçağ] bir zihniyetle günde on üç saat ve nöbetçi kaldıkları zaman da yirmi dört saat bila fasıla çalıştırılıyor. İş kanununu neden eczanelerde tatbik ettirmiyoruz? Neden bakanlıkla temasa gelerek insan haklarının tanınmasını istemiyoruz? Çünkü İdare Heyeti [Türkiye Eczacıları Cemiyeti'nin Yönetim Kurulu] buna muarızdır, çünkü İdare Heyeti, meslektaşlarının çığnendiğini müdafaa etmek istemiyor...

Kuvvetli ve enerjik bir İdare Heyeti seçebilirsek eminim ki kıymetli merhum Refik Saydam'dan sonra eczacının hakkını ve onun varlığını ve nelere kadir olduğunu takdir eden kıymetli bakanımız Behçet Uz, Türk eczacısının bu demokratça teklifini muhik görerek her makul talebimiz gibi kabul edecektir. Çünkü Ankara eczacılarının teklifini kabul etmiş, eczanelerin sekizde kapanmasını kabul etmiştir. Ve bugün bu usul tatbik edilmektedir.

Türkiye Eczacılar Cemiyeti, eczanelerin iş kanuna tabii olması meselesiyle ilgilenmiş ve eczanelerin esnaf dükkânı olmadığı bu sebeple iş kanuna tabi olamayacaklarını bakanlığa kabul ettirmiştir.⁶³ İstanbul'da Pazar nöbeti ve mesai saatleriyle ilgili düzenleme yapılmış ve cemiyet bu uygulamanın diğer şehirlerde de uygulanması adına bakanlıkla görüşmelerde bulunmuştur. Bakanlık, bu uygulamanın diğer şehirlerde uygulanmasında sorun çıkaracağı görüşündedir. Bu sebeple yeni düzenlemenin uygulanmasına Anadolu'da aynı tarihlerde tam olarak geçilememiştir.⁶⁴

Cumhuriyet hükümeti eczacılar ile ilgili ilk yasal düzenlemeyi 1927 yılında yapmış ve bu birçok değişikliği de beraberinde getirmişti. 1927 yılından sonra 18 Aralık 1953 tarihinde eczacılık ile ilgili bir yasa değişikliği yapılmıştır. Bu yasanın 36. maddesinde gece ve Pazar nöbetleri ifadesi açıkça belirtilmiştir.⁶⁵

58 "Mühim Bir Tamim," *Pratik Farmakoloğ* 1, 7 (1954): 24.

59 Türkiye Eczacı Kalfaları Derneği İdare Heyeti, "Açık Teşekkür," *Pratik Farmakoloğ* 1, 7 (1954): 24.

60 İş kanunu 1936 yılından yürürlüğe girmiş ve belirli iş kolları için sekiz saatlik mesai şartı getirmiştir. Bkz. *T. C. Resmî Gazete*, sayı 3330, 15 Haziran 1936.

61 Celal Ergun, 1921 yılında diplomasını almış ve 1925 yılında Beyoğlu'nda Merkez Eczanesi adıyla bir eczane açmıştır. Çok ünlenmiş "Nevrozin" ilâcını üretmiş ve 1986 yılında vefat etmiştir. Bkz. Sandalcı, *Belgelerle V*, 99.

62 Farmakon, "Kongremiz," *Farmakoloğ* 17, 4-6 (1947): 159.

63 Farmakon, "Yıllık Kongremiz," *Farmakoloğ* 18, 1-2 (1948): 30.

64 İdare Heyeti, "İdare Heyeti Raporu," *Farmakoloğ* 20, 3 (1950): 92.

65 *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun ve 20. Maddesine Tevfikan Hazırlanan Talimatname* (İstanbul: Kalite Matbaası, 1954): 13.

Madde 36: Tabiplerin tertip ettikleri reçeteleri hazırlamak ve muhteviyatlarını müracaat sahiplerine temin etmek üzere birden fazla eczanenin bulunduğu yerlerdeki eczanelerin gece ve pazar nöbetleri, mahallin en yüksek sağlık âmirinin tensibiyle halkın ihtiyacını temin edecek surette tanzim olunur. Gerek nöbet ve gerekse tatil zamanları için verilecek emirlere eczacıların tabi olması mecburidir.

Kanununun 23. maddesi uyarınca 30 Temmuz 1954 tarihinde yayınlanan talimatnamenin 23. maddesinde⁶⁶ eczanelerin kapalı oldukları zamanlarda diğer nöbetçileri gösteren levhaların asılmasının gerektiği bildirilmektedir. Ayrıca, nöbet sırasında eczaneye gelen hastaların geldiklerini eczacıya bildirebilmeleri için eczanenin kapısına sesli bir vasıta konacaktır.

Madde 23: Eczaneler, kapalı oldukları takdirde dahi; gerek kendi nöbetlerini gerekse gururplarına dâhil diğer nöbetçi eczanelerin nöbetlerini gösterir tenvir edilmiş [aydınlattılmış] levhalar asmaya mecburdurlar, aynı zamanda nöbetçi eczacının vâki olacak müracaatlardan haberdar olması için eczanenin kapısına kolaylıkla görülen zil, çingırak ve emsali bir vasıta konulacaktır.

Aynı talimatnamenin 41. maddesinde⁶⁷ de nöbet usulüne değinilmiştir.

Madde 41: İki veya daha fazla eczanesi olan yerlerde eczanelerin bir kısmı mahallî sıhhat âmiri tensibi ile ve münavebe [nöbetleşe] ile pazar ve bayram günleri kapayabilirler, bundan başka geceleri de yine aynı şekilde tertip edilecek gece nöbetleri tutulur. Nöbetçi eczanelerin halk tarafından kolayca bilinmesi için tertip edilen cetveller polis merkezlerine vesair bu gibi alâkadar makamlara tevdi olunur, icabında gazete ile de ilân olunur. Gece nöbeti esnasında eczanenin behemehâl açık olması lâzım olmayıp daima içerde muavin veya kalfa veya bunların mevcut olmadığı takdirde sahip veya mesul müdürünün bulunması ve müracaat vukuunda eczanenin açılarak getirilen bir reçetenin kabulü maksadı temine kâfidir.

1954 yılında yayınlanan talimnamedeki nöbet maddesi (No. 41), 1927 yılında yayınlanan talimnamedeki nöbet maddesinin aynısıdır. Sadece bir değişiklik ve bir ilâve yapılmıştır. Değişiklik olarak Cuma günü yerine Pazar günü ifadesi kullanılmıştır. Yeni ilave ise, “icabında gazete ile de ilân olunur” ifadesidir. Bu ifade ile, nöbetçi eczane listelerinin, resmi merkezlerde yayınlanmasının dışında, gazetelerde de yayınlanmasına resmi dayanarak oluşturulmuştur. Etfal ve Şişli Çocuk Eczanelerinin nöbet günü için hazırladıkları afişler **Şekil 6** ve **Şekil 7**'de görülmektedir.

66 *Eczacılar ve Eczaneler*, 25.

67 *Eczacılar ve Eczacılar*, 28.

Şekil 6. Etfal Eczanesi'ne ait nöbet afişi (Milli Kütüphane Arşivi, Yer No. 1993 AFİŞ 9149 D. N. 019526).

Şekil 7. Şişli Çocuk Eczanesi'ne ait nöbet afişi (Milli Kütüphane Arşivi, Yer No. 1993 AFİŞ, 9150 D. N. 019527).

Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Anadolu Şehirlerinde Eczane Nöbetleri ve Mesai Saatleri

Osmanlı İmparatorluğu ve erken cumhuriyet döneminde ülkenin genelinde bulunan eczacı ve eczanelerin tamamını kapsayan örgütsel bir yapı olmamasından dolayı farklı şehirlerde ve hatta aynı şehrin farklı bölgelerinden dahi birbirine aykırı mesai ve nöbet uygulamaları yapılmıştır.⁶⁸ Makalenin konu ve kronoloji açısından bütünlüğünün bozulmaması adına Anadolu şehirleri ayrı bir başlık altında kendi içindeki kronolojik sıraya göre anlatılmıştır.

68 Eyüp Talha Kocacık, "Türk Eczacıları Birliği'nden Önce Mesleki Örgütlenmenin Kısa Tarihi," *TEB Haberler* 7 (2020): 11-12.

Trabzon’da Eczane Nöbetleri ve Mesai Saati

Mevcut bilgiler ışığında, Trabzon’da 1903 yılında yedi eczacının faaliyet gösterdiğini söyleyebiliriz. Bunların isimleri şöyledir: Uzunsokak’ta Çakıryan Karabet Efendi, Uzunsokak’ta Jan Papadapulos Efendi, Uzunsokak’ta Nikolaki Foskolo Efendi, Uzunsokak’ta Sürmeliyan Karabet Efendi, Meydan-ı Şarki’de Nihabetyan Minas Efendi, Meydan-ı Şarki’de Timote Maranko Efendi, Taksim karşısında Boğos Efendi ve Ermeni murahhashanesi (kilise?) civarında Sürmeliyan İstefan Efendi. 1906 yılında Eczacı Şehabeddin Bey tarafından Ortahisar’da Eczahane-i Osmani adıyla ilk Türk eczanesi açılmıştır. Ardından 1908 yılında yine Ortahisar’da Eczacı Ömer Dursun Bey tarafından Şifa Eczahanesi açılmıştır.⁶⁹ Şehirde giderek doktor ve eczacı sayısında artış olmuştur. Doktor ve eczacılar, bilimsel haberleşmeyi karşılamak adına 14 Ocak 1910 tarihinde Eczacı Ömer Dursun Bey’in mesul müdürlüğünde *Hekim* adıyla 15 günlük bir tıp gazetesi yayınlanmaya başlamıştır.⁷⁰

Eczacı Ömer Dursun Bey’in *Hekim* gazetesinin mesul müdürlüğünü yapması dolayısıyla dergide eczanelerle ilgili haber ve ilânlar da bulunmaktadır. Gazetenin 3. sayısında şu ilân göze çarpmaktadır:⁷¹

Ahal-i muhteremeye bir sühulet-i mahsus [kolaylık] olmak üzere eczane-i acizi geceleri saat beş-altıya kadar açıktır. Ortahisar’da Şifa Eczanesi.

Ömer Dursun Bey’in verdiği ilândaki saat alaturka saat olup bugün kullandığımız saat ile ortalama 21.00-22.00’a denk gelmektedir.⁷² Bu ilândan halkın ilaca erişimini kolaylaştırmak adına eczacının inisiyatifiyle böyle bir uygulama yapıldığı anlaşılmaktadır. Gazetede diğer eczanelere ait başka ilânlar olduğu halde onların ilânlarında mesai saatiyle alakalı bilgi bulunmamaktadır. Burada hareketle diğer eczanelerin bu tarihte keyfi olarak eczanelerini kapattıkları (daha erken bir saatte) ve Ömer Dursun Bey’in fark yaratmak adına böyle bir uygulama yapmış olduğunu düşünebiliriz. Yine Ömer Dursun Bey tarafından verilen başka bir ilânda Ramazan ayına özel bir uygulama yapıldığı görülmektedir:⁷³

Ramazân-ı şerîfe mahsus olmak üzere geceleri saat yediye kadar Ortahisar’daki Şifa Eczahanesi açık olduğu ilân olunur.

69 Veysel Usta, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Trabzon’da Sağlık,” *Anadolu’nun İlk Tıp Gazetelerinden: Hekim* yay. haz. Mustafa Çulfaz (Trabzon: Serander/ Trabzon Tabip Odası Yayınları, 2007) içinde, XXXIV.

70 Yayınlanan bu tıp gazetesi Anadolu’da yayınlanan ilk tıp gazetesi olma özelliğini taşımaktadır. *Hekim* 1 Kanûn-ı sâni (1)325 (14 Ocak 1910): I+8+I.

71 *Hekim* 31 Kanûn-ı sâni (1)325 (13 Şubat 1910): 24+II.

72 Osmanlı Devleti 1913 yılında alafrağa [zevali, beynelmilel, vasati] saati kabul etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergun, “Osmanlı Türkiye’sinde,” 434-441.

73 *Hekim* 1 Eylül (1)326 (14 Eylül 1910): 156+II.

Bu saat bugün ortalama olarak 24.00'a denk gelmektedir. 1910 yılında Trabzon'da görülen kolera salgını⁷⁴ döneminde Ömer Dursun Bey yine halkın ihtiyacını gözeterek başlatığı uygulamayı gazeteye verdiği aşağıdaki ilânla duyurmuştur:⁷⁵

Şehrimizde hükümlerle olan kolera münasebetiyle ahaliye bir sühulet-i mahsusa [kolaylık] olmak üzere Ortahisar'daki Şifa Eczahanesi geceleri küşâde [açık] bulunduğu gibi gece nöbetçi tabip da her an hastaya gitmek üzere mezkûr [adı geçen] eczahanede bulunmaktadır. Gündüzleri de nöbet usulü vazedilmiştir [konulmuştur]. Binaenaleyh mahallelerinde hasta olanları haber alanlar derhal mezkûr [adı geçen] eczahaneye malûmat verip tabibi celp etmeleri [çağırmaları] hayat-ı umumiyeye-i memleket namına [memleketin sağlığı adına] rica olunur.

Salgın döneminde eczanesini gündüz gece açık bulunduracağını ilân eden Ömer Dursun Bey aynı zamanda yanında çalıştırdığı hekimleri de nöbet usulüne dâhil ederek halkın ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır.

15 Teşrin-i sâni [1]326 (28 Kasım 1910) tarihli *Hekim* gazetesinde bulunan ilânda sayıları giderek artan eczacıların birleşerek bir eczacı cemiyeti kurduğunun haberi verilmektedir. *Trabzon Osmanlı Eczacılar Cemiyeti* adını taşıyan bu cemiyetin tanıtımı şu şekilde yapılmıştır:⁷⁶

Şehrimizin eczacıları sanatlarının terakki ve tekâmülü [ilerlemesi ve gelişimi] ve ahali-i muhteremeye daha ziyade fayda temin etmek üzere ittihat ve ittifak ederek “Trabzon Osmanlı Eczacılar Cemiyeti” namıyla bir cemiyet teşkil etmişlerdir. Buna teşekkür olunur. Böyle bir cemiyete çoktan lüzum var idi. Hamdolsun şimdi bu cemiyeti idrakle mübahâ oluyoruz [övünüyoruz]. İnşallah vatana ve evlad-ı vatana ciddi hidemât-ı hasene [faydalı hizmetler] ibraz ile eczahanelerden gözü korkmuş ve yılmış olan ahalemizin –eczaları ucuza vermek şartıyla- bir takım köşe başı doktorlarıyla attârlara müracaattan vâreste kılar [kurtulmuş olur].

Mesmûâtımıza [duyulanlara] göre cemiyetlerinin resmen tasdikiyle alelusul [usulen] ruhsatnamesinin itâsı [verilmesi] hususu makam-ı vilâyetten istirham edilmiştir. Eczacı efendileri bu ittihatlarından dolayı tebrik ederiz. Darısı da doktorların başına!!...

İlaç fiyat tarifesinin olmaması her eczacının kendine göre bir ilaç fiyatı belirlemesi halkı ciddi sıkıntılara düşürdüğünden bu cemiyetin bunu düzeltmesi temennisi yapılmış ve Trabzon'daki doktorların da cemiyet kurmaları doğrultusundaki beklentiler dile getirilmiştir. Eczacılık tarihi literatüründe bugüne kadar böyle bir cemiyetin varlığı tespit edilmemiştir.

74 Trabzon'da görülen kolera salgınlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Yaşayanlar, “Sinop, Samsun ve Trabzon'da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914),” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarih Bilimi Dalı, 2015), 89-100.

75 “Havadis-i Tıbbiye,” *Hekim* 15 Teşrin-i evvel (1)326 (28 Ekim 1910): 184.

76 *Hekim* 15 Teşrin-i sâni (1)326 (28 Kasım 1910): 200+I.

Trabzon Osmanlı Eczacılar Cemiyeti'nin Trabzon'daki faaliyetleri hakkında şimdilik çok fazla bilgi bulunmamasıyla birlikte⁷⁷ cemiyetin kurulmasından bir ay sonra *Hekim* gazetesinde yayınlanmış olan eczane nöbet çizelgesi (**Çizelge 1a**) cemiyetin bir faaliyeti olarak düşünülebilir.⁷⁸ Nöbet çizelgesinin Latin harfli hali (**Çizelge 1b**)'de görülmektedir. Gazetede bulunan bu nöbet çizelgesi, bugüne kadar yaptığımız araştırmalarda Osmanlı'nın hiçbir şehrinde görülmemiş olduğundan, Trabzon bu konuda ilk örnek olarak gösterilebilir. 1911 yılının Ocak- Mayıs aylarını kapsayacak şekilde hazırlanan nöbet çizelgesinde eczacıların isimlerinin yazılması o dönemde şehirde faaliyet gösteren tüm eczacıların isimlerini öğrenmemizi de sağlamıştır. Çizelgede ayrıca belirtilmediği halde böylesi bir çizelgenin hazırlandığı yerde gece nöbetini tutan eczane dışındaki eczanelerin kapalı olduğunu söylemek de mümkündür.

نوبتی اجزای افندیله کاسامیبی	کانون نانی	شباط	مارت	نیسان	ماین
یاقو بابادوبولو افندی	۱-۱۲-۲۳	۳-۱۴-۲۵	۸-۱۹-۳۰	۱۰-۲۱	۲-۱۳-۲۴
• تیوته مارتو	۲-۱۳-۲۴	۴-۱۵-۲۶	۹-۲۰-۳۱	۱۱-۲۲	۳-۱۴-۲۵
• استبان سورمیان	۳-۱۴-۲۵	۵-۱۶-۲۷	۱۰-۲۱	۱-۱۲-۲۳	۴-۱۵-۲۶
• قره بت جراقیان	۴-۱۵-۲۶	۶-۱۷-۲۸	۱۱-۲۲	۲-۱۳-۲۴	۵-۱۶-۲۷
• عمر طورسون	۵-۱۶-۲۷	۷-۱۸	۱- ۲ ۲۳	۳-۱۴-۲۵	۶-۱۷-۲۸
• قره بت سورمیان	۶-۱۷-۲۸	۸-۱۹	۲-۱۳-۲۴	۴-۱۵-۲۶	۷-۱۸-۲۹
• ا کسه نوفون کریازی	۷-۱۸-۲۹	۹-۲۰	۳-۱۴-۲۵	۵-۱۶-۲۷	۸-۱۹-۳۰
• بغوض زاهقو	۸-۱۹-۳۰	۱۰-۲۱	۴-۱۵-۲۶	۶-۱۷-۲۸	۹-۲۰-۳۱
• دقران جراقیان	۹-۲۰-۳۱	۱۱-۲۲	۵-۱۶-۲۷	۷-۱۸-۲۹	۱۰-۲۱
• میناس نهائیان	۱۰-۲۱	۱-۱۲-۲۳	۶-۱۷-۲۸	۸-۱۹-۳۰	۱۱-۲۲
• یاقو قوراس افندی	۱۱-۲۲	۲-۱۳-۲۴	۷-۱۸-۲۹	۹-۲۰	۱-۱۲-۲۳

Çizelge 1a. Trabzon'da 1911 yılı Ocak-Mayıs aylarına ait nöbet çizelgesi.
(*Hekim*, 15 Kanûn-ı evvel [1]326 (28 Aralık 1910).

77 Cemiyet ile ilgili olarak dönemin Trabzon bölgesi yerel gazetelerinde yapılacak basın taramalarıyla daha fazla bilgi edinmek amaçlanmaktadır.

78 *Hekim* 15 Kanûn-ı evvel (1)326 (28 Aralık 1910). [Çizelge gazetenin kapak sayfasında verilmiştir. Kapak sayfasının numarası yoktur.]

Nöbetçi eczacı efendilerinin esamisi	Kanûn-ı sâni (Ocak)	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs
Yanko Papadopoulos Efendi	1-12-23	3-14-25	8-19-30	10-21	2-13-24
Timote Marenko Efendi	2-13-24	4-15-26	9-20-31	11-22	3-14-25
İstapan Sürmeliyan Efendi	3-14-25	5-16-27	10-21	1-12-23	4-15-26
Karabet Çakıryan Efendi	4-15-26	6-17-28	11-22	2-13-24	5-16-27
Ömer Dursun Efendi	5-16-27	7-18	1-12-23	3-14-25	6-17-28
Karabet Sürmeliyan Efendi	6-17-28	8-19	2-13-24	4-15-26	7-18-29
İksenefon Kıryazi Efendi	7-18-29	9-20	3-14-25	5-16-27	8-19-30
Boğos Zahiko Efendi	8-19-30	10-21	4-15-26	6-17-28	9-20-31
Dikran Çırakyan Efendi	9-20-31	11-22	5-16-27	7-18-29	10-21
Minas Nehabetyan Efendi	10-21	1-12-13	6-17-28	8-19-30	11-22
Yanko Kloras Efendi	11-22	2-13-24	7-18-29	9-20	1-12-23

Çizelge 1b. Trabzon’da 1911 yılı Ocak-Mayıs aylarına ait nöbet çizelgesi (Latin harfli)
(*Hekim* 15 Kanûn-ı evvel [1]326 (28 Aralık 1910).

Haziran ayından sonraki aylar için de aynı yöntemle bir nöbet listesinin hazırlanıp hazırlanmadığı bilinmemektedir. Hâlbuki *Hekim* gazetesi son sayısını 15 Kanûn-ı evvel 1327 (28 Aralık 1911)’de yayınlamış olmasına rağmen Haziran 1911-Aralık 1911 arasında yayımlanan *Hekim* gazetesinde yapılan araştırmada takip eden aylar için bir nöbet çizelgesine rastlanılmamıştır. Fakat 1 Teşrin-i sâni 1327 (14 Kasım 1911) tarihli *Hekim* gazetesinin kapak sayfasında yer alan aşağıdaki haber nöbet uygulamasının devam ettiğine işaret etmektedir.⁷⁹

Ahali-i kirama kolaylık

Ortahisar’daki Şifa Eczahanesi nöbet gecesini ilân için eczanenin önüne yeşil, kırmızı camdan mamul bir fener talik ediyor[asıyor]. Sair eczacı efendilerin de bu ahvali kabul ve tatbik etmeleri rica olunur.

Ömer Dursun Bey tarafından böyle bir uygulamanın yapıldığı gösteren bu haber Trabzon’da nöbet uygulamasının 1911 yılı sonuna kadar devam ettiğini gösterdiği gibi nöbetçi eczanenin tanınması sağlamak adına yapılan ilk “ışıklı tabela” uygulamasının da Trabzon’da yapıldığına işaret etmektedir. Buna benzer bir uygulama 18 Temmuz 1922 tarihinde yayımlanan, ancak yürürlüğe konulamayan *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname*’nin 17. maddesinde dile getirilecektir.⁸⁰ Bu kararnameden sonra Cumhuriyet döneminde 24 Ocak 1927 tarihinden kabul edilen *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun*’unun talimatnamesinin 54. maddesinde de buna benzer bir uygulama olan “kırmızı bir hilal resmedilmiş bir fener” yer almıştır.

79 “Ahali-i kirama kolaylık,” *Hekim* 1 Teşrin-i sâni (1)327 (14 Kasım 1911).

80 “sarı camlı birer fener” bkz. Yıldırım, “Osmanlı Devleti’nin,” 103.

Temmuz 1920’de Trabzon’da yeni bir eczacılık cemiyeti kurulmuştur. İlyadi Efendi ile Yanko Efendi’nin öncülüğünde kurulan *Trabzon Eczacılar Cemiyeti*’nin kuruluş haberi yerel gazetede şu şekilde verilmiştir:⁸¹

Sanata, fenne aid umur ve hususatı müzakere ve azanın mükteseb-i ilmiyelerini [ilmi bilgilerini] tezyid [artırmak] ve hukuk-i müşterekelerinin [ortak haklarının] müdafaası zımında [amacıyla] Trabzon’da Eczacılar Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşekkül [kurulmuş] ve riyasetine Hilal Eczahanesi sahibi İlyadi, katib-i mesullüğüne Ferah Eczahanesi sahibi Yanko⁸², Turan Eczahanesi sahibi Hidayet, Emniyet Eczahanesi sahibi Yanko ve Şifa Eczahanesi sahibi Hacı Zühtü Bey ve Efendiler intihab edilerek [seçilerek] hükümete bil-müracaat mezuniyet-i resmiesini de almış oldukları müstahberdir [haber alınmıştır].

Trabzon’da Ferah Eczanesi’nin sahibi Eczacı Kimyager Muzaffer Bey⁸³, *Trabzon Eczacılar Cemiyeti* ile ilgili olarak 1923 yılında şunları yazmaktadır.⁸⁴ “*Trabzon Eczacılar Cemiyeti ne gelince: ben bizzat burada hem mahcup ve hem meyusum [ümitsiz]. Hiç olmazsa mahalli bir vahdet-i meslekiye [meslek birliği] teşkili esas üzerine tesisine uğraştığım şu cemiyet iki buçuk senedir resmen güya vardır nizamnamesinde 15 günde bir içtimai ederek hususat-ı fenniye, içtimaiye-i ve iktisadiye hakkında görüşülecek iyi muhit olan cemiyet iki buçuk senedir henüz beşinci içtimanı akdedememiştir.*”

Muzaffer Bey’in aktardığına göre yeni kurulan bu cemiyetin çok faal bir şekilde çalıştığından bahsedilememekle birlikte hakkında başka bilgimiz yoktur.⁸⁵ Fakat bu dönemde Trabzon’daki gece nöbetleri konusunda gazetelere yansıyan haberlerde şehirdeki Ferah ve Hilal Eczahaneleri’nin birer hafta münavebeyle geceleri eczanelerini açık tuttıkları görülmektedir.⁸⁶ Cumhuriyet döneminde 1930’lu yıllarda Trabzon’da geceleri eczanelerin nöbet usulüne devam edildiği görülmektedir.⁸⁷

81 Mesut Çapa ve Rahmi Çiçek, *Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Yaşam* (Trabzon: Serander Yayınları, 2004), 284.

82 1919 yılında Trabzon’daki “Ferah Eczahanesi”nin sahibi olarak Eczacı Kimyager S. Muzaffer Bey olduğu bilinmektedir. Gazetede haberde eczanenin sahibi olarak Yanko Efendi’nin ismi zikredilmiştir. Gazetede bir baskı hatası olarak ismin yanlış yazılığını düşünmekteyiz. Zira S. Muzaffer Bey’in *Resimli Eczacı* gazetesinde çıkan makalesinde *Trabzon Eczacılar Cemiyeti*’nin kurulması için uğraştığını ifade etmektedir.

83 S. Muzaffer Bey’in tam olarak hangi yıl ve nereden mezun olduğunu bilinmemekle birlikte 1919 yılında Trabzon’da “Ferah Eczahanesi”ni çalıştırmaktadır. 1925 yılında da Trabzon’da aynı isimli eczaneyi işleten Muzaffer Bey, 1931 yılında Bursa’da “Yeni Eczane” ismiyle açılmış eczaneyi işlettiği bilinmektedir. Bkz. Sandalcı, *Belgelerle I*, 144; Sandalcı, *Belgelerle III*, 207-209.

84 Muzaffer, “Eczacı Birliği,” *Resimli Eczacı* 13, 27 (Nisan 1339/1923): 7.

85 Cemiyet ile ilgili olarak dönemin Trabzon bölgesi yerel gazetelerinde yapılacak basın taramasıyla daha fazla bilgi edinmek amaçlanmaktadır.

86 Çapa ve Çiçek, *Yirminci Yüzyıl*, 278.

87 *Yeni Yol*, 5 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 3; *Yeni Yol*, 25 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 3.

Samsun'da Eczane Nöbetleri ve Mesai Saati

Samsun'da, 1880 tarihinde, Ermeni ve Rum eczacılar tarafından çalıştırılan beş eczane bulunmaktadır. Eczane sayısı zaman içerisinde artmaya başlamış ve 1908 yılında Eczacı Ali Rahmi Bey tarafından -Osmanlı Şifa Eczahanesi- adıyla ilk Türk eczanesi açılmıştır. 1910 yılına gelindiğinde şehirdeki eczane sayısı on yediye ulaşmıştır. Sayıları artan eczacılar, bir araya gelerek bir cemiyet kurma fikrini tartışmış ve 1910 yılında *Osmanlı Eczacılar İttihad Cemiyeti* adıyla bir cemiyet kurmuşlardır.⁸⁸

Samsun'da kurulan bu eczacılık cemiyetinin faaliyetleri hakkında çok fazla bilgiye sahip olmamakla birlikte, 1 Temmuz 1326 (14 Temmuz 1910) tarihli *Aks-i Sadâ* gazetesinde bulunan haberde eczacıların birleşerek cemiyet kurdukları ve Pazar günleri nöbet uygulamasına başlayacakları bildirilmiştir. Buradan hareketle eczacıların cemiyetleşmelerinin nedenleri arasında nöbetleri düzenlemek olduğu yorumu yapılabilir. Ayrıca tarih itibariyle Samsun'da Müslüman Türklere ait eczaneler olduğu halde hafta tatili⁸⁹ anlamında uygulanan nöbetin Hristiyanların dini günü olan Pazar'ın seçilmesi Osmanlı'nın sosyolojik yapısı açısından farklı bir anlam taşımaktadır.

1910 yılında Samsun'da başlatılan Pazar nöbeti için şehirdeki üç eczanenin açık kalması kararlaştırılmıştır. İlk Pazar nöbetini Todoraki Eczahanesi, Rapodarakis Eczahanesi ve Bedros Eczahanesi tutacaktır.⁹⁰

Samsun'un Trabzon ile olan bölgesel yakınlığı göz önüne alındığından aynı tarihlerde *Trabzon Osmanlı Eczacılar Cemiyeti* adıyla bir cemiyetin kurulmuş olması bu iki şehirdeki eczacıların birbirlerini etkilemiş olduklarını düşündürmektedir. Bu iki cemiyet ile ilgili olarak da İstanbul'da 1908 yılında kurulan *Osmanlı Eczacı İttihad Cemiyeti*'nden etkilenecek kurulmuş oldukları yorumunu da yapmak mümkündür.⁹¹

Samsun'daki bu cemiyetin faaliyetinin kaç yıl devam ettiği ve ne gibi uygulamalar yaptığının bilgisine henüz ulaşamamış olup 1922 yılında yine Samsun'da bu sefer Türk

88 Baki Sarısakal, *Samsun Sağlık Tarihi* (Samsun: Barış Gazetesi Yayınları 10, 2005), 82-83.

89 Ülkede resmi olarak belirlen ilk hafta tatili 1924 yılında yürürlüğe girmiş ve hafta tatili olarak Cuma günü belirlenmiştir. Bkz. *T. C. Resmi Gazete*, sayı 40, 21 Kanûn-ı sâni 1340 [21 Ocak 1924]. Hafta tatilinin Cuma gününden Pazar gününe alınması ise 27 Mayıs 1935 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bkz. *T. C. Resmi Gazete*, sayı 3017, 1 Haziran 1935.

90 Sarısakal, *Samsun*, 84.

91 1908 yılında İstanbul'da kurulan *Osmanlı Eczacı İttihad Cemiyeti*'nin üyesi olan bir kısım gayrimüslim eczacılar kısa bir süre sonra cemiyetten ayrıldığı için adı geçen cemiyet kapanmıştır. Ayrılan bu gayrimüslim eczacılar 1909 yılında *Devlet-i Osmaniye Eczacıları Cemiyeti* adıyla yeni bir cemiyet kurmuşlardır. Bkz. Bedii N. Şehsuvaroğlu, *Eczacılık Tarihi Dersleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1582, 1970), 349-350. Trabzon ve Samsun'da örneklerini gördüğümüz bu iki cemiyetin kurulmasında öncülük eden eczacıların gayrimüslim olduğu göz önüne alındığında 1909'da kurulan bu cemiyetten etkilendikleri yorumu da yapılabilir. Bkz. Kocacı, "Türk Eczacıları Birliği," 11.

eczacılar tarafından *Anadolu Türk Eczacıları Birliği* adıyla başka bir cemiyet kurulduğunu ve 1926 yılında da faaliyette olduğunu bilmekteyiz.⁹²

Ankara'da Eczane Nöbetleri ve Mesai Saati

Milli Mücadele'nin başlaması ve Cumhuriyet'e doğru giden yıllarda önemi hızlıca artmaya başlayan Ankara'nın, eczacı nüfusu da artmış ve çok sayıda yeni eczane açılmaya başlamıştır. İstanbul'da bulunan *Türkiye Eczacıları Cemiyeti*, Ankara'da bulunan eczacıların kendi aralarında cemiyet kuracakları şayiaları ve aradaki anlaşmazlık sebebiyle 1928'de adını *İstanbul Eczacıları Cemiyeti* olarak değiştirmiştir. Ankara'da ayrı bir eczacı cemiyeti kurulmadığı gibi eczacılar arasında ortaya çıkan anlaşmazlık çözülerek İstanbul'daki cemiyet 1929'da tekrar *Türkiye Eczacıları Cemiyeti* adını almıştır.⁹³

İstanbul'daki gelişmelere paralel olarak Ankara'da 1934 yılında eczanelerin gece nöbeti tutmaya başladıkları ve bunu gazetelerde ilân ettikleri görülmektedir. İlânlardan her gece bir, bazen iki eczanenin nöbetçi bırakıldığı anlaşılmaktadır.⁹⁴ Ankara'daki eczanelerin açılış ve kapanış saatleri tam olarak bilinmemekte ise de, İstanbul'daki uygulamanın benzeri olduğu yorumu yapılabilir. Hafta tatili olan Cuma günü için ayrı bir uygulama yapılmayıp sadece Cuma gecesi nöbet uygulanmıştır.

1936 yılında, nöbetlerin iki aylık dönemler halinde hazırlandığı ve bu şekilde ilân edildiği görülmektedir.⁹⁵ Ancak, bu yöntemin Ankara'nın genelinde tam olarak uygulandığını söylemek mümkün değildir. Zira 1936 yılı sonunda açılan Sakarya Eczanesi'nin gazetyeye verdiği ilânda "geceleri açıktır" ifadesi bulunmaktadır.⁹⁶ Şehirde tesis edilen nöbet sistemi olduğu halde bir eczanenin kendi isteğiyle eczanesini her gece açabildiği anlaşılmaktadır.

1938 yılı sonlarına doğru Ankaralı eczacılar mesai saatleri ve Pazar tatili konusuna eğilmiş ve nöbetçi olmayanların akşam 20.00'de kapatmaları için çalışmalar yapılmıştır.⁹⁷ 1939 yılı sonunda kendi aralarında anlaşan eczacılar Pazar günlerini tatil ilân edip "Pazar Nöbeti" uygulamasına geçmişlerdir. Gazetelere bir aylık nöbet listesi yayınlanmış ve ilânın altına "Pazar geceleri nöbet alan eczaneler Pazar günü de nöbetçi olarak açık bulunmak mecburiyetindedirler. Diğer eczanelerin Pazar günleri ihtiyarı olarak tatil yapmaları kabul edilmiş ve eczanelere tebliğ edilmiştir." notu düşülmüştür.⁹⁸

92 Kocacık, "Türk Eczacıları Birliği," 12., *Anadolu Türk Eczacıları Birliği* ile ilgili yürüttüğümüz araştırma ileri bir tarihte yayınlanacak olup şimdi ki bilgilerimiz arasında bu cemiyet tarafından uygulanan bir nöbet uygulamasına ulaşamamıştır.

93 Kocacık, *Farmakoloğ*, 43; "Mesleğimizizin Türkiye'deki Tarihçesi," *Farmakoloğ* 3, 7-8 (1933): 696-706.

94 *Hakimiyeti Milliye*; 2 Temmuz 1934, 2; 3 Temmuz 1934, 2; 4 Temmuz 1934, 2; 5 Temmuz 1934, 2; 6 Temmuz 1934, 2; 7 Temmuz 1934, 2; 8 Temmuz 1934, 2; 9 Temmuz 1934, 2; 10 Temmuz 1934, 2; 11 Temmuz 1934, 2.; 12 Temmuz 1934, 2; 13 Temmuz 1934, 2; 14 Temmuz 1934, 2; 15 Temmuz 1934, 2; 16 Temmuz 1934, 2.

95 "Nöbetçi Eczaneler," *Ulus*, 4 Son kanun [Ocak] 1936, 5; "Nöbetçi Eczaneler," *Ulus*, 24 Mayıs 1936, 6.

96 *Ulus*, 13 İlk kanun [Aralık] 1936, 8; *Ulus*, 16 İlk kanun [Aralık] 1936, 5.

97 "Meslek Haberleri," *Farmakoloğ* 8, 7-9 (1938): 93-94.

98 "Nöbetçi Eczaneler," *Ulus*, 1 Birinci Kanun [Aralık] 1939, 6.; 29 Birinci Kanun [Aralık] 1939, 5.

Ankara eczanelerin akşam 20.00’da kapanıp, gece ve Pazar nöbetlerinde diğer eczanelerin kapalı kalması şeklinde belirlenen uygulama 1940’lı yıllarda da sürdürülmüştür.⁹⁹

İzmir, Balıkesir, Mersin, Adana ve Erzurum’da Eczane Nöbetleri ve Mesai Saati

İzmir, liman ve ticaret şehri özelliği ile çok eski tarihlerden itibaren kalabalık bir nüfusa sahip olmuştur. İstanbul ve Ankara’ya paralel olarak İzmir’de de gece nöbetine yönelik uygulamalar yapılmıştır. 1934 yılından itibaren gazetelerde gece nöbeti tutan eczanelerin listesi yayınlanmaya başlamıştır. Ankara’da İstanbul’daki uygulamaya benzer şekilde şehir farklı bölgelere ayrılarak her bölgede bir eczane nöbetçi bırakılmıştır.¹⁰⁰ İzmir’de belirlenen beş nöbet bölgesi şöyledir: Kemeraltı, Karantina, Kemer, Eşrefpaşa ve Alsancak. 1938 yılına gelindiğinde nöbet çizelgesi haftalık olarak hazırlanmaya başlamış, artan eczane sayısı ve nüfusa göre bölge sayıları artırılmıştır.¹⁰¹ 1938 yılı Mart ayı içinde hazırlanan bir nöbet çizelgesi **Şekil 8**’de görülmektedir.

Balıkesir’de, 1934 yılı gece nöbetlerinde her gece bir eczane nöbetçi bırakılmıştır.¹⁰² Diğer şehirlerden farklı olarak Balıkesir’de Temmuz 1934’ten itibaren hafta tatil günü olan Cuma günü, tatil olarak ilân edilmiş ve nöbetçi eczane gündüz ve gece nöbeti tutarak hizmet vermiştir.¹⁰³

Mersin’de diğer şehirlerde olduğu gibi 1934’ten itibaren gece nöbetleri uygulanmaya başlamıştır.¹⁰⁴ Erzurum’da 1938’te başlayan gece nöbeti uygulaması diğer şehirlerden farklı olarak beş gün süreyle değiştirilmiştir. Şehirde bulunan Cumhuriyet, Vatan ve İstanbul eczaneleri beş gün süreyle nöbet tutmuştur. Böylelikle bir eczaneye 15 günde 5 gün kesintisiz nöbet tutmuştur.¹⁰⁵

1938 yılı başında Adana’da bulunan eczacılar Pazar nöbeti uygulamasını ve mesai saatlerinin 08.00-20.00 arasında olmasını kararlaştırmıştır.¹⁰⁶

99 “Eczanelerin Nöbet Cetveli,” *Ulus*, 17 Mayıs 1940, 6.; 1 Birinci kanun [Aralık] 1941, 7.; 1 Mart 1941, 5.

100 *İzmir Postası*, 23 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 4.; 25 Kanûn-ı evvel [Aralık] 1934, 4.

101 “Nöbetçi Eczaneler,” *Anadolu*, 13 Mart 1938, 4.

102 *Savaş*, 10 Temmuz 1934, 2.; 11 Temmuz 1934, 2.; 12 Temmuz 1934, 2.

103 *Savaş*, 13 Temmuz 1934, 3.

104 “Nöbetçi Eczane,” *Yeni Mersin*, 2 Ağustos 1934, 3; 3 Ağustos 1934, 3; 17 Şubat 1935, 4.

105 *Doğu*, 4 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 5 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 6 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 7 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 8 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 9 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 11 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 12 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 13 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 14 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 15 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 16 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 18 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 19 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 20 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 21 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 22 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2.

106 Kocacık, *Farmakoloğ*, 70.

**Nöbetçi
Eczaneler**

Haftalık cedvel

Bir hafta zarfında geceleri nöbetçi bulunan eczaneleri, günleri ve isimleri ile yazıyoruz:

Pazartesi:
Kemeraltında Şifa; Karataşte Santo; Keçecilerde Yeni İzmir; Ayvuklada Halk.

Salı:
Kemeraltında Birlik; Güzelyahda Güzelyah; Tiliklikte Faik; İki çeşmelikte İkiçeşmelik; Türkpazarında Abdüsselâm.

Çarşamba:
Kemeraltında Birlik; Karantinada Eşref; Kemerde Ali Hayreddin; Eşrefpaşada Eşrefpaşa.

Perşembe:
Kemeraltında Sıhhat; Karataşte Santo; Keçecilerde Yeni İzmir; Türkpazarında Asri; Ayvuklada Halk.

Cuma:
Kemeraltında Şifa; Tiliklikte Faik; Eşrefpaşada Eşrefpaşa; Türkpazarında Abdüsselâm.

Cumartesi:
Kemeraltında Hilâl; Güzelyahda Güzelyah; Türkpazarında Asri; İkiçeşmelikte İkiçeşmelik; Alsancakte Sağlık.

Pazar:
Kemeraltında Sıhhat; Karantinada Ahmed Eşref; Kemerde Kamer; Eşrefpaşada Eşrefpaşa; Alsancakte Ahmed Lütfi.

Şekil 8. Mart 1938’de İzmir için hazırlanan haftalık nöbet çizelgesi. (“Nöbetçi Eczaneler,” Anadolu, 13 Mart 1938, 4).

Türk Eczacıları Birliği'nin (TEB) Kurulmasından Sonraki Düzenlemeler

1953'te yayınlanan *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun*'da gece, Pazar ve bayram nöbetlerinin kimin tarafından hazırlanacağı açıkça belirtildiği halde İstanbul'da bu dönem içerisinde nöbet cetvelleri *Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti*¹⁰⁷ tarafından hazırlanmış ve Hükümet Tabipliği'ne onaylatılmıştır.¹⁰⁸ *Türk Eczacıları Birliği* (TEB) Kanunu 2 Şubat 1956 tarihinde yürürlüğe girmiş¹⁰⁹ ve eczacılık sanatını icra edenlerin eczacı odaları yoluyla birliğe üye olma mecburiyeti getirilmiştir. Tüm eczacıların (eczane sahibi, ilâç deposu sahibi, laboratuvar sahibi, serbest çalışan vb.) bir çatı altında toplanması meslek camiasının tek ses oluşturmasını sağlamıştır. TEB'in kurulmasından sonra bölgelerde eczacı odalarının kurulması zaman almıştır. Bu zaman içerisinde, *Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti*, eskiden beri yaptığı gibi İstanbul için nöbet çizelgelerini hazırlamaya devam etmiştir. Cemiyet, nöbet çizelgesi hazırlama işini 1960'lı yıllarda da sürdürmüştür.¹¹⁰ *Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti* tarafından İstanbul için hazırlanan 1959 ve 1961 yılı nöbet çizelgeleri **Şekil 9** ve **Şekil 10**'da verilmiştir. Çizelgelerin altına eczanelerin açılış ve kapanış saatleriyle birlikte nöbete ilişkin esaslar yazılmıştır. 1961 yılı Beyoğlu bölgesi nöbet çizelgesinde bulunan yedinci maddede bayram tatili günleri sıralanmıştır. Bu maddenin son cümlesinde "*Bayram gününe nöbet rastlayan eczaneler ertesi gün tatil yapabilir*" ifadesi önem arz etmektedir.

107 1930'lu yıllarda birkaç kez isim değiştiren eczacılık cemiyeti en son 1939 yılında *Türkiye Eczacıları Cemiyeti* adını almıştır. 1954 yılında eczacılar kanunundaki eczane tahdidi kalkınca eczane sayıları artmış ve cemiyetin içinde bulunan depo ve laboratuvar sahipleri ayrılmıştır. Bunun üzerine 1954 yılında cemiyet adını *Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti* olarak değiştirmiştir. Bkz. Remzi Kocaer, *Türkiye Eczacılar Almanığı* (İstanbul: Kulen Matbaası, 1966), 343; Turhan Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 3358 Eczacılık Fakültesi No. 47, 1985), 375.

108 "Murakıp Raporu," *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 1 (1958): 46.

109 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 9223, 2 Şubat 1956.

110 Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti Yönetim Kurulu, "Planlama ve Serbest Eczaneler," *Pharmacia* 6 (Kasım 1966): 29.

1959 Yılı Fatih - Aksaray Nöbetçi Eczaneler Cetveli

T. C.
Emniyet Müdürlüğü Hükümet Tıbbi Hükümeti

KARAGÜMÜRK - FATİH Bölgesi	TOPRAKLI - LALELİ Bölgesi												Kasım	Aralık					
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Tem.	Ağustos	Eylül	Ekim	Ekim	Aralık							
GÜNDOĞDU: Mitha Fevziyasa cad. 81 Tel: 211255	1	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
İSMAİL HAKKI: Fatih Müncüler cad. 84 Aksaray	2	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
SEFKAT Fevziyasa cad. No. 191 Tel: 214832	3	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
YUSUF UNLU: Sührümi Sırayı Meydanı No. 2/4-6/8	4	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
SARIME M. Kemal cad. 38 Aksaray Tel: 214919	5	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
SAGLIK Şehirci Milliye cad. 70/1	6	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
MARKEZ Eczane: Tevakkül cad. 70/2	7	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
KARAGÜMÜRK: Mitha Fevziyasa cad. No. 43 Tel: 214238	8	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
ÖZKARAKÖK: Dündar Durdu cad. No. 131 Tel: 214238	9	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	10	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
CANDAMİR: Mitha Fevziyasa cad. No. 40 Tel: 211354	11	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
KARAGÜMÜRK: Fevziyasa cad. 31 Tel: 211397	12	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
ERNEKPAZİ: Akşehri cad. 30/1 Tel: 214895	13	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
ERNEKPAZİ: Akşehri cad. 30/1 Tel: 214895	14	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
CANDANKAN: Fatih C. Hafızpaşa carpaş. Tel: 215271	15	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
GUVEN: Fatih Tramvay Durak Tel: 213890	16	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
AYIKALİ: Fevziyasa cad. 215 Tel: 214238	17	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
ŞEFA: Hıdırlıyazıcı Akşehri cad. 135 Tel: 214109	18	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
FATİH: Fatih Maecanköşler cad. 51 Tel: 214111	19	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
ULUĞPAR: Mitha Fevziyasa cad. 60/9 Tel: 214235	20	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
VEFA: Vefa cad. Bayraktar 440 Altında Tel: 214235	21	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
GÜNDOĞDU: Mitha Fevziyasa cad. No. 79 Tel: 211255	22	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
İSMAİL HAKKI: Fatih Müncüler cad. 84 Aksaray	23	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
SEFKAT Fevziyasa cad. No. 191 Tel: 214832	24	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
YUSUF UNLU: Sührümi Sırayı Meydanı No. 40	25	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
YENİ KARAKÖK: Mitha Fevziyasa cad. 70/1 Tel: 214919	26	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
MAKSAMSA: Fatih Müncüler cad. 84 Aksaray	27	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	28	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
İSMAİL HAKKI: Fatih Müncüler cad. 84 Aksaray	29	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
SEFKAT Fevziyasa cad. No. 43 Tel: 214238	30	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
YENİ KARAKÖK: Mitha Fevziyasa cad. 70/1 Tel: 214919	31	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	32	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
İSMAİL HAKKI: Fatih Müncüler cad. 84 Aksaray	33	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	34	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
SEFKAT Fevziyasa cad. No. 43 Tel: 214238	35	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
YENİ KARAKÖK: Mitha Fevziyasa cad. 70/1 Tel: 214919	36	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	37	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
İSMAİL HAKKI: Fatih Müncüler cad. 84 Aksaray	38	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	39	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
SEFKAT Fevziyasa cad. No. 43 Tel: 214238	40	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
YENİ KARAKÖK: Mitha Fevziyasa cad. 70/1 Tel: 214919	41	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	42	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
İSMAİL HAKKI: Fatih Müncüler cad. 84 Aksaray	43	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	44	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
SEFKAT Fevziyasa cad. No. 43 Tel: 214238	45	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
YENİ KARAKÖK: Mitha Fevziyasa cad. 70/1 Tel: 214919	46	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	47	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
İSMAİL HAKKI: Fatih Müncüler cad. 84 Aksaray	48	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	49	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
SEFKAT Fevziyasa cad. No. 43 Tel: 214238	50	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
YENİ KARAKÖK: Mitha Fevziyasa cad. 70/1 Tel: 214919	51	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	52	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
İSMAİL HAKKI: Fatih Müncüler cad. 84 Aksaray	53	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	54	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
SEFKAT Fevziyasa cad. No. 43 Tel: 214238	55	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
YENİ KARAKÖK: Mitha Fevziyasa cad. 70/1 Tel: 214919	56	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	57	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
İSMAİL HAKKI: Fatih Müncüler cad. 84 Aksaray	58	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	59	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
SEFKAT Fevziyasa cad. No. 43 Tel: 214238	60	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
YENİ KARAKÖK: Mitha Fevziyasa cad. 70/1 Tel: 214919	61	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	62	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
İSMAİL HAKKI: Fatih Müncüler cad. 84 Aksaray	63	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	64	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
SEFKAT Fevziyasa cad. No. 43 Tel: 214238	65	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
YENİ KARAKÖK: Mitha Fevziyasa cad. 70/1 Tel: 214919	66	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	67	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
İSMAİL HAKKI: Fatih Müncüler cad. 84 Aksaray	68	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	69	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
SEFKAT Fevziyasa cad. No. 43 Tel: 214238	70	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
YENİ KARAKÖK: Mitha Fevziyasa cad. 70/1 Tel: 214919	71	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629	72	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
İSMAİL HAKKI: Fatih Müncüler cad. 84 Aksaray	73	21	40	2	22	11	1	21	10	20	20	9	20	18	8	28	17	7	27
M. FUAT BAYER: Fatih Sultan Selm cad. 5 T.C. 212629																			

Eczanelerin mesai saatleri ile gece, Pazar ve bayram nöbetleri TEB ve eczacı odalarının kurulmasıyla belirli bir düzene girmiştir. Eczane açılış saati 08.00 iken kapanış saati 20.00, öğle tatili ise 13.00-14.00 arasındadır. Cumartesi günleri öğle tatili yapılmamaktadır. Bayram günleri ise şöyle sıralanmıştır:¹¹¹

Nöbetin Adı	Nöbet Günü
Haftanın her Pazar günü	1 gün
Ramazan Bayramı	1. ve 2. günü
Kurban Bayramı	1. ve 2. günü
23 Nisan Çocuk Bayramı	1 gün
19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı	1 gün
30 Ağustos Zafer Bayramı	1 gün
29 Ekim Cumhuriyet Bayramı	1 gün

TEB'in kurulmasıyla birlikte, günlük 18 veya 24 saat olan mesai saatleri günlük on iki saatte (08.00-20.00) indirilmiştir. Günlük on iki saatlik mesai de eczacılar arasında tartışılmış ve fazla bulunmuştur. Dönemin TEB Başkanı Prof. Selahattin Tandal¹¹² da mesai saatinin fazlalığına değinmiştir.¹¹³ 1975'ten sonra eczanelerin kapanış saatleri akşam saat 19.00 olarak belirlenmiştir.¹¹⁴ İş kanununun günlük sekiz saatlik çalışma usul ve esasları, bu saatin belirlenmesinde etkili olmuştur. TEB ve eczacı odalarının kurulmasından sonra bölgenin özellikleri, yerel dinamikler, turistik bölgeler, yaz ve kış saati uygulaması gibi farklılıklar da göz önüne alınarak eczanelerin mesai saatlerinin ayarlanması bölge eczası odasına bırakılmıştır. Günümüzde eczaneler, kendi bölgelerinin iç dinamiklerine göre ayarlanmış mesai saatlerine uymaktadırlar. Örneğin 1983 yılında İzmir'de eczane mesai saatleri 08.30-20.00 arasında uygulanmıştır.¹¹⁵ 1987 yılında Ankara'da mesai saatleri için kış aylarında 08.00-19.00 olarak belirlenirken, yaz aylarında 08.00-20.00 olarak belirlenmiştir.¹¹⁶ 2019 yılında ise Sakarya'da Ekim-Nisan ayları arasında 08.30-18.30 olarak belirlenirken, nisan ekim ayları arasında 08.30-19.00 olarak belirlenmiştir.¹¹⁷

111 "Bölge Odalarından Haberler," *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 1 (1958): 77.; "Resmi Yazılar," *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 3, 1 (1960): 46.

112 Tandal, 1906 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1927 yılında Eczacı Mektebi'nden diplomasını almıştır. 1928 yılında analitik kimya asistanlığına başlamıştır. 1937 yılında Kabil Üniversitesi'nde Farmasötik Kimya eğitimi vermek üzere görevlendirilmiştir. Bu üniversitede ordinaryüs unvanına kadar yükselmiş ve 1947'de yurda geri dönmüş ve Bebek Eczanesi'ni açmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeref Etker, "Afganistan'da Türk Eczacıları: Ord. Prof. Selahattin Tandal," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12, 1 (2010): 67-74. 21 Mayıs 1956 tarihindeki 1. Büyük Kongre'de TEB Genel Sekreteri, 2. Büyük Kongre'de TEB İkinci Başkanı, 3. Büyük Kongre'de TEB Başkanı seçilmiştir. 1964 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. Bkz. *Bir Kurumun Öyküsü: Türk Eczacıları Birliği 1956-2006*, Yay. Haz. Afife Mat, (Ankara: Türk Eczacıları Birliği Yayınları, 2007): 23-26.

113 Selahattin Tandal, "Bugünkü Eczacılık," *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 1 (1958): 6.

114 Faruk Onger, "Geçmişten Geleceğe," *Pharmacia* 34, 2 (1978): 10.

115 "Haber-Duyuru," *İzmir Eczacı Odası Bülteni* (Mart 1983): 41.

116 "Oda Haberleri," *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 9, 1 (1987): 58.

117 2019-2020 Yılı 1. Dönem Gece Nöbetleri, erişim 8 Aralık 2019, <http://seo.org.tr/nobetlist/gece.htm>

Eczanelerin mesai ve nöbet saatlerinin belirlenmesinde yerel veya bölgesel dinamiklerin etkileri olduğu gibi ulusal afet vb. durumlarda da farklı usuller devreye alınmaktadır. 2019 yılı sonu itibariyle Çin'in Wuhan bölgesinde başlayan COVID-19 salgını, önce Çin'de kısa süre içerisinde ve ardından diğer dünya ülkelerine yayılarak pandemi haline gelmiştir.¹¹⁸ Virüsün Türkiye'yi etkisi altına almasından sonra eczacı odaları bölgesel olarak değerlendirme yapmaya başlamıştır. Bu çerçevede mesai saatlerinin kısaltılmasından, nöbetçi eczane sayısının artırılmasına kadar bir dizi acil eylem planı oluşturulmuştur.

Her eczacı odası, eczane sayısını ve şehrin ihtiyacını göz önüne alarak mesai saatlerini ayarlamıştır. Sakarya'da 1 Nisan 2020 tarihi itibariyle eczane mesai saatleri 09.30-17.30 arasında çekilmiş ve cumartesi günleri nöbet uygulaması başlatılmıştır.¹¹⁹ İstanbul'da 2 Nisan 2020 tarihi itibariyle eczane mesai saatleri 09.00-18.00 arasında çekilmiş ve cumartesi günleri nöbet uygulaması başlatılmıştır.¹²⁰ Buna benzer uygulamalar diğer bölge eczacı odalarınca yapılmış ve sokağa çıkma yasaklarının kaldırılmasına paralel olarak mesai saatleri yeniden düzenlenmiştir. Sakarya'da 1 Haziran 2020 itibariyle mesai saatleri 08.30-18.30 olurken, İstanbul'da 09.00-19.00 olarak değiştirilmiş ve cumartesi nöbetleri kaldırılarak normal çalışma düzenine geçilmiştir.¹²¹

İlaçlara Nöbet Zammı ve Pazar Ruhsatıyeleri

Eczacıların 1920'li yıllardan beri uğraştıkları ilaç tarife talimatnamesi 1956 yılında yürürlüğe girmiştir.¹²² Yürürlüğe giren bu talimatnamede nöbette yapılan majistral ilaçlara ait reçetelere nöbet zammı hakkı verilmiştir.

Madde 6: Ayrıca, bayram, gece ve pazar nöbetleri tutmakla mükellef eczanelerde gündüz nöbetlerinde sabah sekizden, gece nöbetlerinde saat yirmiden sonra hazırlayacakları reçetelerin tutarlarına da % 30 nöbet zammı yapılır. Nöbet tutmakla mükellef olmayanlar nöbet zammı alamazlar.

Nöbet zammını ve diğer ücretleri gösterebilmek adına reçetelerin arkasına basılmak üzere bir kaşe hazırlanmıştır. Kaşede ilaç bedeli, nöbet zammı, nöbet saati, ambalaj fiyatı gibi bölümler bulunmaktadır. Hasan Derman'ın Sağlık Eczanesi'ne ait kaşe örneği **Şekil 11**'de görülmektedir.¹²³

118 Bahadır Feyzioğlu, "SARS-CoV-2 Kökeni," *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research* 4, 30 (2020): 2.

119 Eczane Çalışma Saatleri Hakkında, erişim 10 Haziran 2020, <http://www.seo.org.tr/haberdetay-ECZANE-CALISMA-SAATLERI-HAKKINDA-01-04>

120 Eczane Açılış Kapanış Saatleri Değişmiştir, erişim 10 Haziran 2020, https://www.istanbuleczaciiodasi.org.tr/?page=haberler&news_ID=4787

121 Eczane Çalışma Saatleri Hakkında, erişim 10 Haziran 2020, <http://www.seo.org.tr/haberdetay-ECZANE-CALISMA-SAATLERI-HAKKINDA-29-05> ; Eczane Açılış - Kapanış Saatleri Hakkında, erişim 10 Haziran 2020, https://www.istanbuleczaciiodasi.org.tr/?page=haberler&news_ID=4820

122 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 9255, 10 Mart 1956.

123 Hasan Derman, *Tarifemiz ve Yakın Tarihçesi* (İstanbul: Eczacı Kütüphanesi Neşriyatı 38 (EKN), Hüsnütabiat Matbaası, 1956), 14.

Sağlık Eczanesi - İstanbul							
B							
A							
C							
U							
N							
İs.				N.	R.N.	Ta.	İM.
Fi.							

B- İlaç bedeli, A- Meslek hakkı, C- Anbalaj, U- Uyuşturucu madde, N- Nöbet zammı, İS- İskonto, Fi- Formül fiatı, N-S Nöbet esnasında yapılmışa nöbet saati, RN- Reçete No. su TA- Tarihi, İM- Yapanın imzası.

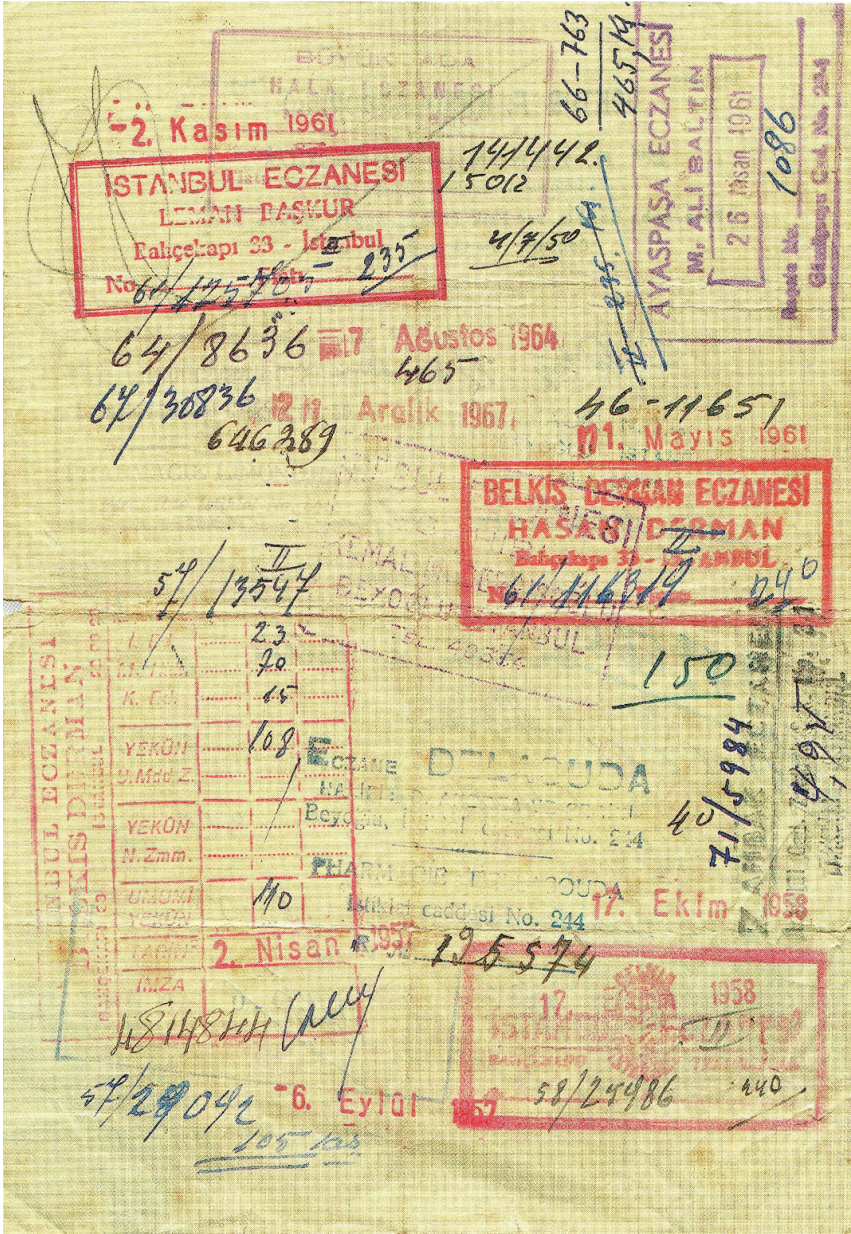
Şekil 11. Sağlık Eczanesi için hazırlanmış kaşe örneği Hasan Derman, *Tarifemiz ve Yakın Tarihçesi* (İstanbul: Eczacı Kütüphanesi Neşriyatı 38 (EKN), Hüsnütabiat Matbaası, 1956), 14).

A	40						
B	41						
C	20						
Y	101						
	100						

8 Eylül 1956

56/27801

Şekil 12. Fuat Hasip Çavuşoğlu'nun Ahmediye Eczanesi'ne ait kaşe, 1956 (Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı II* (İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1998), 95).

Şekil 13. Belkis Derman'ın İstanbul Eczanesi'ne ait kaşe, 1957 (Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı II* (İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1998), 103).

Hafta tatili ruhsatiyesi ile ilgili olarak Anadolu'da farklı uygulamalar yapılagelmiştir. 1931 ve 1941 yılında bu konuyla ilgili olarak tamimler yayınlanmışsa da ruhsat harcı sorunu 1950'lerin sonlarında da devam etmiştir. Bursa Eczacı Odası harç meselesini belediye ile görüşmüş ve Pazar nöbetleri sırasında ruhsatiye alınmasını engellemiştir.¹²⁴ Dâhiliye Vekâleti, Pazar ruhsatiye ile ilgili 1959 yılında valiliklere yazı göndermiş ve tatil günlerinden nöbet tutan eczanelerden ruhsatiye alınmasını engellemiştir.¹²⁵ Eczanelerin hafta tatili ruhsatiyesi sorunu dönem dönem tekrar gündem olmuştur. *Hafta Tatili Kanunu* 2017 yılından *Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretimin Desteklemesi Amacıyla Bazı ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* ile yürürlükten kaldırılması sonucunda bu sorun tamamen ortadan kalkmıştır.¹²⁶

1953 yılında yürürlüğe giren *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanuna* ve bu kanuna göre hazırlanan talimatnameden sonra 13 Ekim 1992 tarihinde *Eczaneler ve Eczane Hizmetleri Hakkında Yönetmelik* yayınlanmıştır.¹²⁷ Yönetmeliğin 18. maddesi nöbet levhalarıyla ilgilidir.

Madde 18: Eczaneler, kapalı olsalar dahi, nöbetçi eczaneleri gösteren ışıklandırılmış bir levha asmak zorundadırlar. Ayrıca, nöbetlerde içerdekileri uyarmak için, eczane kapılarında zil düzeni kurulması zorunludur.

Aynı yönetmeliğin 28. Maddesi, daha önceki yasa ve yönetmeliklerin aksine, nöbetçi eczane dışında kalan eczanelerin kapanmasına yöneliktir.

Madde 28: Birden fazla eczanesi olan yerlerde, bayram ve diğer resmi tatil günlerinde ve belirlenen çalışma saatleri dışında, yalnız nöbetçi eczaneler açık kalacaklardır. Nöbetçi olmayan eczacılar eczanelerini kapatmaya mecburdurlar.

Aynı yönetmeliğin 29. Maddesi, nöbetçi eczane sayısı ve mesai süresi hakkındadır.

Madde 29: Eczanelerin buldukları yerlerin özellikleri de göz önüne alınarak, nöbet tutulacak günler ve çalışma saatleri ile kaç adet eczanenin nöbetçi kalacağı, bölge eczacı odası veya temsilcisi tarafından belirlenir ve bir nöbet listesi hazırlanır. Bu listele il sağlık müdürlüğü veya görevli yetkililerin kabul ve onayı ile uygulamaya konulur. Nöbetçi eczanelerin halk tarafından kolayca bilinmesi için, hazırlanan nöbet listeleri, eczacı odası yetkililerince polis merkezlerine, garnizon komutanlıklarına, PTT danışma servisine, yataklı tedavi kurumlarına, mahalli gazetelere ve ilgili olabilecek diğer kurumlara verilir. Gece nöbet tutacak eczanelerin gece boyunca mutlaka kapılarının açık olması zorunlu değildir. Ancak, eczane sahip ve mesul müdürünün başvuru halinde gereken hizmeti yerine getirmesi şarttır.

124 "7. Bölge Bursa Eczacı Odası Kongre Zaptı," *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 2 (1958): 53.

125 "Resmi Yazılar," *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 2, 4 (1959): 31.

126 T. C. Resmi Gazete, sayı 30111, 1 Temmuz 2017.

127 T. C. Resmi Gazete, sayı 21374, 13 Ekim 1992.

1956 yılında yürürlüğe giren TEB Kanunu'nda 1995 yılında bazı değişiklikler (madde 2/n) yapılmıştır.¹²⁸ Yapılan bu değişikliklerin bazıları mesai saati, nöbet çizelgesi ve nöbet hizmetini yerine getirmemek ile ilgilidir. Oda yönetim kurulu, eczanelerin mesai saatlerini ve nöbet çizelgelerini hazırlayarak mahallin en büyük sağlık amirine onaylatır, nöbet görevini yerine getirmeyen veya nöbetçi olmadığı halde eczanesini kapatmayan eczacıları oda haysiyet divanına sevk etmek ve mahallin en büyük sağlık amirine bildirmekle görevlidir.

2004 yılında yönetmeliğin dokuzuncu maddesinin dördüncü ve beşinci fıkralarında değişiklik yapılmıştır.¹²⁹ Yapılan değişiklikle birlikte ilk kez kanuni olarak nöbet hizmetinden muaf olan eczane tanımı yapılmıştır. Uluslararası havalimanlarında bulunan eczanelerin de bölge eczacı odası tarafından belirlenen çalışma saatlerine uymaksızın 24 saat boyunca eczaneyi açık tutulabileceği ifade edilmiştir.

Madde 2: Serbest eczaneler halkın serbestçe girip çıkabildiği yerlerde açılabilir. Eczanelerin bağımsız dükkânlarda açılması ve faaliyet göstermesi zorunludur. Eczanenin laboratuvarının doğrudan dışarıyla bağlantısı olmamak ve ilgili mercilere bildirilen projesinde belirtilmek kaydıyla, birden fazla kapısı olabilir. Ancak bu kapılardan hiçbiri başka dükkân veya mağaza içine açılmaz. Eczanenin güvenliği eczane sahip ve mesul müdürü eczacının sorumluluğu altındadır. Alışveriş merkezlerindeki de dâhil olmak üzere eczanelerin bağlı olduğu bölgedeki eczane çalışma gün ve açılış kapanış saatlerine uyması zorunludur. Ancak geceleri kapalı olan alışveriş merkezlerindeki eczaneler nöbetten muaf tutulur. Uluslararası uçuşa açık olan havaalanları içinde yer alan eczaneler, eczane çalışma gün ve saatleri dışında da 24 saat açık olabilirler. Bu durumda biri eczanenin sahibi olmak kaydıyla her 8 saat için bir eczacı bulundurulması zorunludur.

Aynı yönetmeliğin 17. maddesi 2007 yılında değiştirilmiştir.¹³⁰ Yapılan değişiklikle birlikte eczanelerin kolayca tanınmasını ve ayırt edilmesini sağlamak adına “E” logo zorunluluğu getirilmiştir.

Madde 1: Eczanelerin dış cephesine, asgarî ve azamî ebatları ile renkleri Türk Eczacıları Birliği'nce belirlendikten sonra Sağlık Bakanlığı'nca uygun görülecek standartlarda, iki cepheden kolayca görülecek yükseklikte, görüntü kirliliğine ve haksız rekabete yol açmayacak, çevreyi rahatsız etmeyecek, reklam izlenimi oluşturmayacak özellikte olmak kaydıyla “E” logolu ışıklı levha konulur.

“E” logo zorunluluğu sadece eczanelerin ayırt edilmesini sağlamak olmayıp aynı zamanda eczanenin açık olduğu saatlerde sürekli yanması, kapalı olduğu saatlerde söndürülmesi ve nöbetçi bulunduğu zamanlarda da yanıp söner vaziyette bırakılması sağlanarak halkın eczaneye erişimi kolaylaştırmak amaçlanmıştır.

128 *Eczacılık Mevzuatı*, Yay. Haz. Erdal Kart, Zuhâl Çolak, Gökhan Pekcan, Hüseyin Öğüşlü, (Ankara: Türk Eczacıları Birliği Yayınları, 2017): 14.

129 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 25665, 9 Aralık 2004.

130 *T. C. Resmi Gazete*, sayı 26454, 6 Mart 2007.

Eczanelerde, nöbetçi eczaneleri gösteren levha zorunluluğu 1927 yılında yürürlüğe giren eczaneler talimatnamesinden beri bulunmaktadır. 2014 yılından yürürlüğe giren *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Yönetmelik*'te de nöbet levhası zorunluluğu bulunmakla birlikte gelişen teknolojiyle levhaların dijital olabileceği belirtilmiştir.¹³¹

Madde 26 : (1) Eczanelerin, kapalı olsalar dahi, nöbetçi eczanelerin adı, adresi ve telefon bilgilerini dışarıdan görülebilir, kolayca okunabilir şekilde ışıklandırılmış veya dijital ortamda ilân etmeleri gerekir.

(2) Eczanelerin gece nöbeti hizmeti verirken kapılarının kapalı tutulması hâlinde kapılarında zil bulundurması gerekir.

Aynı yönetmeliğin 34. ve 35. maddeleri mesai saatleri ve nöbet düzeniyle ilgilidir.

Madde 34: (1) Alışveriş merkezlerindeki de dâhil olmak üzere eczaneler bağlı olduğu bölgedeki eczane çalışma gün ve açılış kapanış saatlerine uymak zorundadır. Birden fazla eczane bulunan yerlerde, belirlenen çalışma saatleri dışında ve resmî tatil günlerinde yalnız nöbetçi eczaneler açık kalır. Nöbetçi eczane dışındaki eczaneler nöbet saatlerinde faaliyet gösteremezler.

Madde 35: (1) Eczacı odası veya temsilcisi tarafından eczanelerin buldukları yerlerin özellikleri ve mevcut eczane kapasitesi göz önüne alınarak eczane çalışma saatleri, nöbet tutulup tutulmayacağı, nöbet tutulacak ise nöbet tutulacak günler ve çalışma saatleri ile kaç adet eczanenin nöbetçi kalacağı belirlenir ve bir nöbet listesi hazırlanır. Bu listeler, hizmette aksaklık yaratmayacak şekilde zamanında ilçe ve il sağlık müdürlüğüne gönderilir. İlçe ve il sağlık müdürlüğünün kabul ve onayı ile uygulamaya konulur.

(2) Geceleri kapalı olan alışveriş merkezlerindeki eczaneler nöbetten muaf tutulur. Uluslararası uçuşa açık olan havaalanları içinde yer alan eczaneler, eczane çalışma gün ve saatleri dışında da 24 saat açık olabilirler. Bu durumda biri eczanenin sahibi olmak kaydıyla her 8 saat için bir eczacı bulundurulması zorunludur.

(3) Nöbetçi eczane listeleri, il sağlık müdürlüğü tarafından bölge eczacı odalarına, Türk Eczacıları Birliğine, il emniyet müdürlüklerine, garnizon komutanlıklarına, danışma servislerine, yataklı tedavi kurumlarına, mahalli veya ulusal gazetelere ve ilgili olabilecek diğer kurumlara gönderilir. Ayrıca nöbetçi eczanelerin isim ve adreslerini gösteren listeler il sağlık müdürlüğünün internet sitesinde ilân edilir.

(4) Nöbetçi eczaneler tarafından, haksız rekabete yol açacak şekilde ilân yapılamaz.

(5) Gece nöbet tutacak eczanelerin gece boyunca kapılarının açık olması zorunlu değildir. Ancak eczane sahip ve mesul müdürünün veya ikinci eczacının, başvuru hâlinde gereken hizmeti yerine getirmesi zorunludur.

131 T. C. Resmi Gazete, sayı 28970, 12 Nisan 2014.

Eczane Nöbetleri ve Sorunlar

Eczanelerin nöbetlerinde geçmişten günümüze uzanan sorunlar olmuştur. Bu sorunların başında hırsızlık vakaları ve halkın eczaneye ulaşamaması gelmektedir. Özellikle büyük şehirlerde mesafe uzaklıklarından dolayı sorunlar hep var olmuştur. Halkın nöbetçi eczaneye ilgili şikâyetlerinde basına yansıyan örneklerinden biri 1930 yılında İstanbul’da olmuştur.¹³² “Nöbetçi olduğu halde uzun bir süre eczacıya ulaşılammış ve eczane açtırılmamıştır”, şeklinde haberler çıkmıştır. Buna benzer haberler dönem dönem basına yansımıştır.¹³³ 1951 yılında Adapazarı’nda eczanesi bulunan Sedat Kurangil’in¹³⁴ nöbetçi olduğu gece eczanesinin kapalı olduğu, vatandaşların ilâç alamadıkları yönünde şikâyetler yapılmış ve konuyla ilgili bakanlıkça soruşturma başlatılmıştır.¹³⁵ Sedat Bey konuya ilişkin açıklamasını aynı gazetede yayınlamış ve evinin eczanesine yakın olduğunu çağırıldığı halde eczaneye gelerek ilâcı hazırladığını ifade etmiştir.¹³⁶

Nöbet sorunları içerisinde sadece halkın şikâyetleri değil eczacıların da şikâyet ettiği bir konu olmuştur. 1927 yılında eczacılıkla ilgili kapsamlı bir kanun değişikliğiyle nöbetlerin resmiyet kazandığı dönemde halkın geceleri reçete olmadan ilaç dışındaki ihtiyaçlar için eczaneye müracaatları eczacılarca hoş karşılanmamıştır. Kanunun çıktığı ilk zamanlarda *İstanbul Eczacılar Cemiyeti* geceleri reçete olmadan yapılan müracaatlarda eczanelerin açılıp açılmayacağını Sihat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti’ne sormuştur. Vekâlet konuyla ilgili olarak eczaneler talimatnamesinin 54. maddesinden hareketle ancak reçete ile yapılan müracaatlarda eczanelerin açılmasının zorunlu olduğunu söylemekle birlikte, reçetesiz müracaatlarda eczanelerin açılmasının keyfiyete bırakıldığını vurgulamıştır.¹³⁷

Eczacıların geceleri reçete olmadan yapılan müracaatlara olan bakışının daha sonraki yıllarda da aynı şekilde olduğu görülmektedir. 1958 yılında *Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti* gece nöbetlerinden sadece reçeteli müracaatların yapıldığını göstermesi adına bir

132 “Nöbetçi Eczaneden Beklenen Bu Mu?,” *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1930, 2.

133 “Nöbetçi Eczane Böyle Mi Olur?,” *Doğu*, 20 İkinci kanun 1938, 4.; “Vazifeli Olduğu Gece Kapalı Bulunan Nöbetçi Eczane,” *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1946, 4.; “Nöbetçi Eczanelerden Daha İyi Faydalanılmalı,” *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1958, 1.; “Eczacıların Gece Nöbeti Çıkmazı,” *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1987, 11.; “Nöbetçi Eczane Bulmak Zor,” *Cumhuriyet*, 12 Şubat 2008, 9. “Hakan Gençosmanoğlu, “Nöbet Meselesi ve Sabit Eczaneler,” erişim, 5 Ocak 2019, <http://eczacininsesi.com/?yon=gundem&id=502>

134 Sedat Kurangil, 1918 yılında eczacı diplomasını almıştır. Adapazarı’nda Yeni Eczane isimli eczanesini açmış uzun bir süre Sakarya’da faaliyet gösterdikten sonra Sinop’a göç etmiş ve orada Cumhuriyet Eczanesi isimli eczaneyi açmıştır. Tarihi henüz tam olmamakla birlikte bir sürede Ankara’da Atatürk Sanatoryumu’nun baş eczacılığı yapmıştır. Bkz. Eyüp Talha Kocacık, “Kocaeli Sancağı’nın Adapazarı ve Diğer Kazalarındaki Eczacıları 1874-1954,” *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu (25-27 Mart 2016; Kocaeli) Bildiri Kitabı-III* (Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları No. 38, 2017), 2576-2577.

135 “Bu Ne Biçim Nöbet,” *Adapazarı Akşam Haberleri*, 10 Aralık 1951, 1.

136 Sedat Kurangil, “Tavzih,” *Adapazarı Akşam Haberleri*, 18 Aralık 1951, 1.

137 “İstanbul Eczacılar Cemiyeti Riyasetine: 6 Eylül 1927 Tarihli İstidanz Cevabıdır,” *Türk Eczacı Âlemi* 2, 7 (1928): 102+1.

levha yaptırmış ve isteyen eczanelerin asabileceklerini söylemiştir.¹³⁸ Hazırlanan levhada şu ifade yer almaktadır:

“Eczaneler Talimatnamesinin 41. nci maddesi gereğince nöbet gecelerinde yalnız reçete ile yapılacak müracaatlar kabul edilir.”

Nöbetçi eczanelerde bu gibi sorunların yanında can güvenliği ve hırsızlık olaylarının da yaşandığı vakidir. 1935 yılında Cağaloğlu Eczanesi'nin nöbetçi olduğu gece hırsızlık yapıldığı basına yansımıştır.¹³⁹ Daha vahim durumların yaşandığı nöbetçi eczaneler olmuştur. 1988 yılında Ankara, Cebeci'de Yalçiner Eczanesi'nin sahibi Eczacı Erdal Yalçiner gece nöbeti sırasında uyuşturucu bağımlısı iki kardeş tarafından katledilmiştir.¹⁴⁰

Nöbetçi eczanede yaşanan bu gibi sorunlar zaman zaman tekrarlanmaktadır. Eczanelerin nöbet mesaisiyle ilgili eczacılar bazı edebi eserler yazmışlardır. Eczacı odalarına ait aylık dergilerde nöbetlere ilişkin şiirler ve öyküler bulunmakla birlikte bir eczacı tarafından yazılmış bir tiyatro oyunu da bulunmaktadır. Aydın, Kuşadası'nda 1970'li yıllardan beri eczacılık yapan Ec. Süleyman Arslantürk 1999 yılında “Nöbetçi Eczane” isimli bir tiyatro oyunu yazmış ve Kuşadası Amatör Tiyatrocuları tarafından 6-7 defa oynanmıştır.¹⁴¹ 2 perdelik bu oyun, turistik bir kasabada gece nöbeti sırasında bir eczacının başına gelenleri ve eczacının olaylara yaklaşımını konu edilerek eczane nöbetlerinden bir kesit sunmaktadır.¹⁴² Arslantürk tarafından yazılan “Nöbetçi Eczane” isimli tiyatro oyunu belki *Türk Eczacıları Birliği* tarafından oluşturulacak bir tiyatro oyun ekibiyle veya TEB'in organize edeceği profesyonel bir ekiple 14 Mayıs Türk Eczacılık günlerinde gösterime sunulması eczanelerin nöbet sorunlarının halka aktarılmasını sağlayabilir.

Tüm yurttta 26.177 eczane eczacısı¹⁴³, 54 bölge eczacı odasıyla büyük bir feraset ve titizlikle hazırlanan nöbet listeleri ve büyük bir feragatle eczane eczacıları tarafından tutulan gece, pazar ve bayram nöbetleri sıfır soruna yakın olarak yürütülmektedir. TEB ve eczacı odaları eczacıların mesai saati ayarlaması konusunda bilgi maiyetinde kitapçıklar da yayınlamaktadır.¹⁴⁴

138 “Meslek Haberleri,” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 2 (1958): 49.

139 “Cağaloğlu Eczanesi'nde Bir Hırsızlık,” *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1935, 4.

140 “Nöbetler ve Can Güvenliği,” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 10, 2 (1988): 56-59.

141 Eczacı Süleyman Arslantürk'ün bilgi notu. 12 Aralık 2019.

142 Süleyman Arslantürk, *Nöbetçi Eczane* (İstanbul: Pastel Matbaası, 1999), 4-79. Arslantürk'e ulaşmamı sağlayan Aydın Eczacı Odası Başkanı Sayın Eczacı Sefa Karaaslan'a ve yaptığımız telefon görüşmelerinde tüm kibarlığıyla bana bilgi aktaran ve oyunun bir kopyasını gönderme nezaketini gösteren meslektaşım Sayın Eczacı Süleyman Arslantürk'e teşekkürü bir borç bilirim.

143 Üzeyir Fidan, Meltem Türker ve Özge Durak Albayrak, *Eczanelerde Ekonomik ve Finansal Durum Araştırması* 2019 (Ankara: Türk Eczacıları Birliği Yayınları, 2019), 11.

144 Ankara Eczacı Odası, *Eczane Çalışma Saatleri Hakkında İnceleme* (Ankara: Dijital Basımevi, 2013), 1-20.

cumartesi günlerinin nöbete dâhil edilmesi ve mesai saatleri belirlenmesi tartışılmış; eczacı odası tarafından yıllık olarak hazırlanan nöbet çizelgeleri eczacılara satılmış/dağıtılmıştır.¹⁴⁶ Nöbet çizelgeleri, odalarda belirli kurallar ve protokoller üzerinde hazırlanmıştır.¹⁴⁷ Mersin Eczacı Odası tarafından 2017 yılında uygulamaya alınan nöbet protokolü (Ek-I)'de verilmiştir. Oda Haysiyet Kurulu, nöbet hizmeti birçok bölgede protokollere bağlanıp belirli kurallar getirildikten sonra protokol hükümlerini yerine getirmeyen eczacılar hakkında gerekli işlemleri yapmıştır.¹⁴⁸ Eczacı odaları hazırladıkları nöbet çizelgelerini teknolojinin gelişmesiyle odaya ait internet sayfalarından yayınlamaya başlamış, aynı zamanda online olarak halkın nöbetçi eczane isimlerine ulaşması sağlanmıştır.¹⁴⁹ TEB, eczanelerin nöbet hizmetinin iyileştirilmesi ve halkın nöbetçi eczaneye ulaşımını kolaylaştırmak adına çalışmalar yapmaktadır.¹⁵⁰ Yapılan çalışmalardan en güncel olanı da, halkın, nöbetçi eczanenin isim ve adreslerine internet ortamından ulaşabilmesi adına “Eczanem Nerede” isimli bir uygulamadır.¹⁵¹ Bu uygulama sayesinde isteyen herkes, istediği şehir ve/veya ilçedeki nöbetçi eczane bilgilerine ulaşabilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma boyunca eczanelerin mesai saatlerinin belirlenmesi ve nöbet usulleri üzerine çalışılmış olup farklı dönemler için farklı sonuç veya değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Araştırmanın zorluğu kaynakların son derece az ve bu konuda daha önce yapılmış herhangi bir araştırma olmamasıdır.

Osmanlı dönemine baktığımızda ülkenin genelinde oldukça sınırlı sayıda olan eczanelerin günün her saatinde hizmet verdiği, mesai saati açısından diğer esnaf dükkânlarından çok farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Başka bir açıdan bakılacak olursa bu durumun eczacının keyfiyetinde olduğu yorumunu yapmak mümkündür. Öncelikle dönem için hastanelerin çalışma sisteminin kaynak yetersizliği açısından tam olarak aydınlatılmadığı gerçeğini unutmamak gerekmektedir. Fakat 1845 yılında İstanbul’da başlatılan “Nöbet mahalleri -

146 “Nöbet Cetvelleri,” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 3, 2 (1981): 56.; “Oda Haberleri,” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 5, 2 (1983): 57.; “Oda Haberleri,” *İzmir Eczacı Odası Bülteni* 8, 1 (1986): 31.; Nurettin Çerçi, “Güncel Bir Konu,” *Adana Eczacı Odası Bülteni* 1, 1 (1986): 5-7.; “Bölge Nöbet Kartları Yeniden Düzenlendi,” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 10, 1 (1988): 46.; “Anket,” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 12, 6 (1990): 206-211.; “Anket,” *Antalya Eczacı Odası Bülteni* 7, 4 (1933): 20.; “Odadan Haberler,” *Malabadi* 2, 3 (1998): 6.

147 “Nöbet Hizmetleri Protokolü Yürürlüğe Girdi,” *Samsun Eczacı Odası Bülteni* 6, 21 (1988): 53-54.; “Nöbet Protokolü,” *Kocaeli Eczacı Odası Bülteni*, 3 (Eylül 1996): 13.

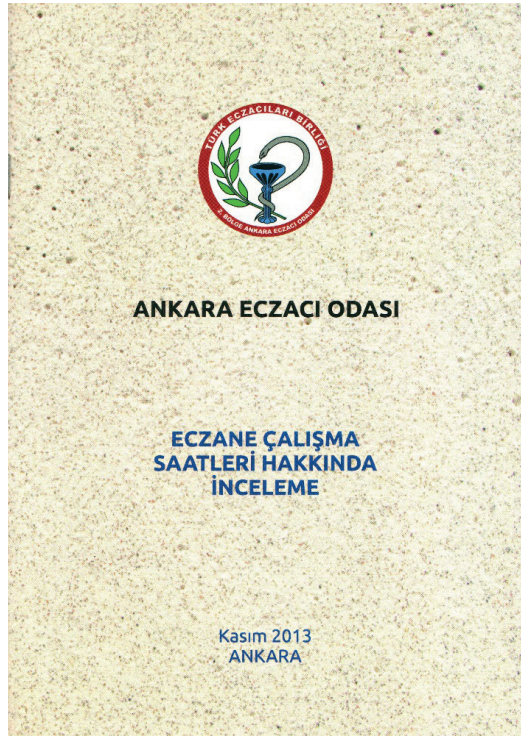
148 “Onur Kurulu Kararları,” *Bursa Eczacı Odası Bülteni* 24 (Haziran 1999): 23.

149 Nöbetçi Eczane, erişim, 8 Aralık 2019, <https://www.aydineczaciiodasi.org.tr/>; Nöbetçi Eczaneler, erişim, 8 Aralık 2019, http://www.eskisehireo.org.tr/sayfa/26463/nobetci_eczaneler; Nöbetçi Eczaneler, erişim, 8 Aralık 2019, <https://www.erzurumeo.org.tr/>

150 Nöbetçi Eczane Uygulamaları Konusunda TİTCK Yetkilileri ile Yapılan Toplantı Hakkında, erişim, 5 Ocak 2019, <https://www.teb.org.tr/news/7723/n%C3%B6bet%C3%A7i-eczane-uygulamalar%C4%B1-konusunda-t%C4%B0tck-yetkilileri-ile-yap%C4%B1lan-toplant%C4%B1-hakk%C4%B1nda>

151 Eczanem Nerede'nin Lansmanı Gerçekleştirildi, erişim, 24 Kasım 2019, <https://www.teb.org.tr/news/8549/Eczanem-Nerede%EF%BF%BD%EF%BF%BDnin-Lansman%C4%B1-Ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirildi>

Nöbet eczahaneleri” uygulaması hastanelerin acil servis hizmetinin yetersiz olduğunu veya hizmetin olmadığını düşündürmektedir. Nöbet mahalleri için eczanelerin seçilmiş olunması da aynı zamanda ilâç tedarikinin de sağlanması açısından önemlidir. Bu uygulamadan hareketle İstanbul’da gece nöbetine yönelik bilinen ilk uygulamanın 1845 yılında başladığını söylenebilir. Nöbet mahalleri uygulamasının sonlandırılmasından sonra yine İstanbul özelinden yayınlanan 1898 tarihli İrade’den de anlaşıldığı gibi geceleri eczanelerin açılması eczacı keyfiyetindedir. Bu İrade, keyfiyeti ortadan kaldırarak belediyenin kontrolünde geceleri nöbetçi eczane kalmasını sağlamaya yöneliktir.¹⁵² Şu anki bilgiler ışığında İstanbul’da gece nöbeti uygulamasının resmi olarak ilk uygulanmaya başladığı tarih olarak 1898 yılı verilebilir. Bunun dışında eczaneler arasında yirmi dört saat boyunca açık kalan ve bunu reklam ve ilânlarla halka duyuran eczacılar da olmuştur.

Şekil 15. *Eczane Çalışma Saatleri Hakkında İnceleme* (Ankara: Ankara Eczacı Odası, 2013) isimli kitapçığın kapağı.

152 İrade’de bulunan “...gece ve gündüz nöbetçi eczacı bulundurulması zımında şehremaneti...” cümlesindeki gece kelimesi açıkça geceleri nöbetçi eczane bulundurulmasını sağlamaya yöneliktir. Fakat cümledeki “gündüz” kelimesi diğer esnaf dükkânları gibi istediği zamanlarda eczanesi açan-kapanan eczacılara mı, yoksa gayrimüslim eczacıların dini gün ve bayramlarında eczanelerine kapatmalarına mı yönelik olduğu bir soru işareti olarak durmaktadır.

Şekil 16. TEB tarafından yapılan “Eczanem Nerede” uygulaması.

Samsun’da 1910 yılında kurulan *Osmanlı Eczacılar İttihad Cemiyeti*’nin yaptığı düzenlemeyle Samsun için geçerli olacak şekilde Pazar günleri nöbet sistemi uygulanmıştır. Pazar günleri dönüşümlü olarak üç eczanenin nöbet tutması sağlanmış ve yerel gazetede nöbetçi eczane isimleri ilân edilmiştir. Nöbet uygulamasının yapılmasının dışında Osmanlı’nın tatil günü olan Cuma günü yerine Hristiyanların tatil günü olan Pazar günün seçilmiş olması şehirdeki gayrimüslim eczacı çoğunluğunu göstermekle birlikte Osmanlı Devleti’nin toplumsal yapısına farklı bir pencere de açmaktadır. Şimdiki bilgiler çerçevesinde Türkiye’deki ilk tam günlük (bugünkü anlamda Pazar veya bayram nöbetleri) nöbet sisteminin Samsun’da başladığını söylenebilir. Bununla beraber aynı tarihlerde Samsun’da gece nöbetine yönelik herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1910 yılında Trabzon’da faaliyet gösteren Eczacı Ömer Dursun Bey’in *Hekim* gazetesine verdiği ilânlarda eczacıların kendi inisiyatifleriyle eczanelerini daha geç saatlere kadar veya gece boyunca açık tuttuğunu göstermektedir. 1910 yılında kurulan *Trabzon Osmanlı Eczacılar Cemiyeti*’nin 1911 yılı başında başlattığı gece nöbetleri resmi olarak ilân edilen ve bir periyot olarak beş aylık dönemi kapsayan ilk gece nöbeti uygulaması olarak göze çarpmaktadır. Aynı dönem içerisinde Eczacı Ömer Dursun Bey’in nöbetçi olduğunu göstermek adına eczanenin önüne yeşil-kırmızı camlı bir fener asması da bugünkü anlamda ülkede uygulanan ilk ışıklı “E” logo olarak görülmektedir.

Yine Osmanlı döneminde gece nöbetine yönelik yapılan ilk resmi düzenleme ise 1916 yılında yayınlanan *Alelumum Eczahaneler Talimatnamesi*'nde bulunmaktadır. Bu talimatnamede, geceleri nöbetçi eczane olmasını sağlamakla birlikte, nöbetçi olmayan eczanelerin kapatmalarına yönelik ifade bulunmamaktadır.

Bu talimatnameden sonra resmi olarak yapılan ama genel olarak yürürlüğe koyulamayan 1922 tarihli *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname*'de ilk kez gece nöbetinin başlangıç ve bitiş saati belirlenmiş ve gece nöbetleri dışında da resmi ve dini bayramlarda (gündüz nöbetçi eczane) da nöbet zorunluluğu getirilmiştir. Eczanelerin mesai saatleri 06.00-22.00 olurken gece nöbetlerinin mesai saatleri de 22.00-06.00 olarak belirlenmiştir. Nöbetçi eczanelerin belli olmasını sağlamak adına da eczanenin önünde sarı renkli bir fener yakılması belirtilmiştir.

Fakat bu kararname Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tanınmamış ve 27 Temmuz 1922 tarihinde, 1861 tarihli *Beledi İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname*'ye nöbet ile ilgili madde ilâvesi yapmıştır. Yapılan bu ilâvede, ikiden fazla eczane bulunan yerlerde geceleri şehrin en büyük sağlık amiri tarafından düzenlenerek nöbetçi eczane bırakılması ve bu kurala uymayanlara cezai yaptırım yapılması sağlanmıştır.

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra çıkan 1927 tarihli *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun* ile gece nöbeti zorunlu olmakla birlikte resmi ve bayram günlerinde, hafta tatili olan Cuma gününde isterlerse nöbet tutabilecekleri kanunlaşmıştır. Bu kanun ve yönetmeliğinden hareketle eczanelerin hafta tatili yapmalarının önü ilk kez 1927 yılında açılmıştır. 1922 kararnamesi uygulanmadığından dolayı nöbetçi eczanenin belli olmasını sağlamak adına yönetmeliğe kırmızı hilal resimli fener yakılması zorunluluğu getirilerek, resmi olarak ilk kez nöbetçi eczanenin halk tarafından kolayca anlaşılması sağlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde ülkedeki eczacıların sayılarının artması ve eczacı cemiyetlerinin sürekli hale gelmesiyle birlikte eczacı kalfalarını sayıları da artmış ve kendi özlük haklarını aramak adına girişimlerde bulunmuşlardır. *Pratik Farmakoloğ Birliği*'nin 1934 yılında yaptığı girişimlerle sabah 06.00'da başlayıp akşam tercihe göre 23.00 ila 24.00 arasında kapanan eczanelerin akşam saat 21.00'da kapanması sağlanmıştır. 1934 yılı itibarıyla ülkedeki hemen hemen tüm şehirlerde geceleri nöbetçi eczane uygulamasının yapıldığı görülmüştür. Bu uygulamalar, yerel dinamikler, eczane sayısı, şehrin büyüklüğü gibi özelliklere göre farklılık göstermiştir. Örneğin Cuma günlerinin hafta tatili olması ve eczacılar kanununda isteğe göre nöbet tutulabilir denilmesiyle birlikte 1934 yılında Balıkesir'de Cuma günü tam günlük nöbet tutulurken, Mersin'de sadece geceleri nöbet tutulmuştur.

Hafta tatili 1935 yılında Cuma gününden Pazar gününe alınmasından sonra bazı eczacı ve eczacı kalfaları Pazar günlerinin nöbete dâhil edilerek tatil edilmesi konusunda çaba sarf etmişlerdir. İstanbul'da ilk Pazar nöbeti uygulaması da 19 Mart 1939 tarihinde başlamıştır.

Bu tarihten önce Adana'daki eczacılar kendi şehirleri için mesai saatlerini 08.00-20.00 olarak belirlenmiş ve Pazar nöbeti uygulamasına başlamışlardır.

İstanbul'daki eczanelerin mesai saatleri 1950 yılında 08.00-20.00 olarak belirlemiştir. 1953 yılında yürürlüğe giren *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun* ve kanunun 1954 yılından yürürlüğe giren talimatnamesinde ilk kez, nöbetçi olmayan eczanelerin camlarına nöbetçi eczanelerin isimlerini gösteren levhaların asılması ve nöbetçi olan eczanelerin kapılara zil koyulması şartı getirilmiştir. 1953 yılında yürürlüğe giren kanunun nöbet maddesine, 1927 yılında yürürlüğe giren kanunundan farklı olarak sadece bu iki şart getirilmiştir.

1956 yılında *Türk Eczacıları Birliği* ve ona bağlı bölge eczacı odalarının kurulmasıyla şehirlerin özelliklerine göre mesai saatleri ve nöbet usulleri belirlenmiştir.

1992 yılında *Eczaneler ve Eczane Hizmetleri Hakkında Yönetmelik* ile ilk kez resmi olarak nöbet tutan eczanelerin dışındaki eczanelerin kapatılma şartı getirilmiştir. Aynı yönetmelikle nöbet listelerinin bölge eczacı odası veya temsilcisi tarafından hazırlanarak, il sağlık müdürlüğü veya yetkililerine onaylatılması resmîyet kazanmıştır. 1995 yılında bu yönetmelikte bazı değişiklikler yapılarak nöbet usullerine uymayan eczacıların oda yönetim kurulunca, oda haysiyet divanına sevk edilmesi şartı getirilmiştir.

2004 yılında *Eczaneler ve Eczane Hizmetleri Hakkında Yönetmelik*'te yapılan değişikliklerle ilk kez nöbetten muaf olan eczane tanımı yapılmış ve uluslararası havaalanlarındaki eczanelerin 24 saat boyunca açık kalabilmesi belirlenmiştir. 2007 yılında aynı yönetmelikte yapılan değişiklikle eczanelere "E" logo koyulması zorunluluğu getirilmiştir. Bu logo, eczanenin, nöbetçi olduğu zamanlarda sürekli yanarak halk tarafında kolay farkedilmesini sağlamak adına zorunlu kılınmıştır. Bu uygulamanın benzeri ilk kez 1922 yılında yürürlüğe konulmayan *Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname*'deki nöbetçi eczanelerde sarı renkli fener yakılması olarak yer almakla birlikte 1927 yılından yürürlüğe giren *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun*'da nöbetçi eczanelerin kapılarında kırmızı hilal resimli fener yakması olarak belirlenmiştir. Resmi olmamakla birlikte 1910 yılında Trabzon'da bireysel olarak Eczacı Ömer Dursun Bey'in böyle bir uygulama yaptığı tespit edilmiştir.

Covid-19 pandemisi sürecinde eczacı odaları yerel dinamikleri ve ihtiyaçları gözeterek yeni mesai saatlerini ve nöbet usullerini belirlemiştir. Çok hızlı şekilde organize olarak yapılan bu uygulamalarda halk sağlığı öncelenmiş, virüs seyrine ve devletin koyduğu tasarruflara göre hareket edilmiştir.

Bugün otuz bini aşkın eczacının bulunduğu ülkemizdeki tüm eczacılar büyük bir feragatle, 1845 yılından beri yirmi dört saat kesintisiz sağlık hizmeti verebilmek için çalışmaktadır.

Ek I: 25. Bölge Mersin Eczacı Odası Nöbet Hizmetleri Protokolü

Nöbet Protokolü, erişim 8 Aralık 2019,

<https://www.mersineczaciodasi.org.tr/Sayfa/mersin-merkez-eczanelerin-yeni-nobet-sistemi-hakkinda-9661>

1. Amaç

İş bu protokol; Mersin ilinde TEB 25. Bölge MEO Yönetim Kurulu tarafından belirlenen nöbet bölgelerinde; nöbet hizmeti veren eczaneleri, nöbet listelerinin oluşturulması, ilân ve uygulamasına ilişkin kuralları belirlemek, yukarıda belirtilen konulara ilişkin çalışma yapacak nöbet komisyonunun görev ve yetkilerini belirlemek.

2. Kapsam

TEB 25. Bölge MEO bölge sınırları içinde yer alan bütün eczaneleri kapsamaktadır.

3. Dayanak

3.1. 6643 sayılı Türk Eczacıları Birliği Kanunu Madde 20: ‘İdare Heyetinin Diğer Vazifeleri’

3.1.1. “n” bendi:

Bölgelerindeki yerleşim yerlerinin özelliklerine göre eczaneler için tatil olacak günleri ve saatleri tespit etmek ve ihtiyacı karşılayacak miktarda nöbetçi kalacak eczane veya eczanelere ait nöbet listelerini hazırlamak ve mahallin en büyük sağlık amirinin onayına sunmak,

3.1.2. “o” bendi:

Nöbet görevlerini yerine getirmeyenler ile nöbetçi olmadıkları halde eczanelerini kapatmayan eczacıların fiillerini zapta bağlayarak oda haysiyet divanına sevk etmek ve mahallin en büyük sağlık amirine bildirmek,

3.2. 12 Nisan 2014 tarih 28970 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Eczacılar ve Eczane Hizmetleri Hakkındaki Yönetmeliğin 34. ve 35. maddesi

3.2.1. Nöbetçi Eczane

MADDE 34 - Alışveriş merkezlerindeki de dâhil olmak üzere eczaneler bağlı olduğu bölgedeki eczane çalışma gün ve açılış kapanış saatlerine uymak zorundadır. Birden fazla eczane bulunan yerlerde, belirlenen çalışma saatleri dışında ve resmî tatil günlerinde yalnız nöbetçi eczaneler açık kalır. Nöbetçi eczane dışındaki eczaneler nöbet saatlerinde faaliyet gösteremezler.

3.2.2. Nöbetçi Eczanelerin Çalışma Düzeni

MADDE 35 - (1) Eczacı odası veya temsilcisi tarafından eczanelerin buldukları yerlerin özellikleri ve mevcut eczane kapasitesi göz önüne alınarak eczane çalışma saatleri, nöbet tutulup tutulamayacağı, nöbet tutulacak ise nöbet tutulacak günler ve çalışma saatleri ile kaç adet eczanenin nöbetçi kalacağı belirlenir ve bir nöbet listesi hazırlanır. Bu listeler, hizmette aksaklık yaratmayacak şekilde zamanında ilçe ve il sağlık müdürlüğüne gönderilir. İlçe ve il sağlık müdürlüğünün kabul ve onayı ile uygulamaya konulur.

(2) Geceleri kapalı olan alışveriş merkezlerindeki eczaneler nöbetten muaf tutulur. Uluslararası uçuşa açık olan havaalanları içinde yer alan eczaneler, eczane çalışma gün ve saatleri dışında da 24 saat açık olabilirler. Bu durumda biri eczanenin sahibi olmak kaydıyla her 8 saat için bir eczacı bulundurulması zorunludur.

(3) Nöbetçi eczane listeleri, il sağlık müdürlüğü tarafından bölge eczacı odalarına, Türk Eczacıları Birliğine, il emniyet müdürlüklerine, garnizon komutanlıklarına, danışma servislerine, yataklı tedavi kurumlarına, mahalli veya ulusal gazetelere ve ilgili olabilecek diğer kurumlara gönderilir. Ayrıca nöbetçi eczanelerin isim ve adreslerini gösteren listeler il sağlık müdürlüğünün internet sitesinde ilân edilir.

(4) Nöbetçi eczaneler tarafından, haksız rekabete yol açacak şekilde ilân yapılamaz.

(5) Gece nöbet tutacak eczanelerin gece boyunca kapılarının açık olması zorunlu değildir. Ancak eczane sahip ve mesul müdürünün veya ikinci eczacının, başvuru hâlinde gereken hizmeti yerine getirmesi zorunludur.

4. Tanımlar ve Kısaltmalar

4.1 Nöbet Hizmeti: Birden fazla eczanesi olan yerlerde, bayram ve diğer resmi tatil günlerinde ve belirlenen çalışma saatleri dışında verilen hizmeti,

4.2. Nöbet Komisyonu: Nöbet bölgelerine göre yönetim kurulu tarafından seçilen üyeler ile yönetim kurulundan en az bir kişinin bulunduğu komisyonu,

4.3. E-Bilgi Ekranı: Mersin ili sınırları içinde, nöbet ilanı için kullanılan tek bir merkez tarafından kontrol edilen ekranı,

4.4. MEO: TEB 25. Bölge Mersin Eczacı Odası'nı,

4.5. Nöbetçi Eczane: Nöbet hizmetinin verildiği eczaneyi,

4.6. Eczacı: Mersin ili içinde faaliyet gösteren serbest eczacıyı ifade eder.

5. Taraflar

1- TEB 25. Bölge Mersin Eczacı Odası

2- Eczanesi sahip ve/veya mesul müdürü (Eczane diye anılacak)

6. Faaliyetlerin Yürütülmesi ve Uygulama Esasları

6.1. Nöbet Komisyonunun Görevleri

- Nöbetlerin MEO Nöbet Hizmetleri Protokolü Uygulanacak Esaslar Bölümündeki hazırlama yöntemine uygun olarak hazırlamak ve/veya elektronik ortamda hazırlanan nöbetlerin MEO Nöbet Hizmetleri Protokolü Uygulanacak Esaslar Bölümündeki hazırlama yöntemine uygunluğunu denetlemek,
- Nöbet bölgelerinin düzenlenmesi ve/veya yeni nöbet bölgelerinin oluşturulması konusunda MEO Yönetim Kuruluna önerilerde bulunmak,
- Nöbet muafiyetinden yararlanmak isteyen eczacıların dilekçelerini inceleyerek başvuruları uygun bulunan eczacıları MEO Yönetim Kurulu'na bildirmek,
- Mazeret bildiren eczacıların dilekçelerini incelemek; nöbet değişikliği uygun görülen eczanenin yerine nöbet tutacak eczaneyi belirlemek ve MEO Yönetim Kurulu'na bildirmek,
- Nöbetçi eczaneler hakkında yapılan şikâyetleri inceleyip MEO Yönetim Kurulu'na yapılan şikâyet hakkında rapor hazırlamak,
- Eczanelerin, MEO Nöbet Hizmetleri Protokolü Nöbet İlanı bölümünde yer alan sorumlulukları yerine getirip getirmediğini yılda en az iki kere denetlemek ve denetim sonuçlarını yönetim kuruluna sunmak,
- Nöbetçi eczanelerin eczacılıkla ilgili kanun, yönetmelik, MEO Nöbet Hizmetleri Protokolü hükümlerine ve deontolojik kurallara uygun olarak çalışıp çalışmadıklarını denetlemek.

6.2. Uygulanacak Esaslar

6.2.1. Hazırlama Yöntemi

- Nöbet bölgesi dâhilindeki tüm eczaneler muafiyet bölümünde yer alan istisnalar dışında nöbet sıralamasına girmek zorundadır.
- Nöbet listesini hazırlarken;

- Nöbet komisyonunun belirleyeceği süre zarfı içinde olmasına,
- Bir önceki listede sırası gelen eczaneden başlanarak, belirlenen tarih sonuna kadar hafta içi nöbetçilerinin taslak listeye yerleştirilmesi,
- Cumartesi, Pazar, Bayram günlerinin ayrı listelerde hazırlanması ve taslak listeye yerleştirilmesi,
- Taslak liste üzerinden aynı eczaneye yakın tarihlerde nöbet verilmemesi,
- Taslak liste üzerinde eş (karı-koca) olan eczanelere aynı gün ve ardışık günlerde nöbet verilmemesi,
- Nöbet komisyonuna iletilen mazeret dilekçelerinin uygunluğunun değerlendirilmesi,
- Birbirlerine komşu fakat farklı nöbet bölgelerinde yer alan eczanelerin aynı günde nöbetçi olmaması,
- Aynı gün nöbetçi olan eczanelerin isim benzerlikleri,
- Hasta mağduriyeti yaşanmaması için nöbetçi eczanelerin konumları,
- Farklı bölgeye nakil olan eczanenin yeni bölgesinde tutacağı nöbetler, önceki bölgesinde tuttuğu nöbetler de göz önüne alınarak değerlendirilir.
- Yeni açılış yapan eczaneler nöbet listesinde şu şekilde değerlendirilir:
 - Hafta içi nöbeti; oluşacak ilk turun liste sonuna eklenir.
 - Cumartesi nöbeti; oluşacak ilk turda en uygun cumartesi nöbeti verilir.
 - Oluşacak ilk turda Pazar ve bayram nöbeti verilmez.
- Dini ve resmi bayramlar, bayram nöbeti olarak değerlendirilir. Ancak Pazar gününe gelen resmi bayramlar “Pazar nöbeti” olarak değerlendirilir.
- Merkeze bağlı olmayan ilçelerin nöbet listeleri bölge kriterlerine göre MEO yönetim kurulunca atanan bölge temsilcileri tarafından hazırlanır.

6.2.1.1 Mazeret hallerinde;

- Yeni nöbet listesinde mazereti nedeniyle belirli tarihlerde nöbet tutamayacak eczaneler, MEO resmi internet sayfasında belirtilen tarihe kadar dilekçeleri ile başvurmaları halinde, talepleri nöbet komisyonu tarafından değerlendirilir.

- Nöbet listesi açıklandıktan sonra oluşmuş acil haller nedeniyle nöbet tutamayacak eczacılar, nöbet tutamama gerekçelerini en az 2 iş günü öncesinde yazılı olarak bildirmek ile yükümlüdür. Bu durum nöbet komisyonu tarafından değerlendirilir ve ilgili eczanenin nöbeti, ekstra nöbet sırası gelen eczaneye devredilir.
- Nöbet listesi açıklandıktan sonra mazereti nedeniyle aynı bölgedeki başka bir eczane ile nöbet değişikliği yapmak isteyen eczacılar, eş kategorideki (hafta içi, cumartesi, pazar, bayram vs.) nöbetlerini karşılıklı dilekçe ile en az 5 iş günü öncesinde nöbet komisyonuna veya yönetim kuruluna bildirmesi gerekmektedir. Bu talepler nöbet komisyonu veya yönetim kurulu tarafından değerlendirilir.

6.2.2. Nöbet Muafiyeti

Muafiyette öncelik sırası;

1. Bölgesi sebebiyle nöbet sürecinde güvenlik sorunu yaşayan eczaneler,
2. Ekonomik sebepler nedeniyle ilâç tedarik ve/veya sözleşme sıkıntısı olan eczaneler,
3. Eczacısı 65 yaş üstü ve/veya eczacısının kronik rahatsızlığı sağlık kurulu raporuyla belgelenmiş olan eczaneler,
4. Nöbet bölgesi içerisinde hasta ulaşımının sorunlu olduğu eczaneler,
5. Özel durumu (doğum, eczanede tek çalışmak vb.) bulunan eczaneler,

Nöbet bölgesi dâhilinde nöbetçi eczane sayısı, nöbet komisyonu tarafından bölge kriterlerine göre belirlenecek sayının altına düşmeyecek şekilde, yukarıdaki öncelik sırasına göre değerlendirme yapılır. Nöbet komisyonu tarafından mazereti kabul edilen eczane, ilgili nöbet listesi süresince tüm nöbetlerden muaf sayılacaktır.

Muafiyet almak isteyen eczaneler, MEO resmi web sayfasında duyurulacak tarihe kadar nöbet komisyonuna başvuruda bulunacaklardır.

Muafiyetini sona erdirmek isteyen eczaneler, MEO resmi web sayfasında duyurulacak tarihe kadar nöbet komisyonuna başvuruda bulunacaklardır. Bu eczaneler daha önce herhangi bir nöbet listesinde yer almış ise, önceki hakları; daha önce nöbet listesinde yer almamış ise, yeni açılış yapan eczane kriterleri göz önüne alınarak yeni hazırlanacak nöbet listesine dâhil edileceklerdir.

6.2.3. Nöbet İlanı

- Nöbet komisyonu tarafından hazırlanan, MEO Yönetim Kurulu ve İl Sağlık Müdürlüğü tarafından onaylanan nöbet listesi, MEO resmi internet sitesinden yayınlanarak üyelere duyurulur.

- Mersin ilinin merkez ilçelerinde bulunan eczaneler, merkeze bağlı tüm nöbetçi eczaneleri; diğer ilçeler ise kendi ilçelerindeki nöbetçi eczaneleri duyurmakla yükümlüdür.
- Acil mazeret durumlarındaki değişiklikler resmi internet sayfasından duyurulacak olup tüm eczaneler güncel nöbet listesini takip etmekle yükümlüdürler.
- Eczane E-bilgi - Nöbet İlan Panosu'nun çalışmadığı durumlarda; teknik servise haber vermek, oluşan arızanın mesai saati içinde giderilememesi durumunda ise nöbetçi eczaneleri ışıklı ilân panosu yardımıyla ilân etmek zorundadır. Işıklı ilân panosunda nöbetçi eczanelerin sıralaması eczanenin bulunduğu konum dikkate alınarak en yakın nöbetçi eczaneden en uzak nöbetçi eczaneye şeklinde yapılmalıdır.
- Eczanelerin nöbet tutmamaları, nöbet ilânı konusundaki yükümlülüklerini ortadan kaldırmaz.
- Mesai saatleri haricinde, zorunlu olarak eczanesini açmak durumunda olan eczaneler (boya, tadilat, stok sayımı v.s) en az 2 gün öncesinden; ilçelerde bölge temsilciliğine, merkezde nöbet komisyonuna veya yönetim kuruluna yazılı olarak bildirmek ile yükümlüdürler.

6.3. *Cezai Şartlar*

- Nöbetçi olmadığı halde nöbet saatleri dâhilinde açık olan ve satış yapan eczaneler ile bu protokol hususlarından herhangi birine uymayan eczaneler tespit edildiğinde yönetim kurulunca disiplin soruşturması açılır.
- Mazeretleri nedeniyle muafiyet kapsamına alınan eczanelerin nöbet ihlalinde bulunmaları ya da protokol esaslarına uymamaları halinde –açılacak disiplin soruşturması haricinde- muafiyeti sona ermiş sayılır ve bir sonraki periyodik nöbet çizelgesinde nöbet hizmetine dâhil edilir.
- Nöbetçi eczaneler tarafından; Hastane, Doğumevi, Aile Sağlığı Merkezleri gibi Sağlık Kurumlarına veya diğer eczanelerin vitrin camlarına kendilerinin nöbetçi olduğunu belirtir yazı, levha, afiş, yanıp sönen ikaz lambaları vb. konulmayacaktır. Bu uygulamalar nöbet ihlali olarak kabul edilir ve yönetim kurulunca disiplin soruşturması açılır.
- E-Bilgi Nöbet Sisteminin çalışmasının kontrolü ve sistem için gerekli alt yapının devamlılığı, ilgili protokol hükümlerince eczanenin sorumluluğunda olduğundan bu sebeple doğacak nöbet ilân aksaklıkları -teknik nedenler haricinde- nöbet ihlali sayılır ve yönetim kurulunca disiplin soruşturması açılır.

- Mesai saatleri haricinde, zorunlu olarak eczanesini açmak durumunda olan eczaneler (boya, tadilat, stok sayımı v.s) en az 2 gün öncesinden; ilçelerde bölge temsilciliğine, merkezde nöbet komisyonuna veya yönetim kuruluna yazılı olarak bildirmek ile yükümlüdürler. Aksi takdirde eczanenin açık oluşu nöbet ihlali sayılır ve yönetim kurulunca disiplin soruşturması açılır.

Nöbet protokolünün cezai şartlar bölümünde yer alan hususlar;

- Bölge Temsilcileri,
- Nöbet Komisyonu üyeleri
- Denetçi eczacılar
- Yönetim Kurulu üyeleri tarafından takip edilir, herhangi bir olumsuzluk tespit edilmesi durumunda tutanakla kayıt altına alınır.

7. Yürütme ve Çeşitli Hükümler

- MEO Yönetim Kurulu gerekli gördüğü takdirde, ek protokol yapabilir.
- Gereksinim duyulduğu hallerde, uygulamada bir eksikliğin fark edildiği durumlarda veya değişen ve gelişen koşullara uyum sağlanması amacıyla; MEO Yönetim Kurulu bu protokolün tümünü yenilemeye, yeni bir madde eklemeye, herhangi bir maddeyi çıkarmaya ve değişiklik yapmaya yetkilidir.

8. Yürürlük

Bu protokol, 08/03/2017 tarihinde yürürlüğe girecektir.

EK II: Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Dönemlerinde Eczacılık ve Eczaneler İle İlgili Düzenleme, Kanun ve Talimatnamelerin Kronolojisi

Tarih	Olaylar
1805	Tersane Hastanesi'nin açılması
1806	Tersane Tıbbiyesinin açılması
1827	Tıphane-i Âmire'nin açılması
1839	Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin açılması
1841	Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin Galatasaray'daki muayenehanesinin açılması
1845	İstanbul'da Nöbet Mahalleri-Nöbet Eczahaneleri uygulamasının başlaması
1852	Nizâmname-i Eczacıyan Der Memalik-i Osmaniye'nin yürürlüğe girmesi
1861	Beledi İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamame'nin yürürlüğe girmesi
1898	İstanbul'daki eczaneler için geceleri nöbetçi uygulamasına yönelik İrade'nin çıkması
1910	Osmanlı Eczacılar İttihad Cemiyeti'nin Samsun'da kurulması
1910	Samsun'da Osmanlı Eczacılar İttihad Cemiyeti tarafından ilk defa Pazar nöbeti uygulamasının başlaması
1910	Trabzon Osmanlı Eczacılar Cemiyeti'ni kurulması
1911	Trabzon'da gece nöbeti uygulamasının başlaması
1916	Alelumum Eczahaneler Talimatnamesi'nin yürürlüğe girmesi
1922	Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname'nin yayınlanması [Kadük]
1922	TBMM tarafından Belediye İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamame'sine madde ilavesi
1924	Hafta Tatili Kanun'un yürürlüğe girmesi
1925	Sihhi ve İçtimaî Muavenet Vekâleti tarafından eczanelerde hasta muayenesinin yasaklanması
1927	Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesi
1927	Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun'un talimatnamesinin yürürlüğe girmesi
1934	Türkiye'nin İstanbul dâhil birçok şehrinde gece nöbeti sisteminin uygulanmaya başlaması
1934	Pratik Farmakoloğlar Birliği'nin girişimleriyle eczanelerin kapanış saatinin 21.00 olarak belirlenmesi
1935	Hafta tatili gününün cumadan pazara alınması
1938	Adana'da Pazar nöbeti uygulamasının başlaması
1939	İstanbul'da Pazar nöbeti uygulamasının başlaması
1950	İstanbul'daki eczanelerin mesai saatlerinin 08.00-20.00 olarak belirlenmesi
1953	Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesi
1954	Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun'un talimatnamesinin yürürlüğe girmesi
1956	Türk Eczacıları Birliği'nin kurulması
1956	13.12.1953 tarih ve 6197 sayılı Eczacılar ve Eczaneler Kanunu'nun 39 uncu maddesine tevfikân eczanelerde izhar edilen reçeteler için tatbik edilecek tarifeye dair Talimatnamenin yürürlüğe girmesi
1992	Eczaneler ve Eczane Hizmetleri Hakkında Yönetmeliğin yürürlüğe girmesi
1995	TEB Kanunu'nda değişiklik yapılarak nöbet hizmetlerine uymayan eczacıların, oda yönetim kurulunca denetim yetkisinin verilmesi
2004	Eczaneler ve Eczane Hizmetleri Hakkında Yönetmeliği'nde değişiklik yapılarak nöbetten muaf eczane tanımının getirilmesi
2007	“E” Logo zorunluluğunun getirilmesi
2014	Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Yönetmeliğin yürürlüğe girmesi
2017	Hafta Tatili Kanunu'nun kaldırılması

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara
Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı 30.18.1.1/5.21.16 27 Temmuz 1922.

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul
İrâde Hususi (İ. HUS) 66.110.001, Hicri 30 Ra. 316 [18 Ağustos 1989].
Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO) 1180.88461 Hicri 3 Ra. 316 [21 Ağustos 1898].

Eyüp Talha Kocacık Koleksiyonu, Sakarya
1959 yılı Fatih-Aksaray Nöbetçi Eczaneler Cetveli
1961 yılı Beyoğlu Nöbetçi Eczaneler Cetveli

Milli Kütüphane, Ankara
Etfal Eczanesi Nöbet Afışı
Şişli Çocuk Eczanesi Nöbet Afışı

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

- “7. Bölge Bursa Eczacı Odası Kongre Zaptı.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 2 (1958): 51-63.
- “Ahali-i kirama kolaylık.” *Hekim* 1 Teşrin-i sâni (1)327 (14 Kasım 1911).
- “Anket.” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 12, 6 (1990): 206-211.
- “Anket.” *Antalya Eczacı Odası Bülteni* 7, 4 (1933): 20.
- “Bölge Nöbet Kartları Yeniden Düzenlendi.” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 10, 1 (1988): 46.
- “Bölge Odalarından Haberler.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 1 (1958): 77.
- “Eczacılar.” *Aydınlık* sayı 10, 1 Teşrin-i Sani 1922 [1 Kasım 1922]: 267-270.
- “Eczanelerin Cuma Ruhsatıyes Resminden İstisnaları Hakkında.” *Farmakoloğ* 3, 1-2 (1933): 617.
- “Eczanelerin Pazar Tatili.” *Farmakoloğ* 20, 6 (1950): 228.
- “Ertik Haberleri.” *Farmakoloğ* 5, 8-10 (1935): 1101.
- “Gece Nöbetleri İyi Bir Şekilde Tatbik Ediliyor Mu?” *Türk Eczacı Âlemi* 1, 10 (1927): 174.
- “Haber-Duyuru.” *İzmir Eczacı Odası Bülteni* (Mart 1983): 41.

- “Havadis-i Tıbbiye,” *Hekim* 15 Teşrin-i evvel (1)326 (28 Ekim 1910): 184.
- “İstanbul Eczacılar Cemiyeti Riyasetine: 6 Eylül 1927 Tarihli İstidanz Cevabıdır.” *Türk Eczacı Âlemi* 2, 7 (1928): 102+I.
- “Mesleğimizin Türkiye’deki Tarihçesi.” *Farmakoloğ* 3, 7 (1933): 700-703.
- “Meslek Haberleri.” *Farmakoloğ* 5, 5-7 (1935): 1053.
- “Meslek Haberleri.” *Farmakoloğ* 8, 7-9 (1938): 93-94.
- “Meslek Haberleri.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 2 (1958): 47-50.
- “Meslek Haberleri-1936 Yılı Genel Kongresi.” *Farmakoloğ* 6, 1-3 (1936): 14.
- “Murakıp Raporu.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 1 (1958): 46.
- “Mühim Bir Tamim.” *Pratik Farmakoloğ* 1, 7 (195 4): 24.
- “Nöbet Cetvelleri.” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 3, 2 (1981): 56.
- “Nöbet Hizmetleri Protokolü Yürürlüğe Girdi.” *Samsun Eczacı Odası Bülteni* 6, 21 (1988): 53-54.
- “Nöbet Protokolü.” *Kocaeli Eczacı Odası Bülteni* 3 (Eylül 1996): 13.
- “Nöbetçi Eczane Böyle Mi Olur?” *Doğu*, 20 İkinci kanûn 1938, 4.
- “Nöbetler ve Can Güvenliği.” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 10, 2 (1988): 56-59.
- “Oda Haberleri.” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 5, 2 (1983): 55-60.
- “Oda Haberleri.” *Ankara Eczacı Odası Bülteni* 9, 1 (1987): 58.
- “Oda Haberleri.” *İzmir Eczacı Odası Bülteni* 8, 1 (1986): 31.
- “Odadan Haberler.” *Malabadi* 2, 3 (1998): 6.
- “Onur Kurulu Kararları.” *Bursa Eczacı Odası Bülteni* 24 (Haziran 1999): 23.
- “Resmi Bildiriler.” *Farmakoloğ* 12, 1-4 (1942): 42.
- “Resmi Yazılar.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 3, 1 (1960): 46-53.
- “Resmi Yazılar.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 2, 4 (1959): 31.
- Ankara Eczacı Odası. *Eczane Çalışma Saatleri Hakkında İnceleme*. Ankara: Dijital Basımevi, 2013.
- Arsan, Hüsnü. “Eczanenin Özel Talimatnamesi.” *Farmakoloğ* 17, 4-6 (1947): 99-103.
- Arslantürk, Süleyman. *Nöbetçi Eczane*. İstanbul: Pastel Matbaası, 1999.
- Baylav, Naşit. *Eczacılık Tarihi*. İstanbul: Yörük Matbaası, 1968.
- Baytop, Turhan. *Eczacılık Deontolojisi*. İstanbul: Fatih Ofset, 1992.
- Baytop, Turhan. *Türk Eczacılık Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 3358 Eczacılık Fakültesi No. 47, 1985.
- Beledi İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname*. İstanbul: Castro Matbaası, 1863.
- Bir Kurumun Öyküsü: Türk Eczacıları Birliği 1956-2006*. Yayına Hazırlayan Afife Mat. Ankara: Türk Eczacıları Birliği Yayınları, 2007.
- Çapa, Mesut ve Rahmi Çiçek. *Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Yaşam*. Trabzon: Serander Yayınları, 2004.
- Çerçi, Nurettin. “Güncel Bir Konu.” *Adana Eczacı Odası Bülteni* 1, 1 (1986): 5-7.
- Deniz, Önder. “Cumhuriyet Döneminde Tatil Kavramı ve 1935 Tarihli Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Kanunu.” *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 10, 23 (Güz 2011): 57-72.

- Derman, Hasan. *Tarifemiz ve Yakın Tarihçesi*. İstanbul: Eczacı Kütüphanesi Neşriyatı 38 (EKN), Hüsnütabiat Matbaası, 1956.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, Sözlük Dizisi: 1, 2010.
- Dölen, Emre. *Türkiye Üniversite Tarihi: Cumhuriyet Döneminden Osmanlı Darülfünunu 1922-1933*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında 24 Kanun-u Sâni 927 tarihli ve 924 Numaralı Kanun*. Ankara: Yeni Matbaa, 1927.
- Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun ve 20. Maddesine Teyfikan Hazırlanan Talimatname*. İstanbul: Kalite Matbaası, 1954.
- Eczacılık Mevzuatı*. Yayına Hazırlayan Erdal Kart, Zuhâl Çolak, Gökhan Pekcan ve Hüseyin Öğüşlü. Ankara: Türk Eczacıları Birliği Yayınları, 2017.
- Etker, Şeref. "Afganistan'da Türk Eczacıları: Ord. Prof. Selahattin Tandal." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12, 1 (2010): 67-74.
- Farmakoloğ. "Hafta Tatili." *Farmakoloğ* 5, 1 (1935): 19-21.
- Farmakoloğ. "Pazar Tatili." *Farmakoloğ* 8, 7-9 (1938): 90.
- Farmakoloğ. "Pazar Tatili." *Farmakoloğ*, 8, 10-12 (1938): 128.
- Farmakon. "Kongremiz." *Farmakoloğ* 17, 4-6 (1947): 117-164.
- Farmakon. "Yıllık Kongremiz." *Farmakoloğ* 18, 1-2 (1948): 25-59.
- Feyzioğlu, Bahadır. "SARS-CoV-2 Kökeni." *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research* 4, 30 (2020): 1-9.
- Fidan, Üzeyir, Meltem Türker ve Özge Durak Albayrak. *Eczanelerde Ekonomik ve Finansal Durum Araştırması 2019*. Ankara: Türk Eczacıları Birliği Yayınları, 2019.
- Hekim 1 Eylül (1)326 (14 Eylül 1910)*: 156+II.
- Hekim 1 Kanûn-ı sâni (1)325 (14 Ocak 1910)*: I+8+I.
- Hekim 15 Kanûn-ı evvel (1)326 (28 Aralık 1910)*
- Hekim 15 Teşrin-i sâni (1)326 (28 Kasım 1910)*: 200+I.
- Hekim 31 Kanûn-ı sâni (1)325 (13 Şubat 1910)*: 24+II.
- İdare Heyeti. "İdare Heyeti Raporu." *Farmakoloğ* 20, 3 (1950): 87-94.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin ve Feza Günergun. "Osmanlı Türkiye'sinde 'Alaturka Saat'ten 'Alafranga Saat'e Geçiş.'" *X. Ulusal Astronomi Kongresi (2-6 Eylül 1996) Bildirileri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü ve Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, 1996): 434-441.
- Kocacık, Eyüp Talha. "Kocaeli Sancağı'nın Adapazarı ve Diğer Kazalarındaki Eczacıları 1874-1954." *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı-III (25-27 Mart 2016; Kocaeli)*. Editör Haluk Selvi, M. Bilal Çelik, İbrahim Şirin, Ali Yeşildal içinde 2557-2589. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları No. 38, 2017.
- Kocacık, Eyüp Talha. "Türk Eczacıları Birliği'nden Önce Mesleki Örgütlenmenin Kısa Tarihi." *TEB Haberler* 7 (2020): 7-13.

- Kocacık, Eyüp Talha ve Emre Dölen. “Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye’si’nde Eczacı Kalfalarının Örgütlenme Girişimleri (1912-1949).” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 20, 2 (2019): 85-86.
- Kocacık, Eyüp Talha. *Farmakoloğ Dergisinin Özetli Bibliyografyası ve İncelemesi*. İstanbul: Eczacılık Tarihi Araştırma Derneği, 2016.
- Kocaer, Remzi. *Türkiye Eczacılar Almancağı 1949*. İstanbul: Hüsnu Tabiat Basımevi, 1949.
- Kocaer, Remzi. *Türkiye Eczacılar Almancağı 1966*. İstanbul: Kulen Matbaası, 1966.
- Muzaffer, “Eczacı Birliği,” *Resimli Eczacı* 13, 27 (Nisan 1339/1923): 7.
- Onger, Faruk. “Geçmişten Geleceğe.” *Pharmacia* 34, 2 (1978): 10-11.
- Sandalcı, Mert. *Belgelerle Türk Eczacılığı I-2*. İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 2002.
- Sandalcı, Mert. *Belgelerle Türk Eczacılığı II*. İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1998.
- Sandalcı, Mert. *Belgelerle Türk Eczacılığı IV*. İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 2000.
- Sandalcı, Mert. *Belgelerle Türk Eczacılığı V*. İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 2006.
- Sandalcı, Mert. *Belgelerle Türk Eczacılığı III*. İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1999.
- Sarisakal, Baki. *Samsun Sağlık Tarihi*. Samsun: Barış Gazetesi Yayınları 10, 2005.
- Sihhi-İçtimai ve İşkâna Ait Kanun, Nizamname, Talimatname ve Kararnameler*. Ankara: Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, 1942.
- Şehsuvaroğlu, Bedii N. *Eczacılık Tarihi Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1582, 1970.
- Tandal, Selahattin. “Bugünkü Eczacılık.” *Türk Eczacıları Birliği Mecmuası* 1, 1 (1958): 5-8.
- Türkçe Sözlük*, 10. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005.
- Türkiye Eczacı Kalfaları Derneği İdare Heyeti, “Açık Teşekkür.” *Pratik Farmakoloğ* 1, 7 (1954): 24.
- Türkiye Eczane Sahipleri Cemiyeti Yönetim Kurulu, “Planlama ve Serbest Eczaneler.” *Pharmacia* 6 (Kasım 1966): 27-39.
- Unat, Ekrem Kadri. “Dr. Mahmut Sabit Akalın 1888-1960.” İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 22, 1-2; 1960: 310-314.
- Usta, Veysel. “Tanzimat’tan Cumhuriyete Trabzon’da Sağlık.” *Anadolu’nun İlk Tıp Gazetelerinden: Hekim*. Yayına hazırlayan Mustafa Çulfaz içinde XXXIV. Trabzon: Serander Trabzon Tabip Odası Yayınları, 2007.
- Ülman, Yeşim Işıl. *Galatasaray Tıbbiyesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Yaşayanlar, İsmail. “Sinop, Samsun ve Trabzon’da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914).” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2015.
- Yıldırım, Nuran. “İstanbul Eczanelerinde Hasta Muayenesi ve Tıbbi Tahlil Laboratuvarları.” *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* 2-3 (1996-1997): 71-97.
- Yıldırım, Nuran. “İstanbul’da Nöbet Mahalleri Nöbet Eczaneleri (1845-1895).” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 6, 2 (2005): 151-182.
- Yıldırım, Nuran. “Osmanlı Devleti’nin Son Eczacılık Yönetmeliği: Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında Kararname 1922.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 4, 2 (2003): 83-108.
- Yüksel, Ahmet. “Osmanlı Devlet Dairelerinde Mesai Kavramı ve Uygulaması (18.-20 Yüzyıllar).” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 16, 1 (2004): 19-49.

Gazete yazıları / Articles from newspapers

- “Beyoğlu Eczaneleri Aralarında Anlaştılar.” *Akşam*, 28 Kanûn-ı sâni 1934, 5.
- “Bir Müracaat: Eczanelerin de Saat 9’da Kapanması İsteniyor.” *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1934, 5.
- “Eczaneler de 9’da Kapanıyor.” *Cumhuriyet*, 12 Teşrin-i Sani [Kasım] 1934, 2.
- “Eczanelerin Nöbet Cetveli.” *Ulus*, 17 Mayıs 1940, 6; 1 Birinci kanun [Aralık] 1941, 7; 1 Mart 1941, 5.
- “Nöbetçi Eczane.” *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1948, 3.
- “Nöbetçi Eczaneler.” *Ulus*, 24 Mayıs 1936, 6.
- “Nöbetçi Eczanelerden Daha İyi Faydalanılmalı.” *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1958, 1.
- “Vazifeli Olduğu Gece Kapalı Bulunan Nöbetçi Eczane.” *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1946, 4.
- “Eczacılar Cuma Günü Münavebe ile Eczanelerini Açmak İstiyorlar.” *Cumhuriyet*, 15 Mart 1931, 2.
- “İstanbul Eczacılar Cemiyeti Riyasetine: 6 Eylül 1927 Tarihli İstidanz Cevabıdır.” *Türk Eczacı Âlemi* 2, 7 (1928): 102+1.
- “Nöbetçi Eczaneden Beklenen Bu Mu?.” *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1930, 2.
- “Cuma Ruhsatiyesi.” *Cumhuriyet*, 5 Mart 1931, 2.
- Yeniyol*, 5 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 3; *Yeniyol*, 25 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 3.
- İzmir Postası*, 23 Teşrin-i evvel [Ekim] 1934, 4; 25 Kanûn-ı evvel [Aralık] 1934, 4.
- Hakimiyeti Milliye*, 2 Temmuz 1934, 2; 3 Temmuz 1934, 2; 4 Temmuz 1934, 2; 5 Temmuz 1934, 2; 6 Temmuz 1934, 2; 7 Temmuz 1934, 2; 8 Temmuz 1934, 2; 9 Temmuz 1934, 2; 10 Temmuz 1934, 2; 11 Temmuz 1934, 2; 12 Temmuz 1934, 2; 13 Temmuz 1934, 2; 14 Temmuz 1934, 2; 15 Temmuz 1934, 2; 16 Temmuz 1934, 2.
- Savaş*, 10 Temmuz 1934, 2; 11 Temmuz 1934, 2; 12 Temmuz 1934, 2; 13 Temmuz 1934, 3.
- “Nöbetçi Eczane.” *Yeni Mersin*, 2 Ağustos 1934, 3; 3 Ağustos 1934, 3; 17 Şubat 1935, 4.
- “İstanbul Belediyesi İlanları.” *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1934, 7.
- “Eczaneler de Erken Kapanacak.” *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1934, 2.
- “Eczaneler.” *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1934, 2.
- “Beyoğlu’nda Nöbetçi Eczaneler.” *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1934, 2.
- “Nöbetçi Eczaneler,” *Kurun*, 11 Birinci kanûn [Aralık] 1935, 7.
- “Nöbetçi Eczaneler.” *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1935, 4.
- “Cağaloğlu Eczanesi’nde Bir Hırsızlık.” *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1935, 4.
- “Eczacı Kalfalarının Hafta Tatili.” *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1935, 2.
- “Nöbetçi Eczaneler.” *Ulus*, 4 Son kanun [Ocak] 1936, 5.
- Ulus*, 13 İlk kanun [Aralık] 1936, 8; *Ulus*, 16 İlk kanun [Aralık] 1936, 5.
- “Bu Akşam Nöbetçi Eczaneler.” *Akşam*, 29 Eylül 1937, 8.
- Doğu*, 4 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 5 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 6 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 7 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 8 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 9 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 10 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 11 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 12 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 13 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 14 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 15 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 16 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 17 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 18 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 19 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 20 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 21 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2; 22 İkinci kanun [Ocak] 1938, 2.

“Nöbetçi Eczaneler.” *Anadolu*, 13 Mart 1938, 4.

“Eczaneler Pazar Nöbetine Başladı.” *Cumhuriyet*, 20 Mart 1939, 2.

“Nöbetçi Eczaneler.” *Ulus*, 1 Birinci Kanun [Aralık] 1939, 6; 29 Birinci Kanun [Aralık] 1939, 5.

“Bu Ne Biçim Nöbet.” *Adapazarı Akşam Haberleri*, 10 Aralık 1951, 1.

“Nöbetçi Eczane.” *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1955, 4.

“Ezacıların Gece Nöbeti Çıkmazı.” *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1987, 11.

Kurangil, Sedat. “Tavzih.” *Adapazarı Akşam Haberleri*, 18 Aralık 1951, 1.

T. C. Resmi Gazete, sayı 25665, 9 Aralık 2004; sayı 26454, 6 Mart 2007; sayı 28970, 12 Nisan 2014; sayı 30111, 1 Temmuz 2017; sayı 3017, 1 Haziran 1935; sayı 3330, 15 Haziran 1936; sayı 40, 21 Kanun-u Sani 1340 [21 Ocak 1924]; sayı 8823, 14 Nisan 1930; sayı 9223, 2 Şubat 1956; sayı 9255, 10 Mart 1956; sayı 21374, 13 Ekim 1992.

“Nöbetçi Eczane Bulmak Zor.” *Cumhuriyet*, 12 Şubat 2008, 9.

“Nöbetçi Eczane.” *Yeni Sakarya*, 20 Kasım 2018, 4.

Elektronik Kaynaklar / Electronic Sources

2019-2020 Yılı 1. Dönem Gece Nöbetleri, Sakarya Eczacı Odası. Erişim 8 Aralık 2019. <http://seo.org.tr/nobetlist/gece.htm>

Eczane Açılış Kapanış Saatleri Değişmiştir. Erişim 10 Haziran 2020. https://www.istanbuleczaciiodasi.org.tr/?page=haberler&news_ID=4787

Eczane Açılış Kapanış Saatleri Hakkında. Erişim 10 Haziran 2020. https://www.istanbuleczaciiodasi.org.tr/?page=haberler&news_ID=4820

Eczane Çalışma Saatleri Hakkında. Erişim 10 Haziran 2020. <http://www.seo.org.tr/haberdetay-ECZANE-CALISMA-SAATLERI-HAKKINDA-29-05>

Eczane Çalışma Saatleri Hakkında. Erişim 10 Haziran 2020. <http://www.seo.org.tr/haberdetay-ECZANE-CALISMA-SAATLERI-HAKKINDA-01-04>

Eczanem Nerede'nin Lansmanı Gerçekleştirildi. Erişim 24 Kasım 2019. <https://www.teb.org.tr/news/8549/Eczanem-Nerede%EF%BF%BD%EF%BF%BDnin-Lansman%C4%B1-Ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirildi>

Gençosmanoğlu, Hakan. “Nöbet Meselesi ve Sabit Eczaneler.” Erişim, 5 Ocak 2019. <http://eczacininsesi.com/?yon=gundem&id=502>

Nöbet Protokolü. Erişim 8 Aralık 2019. <https://www.mersineczaciiodasi.org.tr/Sayfa/mersin-merkez-eczanelerin-yeni-nobet-sistemi-hakkinda-9661>

Nöbetçi Eczane Uygulamaları Konusunda TİTCK Yetkilileri ile Yapılan Toplantı Hakkında. Erişim 5 Ocak 2019. <https://www.teb.org.tr/news/7723/n%C3%B6bet%C3%A7i-eczane-uygulamalar%C4%B1-konusunda-t%C4%B0tck-yetkilileri-ile-yap%C4%B1lan-toplant%C4%B1-hakk%C4%B1nda>

Nöbetçi Eczane. Erişim 8 Aralık 2019. <https://www.aydineczaciiodasi.org.tr/>

Nöbetçi Eczaneler. Erişim 8 Aralık 2019. http://www.eskisehireo.org.tr/sayfa/26463/nobetci_eczaneler

Nöbetçi Eczaneler. Erişim 8 Aralık 2019. <https://www.erzurumeo.org.tr/>

Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi İstanbulu'nun Eğitim Tarihini Yazmak İçin Değerli Bir Kaynak: Zeytinburnu Arşivindeki Öğretmen Sicil Dosyaları

A Substantial Source for Writing the History of Education in Late Ottoman and Early Republican Istanbul: The Registers at the Zeytinburnu Archives

Muzaffer Fehmi Şakar ve Nuri Güçtekin, *Maariften Milli Eğitime İstanbul Sicilleri (1878-1965)*, 3 cilt. İstanbul: İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü, 2018. ISBN 978-975-11-4527-7

Feza Günergun¹

¹Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilim Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: F.G. 0000-0002-8996-4863

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Feza Günergun,

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilim Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: fezagunergn@yahoo.com

Başvuru/Submitted: 26.10.2020 • **Kabul/Accepted:** 14.11.2020

Atıf/Citation: Günergun, Feza. "Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi İstanbulu'nun Eğitim Tarihini Yazmak İçin Değerli Bir Kaynak: Zeytinburnu Arşivindeki Öğretmen Sicil Dosyaları." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 1 (2021): 199-204.
<https://doi.org/10.26650/oba.816788>

İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün İstanbul Zeytinburnu'ndaki sicil arşivinde, İstanbul'un eğitim tarihine ışık tutabilecek çok sayıda değerli belge bulunmaktadır. 'İstanbul Maarif Arşivi' adıyla tanınan bu arşivdeki personel dosyaları içinde siciller, diplomalar, icazetnameler, fotoğraflar yer almaktadır. Arşivdeki belgelerin korunması, dijital ortama aktarılması amacıyla sicil dosyaları üzerinde 2016 tarihinde başlatılan "İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü Ar-Ge Projesi" 2018 yılında üç ciltlik kapsamlı bir yayına dönüşmüştür. Sayfaları kesintisiz olarak 1'den 1056'ya kadar numaralandırılmış olan bu üç cilt içinde, yüzbinlerce belge arasından seçilen 261 belge sayesinde, 1878 – 1965 yılları arasında Türk eğitimine hizmet etmiş 600'ün üzerinde kişinin kısa biyografisi yanında, bu kişilerle ilgili 261 belgenin fotoğrafıyla tanışıyoruz.

Proje çerçevesinde, Zeytinburnu Arşivinde yer alan 300.000'e yakın Osmanlıca belge tasnif edilmiştir: Aynı dosya içerisinde ve tek isim altında toplanmış farklı kişilere ait siciller düzenlenerek birbirine karışmış dosya ve evraklar tek isim altında birleştirilmiştir. Ardından dijitalleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir. 29.000'e yakın fotoğrafın çekildiği bu projenin ikinci aşamasında, seçilen belgeler Latin harflerine çevrilmiş ve değerlendirilmiştir.

Geç Osmanlı döneminde eğitim ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç kısımdan oluşmaktaydı. Bu esere konu olan projede düzenlenen personel dosyalarının büyük çoğunluğu ilköğretim teşkilatına (*Tedrisat-ı İbtidaiye İdaresi*) bağlı olup, az bir kısmı orta öğretimde (*idadi, rüşdiye ve sultaniler*) görev yapan başöğretmen, öğretmen, öğretmen yardımcısı (*muid*), müdür, müdür yardımcısı ve müfettişlere aittir.

Eserin giriş yazısında da (s. 31) belirtildiği gibi, bu belgelerin öncelikle, çok az bilgi bulunan 1920-1923 (İstanbul'un işgalinden Cumhuriyet'in ilanına kadar) döneminin eğitim tarihini aydınlatması beklenmektedir. Eserin başlığındaki '1875-1965' tarihleri, arşivdeki en eski ve en yeni tarihli belgeleri ifade etmekte olmalıdır. Ancak bu tarihler kitabın içeriğini ve başlığındaki "Geç Osmanlı" ve "Erken Cumhuriyet" terimleri ile çelişmektedir. Zira sicil dosyaları verilen 627 personel, genellikle 1910-1940 yılları arasında görev yapmıştır. 1950-1965 dönemi için, 627 dosyadan yalnızca biri 1965'e ve yalnızca 50 kadarı 1950 sonrasında aittir. Dolayısıyla bu kitap, başlıktaki tarih aralığının tamamını değil, ama terimlerin belirttiği gibi "Geç Osmanlı" ve "Erken Cumhuriyet" dönemlerini ele alır.

Sicil dosyaları çok çeşitli ve zengin bilgiler içerir: Öğretmenlerin ailesiyle ilgili bilgiler, öğrenim gördükleri kurumlar, öğrenim süreleri, aldıkları *ehliyetname*, maaş, ödül vb. Sicil dosyalarında ayrıca, sosyal kurumlar (örn. Öksüzler Yurdu); yirminci yüzyıl başındaki savaşlar sırasında Türkiye'ye hicret etmek zorunda kalan öğretmenler; I. Dünya Savaşı sırasında askere alınan öğretmenler; kızların eğitimde önemli rol oynayan kurumlardan (Türk Kadınları Biçki Yurdu ve diğerleri) mezun olan öğretmenler hakkında ayrıntılı bilgi bulmak mümkündür. Bu dosyalar, Türk eğitim teşkilatının yapılandırılması (okul isimlerinin değişimi, açılan-kapatılan programlar ve diğer uygulamalar) hakkında da bilgi sağladığı

gibi, başta İstanbul olmak üzere her tür (özel, devlet, vakıf, gayrimüslim vs.) ve kademedeki (ilk, orta, yüksek) 3.000'e yakın okulun tarihine ait bilgi içerir.

Sicil dosyalarının incelenmesi, bugüne dek bilinmeyen bazı uygulamaları da gün ışığına çıkarmıştır: Yazarlar, *ehliyetname* veya *itimatname* almayan hiçbir personelin istihdam edilmediği belirtmişlerdir. Bu yayında dosyalarda yer alan çeşitli türden 50 kadar *ehliyetname* örneği vermişlerdir. Diğer taraftan öğretmen, idareci ve müfettişlerin gelirleriyle ilgili bilgilerin toplanması, eğitimdeki maaş politikasını ortaya koyacak verileri de sağlamıştır. Bu veriler, öğretmenliğin her dönemde getirisini az bir meslek olduğunu göstermektedir.

Eserde sunulan malzemenin ayrıntılı bir değerlendirilmesi “Analiz ve Bulgular” bölümünde (s. 969-1065) verilmiştir. Bu değerlendirmeyi yapabilmek için hazırlanmış olan 8 şekil ve 15 tablo, 1878-1965 yılları arasında millî eğitim bakanlığı personelinin toplu fotoğrafını çekmektedir. Şekillerde, personelin cinsiyet dağılımını (%52.47 kadın, % 47.53 erkek), doğdukları bölgelere göre (en çok Marmara ve Balkanlar); baba mesleklerine göre (en çok memur ve asker); doğum yıllarına göre (en çok 1890-95 doğumlu); işe giriş (1915-20) ve işten çıkarılma (1920-25) yıllarına göre; bildiği yabancı dillere göre (Fransızca ve Arapça); işten ayrılma sebeplerine (en çok emeklilik, tayin, vefat) göre dağılımını sayısal olarak görmek mümkündür.

Sicillerde dikkati çeken bir husus da, görevlerin genellikle “mektep muallimliği / muallimeliği,” “muallim/muallime muavinliği,” “okul öğretmenliği,” “başöğretmenliği,” “müdürlüğü,” müdür muavinliği” vb. şekilde kaydedilmiş olmasıdır. Sicillerde en sık adı geçen dallar müzik (gınâ), beden terbiyesi, resim, açıcılık, eliş, nakış, biçki ve dikiş, yazı (*hatt*) veya güzelyazı (hüsni-i hatt), Kur’ân-ı Kerim ve din bilimleri (*ulûm-i dîniye*). Daha az olarak Türkçe, Fransızca, tarih, coğrafya dallarının adı geçer. Birkaç öğretmenin ‘eşya ve ziraat’ dersini verdiği kayıtlıdır.

Bu tanıtım yazısını hazırlamak için ciltleri incelemeye başladığımda, 1875-1965 yılları arasında Türkiye’de ortaöğretimde matematik ve fen bilimleri eğitimi veren öğretmenler hakkında bol bilgi bulacağımı ümit etmiştim. Ancak durum farklıydı. Sicillerin çoğu ilkokul öğretmenlerine ait olduğundan bunlar, matematik ve fen bilimleri dersleri verseler bile, sınıf öğretmeni (*mektep muallimi*) olarak kaydedilmişlerdi. Rüşdiye ve idadilerde ders veren az sayıda öğretmenin sicil dosyası vardı ve bunlar da genellikle yukarıda sayılan derslerin (Türkçe, tarih, coğrafya, müzik, biçki ve dikiş vd.) öğretmenlerine aitti. Matematik dersi verdiği kaydedilen çok az sayıda öğretmen vardı. Bu durum orta öğretimde matematik dersi veren öğretim sayısının çok düşük olduğunu göstermekteydi. Durum gerçekten böyle miydi? Orta öğretimde çalışan öğretmenlerin sicil dosyaları niçin bu kadar azdı? Bunlar başka arşivlerde miydiler? Az da olsa, matematik tarihi çalışanlara faydalı olabileceği düşüncesiyle, belirleyebildiğimiz matematik öğretmenleri hakkında kitaptan aldığımız bilgileri aşağıya aktarıyoruz.

1. 1866 Sinop doğumlu Hüsamoğlu Ali Rıza Efendi (doğ. 1866). Türkçe, Farsça, Coğrafya dersleri yanında Malatya İdadisinde Hesap; Gümölcine İdadisinde Hesap, Cebir, Hendese, Riyaziyat; Eskişehir idadisinde Hesap ve Hendese; Çatalca İdadisinde Riyaziye dersleri vermiştir (s. 132).
2. 1863 Erzurum doğumlu Yusuf Ziya Efendi. İmam ve mektep muallimi Civelekzade Mehmet Efendi’nin oğludur. Öğrenimini Erzurum ve İstanbul’da yaptıktan sonra, sınava girerek, Maarif Nezareti Komisyonu’nundan pekiyi derece ile matematik öğretmenliği ehliyetnamesi almıştır. İlginç olan, sicil dosyasında görevli olduğu okullarda matematik öğretmenliği yaptığına dair kayıt yoktur. Rüşdiyelerde *muallim-i sani*’lik ve tarih ve coğrafya öğretmenliği ve en sonunda da mektep müdürlüğü yapmıştır. *Muallim-i sani* görevleri sırasında matematik dersleri verip vermediği belli değildir. 1928’de emekli olmuştur (s. 147-149).
3. 1890’da Kosova vilayetinde doğan, bir erzak müteahhidi oğlu Musa Kâzım [Şener]. 1912 yılında İpek İdadisi’nde matematik öğretmenliği (*Riyaziye muallimliği*) yapmıştır (s. 150).

4. 1867 Çorum Sungurlu doğumlu, Sungurlu Rüşdiyesi bevvabının oğlu olan İbrahim Edhem, iki rüştiyeden orta derece ile şahadetname aldıktan sonra, İstanbul'daki çeşitli rüşdiyelerde hesap, geometri (*hendese*) ve matematik (*riyaziye*) öğretmenliği yapmıştır (s.196).
5. Sirkeci İstasyonu Pasaport Memuru Hüsrev Bey'in Dârümuallimat mezunu olan kızı Adile Pankoğlu (doğ. 1889), 1914-1918 arasında Kız Sanayi Mektebi'nde Türkçe, tarih, coğrafya, eşya, idare-i beytiye ve iktisat dersleri yanında matematik dersi de vermiştir (s. 211).
6. 1871'da Aydın'da doğan ve bir memurun oğlu olan Kırılızade Hafız Ahmet Talat İstanbul'da Kadırga Rüşdiyesi'nden ve Dârümuallimîn-i Feyz Mektebi'nin rüşdiye kısmından mezun olmuştur. 1914-1919 yılları arasında Kocamustafapaşa İnas Nümune Mektebi, Mührişah Sultan İnas Nümune Mektebi matematik öğretmenliğinde ve Moda İnas Nümune Mektebi Hesap ve Cebir öğretmenliğinde ve Kadıköy Mahfiruz Sultan İnas Mektebi matematik öğretmenliğinde bulunmuştur. (s.226).
7. Mankalya (Romanya) doğumlu Fazıl Efendi (1874-1927). 1907-1909 yılları arasında Bakırköy Hamidiye Mekteb-i İdadisinde diğer dersler yanında hesap dersi de vermiştir (s. 242)
8. İstanbul Cihangir'de 1887'de doğan, Encümen-i Teftiş ve Muayene Azası Mehmed Nusret Ali Han Efendi'nin kızı Şaziment [Özhan] Hanım, 1914-1916 arasında Harmanlık Mektebi'nde matematik ve eşya dersleri öğretmenliği yapmıştır. 1943'te emekli olmuştur. *Yeni Usul Ameli Hendese* (1918) adlı kitabı, "İnas sultanilerinin dördüncü sınıflarında, umum mekatib-i ibtidaiyenin aliye sınıflarında tedris olunmak" için hazırlanmıştır (s. 334-336).
9. Hafız Ali Efendi'nin oğlu Kesoğlu Ramazan Nuri Efendi (Konya, 1879), rüşdiyelerde öğretmenlik yanında, 1919'da Eyüp Çırak Mektebi'nde hesap dersleri vermiştir. 1935'te emekli olmuştur (s. 338).
10. Sabık Basra Vergi Müdürü'nün 1887 Bursa doğumlu kızı olan Makbule [Tınaz], Bursa'da rüşdiyeyi okuduktan sonra İstanbul Dârümuallimât-ı Âliyesinin İbtidai kısmından 1904'te mezun olmuş, 1914-1919 yılları arasında Fatih ve Molla Gürani mekteplerinde hesap ve geometri öğretmenliği, daha sonra 1950 yılında emekli olana dek başöğretmenlik yapmıştır (s. 371).
11. 1884 Bursa doğumlu Mehmed Feyzi Bey, 1910'da Mekteb-i Hukuk'tan mezun olmuş, mekteplerde müdürlük yanında, 1919 yılında 3 ay kadar Alaaddin Paşa Zükûr Numune Mektebi'nde matematik öğretmenliği yapmıştır. 1924 sonrası hakkında bilgi yoktur (s. 428).

12. 1896'da İstanbul'da doğan ve Konya Saideli kaymakamı Mehmed Fuad Efendi'nin kızı olan Şerife Fatma Neriman Hanım, Üsküdar İnas Rüşdiyesi mezunudur. Yine Üsküdar Selamsız'daki Fransız Mektebi'ne girip son sınıfa kadar gelmiş ise de I. Dünya Savaşı sırasında okul kapatıldığından mezun olamamıştır. Fransızca öğretmenliği yanında, 1917-1919 yılları arasında Üsküdar Gümüş Valide Sultan Kızlar Vakıf Mektebi'nde matematik öğretmenliği yapmıştır (s. 746).
13. 1897'de Erzincan'da doğan Nafia Hanım, cerrah Abdurrahman Ragıp Efendi'nin kızıdır. İstanbul Darülmuallimat-ı Âliyesi'nin ibtidâî kısmından şahadatname alan Nafia Hanım, 1920-23 yılları arasında mektep muallimeliği yaptıktan sonra 10 Şubat 1923'te İzmir Lisesi matematik öğretmenliğine atanmıştır (s.780).
14. 1896'da Yemen'de doğan Şefika Hanım, Süleymaniye İnas Rüşdiyesinden ve İstanbul Darülmuallimât-ı İbtidaiyesinden 1915'te mezun olduktan sonra aynı yıl öğretmenliğe başlamıştır 1916-1917 'de İzmir Buca Hilal Sultanisi'nde matematik ve müzik öğretmenliği yaptıktan sonra İstanbul'un çeşitli okullarında müzik öğretmenliği yapmıştır. 1923'te tekrar İzmir'e dönmüştür (s. 830).

627 sicil dosyasının içinde tek bir doğa bilimleri (*ulum-i tabiiyye*) öğretmenine tesadüf ettik: 1892 Kazan doğumlu Arif Bey. 1916'da İstanbul Darülfünunu [Fünûn Fakültesi] Ulum-i Tabiiye Şubesi'nden iyi derece ile mezun olmuştur. Aynı yıl, Ankara Dârülmuallimi (Öğretmen Okulu) doğa bilimleri öğretmenliğine atanmıştır. Çanakkale ve Afyonkarahisar öğretmen okullarında, Kastamonu Sultanisi'nde, İstanbul Kabataş Sultanisi'nde doğa bilimleri öğretmenliği yapmıştır (s. 929).

Dikkat çekici bir diğer bilgi de Davutpaşa Sultanisi'nde "Alet Muhafızlığı" kadrosunun bulunmasıdır. Mekteb-i Hukuk'tan (İstanbul) iyi derece ile mezun olduktan sonra Darülfünun-i Osmani Hukuk Medresesi'nden tasdikname alan Mehmed Sami Efendi (doğ. 1891), bir yıl süreyle (16 Kasım 1921 – 30 Kasım 1933) görev yapmıştır (s. 113). Diğer taraftan, bazı öğretmenlerin rüşdiyelerde Malumat-ı Fenniye dersleri verdiği kayıtlıdır (s. 141) Bu derslerin içeriğinin belirlenmesi ve hangi bilgilerin anlatıldığıının ve kimler tarafından okutulduğunun ortaya çıkarılması, ilgi çekici bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

II. Abdülhamid, İttihad ve Terakki, Erken Cumhuriyet ve kısmen de Demokrat Parti dönemini kapsayan arşiv üzerine yapılan bu çalışma, eğitim tarihimizin bilinmeyen ayrıntılarını ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar 600 kadar öğretmenin sicil dosyasının içeriğinin anılan uzun dönem eğitim tarihini yeniden yazmak için yetersiz olduğu ileri sürmek mümkün ise de, bu dosyalardan çıkan bilgiler yeni değerlendirmelere götürecektir.

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim Konusunda Bir Kitap Üzerine Eleştiri ve Düşünceler

Criticism and Comments on a Book about Science in Turkey in the Republican Period

İnan Kalaycıoğulları, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Bilim*. İstanbul:
Muhayyel Yayıncılık, Ağustos 2020, Cilt 1: 278 s. ISBN: 978-605-06414-
4-8; Cilt 2: 278 s. ISBN: 978-605-06414-5-5

Emre Dölen¹

¹Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul, Türkiye

ORCID: E.D. 0000-0002-3670-3627

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Emre Dölen,

Marmara Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: emredolen@gmail.com

Başvuru/Submitted: 20.10.2020 • **Kabul/Accepted:** 14.11.2020

Atıf/Citation: Dölen, Emre. “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim Konusunda Bir Kitap Üzerine Eleştiri ve Düşünceler.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 1 (2021): 205-213.

<https://doi.org/10.26650/oba.813403>

Bu kitap, içinde herhangi bir biçimde belirtilmemiş olmakla birlikte, yazarın Prof. Dr. Remzi Demir’in danışmanlığında hazırlayıp 2009 yılında sunduğu doktora tezinin on bir yıl sonra hiçbir değişiklik yapılmadan aynen basılmış biçimidir.¹ Bu nedenle kitaba yapılacak olan eleştiriler doğal olarak aynı zamanda yazarın doktora tezine yapılmış olacaktır. Aşağıda ayrıntılı olarak ele alacağımız en önemli eleştirilerden biri tezin yapılışı sırasında mevcut olan birçok kaynağa ulaşılmamış olmasıdır. Bunun yanında, aradan geçen on bir yıl içinde Türkiye’de bu alanda çok sayıda makale ve kitap yayınlanmıştır. Buna göre, çalışmanın kitap olarak yayınlanmasından önce bütün bu kaynaklar göz önüne alınarak yeniden düzenlenmesi ve güncellenmesi gerekirdi.

Bilimlerin günümüzdeki sınıflandırılmasında “doğa bilimleri” denildiği zaman astronomi, fizik, kimya, jeoloji, botanik ve zooloji anlaşılmaktadır. Bu bilimler birbirleri ile çok yakın ilişki içinde olup günümüzde aralarındaki sınırları kesin olarak saptamak da mümkün değildir. Ancak, geçmişte Fransa’dan aktarma bir Osmanlı geleneğini sürdürerek jeoloji, botanik ve zoolojiyi Osmanlı döneminde de bunların “İlm-i Mevalid” (daha doğrusu “İlm-i Mevâlid-i Selâse”) adı altında birlikte okutulduğunu söyleyerek “doğa bilimleri” adı altında toplamanın anlaşılır bir yanı yoktur. Bunlar doğa bilimidirler de fizik ve kimya doğa bilimi değil midir? Bilimler arası ilişkiler çok yönlü olup jeoloji ile botanik’in arakesiti “paleobotanik” olduğu gibi zooloji ile kimyanın arakesiti de “biyokimya”dır. Dolayısıyla temel bilim dallarının böyle gruplandırılmaları yerine ayrı ayrı ele alınmaları gerekir.

Bölümlerin dipnotları incelendiği zaman her bir bölümün dört veya beş kaynaktan derlendiği görülmektedir. Örneğin kimya bölümündeki 158 dipnottan 30 tanesi Sevtap Kadioğlu’na, 25 tanesi Bahattin Baysal’a, 20 tanesi Erdal İnönü’ye ve 16 tanesi de Ali Rıza Berkem’e aittir. Böylece 158 dipnottan 91 tanesi dört kaynağı işaret etmektedir. Durum böyle olunca bu kaynaklardan “makul oranda iktibas” ölçüsü büyük oranda aşılarak uzun özetleme veya aktarmalar yapılmaktadır. Örneğin, 45 sayfalık (Cilt 2: 143 – 188) botanik bölümündeki 119 dipnotun 46 tanesi Asuman Baytop’a, 12 tanesi Sevtap Kadioğlu’na ve 12 tanesi de Tuna Ekim’e aittir. Burada s. 143 – 150 ve s. 159 – 170 arası kesintisiz olarak Asuman Baytop’tan özetlenerek aktarılmıştır. Sevtap Kadioğlu’nun kitabı² yazarın temel kaynaklarından biri olarak görülmekte ve her bölümde buradan uzun özetlemeler veya doğrudan aktarmalar yapılmaktadır. Buradan şöyle bir soru akla gelmektedir: Eğer Sevtap Kadioğlu’nun kitabı olmasaydı yazar doktora tezini nasıl hazırlayacaktı? Bu tür kaynak kullanımları bir doktora tezi için kabul edilebilir bir durum değildir.

1 İnan Kalaycıoğulları, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe (Bilim Tarihi) Anabilim Dalı, 2009), V + 593 s.

2 Sevtap İshakoğlu – Kadioğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900 – 1946)* (İstanbul: Bilim Tarihi Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi, 1998).

Kitapta ne amaca hizmet ettiği hiç sorgulanmadan bilim insanlarının değerlendirilmeleri sürekli olarak “Citation Index” ve uzantıları kapsamında yapılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte bilimde bir değişim ortaya çıkmış ve buradaki kırılma noktasını atom bombasını üretmeye yönelik olan “Manhattan Projesi” oluşturmuştur. Araştırmaları yönlendiren odaklar ve araştırma merkezleri üniversitelerin dışına kaymış, Soğuk Savaş döneminde buralarda üretilen ve askeri açıdan önem taşıyan bilimsel bilgiler ile devleşen uluslararası şirketlerin rekabetinde önem taşıyan bilimsel bilgilerin gizlenmesi ortaya çıkmıştır. Bunların sonucunda bilim insanlarını taşıeron olarak kullanıp onları istenilen alanlarda çalışmaya yönlendirmek için belirli mekanizmalar geliştirilmiştir. Atıf indeksleri (citation index) ticari firmalar tarafından hazırlanmakta ve kapsamlarına aldıkları dergilerden yüksek miktarda yıllık aidatlar almaktadırlar. Kapsamlarına alacakları dergiler konusunda bazı kuralları olmakla birlikte burada siyasal tercihler de rol oynamaktadır. Örneğin, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Doğu Bloku ülkelerini de bilimsel yönlendirme kapsamına almak için bu ülkelerdeki dergiler, kıstaslar göz ardı edilerek atıf indeksleri kapsamına alınmıştır. Bir bilimsel makalenin aldığı atıf sayısı o makalenin kalitesini belirlemeyip konusunun güncelliğini belirler. Üzerinde çok kişinin çalıştığı güncel olan bir alanda yayın yaparsanız bu yayının alacağı atıf sayısı da o oranda yüksek olacaktır.³ Bu sistem bilim insanlarını istenilen bir konu üzerinde çalışmaya yönlendirme konusundaki mekanizmalardan biridir. Bu yöntemlerin tartışmasız olarak kabul edilerek bilim insanlarının değerlendirilmesinde kullanılmasından önce, amaçlarının bilim tarihi açısından tartışılması gerekir.

Kitapta, bilim alanları incelenirken bu alanlara ilişkin olarak nasıl seçildiği belli olmayan ve bir bölümü de mülteci Alman profesörlerden oluşan az sayıda bilim insanının uzun biyografilerine yer verilmiştir. Ancak, bunların çoğunluğunun ya anılarını yazmış ya da haklarında kitap yazılmış kişiler oldukları görülmektedir. Örneğin matematik alanında Richard Edler von Mises (7 sayfa), William Prager (5 sayfa), Hilda Geiringer (3 sayfa), Kerim Erim (5 sayfa) Cahit Arf (8 sayfa) ve Gündüz İkedü (7 sayfa) ele alınmıştır. Kısa süre Türkiye’de kalan ve pek fazla kalıcı bir etki yaratmayan ilk üç Alman mülteciyi ve sonradan Türkiye’ye gelen Gündüz İkedü’yü bir kenara bırakırsak yüz yıllık Cumhuriyet dönemini sadece Kerim Erim ile Cahit Arf mı temsil etmektedir?

Bazı konularda değişik kişilerin farklı görüşlerine alt alta sıralanarak yer verilmekte fakat bunların tartışması yapıp yazarın görüşü ortaya konulmamaktadır. Bu konu aşağıda kimya bölümünün eleştirisinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Birçok bilgi için birincil kaynaklara başvurmak yerine ikincil ve giderek üçüncül kaynaklara başvurulması sonucunda garip ifadeler ortaya çıkmıştır. Örneğin bir yerde “Üniversite Reformu sırasında Yüksek Mühendis Mektebi’nin bir fakülte şeklinde İstanbul

3 Geçmişte kaliteli olduğuna inandığım bazı yayınlarm güncel konulara ilişkin olmadıkları için atıf almazken ikinci derecede ama güncel konuları yakalamış olan bir yayının sürekli atıf almıştı.

Üniversitesi’ne bağlanması düşünülmüş – ki bu bağlantı, biri Makine ve Elektrik Enstitüsü, diğeri de Elektromekanik Şubesi olarak adlandırılan iki ayrı bölüm aracılığı ile olacaktı– ifadesine yer verilmiştir (Cilt 1: 29). İstanbul Üniversitesi’nin kuruluşuna ilişkin 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı yasanın 3. maddesi ile Yüksek Mühendis Mektebi ve Yüksek Ticaret Mektebi’nin İstanbul Üniversitesi’ne katılması konusunda İcra Vekilleri Heyeti’ne yetki verilmiş ise de bu konu hiç gündeme gelmemiştir. Burada “Makine ve Elektrik Enstitüsü” ile “Elektromekanik Şubesi” olarak ifade edilenler 1926’da Darülfünun Fen Fakültesi’nde kurulmuş olan “Elektromekanik Enstitüsü” olup 1935’de Yüksek Mühendis Mektebi’ne devredilmiştir.⁴

Modern bilimlerde Türkiye’ye girişinden günümüze kadar geçen süre içindeki gelişimi en kapsamlı olarak incelenmiş olan bilim dalı kimyadır ve bu alanda oldukça zengin bir literatür mevcuttur. Yayınlanmış kimya kitapları, makaleler ve dergiler konusunda çeşitli bibliyografyalar yayınlanmıştır.⁵ Bütün bunlar yaklaşık otuz yıl öncesine kadar gelmekle birlikte kimyanın Cumhuriyet dönemindeki gelişimini ortaya koyabilmek için tüm bu kaynakları birlikte ele almak gereklidir. Erdal İnönü’nün çok değerli olan ancak bir değerlendirme için tek başına yeterli olmayan çalışması ile sağlıklı bir sonuca varmak mümkün değildir.

Türkiye’de Cumhuriyet döneminde temel bilimlerin gelişimini Türkiye’de üniversite kavramının gelişimi ile paralel olarak ele almak gerekir. Temel bilimlerdeki gelişmeler 1950’li yıllara kadar çok yavaş olmuştur. Bunun nedenlerinden biri akademik yaşama girişte doktora yapma zorunluluğunun bulunmamasıdır. Bir başka neden ise akademik atama ve yükseltmelerde bilimsel kıstaslar yerine siyasi tercihlerin öne çıkmasıdır.⁶ Bu durum bilim insanlarını bilimsel araştırma yapma konusunda isteksizliğe itmiştir. Örneğin bir doçent ne kadar çok bilimsel araştırma yaparsa yapsın, kürsünün başındaki ordinaryüs profesör ile

4 Emre Dölen, “İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Elektromekanik Enstitüsü (1926 – 1935),” *Türk Teknoloji Tarihi*, yay. haz. E. Dölen ve M. Kaçar (İstanbul: Türk Bilim Tarihi Kurumu, 2003) içinde, 115 – 154.

5 Ekmeleddin İhsanoğlu, *Açıklama Türk Kimya Eserleri Bibliyografyası (Basmalar/ 1830 – 1923)* (İstanbul: IRCICA Yayınları, 1985); Ayşe Üstün, *Cumhuriyet Dönemi Kimya Yayınları Bibliyografyası (1923 – 1976)* (Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 1981); Ayşe Üstün, *Cumhuriyet Dönemi Kimya Yayınları Bibliyografyası, Cilt 2: 1977 – 1997* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Yayınları, 2001); Ayşe Üstün, “Cumhuriyet Dönemi Türk Kimya Tezleri/Doktora ve Doçentlik (1923 – 1988),” *Bilim Tarihi* sayı 13 (Kasım 1992): 16 – 30; sayı 14 (Aralık 1992): 18 – 30; sayı 15 (Ocak 1993): 17 – 30; sayı 16 (Şubat 1993): 23 – 46; sayı 17 (Mart 1993): 16 – 38; Erdal İnönü, *1923 – 1966 Dönemi Türkiye Kimya Araştırmaları Bibliyografyası ve Bazı Gözlemler* (1. baskı İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1982, 2. baskı, İstanbul: Buke Yayınları, 2007); Emre Dölen, *Açıklamalı Türkiye Kimya Dergileri Bibliyografyası (1911 – 1990)* (İstanbul: TMMOB Kimya Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, 1990); Emre Dölen, *Cumhuriyet Dönemi Kimya Tarihi Yayınları Bibliyografyası (1923 – 2002)* (İstanbul: TMMOB Kimya Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, 2002).

6 Örneğin 1939’da Edebiyat Fakültesi’nin dekanlığına güvendiği bir kişiyi getirmek isteyen Maarif Vekili Hasan Ali Yücel Mülkiye Mektebi mezunu, tarih ve coğrafya öğretmeni olup o tarihte Yüksek Muallim Mektebi Müdürlüğü görevinde bulunan Hamit Ongunsu’yu Tarih Bölümü’ne ordinaryüs profesör ve fakülteye dekan olarak atamıştır.

Maarif Vekili istemediği sürece profesör olamazdı. Almanca konuşan mülteci profesörlere baktığımız zaman bunlardan belirli bir dersi anlatıp uygulamasını yapmaları, derslerinin kitabını yazmaları ve Türkçe öğrenmeleri istenmiştir. Bunların bir bölümü kendilerinden istemediği halde bilimsel araştırmalarını sürdürdükleri gibi bir bölümü de bu konuda fazla istekli davranmamışlardır. Fritz Arndt gibi bazıları ise bilimsel çalışmalarını getirdikleri yardımcıları veya yurt dışındaki kişilerle ortak olarak yürütmüşler ve Türkleri bilimsel araştırmadan uzak tutmuşlardır.

Üniversiteler ve dolayısıyla bilimsel araştırmalar açısından 1946 yılı bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Bu yıl kabul edilen 4936 sayılı “Üniversiteler Kanunu” ile üniversitelere özerklik verilmiş, akademik yaşama giriş koşulu olarak doktora zorunluluğu getirilmiş ve akademik atama ve yükseltmeler bilimsel kıstaslara bağlanmıştır. Bundan sonra üniversitelerde araştırma ortamının yavaş yavaş gelişmeye başladığı görülmektedir.⁷ Buna karşılık, 30 Haziran 1933 tarih ve 2291 sayılı kanun ile kurulan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’ne kanunun ikinci maddesi ile “kendi sahasında ilmî ve fennî araştırmalar” yapma görevi verilmiştir. Burada doktora temel koşuldur ve akademik unvanlar ancak bilimsel kıstaslara göre kazanılır. Bunun sonucu olarak Türkiye’de temel bilimler alanlarında yapılan ilk doktoralar bu kurumda ortaya çıkmıştır.⁸

Yüksek Ziraat Enstitüsü ile birlikte yeni bir bilimsel araştırma politikası ortaya çıkmıştır: Bilimsel araştırma, kurumun temel görevidir ama araştırmaların alanı Türkiye’nin sorunları olmalıdır.⁹ Daha sonra özellikle globalleşme ile bu politikadan ayrılarak “evrensel bilime” katkı yapan ama Türkiye’ye getirdiği yararın ne olduğu belli olmayan araştırmalar ile atıflar olarak öğrenmek politikası kabul edilmiştir. Bu konular tartışmaya açılmadan Cumhuriyet dönemindeki bilimin öyküsü yazılamaz.

7 İstanbul ve Ankara’daki üniversitelerde bilimsel araştırmanın kurumsallaşması ve yapılan doktoralar konusunda bkz. *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861–1961)* (yay. haz. Namık Kemal Aras, Emre Dölen ve Osman Bahadır, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2007) adlı kitapta ayrıntılı incelemeler ve tez listeleri bulunmaktadır: Feza Günergun ve Kaan Ata, “İstanbul Üniversitesi’nde Fen Bilimlerinde Araştırmanın Kurumsallaşması: 1933 Reformu’nu İzleyen Otuz Yıl İçinde Yapılan Doktoralar,” *Türkiye’de Üniversite* içinde, 163 – 189; Feza Günergun, “İstanbul Üniversitesi’nde Edebiyat Fakültesi’nde Araştırmanın Kurumsallaşması: 1933 Reformu’nu İzleyen Otuz Yıl İçinde Yapılan Doktoralar,” *Türkiye’de Üniversite* içinde, 190 – 213.

8 Emre Dölen, “Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde Bilimsel Araştırmanın Kurumsallaşması ve Yapılan Doktoralar (1933 – 1948),” *Türkiyede Üniversite* içinde, 217 – 233.

9 Türkiye’de yapılmış olan ilk kimya doktoralarından biri dünyada doğal boyarmaddeler konusu gündemde yokken Türkiye’nin doğal boyarmadde kaynaklarını değerlendirmeye yönelik olarak Nuri Refet Korur’un 6 Mayıs 1936’da kabul edilmiş olan “Türkiyede Nebatî Boyalar” adlı tezidir. Bunu aynı alandaki başka tezler de izlemiştir. Son kırk yıldır doğal boyarmaddeler yeniden gündeme gelmiştir, 2 – 5 Ekim 2013 tarihleri arasında Fransa’nın La Rochelle kentinde yapılan “32th Meeting of Dyes in History and Archaeology”de Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde bu konuda yapılmış olan araştırmaları anlatan “Scientific Researches on Natural Dyes in Turkey, in the Period of 1930 – 1950” [Türkiye’de 1930 – 1950 döneminde doğal boyarmaddeler üzerine yapılan bilimsel araştırmalar] başlıklı ve çok büyük bir ilgiyle karşılanan bir sözlü bildiri sunmuştum.

Kitabın 78 sayfalık (Cilt 2: 7 – 85) “Kimya” bölümünün üçte birini oluşturan 24 sayfasını (Cilt 2: 61 – 85) “Sonuç” bölümü ve bu bölümün de 13 sayfasını Bahattin Baysal, Mehmet Doğan ve Oğuz Okay’ın 2005 – 2007 yıllarında *Cumhuriyet* gazetesinin *Bilim Teknik* ekinde çıkmış olan yazılarının özetleri oluşturmaktadır. Yazar, kimya alanındaki araştırma ve araştırmacıların değerlendirilmesine ilişkin bu yazıların geniş özetlerini hiçbir yorum yapmadan aktarmaktadır.¹⁰ Kitapta buna benzer çok örnekle karşılaşmak mümkündür. Örneğin, Fritz Arndt konusunda Ekrem Eraş ile Emre Dölen’in görüşlerini sıralamakla birlikte bunlar konusunda hiçbir yorum yapmamaktadır. (Cilt 2: 33 – 34). Bir doktora tezi için bu tür bir yaklaşım alışılmış bir durum değildir.

Türkiye’de Cumhuriyet döneminde kimya öğretiminin ve biliminin tarihçesi Ali Rıza Berkem’in yayınlarına başvurmadan yazılamaz. Dönemin büyük bir bölümünün doğrudan tanığı olan Ali Rıza Berkem’in bu konuda kitapları, kitapçıkları ve özellikle kimyacılar konusunda *Kimya ve Sanayi* dergisinde yayınlanmış olan çok sayıda makalesi vardır.¹¹ Bunlardan sadece eski tarihli birkaç tanesi yazarın kaynak olarak kullandığı kitapta yeniden basılmıştır.¹² Ali Rıza Berkem’in Atatürk ile karşılaşması Sevtap Kadioğlu’ndan aktarılarak verilmiştir. Oysa bu önemli karşılaşma kendi kitabından ayrıntılı olarak verilebilirdi.¹³ Yazarın sıklıkla başvurduğu bir başka kaynak da Bahattin Baysal’ın kaynaklara yeterince hâkim olmadan amatörcüce hazırlanmış ve çeşitli hataları içeren bir bildirisidir.¹⁴

Biyokimya konusunda İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’ne birbiri ardına gelen Werner Lipschitz, Felix Hauowitz ve Z. Stary farklı bakış açılarına sahip olsalar da “tıbbî biyokimya”da bir araştırma geleneği oluşturmuşlardır. Ancak, yapılan çalışmaların büyük bir

-
- 10 Bu tartışmaları yapanlar kimyacı oldukları halde bir araştırmaya başlarken nasıl literatür taraması yaptıklarını ve bu konuda temel başvuru kaynağı olan *Chemical Abstracts*’tan nasıl yararlandıklarını unutarak bu tartışma ve değerlendirmelere girişmektedirler.
 - 11 Ali Rıza Berkem, *Kimya Tarihine Toplu Bir Bakış* (İstanbul: Türkiye Kimya Derneği, 1. baskı 1996 ve 2. baskı 2008). Bu kitabın son bölümünde Türkiye’deki kimya konusunda önemli bilgiler vardır.
 - 12 *Türk Dünyasında Kimya Bilimi ve Eğitimi Tarihi*, yay. haz. Ahmet Hulûsi Köker (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, 1993).
 - 13 Ali Rıza Berkem, *Lavoisier – Lavoisier’e Kadar Kimya Tarihine Bir Bakış* (İstanbul: Türkiye Kimya Derneği, 1983).
 - 14 Bahattin Baysal, “Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Kimya Bilimi,” *Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Bilim “Bilanço 1923 – 1998” Ulusal Toplantısı 1. kitap/1. cilt* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, Eylül 1999) içinde, 93 – 130. Bu vesile ile burada “Bilanço 1923 – 1998” toplantısıyla ilgili bir anımı paylaşmak isterim. Bu toplantıda “Cumhuriyet’in 75. yılında kimya” konusunun anlatılması, herhalde TÜBA üyelerinin her alanda bilimsel yetkinliğe sahip oldukları düşünülerek TÜBA üyesi Prof. Dr. Bahattin Baysal’a havale edilmişti. Sunumlar önceden – toplantıda tartışılmadan – basılmış olduğu için Baysal’ın sunumunu okuyarak toplantıya gitmiştim. Sunumunun ardından kendisini oldukça sert biçimde eleştirerek verdiği sayısal değerler arasındaki uyumsuzlukları ortaya koydum. Toplantıda bulunan Prof. Dr. Ali Rıza Berkem, benim eleştirilerimi sürekli başını sallayarak onayladı. Bahattin Baysal eleştirilerime cevap veremedi ve çok sinirlendi. Toplantı çıkışında yanıma gelerek “Senin kaç tane citation’ın var?” diye sordu. Ben de kendisine daha kibar davranarak “Sizin kimya tarihi alanında kaç makaleniz var?” diye sorunca, cevap vermeden uzaklaştı. Toplantı sonrasında TÜBA başkanı Prof. Dr. Ayhan Çavdar’ın şahsıma karşı sergilediği tavır, onun TÜBA üyelerinin eleştirilmesini kabullenemediğini açıkça ortaya koymaktaydı.

bölümü tıp alanındadır ve bunları kimya kapsamı içinde saymak mümkün değildir (Cilt 2: 19 – 20 ve 34 – 36). Ayrıca, yüz yıllık Cumhuriyet döneminin biyokimyası sadece yabancılara bağlı olarak bu kadar mıdır? Eczacılık konusunda da benzer şeyleri söylemek mümkündür. (Cilt 2: 21). Burada Rosenthaler'in 46'dan fazla makale yayınlamış olması doğru olmayıp Türkiye'deki yayınlarının sayısı sekizdir. Eczacılıktaki kimya konusunda çok sayıda kaynak olmakla birlikte bunlar kullanılmamıştır. Bitki kimyası konusunda Ayhan Ulubelen'in yeri ve yaptığı çalışmalar birkaç cümle ile geçilmiş (Cilt 2: 22) ve kendisinin biyografisi de verilmemiştir. Yabancıların katkıları aşağıdaki kaynaklar da göz önüne alınarak yeniden yazılmalıdır.¹⁵

Organik kimya alanına gelindiğinde tek kaynak olarak bir polimer kimyacı olan Bahattin Baysal alındığından sanki Türkiye'de organik kimyanın sadece polimer kimyasından ibaret olduğu ve kendisi ile çalışma arkadaşlarının organik kimyanın temsilcisi oldukları gibi bir izlenim ortaya çıkmaktadır. (Cilt 2: 24 – 27 ve 52 – 56). Tek kaynağa ve hele kişilerin anılarından oluşun kaynaklara bağlı kalındığında böyle bir sonucun ortaya çıkması çok doğaldır. Organik kimya alanında Muvaffak Seyhan, tanıtılan kitabın yazarının öne sürdüğü gibi, gerek araştırmaları ve gerekse yaptırdığı doktoralar açısından önde gelen bir kimyacı değildir. Bununla birlikte Türkler arasında bağımsız olarak organik kimya araştırması yapan ilklerden biridir.

Türkiye'de en uzun süre kalmış Alman mültecilerden biri olan Friedrich Ludwig Breusch aslında, yarı askeri bir örgüt olan SA (Sturmabteilung) üyesi bir Nazi olmakla birlikte özel nedenlerle Almanya'dan kaçmış ve bir süre Macaristan'da kaldıktan sonra 1937'de Türkiye'ye gelmiştir. Çok sayıda yayın ve doktora yaptırmış olmakla birlikte çalışmaları genellikle bir organik asidin homolog dizi oluşturan alkollerle veya bir alkolün homolog dizi oluşturan organik asitler ile oluşturduğu esterlerin elde edilerek fiziksel özelliklerinin saptanması gibi sıradan rutinleşmiş araştırmalardır.

Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde kimya öğrenimi ve doktora yapmış bir kadın olması nedeniyle hakkında çeşitli efsaneler türetilmiş olan Remziye Hisar'ın da kimya alanındaki çalışmaları son derece az ve etkisizdir.¹⁶ Cumhuriyet döneminde Türkiye'deki kimya içinde hemen hemen hiçbir yeri yoktur. Örneğin bir Ayhan Ulubelen'in biyografisi verilmezken Remziye Hisar'ının verilmesi son derece yersizdir.

Yükseköğrenimini Türkiye'de yapmamış, bütün akademik yaşamını Amerika Birleşik

15 Asuman Baytop, "İstanbul Üniversitesi Eczacı Mektebi'nde (1933 – 1962) Görev Almış Yabancı Öğretim Üyeleri," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12 (2011): 1 – 21; Emre Dölen ve Çağlar Demirbağ Usta, "Türkiye'de Eczacılık Doktoralarının Başlaması ve 1983 Öncesinde İstanbul Üniversitesi'nde Yapılan Eczacılık Doktoraları," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12 (2011): 23 – 80.

16 Emre Dölen, "Prof. Dr. Remziye Hisar'ın Anıları ve Görüşlerini İçeren Yeni Bir Kitap Hakkında Düşünce ve Katkıları," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 20 (2019): 133 – 146.

Devletleri’nde sürdürmüş ve emekli olduktan sonra Türkiye’ye dönmüş olan Oktay Sinanoğlu’nu Türk kimyacı olarak saymak ve yayınlarını da Cumhuriyet döneminde Türkiye’deki kimya kapsamı içinde saymak mümkün değildir. Çalışmaları da kimyadan çok teorik fizik kapsamına giren çalışmalardır. Kitapta Oktay Sinanoğlu için kaynak da verilerek “Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1975 yılında çıkardığı özel bir kanunla bir tek Oktay Sinanoğlu’na “Türkiye Cumhuriyeti Profesörü” unvanını vermiştir. Bir yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin özel elçisi olarak Japonya’ya gönderilmiştir” denilmektedir. (Cilt 2: 58). Bu ifadeler internetteki çeşitli sitelerde de birbirinden kopya edilerek tekrarlanmaktadır ve son derece tahkike muhtaç bir konudur. Ben o dönemde İ.Ü. Kimya Fakültesi’nde kendisi ile aynı ortamda bulunuyordum ve böyle bir şey duymadım.¹⁷ Kendi anlattıklarına göre “1977 – 1978 yıllarında İstanbul Üniversitesi Kimya Fakültesi’nde çalışmış ve bilimsel araştırmalar yürütmüş” olduğundan söz edilmektedir. (Cilt 2: 57). Kimya Fakültesi’ne bilimsel katkı yapması için alınmış olmakla birlikte hiç bir araştırma çalışması yürütmediği gibi birkaç uçuk konulu konferans vermesi dışında bir bilimsel faaliyette de bulunmaması üzerine fakülleden ayrılması sağlanmıştı.¹⁸ Kimya bilgisini “kömür de karbonmuş” sözleriyle ortaya koyması fakültede tebessümle karşılanmıştı.

Kimya alanında Türkiye’de çalışmış yabancılar arasında kuşkusuz en tartışmalı olanı Fritz Arndt’tır. Yabancı dillere karşı olan yeteneği sonucunda Türkçe’yi iyi bir biçimde öğrenmiş olması çevresinde ve öğrencileri arasında bir hayranlık halkası oluşturmuştur. Türkçe kimya terminolojisinin oluşmasına önemli katkılarda bulunmuş olmakla birlikte bu alandaki çalışmaların İkinci Meşrutiyet’ten beri sürdüğünü de unutmamak gerekir.¹⁹ Yazarın burada kullandığı “çağdaş kimya biliminin yasalarını iyi bilen Arndt” ifadesinden (Cilt 2: 31) ne demek istediğini anlamak mümkün değildir. Arndt’ın kitaplarına baktığımız zaman kendisinin 1930’lu ve 1940’lı yıllarda ortaya çıkan atom yapısı konusundaki gelişmeleri kavramakta zorlandığı görülmektedir. Fritz Arndt Türkiye’den ayrılırken yaptığı bir söyleşide Türkiye’deki misyonunu çok açık bir biçimde ortaya koymuştur, Bunun üzerine Ekrem Eraş çok sert bir eleştiri yayınlamıştır.²⁰ Eraş’ın yazısı, ilâhlaştırılmış olan Arndt’a karşı ilk ciddi eleştiridir. Kalaycıoğulları’nın ikinci el bir kaynaktan aktardığı (Cilt 2: 32 – 33) bu tartışma Cumhuriyet döneminde kimyanın gelişimi açısından çok önemli olup birincil kaynaklardan

17 Kitapta bu ifadeyi görünce *Resmî Gazete* arşivini çeşitli biçimlerde çapraz olarak taradım fakat bu konuda ne bir yasa ve ne de bir karara rastlamadım. Bununla ilgili bir belge varsa bunun ortaya konulması bilim tarihimiz açısından önemli olur. Çeşitli yayınlarda tekrarlanarak ileri sürülen alışılmışın ve mevzuatın dışındaki bazı olayların mutlaka doğrulanması gerekir. Bunlar doğrulanmadan tekrarlanırsa bir takım şehir efsanelerinin yaygınlaşmasına hizmet edilmiş olur.

18 Oktay Sinanoğlu’nun yayın listesi için aşağıdaki kaynağa bakılabilir: *İstanbul Üniversitesi Kimya Fakültesi Rehberi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kimya Fakültesi, 1977) içinde, 164 – 172.

19 Emre Dölen, *Veteriner Kimyager Ord. Prof. Fazlı Faik Yeğül (1882 – 1965)* (İstanbul: Türkiye Kimya Derneği Yayınları, 2016), 34 – 36.

20 Müşerref Hekimoğlu, “Müderri Arndt Bey,” *Resimli Hayat Mecmuası* 39 (Temmuz 1955): 14; Ekrem Eraş, “Kimya ve Kimya Sanayiini Türklere Lâyık Görmeyen Prof Dr Arndt Diyor ki,” *Kimya ve Sanayi Özel Sayı* (Nisan 1956): 36 – 38.

yola çıkılarak tartışılması gerekirdi. E. Dölen'in Arndt'ın Fransız düşmanlığı konusundaki açıklamaları da aynen fakat yorumsuz olarak aktarılmıştır. (Cilt 2: 34). Mülteci Almanlar karşı oldukları Hitler rejiminin geçici olduğu görüşüne sahip olarak Alman bakış açısını ve Almanya'nın çıkarlarını savunmuşlardır. Bu nedenle Arndt'ın Fransız düşmanı olması son derece doğaldır.²¹

Burada yüz yıla yaklaşan Cumhuriyet dönemi kimyasının 58 yılını yaşamış ve sözü edilen kişilerin çoğunu bizzat tanımış bir kişi olarak öncelikle kimya bölümünün eleştirisini yaptım. Ancak benzer eleştiriler kitabın diğer bölümleri için de yapılabilir. Sonuç olarak önerimiz, 2009 öncesi kaynaklar yeniden taranıp son 11 yıldaki yayınlar da göz önüne alınarak²² kitabın esaslı bir biçimde ve ilgili alanların uzmanlarına da danışılarak yeniden yazılmasıdır. Ancak Kalaycıoğulları'nın da yazar olarak adının bulunduğu 2019 tarihli bir makaleye²³ bakıldığında bunun gerçekleşmesi pek mümkün görülmemektedir. *Kebikeç* dergisinde yayımlanan bu makale, yazarların kimya konusunda yapılmış eski ve yeni yayınların birçoğundan haberdar olmadıklarını göstermektedir. Oysa, Türkiye'de kimya tarihi konusunda 1923 – 2002 yılları arasında yayımlanmış olan makale ve kitapları derleyen bir bibliyografyada 750 künye bulunmaktadır.²⁴ Ayrıca, 2002'den günümüze kadar geçen süre içinde de çok sayıda yeni yayın yapılmıştır. Anılan makalede, yazarlar kaynakları “Batı bilim tarihi” ve “Doğu bilim tarihi” olarak iki grup altında toplayıp, Türkiye ile ilgili yayınları “Doğu bilim tarihi” grubu içine koymuşlardır. Eğer bir bölümlendirme yapmak gerekli ise Türkiye için ayrı bir bölüm açılmalıydı. Unutmayalım ki Cumhuriyet bir çağdaşlaşma projesidir ve yüzü Batı'ya dönüktür. Cumhuriyet Türkiyesini Doğu kapsamına almak, yazarların da makalenin sonunda belirttikleri gibi, Türkiye'yi Doğu içinde gören görüşlere destek sağlamak olur.

-
- 21 İstanbul Üniversitesi'nde kimyanın geçmişi hakkında Hocam Ali Rıza Berkem ile çeşitli sohbetlerin oldu. Bir keresinde “1933'de Fizikokimya Enstitüsü yerine Umûmî Kimya Enstitüsü'nde görevlendirilseydiniz Üniversite'de kalabilir miydiniz?” diye sorduğumda “Arndt beni atardı” cevabını vermişti.
- 22 Örneğin kimya için başlangıçta aşağıdaki kaynaklar önerilebilir: Seza Baştuğ, “*Radyoaktivite Meselesi*” ve *Atatürk* (İstanbul: Türkiye Kimya Derneği, 2012); Seza Baştuğ, *Türkiye'de Fiziksel Kimya: 1 – Başladığı Kurum (1926 – 1981)* (İstanbul: Türkiye Kimya Derneği, 2013); Mustafa Sözbilir (ed.), *Türkiye'de Kimya Eğitimi* (İstanbul: Türkiye Kimya Derneği, 2013); Emre Dölen, *Türkiye'de Kimya Öğretiminin Tarihçesi (1834 – 1982)* (İstanbul: Türkiye Kimya Derneği, 2013).
- 23 Remzi Demir ve İnan Kalaycıoğulları, “Türkçe Bilim Tarihi Literatürüne Genel Bir Bakış – I; Temel ve Uygulamalı Bilimler,” *Kebikeç* 47 (2019): 9 – 30.
- 24 Emre Dölen, *Cumhuriyet Dönemi Kimya Tarihi Yayınları Bibliyografyası (1923 – 2002)* (İstanbul: TMMOB Kimya Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Yayınları, 2002).

Nuri Demirağ'ın İstanbul'daki Fabrikasında Tasarlanan ve Almanya'da Denemeleri Yapılan Avcı Uçağının Hikâyesi

Designed in Istanbul and Tested in Germany: The History of a Fighter Aircraft Born in Nuri Demirağ's Workshop

Emir Öngüner, *Bir Avcı Tayyaresi Yapmaya Karar Verdim – Nuri Demirağ'ın Almanya'da Kaybolan Uçağı Nu.D. 40*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2020, 213 s. ISBN 978-605-312-378-3

Emin Kurt¹

¹Dr.(E)Hv.Alb., Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Misafir Öğretim Üyesi, İstanbul, Türkiye

ORCID: E.K. 0000-0003-1252-957X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Emin Kurt,

Milli Savunma Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: eminkurt1971@gmail.com

Başvuru/Submitted: 16.11.2020 • **Kabul/Accepted:** 17.11.2020

Atıf/Citation: Kurt, Emin. "Nuri Demirağ'ın İstanbul'daki Fabrikasında Tasarlanan ve Almanya'da Denemeleri Yapılan Avcı Uçağının Hikâyesi." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 1 (2021): 215-218.

<https://doi.org/10.26650/oba.826828>

“Zafer Artık Süngünün Ucunda değil, Tayyarenin Pervanesindedir.”

Nuri Demirağ'ın 25 Ağustos 1942 tarihinde söylediğı bu söz; ilk hava stratejisti olan Giulio Douhet'in bir sözünü hatırlamama vesile oldu:

“Zafer, savaşın doğasındaki değişimleri görebilenlere gülümser.”

Şüphesiz ki 20. yüzyılda savaşın doğasını değiştiren en büyük gelişim havacılık ve uçaklar olmuştur.

Türk havacılık tarihi, bu güne kadar akademik çalışmalarda fazlaca yer bulamamış bir alandır. Yapılan çoğu çalışma birbirini tekrar eden, sınırlı sayıda kaynağa dayalı, yeni bulgu, yorum ve analiz içermeyen çalışmalardan öteye gidememiştir. Son zamanlarda konuya ilgi duyan araştırmacı ve yayın sayısında artış gözlenirse de bu çalışmalarda dil sorunu yüzünden yerli kaynaklardan yararlanmaktan ileriye gidilmemiştir. Tarihin birlikte yaşandığı coğrafya ve ittifaklarda karşılaştırmalı tarih yazımı için dönemin hem dost hem de düşman arşiv belgelerinden ve yayınlarından faydalanmak gerekir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı ve sonrası döneme olan etkisi göz önüne alındığında Almanya'da bulunan askeri ve sivil kurum arşivleri Türk tarih yazımı için büyük öneme sahiptir. Ne yazık ki başta dil sorunu olmak üzere araştırmacıların desteklenmemesi gibi olumsuzluklar, söz konusu arşivlerde araştırma yapılmasının ve Türk tarihinin bilinmeyenlerinin ortaya çıkartılmasının önünde hâlâ en büyük engeller olarak durmaktadır.

1911'de kurulan Türk havacılığı, çoğu dünya ülkesi benzerinde olduğu gibi askeri amaçlarla kurulmuştur. Kuruluşunun ilk on yılını Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı döneminde kan ve mücadele içinde geçirmiş ve ülkenin maddî, manevi ve hukuki durumu nedeniyle sivil havacılığa evrilememiştir.

Cumhuriyet sonrasında Türkiye'de sivil havacılık, ilk önce Türk Tayyare Cemiyeti (daha sonra Türk Hava Kurumu adını almıştır) ile geliştirilmeye çalışılmış bu kapsamda okullar ve bir uçak fabrikası da açılmıştır. Bugün, hala ismi bile tartışma konusu olan, Kayseri'de açılan ilk Türk uçak fabrikası Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) gerek faaliyetleri ve gerekse kapanış nedeni ile araştırma ve tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu durum konunun sadece Türk kaynak ve arşivleri ile irdelenmeye çalışılması, Alman kaynak ve arşivlerinin göz ardı edilmesini nedeniyle kısır döndü içinde kalmaktan öteye gidememektedir. Bu konu Alman arşiv ve kaynaklarının Türk tarih yazımındaki önemini tüm gerçekliği ile gözler önüne sermektedir.

1925-1938 yılları arasında Türk Tayyare Cemiyeti önderliğinde başlatılan "Tayyare İanesi" kapsamında şehirler, kasabalar ve hatta köyler aralarında topladıkları paralar ile en az bir uçak olarak orduya bağışlamış ve bu yolla orduya 350 civarında uçak bağışlanması sağlanmıştır. Bağış kampanyasına katılanlardan birisi de Nuri Demirağ'ın kardeşi Naci Demirağ'dır. Naci Bey'in bağışladığı 120.000 lira ile alınan 3 uçak orduya verilmiştir. Nuri Demirağ ise bağış kampanyasında destek olup olmayacağı sorulduğunda; "*Siz ne diyorsunuz? Benden bu millet için bir şey istiyorsanız, en mükemmelini istemelisiniz. Mademki bir millet tayyaresiz yaşayamaz, öyleyse bu yaşama vasıtasını başkalarının lütfundan beklememeliyiz. Ben bu uçakların fabrikasını yapmaya talibim.*" sözleri ile cevap vermiştir. Bu sözler onun uçak üretim macerasının da başlangıcını teşkil etmektedir.

Nuri Demirağ'ın çalışmaları ve uçak üretimi Türkiye'de çok incelenmiş bir konudur.¹ İnşa ettiği planör ve uçaklar oldukça irdelenmiş ve incelenmiştir. İşte bu noktada yabancı arşivlerin Türk tarih yazımında önemi bir kez daha kendisini göstermektedir. Alman Havacılık ve Uzay Merkezi (DLR) arşivinden çıkan belgeler Nuri Demirağ'ın kayıp bir uçağını gözler önüne sermektedir.

Dr. Emir Öngüner'in keşfi; havacılık tarihine ilgi duyan ve bu alanda çalışmalar yapanlar için baş döndürücü bir keşiftir. Önemli bir mühendislik öyküsünü de barındıran çalışma, bir uçak tasarımının aşamalarına da açıklık getirmektedir. Çalışmanın en önemli tarafı;

- 1 Nuri Demirağ ve çalışmaları için bkz. Ziya Şakir, *Nuri Demirağ Kimdir?* (İstanbul: Kenan Matbaası, 1947); M. Necmettin Deliorman, *Nuri Demirağ'ın Hayat ve Mücadeleleri* (İstanbul: Nu.D. Matbaası, 1957); Fatih M. Dervişoğlu, *Nuri Demirağ Türkiye'nin Havacılık Efsanesi* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2017); Muhittin Şimşek, *Nuri Demirağ: Bir Öncünün Romanı* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017); İhsan Çalapverdi, *Divriği'li Mühürdarzade Nuri Demirağ* (İstanbul: Divriği Defterleri, Yayın No: 10, 2009); Mehmet Bahattin Adıgüzel, *Hayallerini Uçuran Adam Nuri Demirağ* (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, Yayın No: 2013-4, 2013); Osman Yalçın, "Mühürdarzade Nuri Bey'in (Demirağ) Hayatı ve Çalışmaları (1886-1957)," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* sayı 44 (Güz 2009): 743-769; Meltem Şahin, "Nuri Demirağ, Millî Kalkınma Partisi ve İlk Muhafız Partî Gazeteleri: Yurdda Kalkınma, Tez Kalkınma ve Öz Kalkınma," *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* Sayı 40 (Bahar 2015); Kadir Şeker, "Tek Parti Dönemi Ekonomik Politikaları ve Özel Teşebbüs Yatırımlarına Bir Örnek: Nuri Demirağ Tayyare Atölyesi," *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı 23 (Mayıs 2011): 129-143; Leyla Adiloğlu, Akansel Yalçınkaya, "Nuri Demirağ'ın Girişimci Olarak Ortaya Çıkışı, Yükselişi ve Düşüşü: Makrokrumsal ve Tarihsel Yaklaşım Bağlamında Bir İnceleme," *23. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 14-16 Mayıs 2015* (Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2016) içinde, 138-143.

özgünlüğü, tamamen arşiv belgelerine dayanması ve Türk tarihinin unutulmuş bir sayfasını gün yüzüne çıkartmasıdır. Bunun yanında Nuri Demirağ'ın lisanslı üretim yerine Türk insanının beceri ve yeteneklerine uygun olarak özgün ve yerli tasarıma verdiği önemi ve bu amaçla yaptığı çalışmaları da ortaya çıkarmaktadır.

Temeli 1926 yılında açılan TOMTAŞ'a dayanan Türk Hava Harp Sanayi tarihinde önemli bir girişime yer verilmekte ve Nuri Demirağ'ın Türk tipi bir avcı uçağı üretme yolculuğı hatırlatılmakta ve açıklığı kavuşturulmaktadır.

Büyük bir heyecan ve haz duyarak, adeta soluksuz okuduğum bu eserde Nuri Demirağ'ın Nu.D.36 eğitim uçağı ve Nu.D.38 yolcu uçağı yanında, Nu.D.40 avcı uçağının yenilikçi ve özgün özelliğini öğrenme fırsatı buldum. Uçak üreticisi olarak bilinen Nuri Demirağ'ın aynı zamanda Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) faaliyetindeki öncülüğünün de ayrıntısına ulaştım. Kitap içeriğinde verilen teknik veriler, uçağı aıt teknik çizimler, yapılan rüzgâr tüneli testleri, uçak mühendisi olmaya gerek kalmayacak şekilde yalın ve akıcı bir şekilde kaleme alınmış. Bununla da yetinmeyen araştırmacı, gerek tasarım aşamasında kalan gerekse metale bürünerek gökyüzüne yükselebilen benzer uçaklarla yaptığı karşılaştırma; bizlere karşılaştırmalı tarih yazımının güzel bir örneğini de sunuyor.

Bu kitap konusunda söylenebilecek en güzel sözü, kitaba önsöz yazan Nuri Demirağ'ın torunu Prof.Dr. Banu Onaral yazmış olmalı:

“Bağımsızlık yolumuz ‘uzun ve ince’ olsa da alnı açık, başı dik, bilim ve teknoloji ile donanmış aydın gençlerimizin emin ve sağlam adımlarla ilerleyeceğine inanıyoruz. Emir Öngüner’e ve onun temsil ettiğı genç neslimize güvenimiz sonsuz. Daima arkanızdayız.”

AMAÇ-KAPSAM

Osmanlı Bilimi Araştırmaları - Studies in Ottoman Science, bilim, teknoloji ve tıp tarihi konularında hakem değerlendirmesinden geçmiş, Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde yazılmış orijinal araştırma makaleleri, derleme makaleler, çeviri makaleler yanında, araştırma notları, katkılar, kitap tanıtımları ve toplantı raporları yayımlar. Ocak ve Temmuz aylarında yayınlanır.

Derginin kapsadığı konular arasında, özellikle bilim, teknoloji ve tıp alanında etkin olmuş kurumların tarihi; değişik bilim dallarının ve tekniklerin gelişimi; bilimsel ve teknik bilginin toplumlar arasında aktarımı; bilim ve teknik kitapların çevirileri; bilim eğitimi tarihi; bilim insanlarının özgeçmişleri ve ilgili konular yer almaktadır. Eczacılık tarihiyle ilgili yazılar da kabul edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkiye'deki bilimsel etkinliklerin tarihi (14-20.yüzyıllar) özellikle dergi kapsamı içinde olup, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sindeki (1923'ten sonra) bilimsel etkinlikleri inceleyen yazılar da yayımlanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılmış olduğu bölgelerdeki (Ortadoğu ve Balkanlar) bilimsel faaliyetlerle ilgili yazılar da kabul edilmektedir.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir.

Genel İlkeler

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.

Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör (Baş Editör) tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.

Bilimsel toplantılarda sunulan özet bildiriler, makalede belirtilmesi koşulu ile kaynak olarak kabul edilir. Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifte bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmancının kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür / bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmancının sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak plagiarizm için taranır. Plagiarizm kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyuğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre

raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

AÇIK ERİŞİM İLKESİ

Osmanlı Bilimi Araştırmaları - Studies in Ottoman Science, tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir.

Osmanlı Bilimi Araştırmaları - Studies in Ottoman Science makaleleri açık erişimlidir ve Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>) olarak lisanslıdır.

ETİK

Yayın Etiği İlke ve Standartları

Osmanlı Bilimi Araştırmaları - Studies in Ottoman Science, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için adres: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığını beyan etmelidir. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Osmanlı Bilimi Araştırmaları - Studies in Ottoman Science araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

YAZARLARA BİLGİ

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- İnsan denekler ile yapılan deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluştaki gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, "yöntem" bölümünde katılımcılardan "bilgilendirilmiş onam" alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak ve <http://oba.istanbul.edu.tr> adresinden erişilen <http://dergipark.gov.tr/login> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) kapak sayfası; editöre mektup, yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya eklenerek gönderilmelidir. Yazıların üzerinde yazarların kimliğini gösteren herhangi bir bilgi (Ad, soyadı, kurum vs.) bulunmamalıdır. **Not:** Tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Anlaşması Formu Formu makalenin yayına kabul edilmesinden ve kabul bilgisinin yazara ulaştırılmasından sonra hazırlanıp Editör'e yazışma alanından gönderilmelidir.

1. Yazılar, Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak hazırlanabilir. Yazıların, 10 000 kelimeyi (dipnotsuz) ve 120 dipnot sayısını aşmaması tercih edilir.
2. Ana metin, çift aralıklı 11 punto ile Times New Roman fontlarıyla MS Word formatında elektronik dosya olarak hazırlanır. PDF dosyası gönderilmemesi rica olunur. Makale başlığı büyük harflerle ve 12 punto koyu; ara başlıklar küçük harflerle ve 11 punto koyu yazılır.
3. Araştırma ve derleme makalelerinin, araştırma notu ve çeviri yazıların ilk sayfasına, 100-150 kelimelik (anahtar sözcükler hariç) Türkçe ve İngilizce birer özet eklenir. Özetlerin sonunda, en fazla 10'ar adet Türkçe ve İngilizce anahtar sözcük bulunmalıdır. Kitap ve toplantı tanıtımları ve editöre mektuplara özet ve bibliyografya gerekmez. Bunlar DergiPark'a yüklenirken "Özet" alanına yazının ilk paragrafı yüklenir.
4. Ekler, ana metnin arkasına, kaynakçanın önüne yerleştirilmelidir. Eklerin kaynakları, ek başlığı altında ve ayrıca kaynakçada belirtilmelidir.

5. Yüzyıllar ve tarihler açık ve tam yazılır:“Onbeşinci yüzyıl”,“29 Ekim 1923” gibi. İngilizce metinlerde BCE ve CE, Fransızca metinlerde AEC ve EC, Türkçe metinlerde MÖ ve MS kullanılması önerilir.
6. Kısa alıntılar paragraf içinde çifte tırnak arasında verilir. Uzun alıntılar tırnak işaretleri kullanılmadan sadece soldan iki kez girinti (tab) yapılmış olarak ve 10 punto ile verilir.
7. Resimler ve şekillerin altyazıları bulunmalıdır. Bu altyazılarda görselle ilgili açıklama ve kaynak verilmelidir. Altyazılarda verilen kaynaklar makale sonundaki kaynakçada yer almalıdır. Resimler, şekiller ve altyazıları metnin içine, yayımlanması istenilen yerlere yerleştirilmiş olmalı, hepsi metnin sonunda toplanmamalıdır. Ayrıca bütün resimler ve şekiller DergiPark sistemine ayrı ayrı yüklenmelidir. Resimler ve şekiller ayrı ayrı numaralandırılır. Alt yazıları 9 punto ile yazılır.
8. Not ve bibliyografya derginin benimsediği ve Chicago Manual of Style 16’yı temel alan referans sistemine uygun olmalıdır (Bkz: Kaynaklar)
9. Dipnotlar (8 punto) her sayfanın altında verilir. Dipnot numarası metin içinde üst simge ile belirtilir. Dipnot referans numaraları noktalama işaretlerinden sonra konulmalıdır (³⁵ veya ²³).
10. Gönderilen metin ve özetler, kullanılan dilin (Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca) dilbilgisi ve yazım kurallarına uygun olarak yazılmış değildir. Editör, gönderilen metnin ve özetlerin Türkçe ve yabancı dil düzenlemesini yapmakla sorumlu değildir. Anadili İngilizce veya Fransızca olmayan yazarlar, metin ve özetlerini dergiye göndermeden önce dil düzenleme hizmetlerinden faydalanmalıdır.
11. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılacak adresler, cep, iş ve faks numaraları, ORCID ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).

Kaynaklar

Osmanlı Bilimi Araştırmaları - Studies in Ottoman Science dergisi, tarih, dil bilim ve güzel sanatların da dahil olduğu insan bilimleri konularında araştırma yapanların çoğu tarafından kullanılan “dipnot ve kaynakça” belgeleme sistemini benimsemiştir. Bu sistem, bibliyografik bilgilerin dipnotlarda ve bir kaynakçada gösterilmesine dayanır.

Dergiye katkıda bulunacak yazarların, aşağıdaki örneklere dayanarak dipnotları düzenlemeleri ve kaynakça oluşturmaları rica olunur. Bu örnekler, yazarlara kolaylık sağlamak amacıyla, Chicago Manual of Style kılavuzundan (http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html) ilavelerle derlenmiştir. Dipnot-kaynakça yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi ve çok sayıda örnek Chicago Manual of Style’in 16. baskısının 14. ve 15. bölümlerinde yer almaktadır.

Her özgün araştırma makalesinin, derleme makalenin ve çeviri yazının sonuna bir kaynakça eklenir. Kaynakça dipnotlarda ve resim altı yazılarında verilen tüm kaynakları kapsmalıdır. Kaynakça, Arşiv Kaynakları, Yazma Kaynaklar, Basılı Kaynaklar ve/veya Elektronik Kaynaklar olarak dört ana başlık altında oluşturulur. Kaynakçada, basılı kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanır. Arşiv malzemesi ve yazma eserler kaynak gösterilirken, arşiv ve kütüphanenin bulunduğu şehir, resmi adı ve tasnifi açık olarak belirtilmeli belge/yazma numarası, varsa tarihi verilmelidir.

Soyadı taşımayan yazarlar (örn. Salih Zeki) bibliyografyada ilk isminin baş harfi altında ve ‘Salih Zeki’ şeklinde yazılır. Soyadı almış yazarlar kaynakçaya soyadlarıyla girilir (örn. Adıvar, A. Adnan).

Örnekler:

ID ilk dipnot, **SD** sonraki/kısa dipnotlar, **K** kaynakça

Kitap, tek, iki ve üç yazarlı

Dört ve daha fazla yazar için Kaynakça'da bütün yazarlar belirtilir, dipnotlarda yalnızca birinci yazar belirtilip ardına "ve diğerleri" anlamında "vd." yazılır.

ID Turhan Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, 1985), 55.

SD Baytop, *Eczacılık Tarihi*, 175.

K Baytop, Turhan. *Türk Eczacılık Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, 1985.

ID Sevtap Kadioğlu ve Gaye Şahinbaş Erginöz, *Belgelerle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Mülteci Bilim Adamları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2017), 35.

SD Kadioğlu ve Şahinbaş Erginöz, *Belgelerle İstanbul Üniversitesi*, 41.

K Kadioğlu, Sevtap ve Gaye Şahinbaş Erginöz. *Belgelerle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Mülteci Bilim Adamları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2017.

ID İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, ve Nergis Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan* (İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005), 21.

SD Dağdelen, Türkmen ve Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden*, 25.

K Dağdelen, İrfan, Hüseyin Türkmen ve Nergis Ulu. *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan*. İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005.

KİTAP, yazara ek olarak çevirmen veya hazırlayan varsa

Hazırlayan varsa, dipnotta "çev." yerine "haz."; kaynakçada "Çeviren" yerine "Hazırlayan" kullanılır.

ID Brian Cotterell ve Johan Kamminga, *Endüstri Öncesi Teknolojilerin Mekaniği*, çev. Atilla Bir (İstanbul: Literatür, 2001), 95.

SD Cotterell ve Kamminga, *Endüstri Öncesi*, 99.

K Cotterell, Brian ve Johan Kamminga, *Endüstri Öncesi Teknolojilerin Mekaniği*. Çeviren Atilla Bir. İstanbul: Literatür, 2001.

KİTAP, çok ciltli

ID Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, yay. haz. Ertuğrul Zekâi Ökte (İstanbul: TTT The Historical Research Foundation Istanbul Research Center, 1988), 1:155.

SD Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, 2:35.

K Pirî Reis. *Kitab-ı Bahriye*. Yayına hazırlayan Ertuğrul Zekâi Ökte. 4 cilt. İstanbul: TTT The Historical Research Foundation Istanbul Research Center, 1988.

Kitap içinde bölüm veya kitabın bir kısmı

İD Feza Günergun, "Metroloji: Geleneksel Ölçü ve Tartılardan Metre Sistemine," *Osmanlı Uygarlığı 1* içinde, haz. Halil İnalçık ve Günsel Renda (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), 405.

SD Günergun, "Metroloji," 408.

K Günergun, Feza. "Metroloji: Geleneksel Ölçü ve Tartılardan Metre Sistemine." *Osmanlı Uygarlığı 1*, hazırlayan Halil İnalçık ve Günsel Renda içinde 403-417. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

Kitap içinde önsöz, sunuş, giriş ve benzeri kısımlar

İD Gürol İrzık, Kostas Gavroglu'nun *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek* adlı kitabına önsöz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 8.

SD İrzık, önsöz, 9.

K İrzık, Gürol. Kostas Gavroglu'nun *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek* adlı kitabına önsöz, 7-11. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Kitap, elektronik olarak yayımlanmış

Eğer kitap birden fazla formatta yayımlanmış ise, kullanılan formatı referans verilir. Online başvurulmuş kitaplar için URL verilir. İstenirse erişim tarihi eklenir. Eğer sayfa numarası yoksa, bölüm başlığını veya başka bir sayı eklenebilir.

İD Ernst E. Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi I* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1998) Erişim 14 Mart 2018, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=847>.

SD Hirsch, *Dünya Üniversiteleri I*, 206.

K Hirsch, Ernst E. *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1998. Erişim 14 Mart 2018. <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=847>.

Dergi makalesi, telif

İD Asuman Baytop, "İstanbul Üniversitesi Eczacı Mektebi'nde (1933-1962) Görev Almış Yabancı Öğretim Üyeleri," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12 (2011), 9.

SD Baytop, "Eczacı Mektebi'nde," 3-5.

K Baytop, Asuman. "İstanbul Üniversitesi Eczacı Mektebi'nde (1933-1962) Görev Almış Yabancı Öğretim Üyeleri." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12 (2011): 1-21.

Dergi makalesi, çeviri

İD Gert Schubring, "Hüseyin Tevfik Paşa: 'Lineer Cebir'in Mucidi," çev. Sevtap Kadioğlu, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7 (2007), 51.

SD Schubring, "Hüseyin Tevfik Paşa," 53.

K Schubring, Gert. "Hüseyin Tevfik Paşa: 'Lineer Cebir'in Mucidi," çeviren Sevtap Kadioğlu. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7 (2007): 49-54.

Dergi makalesi, elektronik

Eğer DOI (Digital Object Identifier) numarası verilmiş ise eklenir. Eğer yoksa ve yayıncı veya bilim dalı gerekli kılıyor ise erişim tarihi eklenir.

ID Gaye Danişan Polat, "Kamal, an Instrument of Celestial Navigation in the Indian Ocean, as Decribed by Ottoman Mariners Piri Reis and Seydi Ali Reis," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 19 (2017): 3, erişim 2 Mart 2018, doi:10.30522/iuoba.356875.

SD Danişan Polat, "Kamal," 5-6.

K Danişan Polat, Gaye. "Kamal, an Instrument of Celestial Navigation in the Indian Ocean, as Decribed by Ottoman Mariners Piri Reis and Seydi Ali Reis." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 19 (2017):1-12. Erişim 2 Mart 2018. doi:10.30522/iuoba.356875.

Gazete makalesi, baskı

ID Adnan Adivar, "Fikir Hareketleri ve Yabancı Diller," *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1948, 2.

SD Adivar, "Fikir Hareketleri," 2.

K Adivar, Adnan. "Fikir Hareketleri ve Yabancı Diller." *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1948.

Gazete haberi, elektronik

Gazete makale ve haberleri genellikle kaynakçaya alınmaz. Alındığı takdirde yukarıdaki gösterimler kullanılır. Makalenin veya haberin yazarı belli değilse referansa haber veya makalenin başlığı ile başlanır.

ID "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü," *Cumhuriyet*, 14 Mart 2018, erişim 14 Mart 2018, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/teknoloji/50565/Bugun__dunyanin_en_cekici_sayisi__pi_nin_gunu.html.

SD "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü."

K "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü." *Cumhuriyet*, 14 Mart 2018. Erişim 14 Mart 2018. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/teknoloji/50565/Bugun__dunyanin_en_cekici_sayisi__pi_nin_gunu.html.

Kitap tanıtımı

ID Feza Günergun, "İkinci Meşrutiyet'in Tabip Örgütleri," Şeref Etker'in *İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri* adlı eserinin tanıtımı, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 18 (2017), 122, <http://dergipark.gov.tr/iuoba/issue/30995/335998>.

SD Günergun, "İkinci Meşrutiyet'in," 123.

K Günergun, Feza. "İkinci Meşrutiyet'in Tabip Örgütleri." Şeref Etker'in *İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri* adlı eserinin tanıtımı. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 18 (2017): 122-124. <http://dergipark.gov.tr/iuoba/issue/30995/335998>.

Tez

ID Kaan Ata, "Barış İçin Atom Programı'nın Türkiye'de Çekirdek Fiziğinin Kurumsallaşmasına Etkisi" (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012), 82.

SD Ata, "Barış İçin Atom," 73.

K Ata, Kaan. "Barış İçin Atom Programı'nın Türkiye'de Çekirdek Fiziğinin Kurumsallaşmasına Etkisi." Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.

Ansiklopedi maddesi

İD Turhan Baytop, "Eczacılık Öğretimi," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3 (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), 126-127.

SD Baytop, "Eczacılık Öğretimi," 126.

K Baytop, Turhan. "Eczacılık Öğretimi." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 3: 126-127. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994.

Yayımlanmamış bildiri

İD Erdal İnönü ve Harun Doğan, "Türk Bilimcilerinin Adlarıyla Anılan Bazı Buluşlar" (Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu'nun II. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Assos, 18-20 Haziran 2004).

SD İnönü ve Doğan, "Türk Bilimcilerinin."

K İnönü, Erdal ve Harun Doğan. "Türk Bilimcilerinin Adlarıyla Anılan Bazı Buluşlar." Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu'nun II. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Assos, 18-20 Haziran 2004.

Yazma eser

İD Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 48a.

SD Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, T6833, 51b.

K Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 1a-70b.

İD Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 26a.

SD Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, Ayasofya 3682, 23b.

K Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 1a-311a, Kopyalanma tarihi 10 Rebiülevvel 1135 (19 Aralık 1722).

Arşiv belgesi

İD Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1797).

SD BOA, C.AS. 71/3352.

K Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1920).

İD Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), E. 3202-2=597-2-7.

SD TSMA, E. 3202-2=597-2-7.

K Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA). E. 3202-2=597-2-7.

Web sitesi

İD "Bilginin İzinde," Bilim Tarihi, erişim 14 Mart 2018, http://www.bilimtarihi.org/bilginin_izinde.html

SD "Bilginin İzinde."

K Bilim Tarihi. "Bilginin İzinde." Erişim 14 Mart 2018. http://www.bilimtarihi.org/bilginin_izinde.html.

E-posta veya metin iletisi

Genellikle yalnızca dipnotlarda verilir. Kaynakçada yer alma zorunluluğu yoktur.

d Gökşin Sanal, yazara e-posta iletisi, 16.10.2015.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Makalenin türü
- Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu
- İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
- Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- Referansların derginin benimsediği Chicago Manual of Style'ı temel alan referans sistemine uygun olarak düzenlendiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu (Yazar, makale yayına kabul bilgisini aldıktan sonra göndermelidir.)
- Daha önce basılmamış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
 - ✓ Makalenin kategorisi
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi de yer almalıdır), e-posta adresleri
 - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks numarası
 - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
- Makale ana metni
 - ✓ Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almaması gerekir.
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Özetler: 150 kelime makale dilinde ve 150 kelime İngilizce
 - ✓ Anahtar Kelimeler: Maksimum 10 adet makale dilinde ve 10 adet İngilizce
 - ✓ Makale ana metin bölümleri
 - ✓ Teşekkür, Çıkar çatışması, Finansal destek belirtilmelidir
 - ✓ Kaynaklar
 - ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, kaynak ve alt yazılarıyla)

İLETİŞİM

Baş editor : Feza GÜNERGUN

E-mail : oba@istanbul.edu.tr

Tel : (212) 455 57 00 - 15978

Adres : İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü
Balabanağa Mah. Ordu Cad. No: 6
Laleli Fatih 34134 İstanbul, Türkiye

AIM AND SCOPE

The journal *Studies in Ottoman Science-Osmanlı Bilimi Araştırmaları* publishes peer-reviewed original research articles (in Turkish, English, French and German), review articles and articles in translation on the history of science technology and medicine. Research notes, addenda, book reviews and reports of scientific meetings in the field are also accepted. The journal is published in January and July.

The journal covers research on the history of science, technology and medicine especially dealing with the historical aspects of scientific institutions; the development of scientific disciplines and techniques; the transmission of scientific and technical knowledge among various societies; the translation of scientific and technical books; the science education; biographies of scientists and many other themes of the history of science. History of pharmacy is also included in the scope. Focus is given on the history of scientific activities in Turkey during the Ottoman Empire (14-20th c.) and occasionally during the Turkish Republic (beginning as from 1923). The historical studies dealing with science in former Ottoman territories such as the Middle East and the Balkans, are also welcomed.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the Journal. The Journal gives priority to original research papers submitted for publication.

General Principles

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by the editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims. Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors. Refused manuscripts and graphics are not returned to the author.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. Authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be

followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research are not sufficient for being accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the Copyright Agreement Form. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor-in-Chief to provide retractions or corrections of mistakes.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by editor-in-chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor-in-chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?

INFORMATION FOR AUTHORS

- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Are references made to other works in the field adequate?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and they must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the reviewing process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential and that this is a privileged interaction. The reviewers and members of editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

OPEN ACCESS STATEMENT

Studies in Ottoman Science-Osmanlı Bilimi Araştırmaları is an open access journal which means that all content is freely available without charge to users. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author.

The articles in *Studies in Ottoman Science-Osmanlı Bilimi Araştırmaları* are open access articles licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>).

ETHICS

Standards and Principles of Publication Ethics

Studies in Ottoman Science-Osmanlı Bilimi Araştırmaları is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All submissions must be original, unpublished (including full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

INFORMATION FOR AUTHORS

Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unnethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct the editor will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

Studies in Ottoman Science-Osmanlı Bilimi Araştırmaları adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

MANUSCRIPT ORGANIZATION AND FORMAT

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/login> that can be accessed at <http://oba.istanbul.edu.tr> It must be accompanied by a title page specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, Copyright Agreement Form that has to be signed by all authors must be submitted.

INFORMATION FOR AUTHORS

1. The journal publishes manuscripts in Turkish, English, German or French. Preferably, the manuscript should not exceed 10,000 words (not including notes) and 120 notes.
2. Manuscript should be written in MS Word format, double-spaced and in 11 point Times New Roman font. We kindly ask you not to send a pdf file. The title should be written with capital letters (12 point, bold), sub-headings in lower case letters (11 point, bold).
3. Research and review articles, as well as articles in translation should each include on its title page two abstracts (in the language of article and in English) of maximum 150 words each. Key words (max. 10 words each) will also be provided underneath both of the abstracts. No abstract and bibliography are needed for research notes, addendum, book & scientific meeting reviews, and letters to the editor. While uploading addendum, book review and letter to the editor files on the DergiPark system, please enter the first paragraph of the article in the abstract section.
4. Appendixes, with related bibliographical references, are placed after the main text, and before the bibliography. Their references should be included in the bibliography.
5. Centuries and dates should be written in full: fifteenth century, 29 October 1923. For dates please use BCE and CE in English texts, AEC and EC in French texts, and MÖ and MS in Turkish texts.
6. Short quotations should be given between double quotes within the paragraph. Long quotations (10 points) should have double indentation on the left (only), without quotes.
7. Figures and images should include captions with related bibliographical references. Bibliographical references mentioned in the captions should be included in the bibliography. Their captions should be incorporated within the text, and not be collected at the end of the manuscript. Also, they should be separately uploaded to DergiPark system. Captions of images and figures should be numbered separately. Captions should be in 9 points.
8. Notes and bibliography must be in line with journal's reference style based on Chicago Manual of Style (16th edition).
9. Notes (8 point) should be given at the bottom of every page, signalled by superscript numbers in the main text. Reference numbers should follow the punctuation marks (.35 ,23).
10. Submitted manuscripts and abstracts should be conformed with the grammar and orthography of the language (Turkish, English, German and French) in which they were written. English and French language editing will not be provided by the editor. Non-English and non-French speaking authors are kindly invited to consult language editing services before sending their manuscript and abstract.
11. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, postal address, phone, fax number of the author(s) and ORCIDs of all authors (see The Submission Checklist).

References

Studies in Ottoman Science - Osmanlı Bilimi Araştırmaları has adopted the “**notes and bibliography**” documentation system preferred by many in the humanities, including those in literature, history, and the arts. This style presents bibliographic information in notes and a bibliography.

Authors who would send proposals to the journal are kindly invited to follow the examples given below when writing the footnotes and compiling the bibliography. These examples are borrowed from the *Chicago Manual of Style* (http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html). A few more examples have also been added. Further information and numerous examples about the “notes and bibliography” system are available at the 14th and 15th chapters of the *Chicago Manual of Style* (16th edition).

A bibliography is needed at the end of research (original) articles, review articles and articles in translation. It should include all sources given in footnotes, captions and appendixes. The bibliography can include separate sections such as archival, manuscript, secondary, and/or electronic sources. Secondary sources are listed after the author’s name. When referring to archival material and manuscripts please note the name of the library and the collection, number and date of the document used if available.

Authors who do not have surnames (i.e. Salih Zeki), should be listed according to their first names: Salih Zeki should enter the bibliography under the letter S. Authors with surnames are listed after their surnames (i.e. Adıvar, A. Adnan).

Examples:

fn (first note), sn (subsequent/short notes), bib (bibliography).

Book, one author

fn Zadie Smith, *Swing Time* (New York: Penguin Press, 2016), 315–16.

sn Smith, *Swing Time*, 320.

bib Smith, Zadie. *Swing Time*. New York: Penguin Press, 2016.

Book, two authors

fn Brian Grazer and Charles Fishman, *A Curious Mind: The Secret to a Bigger Life* (New York: Simon & Schuster, 2015), 12.

sn Grazer and Fishman, *Curious Mind*, 37.

bib Grazer, Brian, and Charles Fishman. *A Curious Mind: The Secret to a Bigger Life*. New York: Simon & Schuster, 2015.

Chapter or other part of an edited book

In a note, cite specific pages. In the bibliography, include the page range for the chapter or part.

fn Henry David Thoreau, “Walking,” in *The Making of the American Essay*, ed. John D’Agata

INFORMATION FOR AUTHORS

(Minneapolis: Graywolf Press, 2016), 177–78.

sn Thoreau, "Walking," 182.

bib Thoreau, Henry David. "Walking." In *The Making of the American Essay*, edited by John D'Agata, 167–95. Minneapolis: Graywolf Press, 2016.

In some cases, you may want to cite the collection as a whole instead.

fn John D'Agata, ed., *The Making of the American Essay* (Minneapolis: Graywolf Press, 2016), 177–78.

sn D'Agata, *American Essay*, 182.

bib D'Agata, John, ed. *The Making of the American Essay*. Minneapolis: Graywolf Press, 2016.

Translated book

fn Jhumpa Lahiri, *In Other Words*, trans. Ann Goldstein (New York: Alfred A. Knopf, 2016), 146.

sn Lahiri, *In Other Words*, 184.

bib Lahiri, Jhumpa. *In Other Words*. Translated by Ann Goldstein. New York: Alfred A. Knopf, 2016.

E-book

For books consulted online, include a URL or the name of the database. For other types of e-books, name the format. If no fixed page numbers are available, cite a section title or a chapter or other number in the notes, if any (or simply omit).

fn Jane Austen, *Pride and Prejudice* (New York: Penguin Classics, 2007), chap. 3, Kindle.

sn Austen, *Pride and Prejudice*, chap. 14.

bib Austen, Jane. *Pride and Prejudice*. New York: Penguin Classics, 2007. Kindle.

fn Brooke Borel, *The Chicago Guide to Fact-Checking* (Chicago: University of Chicago Press, 2016), 92, ProQuest Ebrary.

sn Borel, *Fact-Checking*, 104–5.

bib Borel, Brooke. *The Chicago Guide to Fact-Checking*. Chicago: University of Chicago Press, 2016. ProQuest Ebrary.

fn Philip B. Kurland and Ralph Lerner, eds., *The Founders' Constitution* (Chicago: University of Chicago Press, 1987), chap. 10, doc. 19, <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

sn Kurland and Lerner, *Founders' Constitution*, chap. 4, doc. 29.

bib Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

fn Herman Melville, *Moby-Dick; or, The Whale* (New York: Harper & Brothers, 1851), 627, <http://mel.hofstra.edu/moby-dick-the-whale-proofs.html>.

sn Melville, *Moby-Dick*, 722–23.

bib Melville, Herman. *Moby-Dick; or, The Whale*. New York: Harper & Brothers, 1851. <http://mel.hofstra.edu/moby-dick-the-whale-proofs.html>.

Journal article

In a note, cite specific page numbers. In the bibliography, include the page range for the whole article. For articles consulted online, include a URL or the name of the database. Many journal articles list a DOI (Digital Object Identifier). A DOI forms a permanent URL that begins <https://doi.org/>. This URL is preferable to the URL that appears in your browser's address bar.

fn Shao-Hsun Keng, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality," *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (Spring 2017): 9–10, <https://doi.org/10.1086/690235>.

sn Keng, Lin, and Orazem, "Expanding College Access," 23.

bib Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem. "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality." *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (Spring 2017): 1–34. <https://doi.org/10.1086/690235>.

fn Peter LaSalle, "Conundrum: A Story about Reading," *New England Review* 38, no. 1 (2017): 95, Project MUSE.

sn LaSalle, "Conundrum," 101.

bib LaSalle, Peter. "Conundrum: A Story about Reading." *New England Review* 38, no. 1 (2017): 95–109. Project MUSE.

fn Susan Satterfield, "Livy and the *Pax Deum*," *Classical Philology* 111, no. 2 (April 2016): 170.

sn Satterfield, "Livy," 172–73.

bib Satterfield, Susan. "Livy and the *Pax Deum*." *Classical Philology* 111, no. 2 (April 2016): 165–76.

fn Rachel A. Bay et al., "Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures." *American Naturalist* 189, no. 5 (May 2017): 465, <https://doi.org/10.1086/691233>.

sn Bay et al., "Predicting Responses," 466.

bib Bay, Rachael A., Noah Rose, Rowan Barrett, Louis Bernatchez, Cameron K. Ghalambor, Jesse R. Lasky, Rachel B. Brem, Stephen R. Palumbi, and Peter Ralph. "Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures," *American Naturalist* 189, no. 5 (May 2017): 463–73. <https://doi.org/10.1086/691233>.

News or magazine article

Articles from newspapers or news sites, magazines, blogs, and the like are cited similarly. Page numbers, if any, can be cited in a note but are omitted from a bibliography entry. If you consulted the article online, include a URL or the name of the database.

fn Farhad Manjoo, "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera," *New York Times*, March 8, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

sn Manjoo, "Snap."

bib Manjoo, Farhad. "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera." *New York Times*, March 8, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

fn Rebecca Mead, "The Prophet of Dystopia," *New Yorker*, April 17, 2017, 43.

sn Mead, "Dystopia," 47

bib Mead, Rebecca. "The Prophet of Dystopia." *New Yorker*, April 17, 2017.

fn Tanya Pai, "The Squishy, Sugary History of Peeps," *Vox*, April 11, 2017, <http://www.vox.com/culture/2017/4/11/15209084/peeps-easter>.

sn Pai, "History of Peeps."

bib Pai, Tanya. "The Squishy, Sugary History of Peeps." *Vox*, April 11, 2017. <http://www.vox.com/culture/2017/4/11/15209084/peeps-easter>.

fn Rob Pegoraro, "Apple's iPhone Is Sleek, Smart and Simple," *Washington Post*, July 5, 2007, LexisNexis Academic

sn Pegoraro, "Apple's iPhone."

bib Pegoraro, Rob. "Apple's iPhone Is Sleek, Smart and Simple." *Washington Post*, July 5, 2007. LexisNexis Academic.

Readers' comments are cited in the text or in a note but omitted from a bibliography.

Eduardo B (Los Angeles), March 9, 2017, comment on Manjoo, "Snap."

Book review

fn Michiko Kakutani, "Friendship Takes a Path That Diverges," review of *Swing Time*, by Zadie Smith, *New York Times*, November 7, 2016.

sn Kakutani, "Friendship."

bib Kakutani, Michiko. "Friendship Takes a Path That Diverges." Review of *Swing Time*, by Zadie Smith. *New York Times*, November 7, 2016.

Encyclopaedia entry

fn Mogens Herman Hansen, "Athenian Democracy," *The Oxford Classical Dictionary*, 3rd ed. (Oxford, UK: Oxford University Press, 1996).

sn Hansen, "Athenian Democracy."

Bib Hansen, Mogens Herman. "Athenian Democracy." *The Oxford Classical Dictionary*, 3rd ed. Oxford, UK: Oxford University Press, 1996.

Interview

fn Kory Stamper, "From 'F-Bomb' to 'Photobomb,' How the Dictionary Keeps Up with English," interview by Terry Gross, *Fresh Air*, NPR, April 19, 2017, audio, 35:25, <http://www.npr.org/2017/04/19/524618639/from-f-bomb-to-photobomb-how-the-dictionary-keeps-up-with-english>.

sn Stamper, interview.

bib Stamper, Kory. "From 'F-Bomb' to 'Photobomb,' How the Dictionary Keeps Up with English." Interview by Terry Gross. *Fresh Air*, NPR, April 19, 2017. Audio, 35:25. <http://www.npr.org/2017/04/19/524618639/from-f-bomb-to-photobomb-how-the-dictionary-keeps-up-with-english>.

Thesis or dissertation

fn Cynthia Lillian Rutz, "*King Lear* and Its Folktale Analogues" (PhD diss., University of Chicago, 2013), 99–100.

sn Rutz, "*King Lear*," 158.

bib Rutz, Cynthia Lillian. "*King Lear* and Its Folktale Analogues." PhD diss., University of Chicago, 2013.

Paper presented at a meeting of a conference

fn Rachel Adelman, "'Such Stuff as Dreams Are Made On': God's Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition" (paper presented at the annual meeting for the Society of Biblical Literature, New Orleans, Louisiana, November 21–24, 2009).

sn Adelman, "Such Stuff as Dreams."

bib Adelman, Rachel. "'Such Stuff as Dreams Are Made On': God's Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition." Paper presented at the annual meeting for the Society of Biblical Literature, New Orleans, Louisiana, November 21–24, 2009.

Manuscripts

fn Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, Istanbul, Istanbul University Rare Books and Manuscripts Library, MS T6833, 48a.

sn Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, MS T6833, 51b.

bib Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, Istanbul, Istanbul University Rare Books and Manuscripts Library, MS T6833, 1a-70b.

fn Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ayasofya 3682, 26a.

sn Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, MS Ayasofya 3682, 23b.

bib Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ayasofya 3682, 1a-311a. Copied on 10 Rabi I 1135 (19 December 1722).

Archival documents

fn Ottoman Archives of the Turkish Prime Ministry (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1797).

sn BOA, C.AS. 71/3352.

bib Ottoman Archives of the Turkish Prime Ministry (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1920).

fn Topkapı Palace Museum Archives(Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, TSMA), E. 3202-2=597-2-7.

sn TSMA, E. 3202-2=597-2-7.

bibTopkapı Palace Museum Archives(Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, TSMA). E. 3202-2=597-2-7.

Website content

fnKatie Bouman, "How to Take a Picture of a Black Hole," filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA, video, 12:51, https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

sn Bouman, "Black Hole."

bib Bouman, Katie. "How to Take a Picture of a Black Hole." Filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA. Video, 12:51. https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

fn "Privacy Policy," Privacy & Terms, Google, last modified April 17, 2017, <https://www.google.com/policies/privacy/>.

sn Google, "Privacy Policy."

bib Google. "Privacy Policy." Privacy & Terms. Last modified April 17, 2017. <https://www.google.com/policies/privacy/>.

fn "About Yale: Yale Facts," Yale University, accessed May 1, 2017, <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

sn "Yale Facts."

bib Yale University. "About Yale: Yale Facts." Accessed May 1, 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

Personal communication

Personal communications, including email and text messages and direct messages sent through social media, are usually cited in the text or in a note only; they are rarely included in a bibliography.

fn sn Sam Gomez, Facebook message to author, August 1, 2017.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Confirm that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
- Confirm that final language control is done.
- Confirm that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
- Confirm that the references cited in the text and listed in the references section are in line with journals’s reference system based on Chicago Manual of Style.
- Copyright Agreement Form (will only be sent after the article has been accepted for publication)
- Permission for non-published material
- Title page
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of the manuscript and in English
 - ✓ All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - ✓ Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
 - ✓ ORCIDs of all authors.
- Main Manuscript Document
 - ✓ Important: Please avoid mentioning the the author (s) names in the manuscript.
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of the manuscript and in English
 - ✓ Abstracts (150 words) both in the language of manuscript and in English
 - ✓ Key words: maximum 10 words both in the language of manuscript and in English
 - ✓ Manuscript body text
 - ✓ Acknowledgements, grant supports, conflicts of interest should be indicated
 - ✓ References and bibliography
 - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title)

CONTACT INFO

Editor-in-chief : Feza GÜNERGUN

E-mail : oba@istanbul.edu.tr

Phone : +90 (212) 455 57 00 - 15978

Address : Istanbul University, Faculty of Letters,
Department of History of Science
Balabanağa Mah. Ordu Cad. No: 6
34134 Laleli, Fatih, Istanbul, Turkey

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: Studies in Ottoman Science
Dergi Adı: Osmanlı Bilimi Araştırmaları

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author <i>Sorumlu Yazar</i>	
Title of Manuscript <i>Makalenin Başlığı</i>	
Acceptance date <i>Kabul Tarihi</i>	
List of authors <i>Yazarların Listesi</i>	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, Short communication, etc.) <i>Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, Kısa bildiri, v.b.)</i>

Responsible/Corresponding Author:

Sorumlu Yazar:

University/company/institution	<i>Çalıştığı kurum</i>	
Address	<i>Posta adresi</i>	
E-mail	<i>E-posta</i>	
Phone: mobile phone	<i>Telefon no; GSM no</i>	

The author(s) agrees that:

The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights; to use, free of charge, all parts of this article for the author's future works in books, lectures, classroom teaching or oral presentations, the right to reproduce the article for their own purposes provided the copies are not offered for sale. All materials related to manuscripts, accepted or rejected, including photographs, original figures etc., will be kept by İSTANBUL UNIVERSITY for one year following the editor's decision. These materials will then be destroyed. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder

Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler. Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıf bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemeksizin kullanma hakkı makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır. Yayımlanan veya yayıma kabul edilmeyen makalelerle ilgili dokümanlar (fotoğraf, orijinal şekil vb.) karar tarihinden başlamak üzere bir yıl süreyle İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'ne saklanır ve bu sürenin sonunda imha edilir. Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslara vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz. Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kanıtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author; <i>Sorumlu Yazar:</i>	Signature / İmza	Date / Tarih
	/...../.....

